BUDAPESTI

SZEMLE

1840.

ELSŐ KÖTET

Legitimae inquisitionis vera norma est, ut nihil veniat in practicam cujus non fit etiam doctrina aliqua et theoria.

Bacon. de Augm. Scient.

PESTEN,
KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

fv. 185

BUDAPESTI

S Z E M L E

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

	lap
I. Anyagi érdekekről. *Trefort Ágoston.* . . .	1
II. Állati magnetismus és álomjárás. *Lukács Móricz.* .	22
III. Szegénység Irlandban. *B. Eötvös József.* . .	89
IV. Az irói tulajdonról. *Schedel Ferencz.* . . .	157
V. Codificatio. *Szalay László.*	238
Értesitő	261

BUDAPESTI

S Z E M L E

ELSŐ KÖTET.

MAGY. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Az anyagi érdekekről.

A' polgárisodott időszakok' bélyege: az ember' különféle tehetségeinek kifejlése 's munkássága; de az ezáltal keletkezett többféle czélok közül egyik vagy másik néha kizárólag, szinte varázserővel, magához szokta vonni a' tömeget, 's az ebből származott törekvések 's eredmények által a' többieket homályba boritja. Efféle törekvések 's eredményeik teszik egy bizonyos időszak' jellemét. Korunk' illyes jelleme: az anyagi érdekek. Ezek teszik most az europai polgárosodás' honaiban azon szembetünő életkérdést, melly körül a' szellemek majd közvetlenül majd közvetve, ösztönből forognak, 's mellynek megfejtése által az emberiséget hivatásához képest a' müveltség' 's jólét' magasabb fokára emelhetni vélik. Ezt bizonyitják leginkább az amerikai szövetséges státusok' viszonyai. E' társaság' megállapitásánál 's további kiképezésénél az anyagi szükségek' kielégitése, a' jólét 's gazdagság utáni vágy, egyike vala a' fő inditó okoknak. E' hon most az Europában munkát nélkülöző kezek' asyluma, polgárai az Atlanticum 's csendes tenger közti mérhetlen téren a' természettel küzdenek, erdőket irtván, utakat szabván, a' földet termővé, a' folyókat hajózhatókká tevén. Valamint az egyes embert, ugy a' statust is ugyan azon érdekek foglalják el. A' bank 's a' vám-kérdés az amerikai politica' főtárgyai. Az egész amerikai élet a' kereskedésben, 's az iparban nyilatkozik ki leginkább. Új vidékek' mivelése, új városok' felállitása, vasutak 's csatornák a' közfigyelem' támaszpontjai, 's ezen intézkedésből keletkezett népességének szaporodása, melly 1790—1830-ig négy milliomról tizenháromra szállt; ebből a' tizenöt év alatt létre hozott 600 mértföldet tevő csatornák 's a' 400

mértföldnyi vasutak *). A' történetekben hasonló vállalkozó szellemnek nincsen nyoma. Az Albany 's Buffalo közti vasut' épitése 1833-ban megkezdetvén, kevés nap alatt a' szükséges 4,500,000 dollar helyett 15,000,000 iratott alá **) Külső kereskedése 1820—1833-ig annyira nőtt, hogy mig Francziahonban ugyan azon idő alatt az árúk' kivitele a' külföldre 34,300,000, Angolhonban 174,000,000 frankkal szaporodott, az amerikai szövetséges státusokban 364,300,000 frankkal magasbra szállott***). Mig Európában csak nagyobb városokban akadunk bankra, Amerikában az alig felépitett falukban, hol az embernek még ideje sem vala az ős erdők' fáit ablakjai előtt kiirtani, már illyes intézetek léteznek. Tengerpartjainak hosszában, szép folyóin 's tavain már 1834-ben 386 gőzös jára. Az industrialismus az uj világ' e' részében az emberben valóban némi lázas tolongást szüle, melly minden egyebet elnyomni 's az embert magát gépelylyé átidomitással látszik fenyegetni.

Angolhon az ipar' tekintetében az amerikai szövetséghez hasonló, az anyagi érdekek itten szinte az előszinen állanak. Angolhonnak vannak ugyan olasz 's görög földről hozott mükincsei, vannak pompás goth templomai 's kastélyai, de ha kérdezzük: hogy mit csinál az élő nemzedék, min töri fejét? gőzmozgonyokat fognak mutatni, de ezek' segélyével Angolhonban évenkint 800 milliom rőf pamutszövet készitetik, mellynek készitése azok nélkül a' mostaninál 17-szer nagyobb népességet követelne ****). Angolhonnak kevés év mulva vasúthálója leend, 's gyárai mindig többet 's többet dolgozandnak a' világvásár' számára. Angolhon külső 's belső politicájában anyagi érdekek rejtekeznek, 's azért békekötéseknél, diplomaticai tanácskozásokban kereskedési érdekeit mindig szemmel tartja. Anyagi érdekek buzditák őt gyarma-

---

*) Lettres sur l'Amérique du Nord p. Michel Chevalier I. K. 427 l. 's II. K. 438 l.

**) Theoretisch-praktisches Comptoir-Handbuch nach Mac-Culloch von L. H. Schmidt 442 l.

***) Lettres s. l'Amérique du Nord I. K. 355 l.

****) Économie Sociale. Des Interéts du commerce de l'industrie et de l'agriculture et de la civilisation en général sous l'influence des applications de la vapeur. Par C. Pecqueur. Paris 1839. I. K. 7 l.

tok' állapitására 's India' elfoglalására. Viszálkodásai az oroszokkal Herat' ügyében szinte azon kérdésre téritethetnek vissza: hogy kinek kezeibe kerüljön a' középázsiai kereskedés *). A' cartisták' mozgalminak forrása szinte nem csak a' közszavazat' de a' gabnatörvény' eltörlése utáni törekvés is. — Hollandia maga csak nem kizárólag anyagi érdekeknek él, 's a' belga ügyek' végső eligazitására is csak kereskedésének érdekei tudták birni. Belgium mintegy Amerikából vagy Angolhonból a' szárazföldre átszállitott kerület; kormánya jelenleg főgondját a' vasutakra forditja. Mi Némethont illeti, csak a' vámegyesületet emlitendem, ez döntötte le a' külön státusok közti kereskedési korlátokat, és sok tekintetben nagy reményeket gerjeszt. Gőzösök, vasutak, részvényes társaságok itten szinte honosok. A' Dunát a' Rajnával összekötő csatorna már ásatik. Az anyagi érdekek' fejtegetései 's vitatásai a' literaturának egy új ágát képezik.

A' franczia, déli vérnek keveréke mellett, könnyelmü 's élvezetet leső, de energiája által magasra emeltetvén, eszmékért küzdött, 's bár nem ragaszkodik a' munkához mint az angol, ennek haszonrendszerét még is lassanként magáévá teszi. Az anyagi érdekek már az elvek' belsejében vivott nagy harczának megszüntetése után, mig az azt követő europai fegyverharczok a' nagy császár alatt tartának, szőnyegre kerültek, utak épitettek, pamutgyárak felállitattak, 's bár az angolokhoz képest csekélyek, készitményeik' mennyisége még is annyira szaporodott, hogy mig 1812-ben 6,340,000 kilogramma **) pamut hozatott bé számokra, 1833-ban 32,000,000 kilogrammára vala szükségök ***). A' continentalis elzárás' idejéből való mezeigazdaság 's új müiparága a' répaczukor' készitése már 1832-ben Mac Culloch szerint 8—9 milliom kilogrammra ment ****). Ha bár tehát az anyagi érdekek koránt sem nyerék még Franczíaországban azon fontosságot, mint túl a' calaisi szoroson, a' kamarák' vitáiból 's a' hirlapokból, a'

*) Revue des deux mondes e. Juliusi füzetében 110 lap.

**) Egy kilogramma egy font és három negyed.

***) Progrés de la Grande Bretagne sous le rapport de la population et de la production, de l'anglais de J. Porter, accompagné des notes et des tableaux présentants les progrés comparés pour la France p. Ph. Chemin Dupontes 280 l.

****) Comptoir-Handbuch nach M. Culloch. 1704 lap.

közvélemény' ezen organumaiból kiviláglik, hogy a' franczia nemzet is ezek' kifejlését tüzé ki most, ha bár talán csak sok viszontagságok után elérendő czéljának. A' vasutak' nagyszerű terve, melly szerint a' fővárosból Marseille, Havre, Nantes, Lille, Strassburg, 's Bordeaux-n által Bayonne-ig vaspályák több oldalvonatokkal vitettek volna, megbukott ugyan: de mintegy próbául megelőzik e' tervezett óriási munkákat több kisebb vonalok. Sőt Oroszhon is ezen irányt követi, mint azt csatornái, müipart 's kereskedést üző polgárságának szaporodása, 's kormányának intézkedése a' déli tartományokban bizonyitják. E' tatár sivatagok virágzó gazdaságokká idomitattak át, Odessa 1780-ban alapitatván, már 50,000-nyi népességgel bir. Ezen irány Europa' többi honaiban is mutatkozik, sőt Egyiptom 's az indiai angol birodalom az industrialismus' e' mozgalmitól nem maradhatott szabadon.

Sokan korunk' fontosságát ezen iránya miatt, csekélynek tartják, mult időket, mellyeket felszinleg ismervén költészi homályban látnak, magasztalván: mint ha a' jelennek nem válnék diszére, hogy mi egykor mint szolgai munka megvettetett, most, az azt teljesitő ember' méltósága 's munkásságának érdeme elismertetvén, a' kor' főérdekévé lön 's annak jellemét teszi. Gyakran rosz szándéku vagy eredetiséget vadászó puszta állitás az, hogy az anyagi érdekek a' szellemi életet megsemmisiték. Jólét 's kényelem nem elégithetik ki az emberben az istenit. Képviselőinek száma jelenleg nagyobb mint valaha, 's jelentékenységök csak az anyagi érdekek' mostani hatásához, nem pedig a' mult idők' szellemi életéhez mérve látszik csekélynek. Az élő, az anyagi érdekek' kifejlését előmozditó nemzedék' kedélyeiben lévő forrongás, nyugtalanság 's megelégetlenség nem egyéb, mint vágy más szellemileg erősebb, 's a' jelennél felsőbb állapot után, mellyet csak az anyagi érdekek' teljes kifejlése fog előhozni, 's ez szinte tanúsitja, hogy az anyagi érdekek a' szellemi elemet az emberben el nem szunyasztják; 's ha jelenleg a' lángeszü termékenység némileg hiányzik, oka időnk' nagy tettekkeli viselőségében 's illyes állapot' fájdalmaiban fekszik. — Amerikában az anyagi érdekek' kifejlése a' közboldogság' 's haladásnak feltétele, 's jólét függetlenné tevén az embert, nemes önérzetet, erkölcsiséget 's hazaszeretetet szül, mert csak az, ki a' polgári társaság' javaiban részesül, igyekszik hona' javát öregbitni. Közjólét nél-

kül a' népnevelés nem terjesztethetik. Az amerikai szövetséges statusoknak az anyagi érdekek' pártolása mellett is legtöbb iskoláik vannak, igy angol, franczia 's poroszhonban is jóval több gond fordíttatik jelenleg a' népnevelésre, az az: a' szellemi élet' ébresztésére, mint 50 év előtt, midőn az ipar koránt sem játszá mostani szerepét. Angliában, a' gőzmozgonyokkal 's részvényes társaságokkal megjöve az akarat Irlandia' szerencsétlen sorsán segiteni, 's ha kevés történt, nem korunk' irányának barátaiban a' hiba. A' mozgonyok' tökéletesedésével hathatós szereket kaptunk a' felvilágosodás' és tudomány' terjesztésére. Minden új eszme most nyolcz nap alatt europaivá válik. Mi minden éghajlat alatt 's minden korban gondoltatott 's elméltetett, mozgonyok' 's tőkék segélyével újra közrebocsátatik és sokkal számosabb embernek sajátává lesz mint hajdanán. Újságok 's folyóiratok léteznek a' közember' tanitására. A' tudós és a' művész nem kintelen többé egyedül a' szabáditékos osztályok' számára fáradni, 's munkáinak dicséretével megelégedni: olvasói fedik most anyagi szükségeit 's vége van a' harcznak az anyagi szükséggel, melly szelleme' reptét lebilincselé. Emberszeretet 's buzgalom a' szükölködő és szenvedő osztályok' sorsát enyhitni, korunk' jelességei közé tartozik. Hasztalan tehát azon félelem hogy az anyagi érdekek a' szellemieket letiporják; mert valamint két külön nagyságu folyam párvonalban ugyan azon egy tenger felé siethet, ugy e' külön természetü 's egymást elősegitő érdekek' kifejlése is egyszerre történhetik.

Az ipar' mostani kifejlődésénél fogva az áruk' készitésének költségei leszállitatván, megszerzésökhez sokkal többen juthatnak. A' jelenleg gőzmozgonyok által készült dolgok' ára hajdanán nyolczszor nagyobb vala, 's ha csak 1812-re nézünk vissza, látjuk, hogy egy font pamutfonatnak ára, melly 1830-b. 1 frank 55 centime-n adatott el, 3 frank 55 c. vala. Ehhez arányban áll az idő' 's erő' megkimélése. Míg egy ló a' közönséges utakon 1000 kilogrammát huzhat, vasuton elbir 10,000-t, csatornán 60,000,-t. *) Ezek' következtében mindenki ugyan azon jövedelemmel most többet szerezhet 's többet élvezhet, mint ezelőtt, 's ha a' gőz-

*) Économie sociale p. Pecqueur. I. K. 8 v. 23 l.

mozgonyok' alkalmazása általánossá, és az emberi erő nagyobb részint elmellőzhetővé leend, remélhetjük: hogy azon erő 's idő szellemi tehetségeink' kiképezésére fog fordíttatni 's hogy megjövend az általános müveltség' időszaka. Azonban az emberi nem' végzete: tökéletest nem teremthetni. Az industrialismus' jelen állapotjának sok árnyékoldalai vannak. A' gyáros 's a' nagy termesztő, a' kézmüvest 's a' kis birtokost 's parasztot a' concurrentiából kizárják. Kereskedési crisisek, mint az amerikai vala, megszüntetvén a' gyári munkát, a' munkás' sorsa bizonytalan 's ingadozó, 's ő, ki kezei által családját táplálta, kereset nélkül marad, az éhségnek kitéve; mert a' vállalat' tiszta nyereségeiben nem részesülvén, csak keveset képes félre tenni. Gyermekei gyöngéd korokat minden öröm nélkül, sötét falak közt nehéz munkával töltik, testök 's lelkök elhervad. Az agiotage' dühe megtölti az uzsorás' feneketlen zsákjait a' közép vagyonnak kárával. De mind e' hibákat inkább a' tárgy' még ki nem fejlésének, mint önmivoltának tulajdonithatni, 's hála a' végzetnek! mutatkoznak már előjelek, e' bajokon is segitendők.

A' gőzmozgonyok eltörlik a' munka' eldarabolását, használtatásokra tőkék' 's kezek' egyesülése szükséges lévén, 's a' készités' költségeit kisebbitvén, az aprólékos iparűzőt a' concurrentiából kizárják, kitüntetvén egyszersmind az egyesült munkának 's a' nagyban készitésnek 's termesztésnek hasznát az ipar' azon ágaiban is, hol mozgonyok még eddig nem használtatnak. Mintegy iker testvérei á' gőzmozgonyoknak a' vasutak. Ezek a' legnagyobb jótéteményekhez tartoznak, mellyekkel a' tudomány 's müipar összepárosodott erővel megajandékozák az emberi nemet, a' földgolyónok hihetőleg más képet adandók: a' személyek s' árúk' olcsó, sebes és szabályos szállitása, a' nemzeti jólét' 's polgárisodás' fő emelcsője lévén. Ezen igazság annyira meghatotta a' szellemeket, hogy még azok is, kik minden más ujitásnak makacs ellenzői, a' vasutakért lelkesedni képesek, de valóban ezen óriási találmány a' népeket a' háboru', a' drágaság' 's éhség gyötrelmétől, a' nemzeti gyülölségtől, munkátlanságtól 's tudatlanságtól felszabaditandja, földjeikről 's mühelyeikből az agg szokást kiküszöbölendi 's még a' szegényt is képessé teendi, idegen honok' látogatása által tapasztalásit nevelni, messze földön munkát, vagy boldogabb éghajlat alatt egészsége' hely-

reállítását keresni. A' vasutak az alsó osztályokra nézve a' missiók' szerepét játszandják, eszméket, 's polgárisodást terjesztendők.

Hogy a' vasutak' hatását egész kiterjedésében előre megfoghassuk — mond Liszt — képzeljük magunknak, hogy minden honok 's fontosabb városok vasutak által lévén összeköttetésben a' fuvar' ára részint a' nagy járatosság' következtében, részint pedig a' jövő 25 év alatt reménylendő nagy javitások 's a' szállitásbeli takarékosság által, egy harmaddal olcsóbb leend, mint jelenleg Belgiumban, az az: egy garas egy német mértföldre, mi szerint száz német mértföldnyi utazás az utolsó helyen 4 tallérba 's 4 garasba kerülne. Gondoljuk meg továbbá, hogy a' közép sebesség nem sokára 5 — 6 németmértföldnyi leend egy órában, 's hogy tehát nyári napon 60 — 75-t kényelmesen tehetni. Tekintsünk azután a' társaság' minden osztályaira, 's csudálni fogjuk azon befolyást, melylyel e' szállitási rendszernek, a' társas állapot' javitására 's az egyesek' produktiv erőire nézve kell lennie. Az orvos, a' tudós, az ügyvéd, a' művész hatása körét távollévő városokra 's honokra kiterjeszteti. Egy nagy színész képessé válik ma Berlinben, holnap Hamburgban 's holnapután Hannoverában fellépni. Egy szász gyáros a' London- vagy Párisban szakjában tett találmányokról hallván, csekély költséggel e' két fővárost meglátogatja, 's utazása legfelebb 5, 6 napjába kerülend.

Egy uj találmány annál fontosabb 's áldásdúsabb, mennél inkább hat a' munkás osztályok', az az: a' népek' nagy tömegeinek jólétére 's müveltségére. A' vasutak e' mérték szerint tekintve az uj 's ó idők' legnagyobb találmánya, mert a' népmiveltség' 's boldogság' mozgonyai. Az ember' haladásának mi sem kevesbé kedvező a' növényi ragaszkodásnál a' földterenyéhez, mellyen létét nyeré. Ő évekig ugyan azon fortélyoknál, azon bánásmódnál, azon eszközöknél, ugyan azon balitéleteknél 's korlátolt nézeteknél marad. Ha kis körökben, falukban vagy mezei városokban él, ingere vetélkedésre 's alkalma nagyobb munkásságra nincsen. Agg modora 's dolgainak álmos űzése köz szokássá válik, 's függése csekély számu kényuraktól zsibbasztva hat reá. Mennyit használ a' munkások' költözködése, főképen ifju korban, már azoktól is elismertetett, kik a' kézmüves le-

gényeknek a' vándorlást kötelességül tevék, de hogy a' többszöri helyváltoztatásnak jótékony befolyása a' földmivelőre is kiterjed, abból világlik ki, hogy az ifju mezei munkás, ki Némethonból az amerikai szövetségbe általköltözik, rövid idő mulva kétszer annyit visz véghez mint előbb honjában. Igaz, hogy ezt részint más okoknak kel tulajdonitanunk, de bizonyára legtöbbet tesz a' példa, a' szokás, a' vetélkedés, a' jobb methodus 's jobb szerszámok. E' nézettel összehangzik a' Dresda 's Lipcse közti vasutnál tett tapasztalás. A' szász munkások tudniillik, a' szomszéd poroszoknak — kik az utak' építésénél honjokban, magoknak nagyobb ügyességet szerzének a' földmunkákban — példája által buzditva, rövid idő mulva munkabeli ügyességre nézve nevezetesen haladtak előre. *)

A' vasutak szinte azon nagyszerü hatást gyakorlandják a' nemzeti gazdasági termesztésre 's emésztésre; mert minden árúnak értéke tetemesen növekedik á' szállitás által, a' vasutak 's gőzkocsik pedig azon új szer, melly a' szállitás' árát 's idejét leszállitván az áruk' olcsóságát eszközlendi. A' gőzkocsik a' vasutakon már jelenleg egy órában hat mértföldet járván, mig a' terhelt szekér félmértföldet, a' legjobb diligence — ok egyet vagy másfelet tesznek, tizenhétszer sebesebben szállitják az árukat, 's ötször sőt hatszor sebesebben az utazókat: 's igy egy Franciaországnál hatszor hosszabb 's hatszor szélesb hon, vasutaktól átsugározva közlekedési könnyüségre és sebességre nézve ugyan azon arányban álland mint Francziahon 1837-ben. **) Az árukra nézve figyelemre méltó, hogy a' sebes szállitás által a' bennök lévő tőke évenként sokkal többször, mint a' mostani szállitási rendszernél fogva, megfordithatik, 's hogy sok gyönge, töredékeny tárgyak, mellyek nagyobb távolságra most nem is szállithatók, akkor szállithatni fognak. E' szállitási rendszernél fogva minden vidék csak azt készitendi 's termesztendi, mit természeti sajátságinál 's fekvésénél fogva legnagyobb haszonnal 's legolcsóbban termeszthet. Egy tartomány vagy egy város, melly felesleges termesztményei' eladására nézve csak szük körre volt szoritva,

*) Staatslexicon v Rotteck und Welker, Eisenbahnen czimü czikkely alatt. 4 K. 657. lap.

**) Économie politique et social par Pecqueur 1. K. 27, l.

az egész hont vagy legalább egy részét vásárul nyerendi, 's olly dolgokat, miket elébb nagyobb költséggel önmaga készitett, más tartományokból fog kapni. De mig a' sebes közlekedés és szállitási rendszer, leginkább pedig a' vasutak, a' különnemü munkák' elosztását eszközlendik: az egynemü munkák' 's az árucirculátio' — szállitás' — 's eladásnak eldarabolását is eltörlesztendik. A' vasutak' főtulajdona a' személyek 's áruk' tömegének sebes szállitása lévén, a' felette sokszorozott állomások 's apró fel 's lerakások természetökkel meg nem egyeznek, mert a' sebesség ez által elvész; Angolhonban panaszkodnak már a' vasutakon e' módnál fogva okozott késedelmezésekről. *) De meg sem foghatni, hogy mint állhatna meg a' gőzmozgony, egy utazókkal 's árukkal megterhelt kocsihuzammal öt perczről öt perczre, hogy egynehány zsák életet vagy egyéb apróságokat felvegyen 's hogy mint küldhetné szét a' vasut' hivatala mind ezt egyenként, az illető helyekre. Ha a' vasutak majdan közönségesekké leendnek, 's az áruk is nagyobb mértékben szállittatnak rajtok, a' küldésnek e' neme szövevényessége miatt nem gyakoroltathatik. A' dolog' természete nagy mennyiségü, egy vevőhöz igazitott küldéseket követelend. **)

Mind ezek által a' mostani kis birtokos, az apró gyáros, a' kézmüves, 's a' kalmár, a' gyári munkás' sorsára fogna jutni, ha az egyesülési szellem nem segitene a' bajon. E' szellem' hathatós intézkedését látjuk a' kereskedési 's termesztéki részvényes társaságokban, a' biztositó intézetekben. a' viszonyos segédegyesületekben a' munkások között, a' belga 's hollandi mezei gyarmatokban, 's mindenféle 1830óta tett társaságfelálli-

*) Économie sociale p. Pecqueur 1. K. 68 lap.

**) Igaz ugyan, hogy ez a' mostani szállitási 's közlekedési szerekre, 's azokra nézve kiknek ez keresetök, háborgást 's veszteséget okozand, azonban ez csak e' szerek' 's ezen emberek' helyváltoztatásában fog állani. Bizonyitják ezt tettdolgok. Belgiumban a' Malines — Termond 's a' Termond 's Gent közti vasut' megnyitása óta 21 gyorskocsi keleti Flandriában járni megszünt, de 54 gyorskocsi különféle más irányban járásba tétetett 's közöttök 23 összehangzólag a' vasuti gőzkocsik' elindulása — 's megérkezésével. Ugyan az a' Paris és St. Germain közti vasutnál is történt. Lásd Economie sociale 1 k. 73. lap.

si próbákban. Ez úton a' legkisebb tőkével is részt vehetni nagy vállalatokban. A' munkás a' vállalkozó egyesület' — mellynek számára dolgozik — részvényesévé lehet 's érdekei a' nagyobb capitalistáéval összeolvadnak. Ezen egyesülési módnak a' mezei gazdaságra nézve ama' jótékony hatása leend, hogy a' földbirtokban elosztást, 's a' gazdaság' kezelésében összepontosítást szülend. A' kis birtokosok kintelenek leendnek illyen egyesületekbe összeállani, mert az ipar' mostani állapotja mindig nagyobb mennyiségü termesztményeket követelvén, a' nagy mezei gazdaság új szerek' használatával, 's dologértő férfiak' igazgatása alatt többet 's jobb áron termeszthet mint a' telkes gazda, ki régi módjánál maradva concurrentiába nem léphet véle. 'S így méltán feltehetni: hogy illyes intézkedés' látása őt is reá fogja birni terenyföldjét elhagyni 's másokhoz csatlakozni. Schweitzban, a' Jura 's Doubs franczia département — okban léteznek közös téjkamarák (fruitière) olly sikerrel, hogy egy faluhoz közeledvén reá ismerhetni: van-e közös téjkamrája vagy sem. *) Sok helyütt, főkép Francziahonban kis birtokosok földjeiket szomszéd nagyobb gazdáknak adják bérbe, hozzájok napszámosoknak beállván. Innen csak egy lépés a' gazdasági egyesületekhez. A' gyári munkásokon — kiknek sorsa egyébiránt nem roszabb a' müveletlen honok' parasztjai' 's kisbirtokosai' sorsánál — segithetni ezen úton. A' status is a' szegény taxa' helyébe nékik tőkéket adhatna, 's felügyelése alatt gyárakat felállitatván, őket proletáriusokból birtokosokká tehetné. Kivánatos hogy a' törvényhozó testek e' tárgyat egész figyelmökre méltassák, ne hogy a' munkás osztályok állapotjokot önmagok erőszakosan javitsák. A' kereskedési crisiseket, 's következtökben gyári munkák' megszüntetését ez uton sem kerülhetvén el, az iparűző néptömegnek közeledése a' mezei népességhez szükséges, mit a' közlekedési és szállitási szerek, a' vasutak 's csatornák szükség-

*) A' lakosok tejöket naponként a' téjkamrába küldik, azt közösen kezeltetvén; 's a' vajat és sajtot magok közt a' béküldött tejhez aránylag osztják fel. E' közös kezelés idő, munka 's edénykimélés, 's a' szegényebb lakost is, ki maga, teje' csekélysége miatt vajat és sajtot nem készithetne, képessé teszi e' czikkeket a' vásárra hozni. Économie sociale p. Pecqueur 1. K. 401. l.

képen véghezviendnek, mert csak ezek' hiánya pontositá össze eddig a' műipart egyes helyeken 's nem káros következések nélkül. Akkor a' mezei gazdaság a' müiparnak 's ez viszont annak táplalékot nyujtand, 's ha a' szükség követelendi, kezeket is kölcsönözhet, 's ha az egyesülési szellem különféle iparágak közt viszonyos biztositó társaságokat szülend egy helyben, minden munkás' sorsa biztositva lészen. Aztán közjólétnek 's azzal új szükségeknek kell keletkezniök, 's mit most csak a' gazdag magánosan vagy családjával élvezhet, ez után a' tömeg is fog törekedni, 's azt egyesületek által elérni. A' faluk kis városokká fognak válni, nagy közös házakkal, köz fütéssel, köz világitással, 's külön közhasznu intézetekkel.

Külön honok külön termékekkel lévén ellátva, a' közlekedési eszközök' tökéletesedésével ezen egyenetlenség megszünik. A' belső 's külső kereskedés gyarapodni 's gyarapodásával az ipar minden ágaiban haladni fog, 's a' népek' jóléte 's kényelmei szaporodván a' kereskedési crisisek is ritkábban fognak beállani, mert a' vásár nagyobb leend, 's könnyü egy honnak valódi szükségeit kinyomozni 's ezekhez az oda küldeni szokott áruk' készitését alkalmazni. Az utazók' száma növend, távol honok 's népeknek szokásai megismertetnek, eszmék kicseréltetnek 's mi jó 's czélirányos egy nemzet' életmódjában mások által elfogadtatik. A' kiterjedtebb jólét népnevelést 's a' munkás osztályok' képviselését huzván maga után, nagy vállalatok — mellyekből a' haszon most leginkább néhány nagy capitalistára háramlik — közhasznuak leendenek, vagy a' kormány által vagy biztosinak felügyelése alatt fognak véghez vitetni 's az agiotage-nak, a' nagy capitalisták 's csalók' zsarnokságának gát fog vettetni.

Mind ezek meggyőződésünk szerint nem fekszenek ugyan a' legközelebbi jövőben, de ha ismert factorokból ismeretlenekre következtethetni, hihetőséggel remélhetjük, hogy az anyagi érdekek" további kifejlésével 's a' mostani tarsasági pezsgésnél fogva illyes valami fog keletkezni, mert a' történetek által megerősitett tökéletesedés' törvénye szerint kell még olly időnek jőni, hol az emberek' nagy tömege is mostani állatiságából kivetközve az leend, mivé lenni képes. E' czél felé törekszik az egész nyugoti Európa, 's tapasztalásból tudjuk, hogy Európa'

külön honal hasonló phasisokon szoktak átmenni. Ha egy hon gőzmozgonyokkal olcsón produkál, nincs mód, más honban e' rendszert kizárni, a' nélkül hogy tönkre jöjön vagy petrifikáltatnék, mint a' chinai birodalom. A' legszigoruabb vámrendszer sem tudja a' dugárkodást kizárni, annál kevesbé zárhatják ki a' legszigoruabb rendszabályok a' tudományt a' felől, mi más honban történik, 's az ember ösztönből ragaszkodván ahhoz, mi hasznára válik, támad benne a' törekvés ama szerek után, mellyek szomszédainak javát elmozditák.

Honunkban is tehát, ha a' sokféle érdekek' kiegyenlitése nélkül ki nem kerülhető crisiseket elmellőzni kivánjuk, az anyagi érdekeket 's mind azt, mi kifejlésöket feltételezi, mindenek előtt pártolni kell. E' szükség azon férfiaktól, kik honjokat 's korokat ismerik, mélyen éreztetik, sőt öntudat nélkül a' tömegtől is, melly helyzetének könnyitése 's jólét után vágyódik. Ha más nemzetek' álláspontjára akarunk felemelkedni, nagyobb népességre van szükségünk, mert mig elegendő kezeink nem lesznek, nagyobb vállalatokat ki nem vihetünk 's müiparunk sem lehet, a' nélkül hogy a' földmiveléstől a' szükséges munkás el ne vonassék; 's igy azt mi népességünket szaporithatja, elő kell mozditanunk, mert valamint a' felette nagy, az az: egy hon' élelmezési forrásival arányban nem álló népesség köz nyomoruságot szül, úgy a' felette ritka nem bir elegendő erővel a' status minden czéljainak megfelelni. Elszórva, egymástól távol fekvő helységekben lakva, az anyagi és szellemi elszigetelés kikerülhetlen. A' hon' segédkútfői, mellyek' használásából erő 's jólét háramlik a' népre, hevernek, közlekedési szerek hiányzanak, a' munka el nem osztathatik 's ha az első szükségeknek eleget is tehetni, a' nép a' jólét' azon fokát el nem érheti, mellyen kivül haladás és szellemi kifejlődés lehetetlen. Ha valamelly nagy országban egy német négyszegmértföldre két ezernél kisebb népesség jut, aránylag nem elegendőnek tartatik. A' népesség' szaporodásának leghathatósb emelcsője a' nagy termesztés és gyümölcseinek méltányos elosztása. Hogy ez nálunk megtörténhessék 's hogy az anyagi érdekek kifejlődhessenek, földünk' kincseit 's az onnan várandó nyereséget szem előtt kell tartanunk, mert mig kezek 's tőkék' hiánya miatt nem gyárthatunk olly olcsón 's olly jól mint a' műiparban elől álló nemzetek, óvakodjunk a' gyárok-

tól, de termeszszük azt, mire ezeknek szükségök van 's vegyük a' gyári készitményeket ott, hol legolcsóbbak. Ha a' földmivelés nem foglalkoztatja többé eléggé a' népességet, a' gyárok önmagoktól támadnak, de ritkán nepesedett 's tőkékben szükölködő honokban gyárak csak mesterkélt növények. A' földmivelő termesztményei' csekély ára miatt és sok terhek által nyomasztva könnyen eltökéli magát gyári munkásnak beállani, de mig készitményei részint drága árok miatt, részint pedig, mivel illy honban a' tömegben a' gyári keszitmények utáni szükség még csekély, vevőkre nem találnak, 's az élelmezési szerek' ára, sok kezek elvonva lévén a' földmiveléstől, felebb szálland, a' gyári munkás' sorsa kétszeresen nyomorult leend, 's a' földmivelésben haszonnal alkalmazható tőkék semmivé lesznek. A' mezei gazdaság' kimivelésére kell gondot fordítanunk 's fel kell hagynunk ollyas intézvényekkel, mellyek nemzeti gazdagságunk' nevekedését gátolják. Fel kell hagyni főleg az urbéri tartozásokkal. Ezen utólsó tárgy a' nemzeti gazdaság' szempontjából tekintve orvoslást kiván, melly mind a' két részre jótékony hatással leend. Az urbéri munka — a' kinszerített fizetetlen munka' természetében fekvő silányság 's hanyagságnál fogva — erő 's időpazarlás, a' földes úr' haszna korán sem lévén arányban a' paraszt' kárával, mit az urbéri 's maga emberei által végzett munka közti különbség világosan mutat. A' megváltás e' bajon segiteni fogna, 's a' mostani rendszernél elpazarlott erő nagyobb termesztésre használtatván a' nemzeti gazdaság gyarapodnék, a' földes úr pedig pénzbeli kárpótlást nyervén, e' tőke' segélyével gazdaságát maga emberivel czélirányosabban 's nagyobb haszonnal ellátná. Ez által vége volna a' földes úr 's paraszt közti munkamegtagadás' vagy törvénytelen követelések' következtében támadni szokott viszálkodásoknak, vége a' szűnetnélküli biráskodásnak 's uri székeknek mellyek a' földes úr' jövedelmeinek egy részét felemésztik. E' tárgy olly csiklandós hogy a' legbölcsebb törvényhozás sem gondoskodhatik előre minden előforduló esetekről 's nem is hozhat törvényeket, mellyek egyik vagy másik rész' kárára ne magyaráztathassanak. A' paraszt a' földes urnak előbb tartozott munkát maga gazdaságára fordítván, többet termesztene, 's a' kinszerített munkánál megszokott, 's tulajdonára is átvitt szorgalmatlanságából kivetközve jóléte növekednék 's az egyes em-

ber' használával a' status' ereje is gyarapodnék. Látni erre számos példákat Europa' külön honaiban hol az urbéri tartozások megszüntettek. — Boldog azon ország hol törvényes 's békés úton igazodnak el a' különböző érdekek! Nálunk is nem csak kivánatos, de ha haladni 's erősödni akarunk, elmellőzhetlen az urbéri munkák' megváltása, 's közelnek látszik már azon nap, mikor honunkban a' paraszt jóléte' 's függetlensége' alapját, a' megváltási jogot megnyerendi, de méltán kételkedhetni, valyon megfelel-e várakozásinknak e' korszerü törvény? Kevés egyes parasztoknak, 's még kevesb községeknek lévén tehetségeik e' jog' gyakorlatára. A' status' hivatása a' haladást előmozdítani 's irányozni, a' tehetetlen — 's gyámtalannak gyámolul szolgálni: ezt illetné tehát a' megváltást magára vállalni. A' pénz-teher igy is csak azokra eshetnék, kik ezen intézkedésből hasznot huzandnak. Véleményünk szerint a' kérdéses tartozásokat következő módon lehetne megváltani. Az összes urbéri tartozásokat kamatnak tekintvén, e' kamat' tőkéje lenne a' megváltási öszveg, 's igy ha egy egész telket illető tartozásokat egyremásra 60 p. fra becsülünk, a' megváltásért 1000 fl. fizetendő. A' státus kölcsön' útján ezen öszveget felvevén, 's a' tulajdonosoknak kárpótlás gyanánt lefizetvén, adósága' kamatját 's az amortisátiójára szükséges summákat a' parasztól adóképen behajthatja. Ha tehát felteszszük hogy a' státus az ezen operátióra szükséges öszveget száztól háromért felveszi, a' paraszt mostani 60 fra becsült tartozásai helyett 30 forintot fogna kamat fejében fizetni, mihez adóság' amortisátiójára az első tiz évben 10 f. p. járulna, 's igy az első évtizedben e' végre évenként összesen 40 forinttal adóznék. A' második évtizedben az egész tőkének tized része már letisztázva lévén, a' kamat leszálland 27 fra, a' paraszt pedig, gazdaságát — előbbi terheinek megszüntetésénél 's a' hazánkba is útat találandó czélszerübb gazdálkodási módnál 's minden hihetőséggel reménylhető szorgalmánál fogva — javítván, 's jóléte gyarapodván, képes lenne az első tiz évben az adóság' amortisatiója végett reá vetett 10 ft. megkettőztetni, 's igy e' nemü terhei 47 forintot tennének. A' 3-ik évtizedben a' kamat 21 ft 's ha az amortisatióra a' 2-ik évtizedben fizetett öszveget meghagyjuk, 41. ftot. fogna adózni. A' 4-dik évtizedben kamat fejében csak 15 ftal

tartoznék, annál könnyebben fizethetne az adósság' lerovására 25, öszvesen 40 ftot. Az ötödik 's utolsó évtizedben pedig e' summát meghagyván a' 7½ forintos kamattal együtt 32½ ft. fizetne. Igy a' paraszt, földes urának a' történetekben gyökerezett igényeinek megcsonkitása 's legkisebb áldozat nélkül, az őt most nyomasztó terhektől mentve, a' status által felvett tőkék 50 év mulva vissza fizetve, a' haza erős 's virágzó lehetne.

Következő formula a' dolog' felvilágositására szolgálhat:

Évtized	1	2	3	4	5
Kamat	30	27	21	15	7½
Az amortisatióra fizetett summa.	10	20	20	25	25
összesen	40	47	41	40	32½

A' kamat azonban nem csak minden évtizedben de minden évben is valamivel kevesbülvén, az ezáltal keletkezett felesleg, mellynek fizetését a' paraszt semmiképen sem érezné, nagy haszonnal a' népnevelésre fordithathatnék. Az urbéri telkek' száma jelenleg 300,000-re felmenvén, a' megtörténendő regulátiók után legalább 100,000-rel nőhet, 's igy a' kölcsön veendő összesen 400,000,000 f. p. Ennek felét papirospénz' kibocsátása által, millyenről alább szó leend, lehetne pótolni, mi által a' kamatnak fele elesnék.

A' badeni nagyherczegségben a' jobbágyi tartozások' megváltását illető törvény 1831-ben jött létre, melly szerint a' személyes jobbágyi tartozások' értéke, — de csak valódi értékök a' jogositottra, nem pedig a' teher' nagysága a' megterheltre nézve, becsbe vétetvén — tizenkettőzve, 's pedig fele a' status, másik fele a' község által a' jogositottnak lefizettetett. Jobbágyi birtokot illető tartozások pedig 18-szoros értékök szerint, mellynek harmadát a' status magára vállalta, a' másik két harmadának lefizetése pedig a' megterheltre esik, váltattak meg. A' hesseni

herczegségben pedig efféle tartozásokra nézve egyes megjogositottakkal szerződések köttetvén, az egyességbeli kárpótlási jövedelem (Entschädigunsrente) a' statuskincstárból assignáltatott, a' községekre pedig nagyon mérsékelt, az addig viselt terheknek alig tized részét tevő adó vettetett *).

A' megváltás után a' status' terheinek egy osztályra halmozását is megkell szüntetni. Nem hihető, hogy azt a' privilegiált osztályok budget — az újabb alkotmányok' e' sarkalatos felétele — mellett ellenzenék.

Hitelt kell szereznünk az avitícitas', fiscalitás' 's a' mostani perlekedési rendszer' eltörlésével **). A' birtokosok' száma is szaporodni fog, 's a' tulajdon könnyen szállhatván egy kézről a' másikra, a' dolog' természete szerint olly kezekbe jövend, mellyek jövedelmezhetését nevelendik. Honunk' külön részei külön termesztményeket hozván elő, belső kereskedésre van szükségünk, szabályozzuk tehát folyóinkat, épitsünk utakat, sőt vasutakat is. Szabad legyen még egyszer e' tárgyról szólanom. Angolhon csatornákkal 's közönséges jó útakkal már ellátva lévén, vasutakat kezdett épiteni, azokat mintegy fényűzési czikknek tekintvén, szállitási 's közlekedési rendszerének befejezésére. Az amerikai szövetségben ellenben a' közlekedési és szállitási rendszer' megállapitása a' vasútakkal kezdetett, ezek eszközökül szolgálván puszta vidékek' miveltetésére 's termőkké tételére. Honunkban a' vasutaknak hasonló hivatások lehetne. — Azon kérdés, hogy a' közönséges utak korunk' követeléseinek szállitási 's közlekedési tekintetben meg nem felelhetnek, már mindenütt eldöntve lévén, egy más már sokat megvitatott, 's még kétes kérdés támad: valljon a' vasutak hasznosbak-e a' csatornáknál, 's e' két közlekedési eszköz közül mellyiknek kelljen elsőséget adnunk. Wood szerint ***) nagy terhek' szállitása a' csatornákon olcsóbb mint a' vasutakon lóerővel, azon arányban mint 1, 35, 1, 65 pence-hez egy tonnát 's egy mértföldet számitván; de ezen arány mellett a' pályának vizirányosnak 's egyenlő hosszaságunak kell lenni a' csatornával. Ha a' vaspályának lejtősége van, a' szállitás ugyan azon

*) Staatslexicon. 6 K. 194 l.

**) Lásd Gf. Széchenyi István' munkáit.

***) Practisches Handbuch der Eisenbahnkunde von Nicolaus Wood. 468 lap.

áron történhetik mint a' csatornán, ha pedig ugyan azon két hely közötti csatorna ⅓-del hosszabb a' vasutnál — mi általjában úgy szokott lenni — vasuton olcsóbban szállíthatni mint csatornán. Könnyü szállításnál 4 mértföldnyi sebességgel egy órában a' szállítás a' csatornán olcsóbb, de sebesebb szállításnál 10 mértfölddel egy órában, a' vasut lóerővel a' csatornákkal kiállja a' versenyt. Nagy terhek' szállítása a' gőzmozgonyokkal ellátott vasutakon szintolly olcsó mint csatornákon. A' kereskedési czikkek' szállítása pedig sokkal nagyobb haszonnal eszközölhető vasutakon mint csatornákon. Sok összehasonlítások' utján a' csatornákon 's vasuton szállítás' költségei közt Wood következő eredményekre jött. Ha az a' kérdés: valljon hasznosabb-e vasutat vagy csatornát épiteni? amaz érdemli az elsőséget, nem csak nagy terhek' olcsó szállítási eszköze, de a' közlekedés' minden nemének sebes 's olcsó módját is nyujtván. Ha azonban csak nagy terhek' szállítására számitott vasut' épitése van szóban, mellynek egy már létező csatornával kell versenybe állani, a' csatorna fog győzni; de ha a' vaspálya mindennemű, az az: érczek, kőszén, nagy terhek', kereskedési czikkek' 's személyek' szállítására van számítva, már létező csatornával is jó siker' reményével concurrálhat.

E' két szállítási rendszer' összehasonlításánál azonban ama' fontos következményeket is tekintetbe kell vennünk, mellyek a' vasúti sebes közlekedésből valamelly vidék' kereskedésére háramlanak, 's mellyek sokkal felülmulják az olcsóbb szállításnál fogva a' csatornáknak adni szokott elsőséget; ezek szerint tehát ha e' két közlekedési mód' hasznai csak némikép egymáshoz közelítnek, az elsőség a' vasutakat illeti. 'S nem kell e' tekintetbe venni a' vasútak' hatását a' polgárisodásra nézve is? A' Bécs 's Brünn közti vasút reményt nyujthat hazánknak, hogy vasutakat jó sikerrel fog épiteni. A' nevezett vasut' részvényes társaságának f. e. aprilisában tartott gyülése elibe a' többi közt következő adatok terjesztettek: 1838 majus' 1-től october' 31-ig, az az: hat hónap alatt 176,005 személy szállíttatott, 's 75,738 for. 33 xr. vétetett be. A' költségek ezen idő alatt 42,276 for. 4 kr. tévén, a' tiszta jövedelem 33,462 for. 29 kr. Ha e' négy német mértföldnyi út' épitési költsége 1,060,000-ra számitatik, a' kamat 6⅞% teend *).

*) A' vasut akkor tudniillik csak Gänsersdorf-ig vala készen.

Az igazgatóság egyszersmind tudtául adá a' részvényeseknek, hogy az áruk' szállitása iránt is már történtek tudakozódások, 's hogy azokat legalább 400,000 mázsára lehet évenként számitani. Ezekből azt következtethetni, hogy e' vasút jól fog jövedelmezni. De kevésbé kedvező körülmények között is épithetni vaspályákat, ha a' status e' vállalatokat magára veszi, mint Belgiumban történt; kivánatos volna, hogy ez nálunk is megtörténjék. Magányos társaságok csak azon vonalokat szokták magokra vállalni, mellyek azonnal jövedelmeznek, vannak azonban ollyanok is, mellyeknél övedelemre nem számithatni mingyárt, de mellyeknek létrehozása, az egész hon' kereskedésére, iparára 's jólétére nézve sokkal nagyobb fontosságu mint amazoké. Illyen vonal nálunk a' Pestről Fiumére vezető. Ha pedig hasonló vonalokra is találkoznak vállalkozók, czéljok a' részvényekkeli nyerészkedés, 's a' nemzetek' haladására szolgálható nagyszerü eszköz uzsorásoknak szolgáland, másokat vagyonoktól megfosztani. A' kisebb tőkék mellyek a' mezei gazdaságban vagy müiparban jó sikerrel használtathattak 's a' nemzeti gazdaságot gyarapithatták volna, meddőkké válnak, de hogy a' vállalat még is némikép kamatozzék, a' szállitási' bér magosbra tétetik hogy sem a' nép' tömege által használtathassék. Ezt a' jövedelmező vonalokról is mondhatni; a' vállalat financzialis speculatio lévén, mellynél nem csak a' kamatra, de az azon felül nyerendő osztalékra is számoltatik, a' szállitás' bére sokkal nagyobb mint sem a' vasutak' főczélja nemzeti gazdaság' tekintetéből követelné. A' közvélemény sok helyt oda nyilatkozik, hogy magok az igazgatóságok is az épités alatt a' munkákat majd hátráltatni majd siettetni szokták a' mennyire önös hasznok a' részvények' keletének fel- vagy leszállitását kivánja. A' statusnak hasonló vállalatoknál a' magányos társaságokhoz képest kedvezőbb állása vagyon. A' státus méltán számot tarthat a' nemzeti gazdagság' gyarapodására, melly a' vasutaknál netalán közvetlenül szenvedett kárt bőven pótolja. Az egyik vasutnyereség fedi a' másiknál tapasztalt veszteséget. A' szükséges tőkéket kisebb kamat mellett felvehetvén mint a' részvényesek a' magokéit adni szokták, 's nemzeti gazdaság' szempontjából intézhetvén e' vállalatokat, a' status a' szállitást mindig kisebbre szabhatja mint egy magános társaság. De a' status vasutakat 's más nemzeti érdekü vállalatokat kölcsön nélkül is, papirospénz' kibocsátása által vihet

véghez. A' kibocsátandó öszvegnek a' vállalat' költségeit nem kellene felülhaladni, 's a' véghez vitt munka a' papirospénz' hypothecájául szolgálna. A' kamat megkiméltetnék 's a' vasút' tiszta jövedelme a' papirospénz' visszaváltására fogna fordíttatni; e' rendszer mellett hazánkban vasutak nem csak Bécs 's Pest, Pest 's Debreczen közt jöhetnének létre, de a' debreczeninek egy oldalvonala Miskolczon által Kassáig terjesztethetnék. Ezen folyna a' Galiczia 's Magyarország közti kereskedés, ezen vitetnének minden termesztmények is, mellyek a' felső vármegyékből Pestre hozatnak, 's minden áruk, mellyek innen oda szállíttatnak. E' rendszer által Fiume 's Pest vasut által összeköttetésbe hozatnék, 's e' vállalat nem volna nagyobb akadályokkal összekötve mint a' Bécs 's Triest közti Gräczen át vonandó vaspálya. —

Ha pedig egyszer gyárakat állítunk, használjuk más nemzetek' tapasztalásait, nézzünk tovább a' jelenpillanatnál 's törekedjünk azon, hogy ne neveljünk proletarius osztályt, mellynek nem sokára szegényi törvényekre lenne szüksége, 's melly idővel a' társasági rend' felbontásával fenyegetne. Állítsunk fel takarékpénztárakat, hogy a' munkás takarékossága által a' vállalat' részesévé válhassék. A' néptömeg takarékosság nélkül nem csak jólétet nem remélhet, de a' szegénység' szenvedéseit sem kerülheti el, 's azért ingert kell nékie a' takarékosságra 's szorgalmának jutalmat nyujtani. Ezt teszik a' takarékpénztárak, mellyeknek e' fontos következményeken kivül, még azon jótékony hatások is vagyon, hogy apró öszvegeket az eltékozlástól megmentvén, 's azokat nagy tőkékké nevelvén, a' nemzeti iparnak segédkezet nyujthatnak 's a' nemzeti gazdagságot gyarapithatják. Hálával tartozik a' haza Fáy András lelkes irónknak ez ügybeni fáradozásaiért. Ő a' Pest megyében felállitandó takarékpénztár' tervében a' dolgot kimerité, 's bár láthatnók már intézetét munkásságban, hogy egyéb megyéknek is példányul szolgálhasson. Az iró az állapitványi öszveget 40,000 p. forintban megállapitván ezt 200 részvényre, 200 pengő forintjával javasolja felosztatni *). A' részvényesek magát a' tőkét nem tartoznának ugyan lefizetni, azt magoknál megtarthatván, csak évenkénti kamatját fizetnék be mindenkor előre. Ha hiszszük is, hogy Pest megyében

*) A' részvények 100 ftra leszállíttattak.

az inditványozott takarékpenztár ez uton létre jövend, nem reménljük, hogy e' nemes ügy másutt annyi nagylelkű pártfogóra találand; mert ha bár a' gazdag hazája iránti kötelességeinél fogva a' szegénységen segiteni tartozik is, e' kötelességnek megfelelni nem mindennap tapasztalható hajlama. De egyébiránt áldozatokat csak ott követelhetni, hol elmellőzhetlenek. Czélirányosabb volna tehát ha a' 200 forintos részvény csak kezességül kár' esetére — természetesen minden kamat' fizetése nélkül — szolgálna. Az intézet' munkásságának megindulásakor a' kezelésre azonnal szükséges summát kölcsön által lehetne szerezni, kamatúl négyet száztól — (Fáy' terve szerint ötöt száztol) fizetvén. A' pesti takarékpénztár, mellynek évenkinti betételei 200,000 fr. tehetnek, költségeit — Fáy szerint 2159 ftot, — leróván, mintegy 2000 ftot jövedelmeznék. Kivánatos volna, hogy a' takarékpénztár mentül nagyobb kamatot fizethetne — ez lévén a' leghathatósabb inger a' takarékosságra 's a' betételekre, de ha kisebb kamatfizetés az intézet' felállitását könnyebbiti, kétségenkivül kisebb kamatot kell megállapitani. De sajnosan meg kell vallanunk, hogy e' jótévő intézetek' sebes terjesztésére 's szaporitására e' mód mellett nem tarthatunk számot, a' szegény iránti sympathia 's a' törekvés sorsán könnyiteni, hazánkban azoknál, kik ezen ügyben befolyással lehetnének, még ritka lévén. A' kormány e' tekintetben legtöbbet tehetne, ha maga utján e' tárgyra figyelmetessé tétetnék. Minden pénztárral összekötött királyi hivatalnál takarékpénztár' állitathatnék fel, melly a' köztisztviselők' által díj mellett bizonyos napokon, hivatali órákon kivül kezeltetvén, az intézet' pénze, a' K. Helytartó Tanács' jóváhagyása mellett, azon óvással mint a' politico-fundationális tőkék kamatra adathatnék. A' takarékpénztáraknak csak ha közönségesekké leendnek, lehet hatások, e' rendszernél pedig városoktol, kereskedési utakból 's a' megyék' középpontjától távol fekvő vidékekre is kiterjesztetnék ezen intézetek' haszna. Ha csak a' sóházakat veszszük számba, minden megyében egynél több takarékpénztár fogna létezni, 's ezen intézkedésből méltán várhatnánk örvendetes eredményeket *).

*) A' takarékpénztár' hasznairól lásd Fáy András' tervét a' Pest megyei köznép' számára felállitandó takarékpénztárnak 4. l.

De mind ezeknek népnevelés nélkül sikere nem lehet, 's nem is kell hinni, hogy e' tárgyak' előmozditása képzelt érdekek' 's az alkotmányos élet' feláldozását követeli. De bizonyos, hogy, ha e' hathatós eszközök összehatnának, hazánknak szép jövendő mosolyogna. A' közjólét a' társaság' minden osztályaira ki fogna terjedni, a' polgár 's a' paraszt képessé lenne a' társasági hierarchiában magasabb fokra emelkedni, a' nemesség' jövedelmei szaporodnának, ez miveltségében haladna 's el fogná ismerni, hogy érdekei ellenséges állásban más osztályok' érdekeivel nem tarthatják fenn magokat, a' hon e' követelések' méltányosságáról meggyőződvén, nem fogna ellent állani a' társaság' külön osztályérdekei' egybeolvasztásának. Ellenben ha e' tárgyak figyelembe nem vétetnek, a' parasztság még inkább elszegényedik, a' népesség nem szaporodhatik, a' földmivelés — a' nagyobb birtokosoknak hitel' hiánya miatt investitiókra pénzök nem lévén — nem gyarapodhatik, a' pártok egymástól még inkább eltávoznak, 's a' haza az őrvény' szélén fog állani, azt a' mi most rajta szép és jó, elvesztvén, a' nélkül hogy azt mi helyébe kivántatnék, megnyerné. De még akkor sem érné el aggodalmainak véghatárát, új veszélyek fenyegethetik kivülről, 's mitől nem kell félnie egy olly honnak, melly már annyira jutott.

Trefort Ágoston.

Az állati magnetismus és annak viszonya a' lélek- vagy kísértetlátáshoz *).

Wo fass' ich dich unendliche Natur?
Euch Brüste wo? Ihr Quellen alles Lebens — —

Goethe: Faust.

Bévezetés.

A' régi és középkori, de az újabb időkben 's történetekben is, tömérdek számú példáit találjuk az olly tüneményeknek, mellyek szembeszökő ellenmondásban látszanak állani az anyagi, külső érzékeinkre ható természetnek mai napig kinyomozott és meg-

*) Az e' czikkelyben használt műnyelvre nézve értekező szem előtt tartotta Szontagh Gusztávnak itt következő szavait; ezek olly igazságot foglalván magokban, mellyet literaturánk' jelen állásában, midőn egy felől a' tudományok' népszerűsítése, másfelől a' nyelv' minden oldalú kimiveltetése két fő tekintet, nem árt minél gyakrabban elmondani: „Hogy a' görög, latin, német 's akármelly idegen nyelv' *műszavait* előadásunkban nem használhatjuk, kétségen kívül van, mert e' nyugoti nyelvek, keleti nyelvünkkel semmi módon össze nem olvadhatók 's beszédünkből irgalmatlanúl kirínak. Magyarítanunk tehát kell azokat, de olly módon, hogy azáltal érthetetlenné ne váljunk; kezdetben 's egy lépéssel nem írhatunk tehát *tudományosan tisztán magyarúl*, hanem a' nyelv' mindenkori müveltségi fokát kell tekintetbe vennünk 's azt teljesítnünk, mi lehetséges, 's akkép mint tanácsos. Használnunk kell tehát minden már eddig feltalált elfogadható magyar műszót a' jobb irók' nagyobb számához 's a' nyelvszokáshoz ragaszkodva, 's ha nem egészen ismerteket vagy épen újakat kénytelenítetünk felhozni, vagy tanácsosnak tartjuk, magyarázzuk meg azokat zárjel alatt, hogy értelmök iránt kétség ne támadjon". Figyelmező 1839. 41-dik szám.

állapított törvényeivel. Ezeknek gondosabb megvisgálásától, újabb időkig, az által kivántak legtöbben menekedni, hogy némellyek mindent merő csalásnak vagy a' képzelődés' buborékszüleményeinek nyilatkoztattak, mások pedig természetfeletti hatalmaknak rejtélyes befolyását vagy, hogy az ujabb német mysticusok' Kerner', Eschenmayer' 's mások' nyelvén szóljak, *a' szellemvilágnak benyúlását a' mienkbe* látván mindenben, a' legképtelenebb meséket is betűszerinti vak hittel elfogadták. Csak az újabb kor' tudományosságának jutott átlátnia, hogy mind e' két túlság hasonló szűk korlátú világnézet' bizonysága. A' makacs, gőgös nemhit, melly lettdolgok előtt készakarva húnyja be szemeit, jog nélkűl gúnyolja a' múlt századok' egyűgyű, gyermekded hitét; az alap mellyen amaz nyugszik, kevéssel vagy épen semmivel sem szilárdabb emezénél. Bizonyos történeteket és tüneményeket hihetetleneknek, hamisaknak vagy épen lehetetleneknek csupán azért nyilatkoztatni, mivel képesek nem vagyunk azoknak okait kielégítőleg megmagyarázni, mivel az eddig általunk ismert természettörvényekkel összeegyeztetni nem tudjuk, csak tudatlanságunkat árulja el az emberi ismeret' korlátairól még a' legmindennapiabb természeti tüneményekre nézve is, mellyeknek valóságát kétségbe vonni senkinek sem szándéka. Ki ismeri a' közöttünk levő legközönségesb tárgyak' sajátságos lényegét? ki ismeri azon erőt, melly minmagunkban eszmél, melly anyagi létünknek is minden működésein uralkodik?

Külső érzékeink csak a' dolgok' felszinét, tüneményeit, tulajdonságait ismerhetik meg, 's minden mit az emberi ész elérhet, arra szorúl, hogy az általa észrevett tünemények' sokaságából holmi általános szabályokat, mellyekhez azok magokat látszólag alkalmazzák, elvonjon, 's azokat természettörvényeknek tekintsük; de ha ezt teszszük is, azért a' dolgok' belső lényegét szint olly kevéssé ismerjük mint annakelőtte. Ez által van az emberi tapasztalásnak és tudománynak szokott menetele kijelelve. A' mi ritkán jelenik meg, csak kevés, egymástól elkülönzött egyedek (Individuum) által észleltetik (beobachten), az vagy természetelleninek vagy természetfelettinek tekintetik, az az: némellyek által csalásnak vagy csalódásnak, mások által pedig csudának kiáltatik ki; de a' lettdolgok szaporodnak; a' külső körülmények 's bizonyságok valóságok iránt tovább kétkedni nem hagynak; a'

tüneményekben bizonyos egybehasonlítási pontokat veszünk észre, ezeket bizonyos fogalmakká iparkodunk egyesíteni, — mellyek ha magoknál a' tüneményeknél nem világosabbak is, már azáltal hogy szóba foglaltuk, hogy számokra neveket kerestünk és találtunk, megbarátkozunk velök, mert igaza van Mephistophelesnek azt mondván:

Gerade wo Begriffe fehlen
Da stellt ein Wort zu rechter Zeit sich ein; —

's végre elhitetjük magunkkal, hogy mi ezen tüneményeket ismerjük 's megmagyaráztuk; 's azokat tudományaink' kincstárába rakjuk; holott sem egyiknek, sem másiknak nem ismerjük egyebét mint külső héját, 's tudásunk a' legmindennapiabb természeti tünemények felől is, minő például a' közönséges álom, csak annyiban különbözik attól, melylyel ritkábbakról, mint az álomjárásról, állati magnetismusról vagy kisértetlátásról birunk: hogy annak külső jelenségeit gyakor tapasztalás által jobban megszoktuk.

Mi volna tehát tulajdonképen a' tudomány' feladása e' jelen értekezés' tárgyára nézve? Véleményem szerint sem több, sem kevesebb mint hogy azt, mi akár a' múltkorból reánk szálla, akár az újabb korban tapasztalt esetekben tagadhatatlan 's kétségen túl való, megkülönböztesse attól, mi külső viszonyok 's gyanítható motivumokból itélve hamis lehet, vagy belső logicai ellenmondásnál fogva lehetetlen. De szem előtt kell tartani, hogy különben az esetek' valóságát bizonyító körülmények mellett, csupán azért mivel némelly jelenségeket az eddig kinyomozott természettörvényekkel összhangzásba hozni nem tudunk, még nem szabad ezeknek lehetetlenségére, hanem csak tudásunk' szük korlátaira következtetni; nem szabad elfelejtenünk, hogy az általunk úgy nevezett természettörvények nem egyebek a' tapasztalástól vett elvonásoknál (Abstractionen) 's ennél fogva új tapasztalatok által bővíthetők, sőt módosíthatók is.

Számos eset bizonyítja, hogy a' mi egy emberre, egy népre nézve még csuda, a' másik előtt már régen figyelmet sem ébresztő mindennapi tünemény. Ez leginkább a' mechanica' találmányairól áll; tudjuk például hogy a' tűzfegyverek' hatásai a' vad népekben milly bámulatot gerjesztenek, 's mi sok erőmű, melly múlt századokban varázslénynek tartatott volna, 's legfelebb a' költők' képzelmében élt, létesült már azóta a' tökéletesedett mechanica' sege-

delmével. Ki hitte volna ezelőtt egy századdal, hogy a' Homér' Odysseájában leírt phaeaki hajókhoz hasonló épitmények *) nem sokára köztünk kéjelmes és rendes utazási alkalommá fognak válni? Hogy a' műipar' roppant találmányait felvilágositó példa gyanánt felhozni kivántam, nem roszalhatni, ha tekintetbe veszszük, hogy azok közvetve szinte a' természet' tüneményei közé valók; az emberi leleményes ész, mellynek létöket köszönik, a' bennünk lakó, éltető erőnek eredménye levén. — De a' tulajdonképen úgy nevezett természettudományoknak is hány homályos vidékét világositá már fel újabb korban a' tudomány' fáklyája! Remélhető tehát hogy ezen ködlepte tartományba is hatni fog az ember' fürkésző szelleme, a' mennyire korlátolt érzéki tehetsége engedi.

Jóllehet azonban ezen rejtélyes tünemények' alapokainak minden magyarázatai, mellyeket eddig megkisértettek és még ezentúl megkisérteni fognak, nem voltak, nem is lehettek egyebek hypothesiseknél, még is azon gyakorlati haszon is várható azoktól, hogy bennünket némileg felvilágosithatnak a' természeterőknek az emberre hatása és az egyedet alkotó szellem és anyag közti viszony iránt; továbbá a' történetirásnak némelly homályos lapjaira is új fényt deríthetnek; végre, 's ez gyakorlati tekintetben a' legfontosabb eredmény volna, az emberi életmüvezet' (Organisation) soknemü kórságos háborodását megfejthetnék 's a' gyógytudomány által eddig fel nem fedezett gyógyszereket jelelhetnének ki. Legérdekesebb azonban, de legbajosabb is, kétségen kivül azon kérdésnek eldöntése volna, ha valljon a' mágnesi szemléletek (Anschauungen) tárgyilagos (objectiv) vagy csupán alanyi (subjectiv) valósággal birnak-e, az az: ha valljon a' mágnesi állapotban lévő egyednek felébredt és felmagasztalt belső érzéke előtt önállólag magokban létező tárgyak nyilatkoznak-e, vagy csak puszta tükrözései, kisugárzásai a' felizgatott lélek' belső működ-

*) Mert nem kell evező 's révész a' phaeaki hajóknak
Sem kormány, a' minő másféle hajókat igazgat,
Tudván már urokat szándéka mi tájra vezérli,
Tudják minden nép' közel és távolbeli földjét
'S városait szintén, 's gyorsan tengerhabon úsznak.

Odyss. VIII. Én. 557—561 vers.

déseinek, mellyek csak ő reá vagy néha vele magnesi viszonyban álló személyekre nézve is léteznek. Az első esetben az efféle állapotok' figyelmes visgálatából 's mintegy kikutatásából fontos és nagyszerű eredményeket lehetne várni a' tudományokra 's a' természet' általános ismeretére nézve; akkor minden mágnesi hajlamú személyt gazdag tudományos aknának lehetne tekintenünk, mellyből bő ismereti kincseket hozhatnánk napvilágra, mert akkor ezen szemléletek az ember' szellemének minden anyagi bilincsektől szabadulásán alapulnának, 's felkellene tennünk, hogy az függetlenül a' működökben annyira korlátolt külső érzékektől, közvetetlen észrevevés által a' dolgoknak nem csak tulajdonságait, hanem lényegét is, nem csak külső héját hanem belső magvát is megismerheti; 's így biztosabb útat találtunk volna fel általános tudáshoz bármelly philosophiai iskola' előleges szemlélődéseinél. A' másik esetben pedig kintelenek lennénk eddigi homályunkban maradni 's megnyugodni.

Ezen tudományos kérdésnek végső és eldöntő feloldása talán csak a' jövő nemzedéknek van fenntartva, de azért a' mostaninak is tiszte és feladása, erejét rajta megkísérteni; értekező előre bocsátván az álomjárás' és az azzal rokon egyéb állapotok' jelenségeinek, valamint az eddigi, figyelemre méltóbb megfejtési próbáknak is rövid vázolatát, bátor lesz eziránti saját nézeteit szinte előterjeszteni. De ha ezen fontos kérdés feloldatlan maradna is még sokáig, a' többi általam felebb említett tekintetek 's várható gyakorlati hasznok, úgy hiszem, elegendők arra, hogy az emberi észt a' természet' ezen rejtélyes vidékének criticai 's lelkiösmeretes megvisgálására ingereljék.

I.

Álomjárás és állati magnetismus.

— in my heart
There is a vigil, and these eyes but close
To look within —
Byron: Manfred.

1.

Mind a' természetes tiszta álomjárás mind a' külső behatás által felizgatott állati magnetismus' jelenségei már számos munkában kimerítőleg leirattak, sőt hazánkban is hasonló állapotok több izben észleltetvén, némelly esetek a' nyilvános hirlapokban is közöltettek; ezért tehát csak legfeltünőbb 's legállandóbb tüneményeiket kivánom röviden rajzolni. Az álomjárásiakra nézve még a' legkétkedőbb is csalási szándékot nem gyaníthat, minthogy már olly gyakran, különböző helyeken 's időben 's a' leghitelesb személyek által tapasztaltattak 's bizonyíttatak. A' sajátképen magnesi bánás és kezelésnél (manipulatio) megbocsáthatóbb ha sokakban gyanú ébred, melly a' mágnesező orvost kuruzslással, a' magnesezett személyt, kivált ha asszony, érdekgerjesztés' vágyával, sőt holmi kaczérkodással is terheli; mert egy részről e' valóban bámulatot gerjesztő jelenségek, más részről pedig az orvos és betegnek szüntelen egymással közlekedése miatt, azoknak egyetértése inkább feltehető; de itt is némelly mágnesezőnek egyedisége 's a' jelenségeknek idegen 's el nem fogúlt tanuk általi szemügyre vétele, nehányat a' legcsudálatosb tünemények közül minden kétségen túl tesznek. Egyes eseteket 's példákat nem kivánok előhozni, mert ez könnyen túl vihetne a' czikkelyemnek szabott határokon, 's minthogy úgy is eléggé ismeretesek; a' ki azonban azokról még bővebben értesülni kiván

az efféle példák' nagy tömegét találandja számos, kivált Németországban ezen tárgyról irt régibb 's újabb munkákban, mellyeknek legjelesbjeit többször alkalmam lesz ezen értekezés' folytában idézni.

Az álomjáró önkényesen mozdulhat, mintha érzékeinek teljes használatában volna, holott ezekkel nem él; mert szemei többnyire be vannak hunyva, 's ha nyitvák is, pillantás nélküliek, meredtek és felfelé forgatvák; füle érzéketlen a' legerősebb, legharsányabb hangok iránt; tapintata ollyannyira el van zsibbadva, hogy ütés, taszitás, szúrás, sőt fajdalmas sebek őt nem csak fel nem költik, hanem míg álma tart, a' legkisebb érzésjelre sem birják. Orra és szája a' legerősb, legcsipősb szerek iránt szinte érzéketlen. Külső érzékeinek ezen elzártsága mellett azonban az álomjáró mindent észre vesz, a' *mivel mágnesi viszonyban áll*, mintha érzéki életművei (Sinnorgane) teljes működésben volnának, sőt még nagyobb világossággal 's tisztasággal mint éber állapotban; minden egyebet azonban — *a' mivel semmi viszonyban nincsen* — sem nem lát, sem nem hall, sem nem érez, sem nem ízel, sem nem szagol, bár mi erőszakkal hassanak is érzékeire. Hiányos kifejezés volna tehát ha azt mondanók: hogy az álomjáró lát, hall, érez, ízel vagy szagol; ez csak az efféle működésre alkotott életművek' eszközlése által történik; hanem belsejében egy újabb, úgy szólván hatodik érzék ébred, melly a' véle mágnesi viszonyban álló tárgyaknak azon tulajdonságait észreveszi, mellyek közönséges éber állapotban csupán csak külső érzékeink előtt nyilatkoznak.

Biztosan 's minden útjában álló akadály' elkerülésével jár folyosón, lépcsőn és utczán; falakra és házfödelekre mászik macskafürgeséggel 's a' legkeskenyebb párkányon, szédítő magasságon gyorsan 's biztosan sétál, mit számtalan példa, 's honunkban is nemrég a' fejérvári álomjáró leány, mellyről az 1835-i Jelenkor mellett megyei orvos Stáhly úr a' közönséget tudósitá, bizonyitott. Nappali foglalatosságait 's hivatalos munkáit szokott ügyességgel folytatja; behúnyt vagy bekötött szemekkel is ir, olvas 'stb. A' hozzá szólókat, ha magnesi viszonyban áll velök, hallja és érti; másokat azonban, ezen viszonyon kivül állókat, bár mint kiáltsanak fülébe, vagy épen nem hall, vagy felretten mintha valami távol zajt hallana, mellyről, nem

tudja honnan jő. Ismerőseivel értelmesen beszélget, sőt magasabb elevenséget 's élesebb elmét árul el feleleteiben, mint éber állapotban szokott. Szivgödrére tett levelet olvas, a' nélkül hogy tartalmáról valaha hallott volna; ugyan oda vagy más testrészekre is tett szerek' ízét 's szagát szintúgy érzi mintha szájába vette vagy orrához tartotta volna.

Az álomjáró crisis' eleje 's vége többnyire görcsös merevüléssél vagy vonaglásokkal is kezdődik; néha közönséges álomba is megyen által, mellyből végre közönséges napi életre ébred az álomjáró, a' nélkül hogy arról, mit álmában tett és tapasztalt, legkevésbé is emlékeznék. Általjában bélyegző és figyelemre méltó jelleme (Character) ezen állapotoknak, hogy azoknak emlékezete soha sem nyúlik által az éber életbe, holott ennek emlékezete teljesen általvitetik az álomjáró állapotba, mert az ebben lévő személy éber életének összes szó- és eszmekincsét használja; más részről pedig az álomjáró csisiseken összefüggő emlékezeti fonal vonul el, mellyet az álomjáró újabb rohamában (Anfall) ott szokott ismét felvenni a' hol az előbbeninek végeztével félbeszakadt.

A' mesterséges külső behatások által gerjesztett állati magnetismusnak jelenségei, alsóbb fokain nem igen különböznek a' fent leírt álomjárásiaktól, 's ezért ezeknek kétségtelen valóságáról amazoknak is hihetőségére lehet következtetnünk; ezáltal továbbá egy életműves lénynek a' másikra, egy embernek a' másikra lehető magnesi behatása is bizonyíthatnék. A' mi pedig felsőbb fokait illeti az, akár kezelés akár pusztán az akarat' rögzése (fixiren) által okozott mágnesi állapotnak, ezek ugyan ritkábbak, 's többször talán szándékos ámításokra is használtattak, 's ezért hitelöket az emberek előtt elvesztvén, makacs hitetlenséggel kell küzdeniök; kintelenek is vagyunk megvallani, hogy az ezekről szóló jelentésekben bajos a' valót a' hamistól megkülönböztetni, minthogy erre az orvos', a' beteg', de még a' próbálatoknál jelen volt tanúk' lelkületének 's értelmességének is alapos ismerete kivántatnék, melly csak ritka esetekben szerezhető. Mindazonáltal ezen felsőbb foku jelenségek közül is némellyek olly állandók minden esetekben, legalább társasági allásoknál és hirnevöknél fogva teljes hitelességű férfiak' bizonysága által megerősittvék, hogy azoknak lehetőségét folyvást

kereken tagdani makacs elfogultság volna; illyenek: a' saját belső testrészeknek 's a' rajtok látható kórjeleknek világos szemlélése, 's az azok ellen használandó gyógyszerek' pontos megnevezése; teljes áthatása 's úgy szólván elfoglalása egy idegen személy' belsejének, mellynél fogva a' tisztalátó (Clairvoyant) a' mágnesezőnek testi, lelki állapotját, értelmeit, gondolatjait, indulatait érzi, a' nélkül hogy ez szóval kijelentené; továbbá a' messzelátás térben és időben, midőn t. i. a' tisztalátó a' távol történőket, a' múltnak titkait és a' még csirájában lévő jövendőt tisztán látja vagy legalább homályosan sejti. Mind ezen valóban csuda 's mese gyanánt hangzó tünemények mellett olly tekintetre méltó tanubizonyságok szólanak, hogy végre csakugyan kintelen lesz mindenki, feltételetlen nemhitét, melly olly számos lettdolgok' ellenében örök gyanujával 's ámitási vádjával többé be nem éri, feláldozni, 's a' különböző tapasztalatok' gondos és criticai egybehasonlítása, visgálata és kiszemelése után, azon tüneményeket, mellyek többé alapos kétség' tárgyai nem lehetnek, az általunk ismert természet' törvényeivel ha lehetséges egybekötni; vagy meghatározni: mennyire szükség ezen új factumokból, szinte új, 's eddigelé ismeretlen törvényeket elvonni. — Az értekezőnek szándéka azon próbákat mellyek ezen tekintetben tétettek, saját véleményével együtt tisztelt olvasóinak elibe terjeszteni, 's ezután által kiván menni feladásának másik részére t. i. annak meghatározására, hogy nézete szerint micsoda viszony létezik a' magnesi állapotok és a' léleк- vagy kisértetlátás között, melly újabb időben, kivált német szomszédinknál annyira divatba jött.

II.

Régibb magyarázatok.

Az állati magnetismusnak és a' már régebben ismert álomjárásiakkal rokon jelenségeinek Mesmer általi felfedezése óta, sokféle egymástól inkább vagy kevesebbé eltérő magyarázatok kisértettek meg. Maga a' felfedező Mesmer némelly pontokban előállott 1766-ban (Dissertation über den Einfluss der Planeten auf

den menschlichen Körper) felállított siderismusától; így későbbi követőinek, ú. m. Kluge' *) Wolfart' **) Kieser', Ennemoser' s másoknak nézetei is némelly csekélységekben különböznek egymástól, a' fő pontokban mindazonáltal megegyeznek. Olvasóimra nézve igen fárasztó volna, de a' hely' szűke és a' czikkelyemnek szánt anyag' bősége sem engedik, hogy mind ezen véleményi gyenge árnyéklatokat részletesen kifejtsem; megelégszem tehát azzal, hogy az egymáshoz közelítők' nézeteit csak fővonásaikban 's egy csoportban adjam elő, csupán azon újabb magyarázók' véleményeit közölvén bővebben, kik lényeges pontokban térnek el az előbbeniektől vagy épen ellenkező uton járnak.

Újabb időkig ezen tünemények' legtöbb magyarázói abban egyeztek meg, hogy alapoka, a' léleknek az agyrendszerbeni elalvása, 's a' dúczrendszerbeni felébredése. Ezen nézet' könnyebb érthetésére szükségesnek tartom, az emberi idegrendszernek leirását csak röviden, de a' mennyire nemorvostól kitelik világosan adni. ***)

Az idegek (Nerven) fejéres, velőnemü fonalok, párhuzamosan egymás mellett kis csomókba foglaltak, melly csomóknak egynehanya vékony hüvelybe, az úgy nevezett nevrilemába takarva, egy egy ideget képez. Ezen idegek az egész emberi testben elterjednek és soknemű kapcsolat által közösülnek egymással. A' test' némelly részeiben több idegek egymáshoz közeledvén mintegy összeragadnak 's egymásba fonódnak. Ezek az idegfonatok (Nervengeflechte), mellyek főképen a' gyomor és szivgödör' tájékán találtatnak, 's az úgy nevezett dúczrendszert (Ganglienystem) képezik, mellynek legnevezetesb része a' napfonat (Sonnengeflecht), mintegy agya az altestnek. Az emberi testben lévő egész idegrendszer szoros kapcsolatban van az agygyal és gerinczagygyal (Rückenmark), melly utóbbi csak meghosszabbitott folytatása az agynak; ez utóbbi az egész idegrendszernek fő és középpontja, mellyből minden abban munkás erő

*) Versuche einer Darstellung des animalischen Magnetismus als Heilmittel. Berlin 3-te Aufl. 1819.

**) Mesmerismus oder System der Wechselwirkungen, Theorie und Anwendung des thierischen Magnetismus. Berlin 1814.

***) Bővebb 's részletesb leirását az idegrendszernek találhatni *Bugát Pál*: *Boncztudományában*. 1828. II. köz. 249—293-dik lap.

kiindul, 's mellybe minden egybegyűl. Azonban az altestben lévő része az idegrendszernek, bizonyos dúczok (Gangliák, Nervenknoten) által valamennyire el van szigetelve azon többi idegektől, mellyek az agyrendszerhez tartoznak, 's amaz az emberi testnek állati vagy is inkább tenyésző (vegetativ) életét, annak növését, táplálását 'stb. eszközli, 's egyszersmind kútfeje az úgy nevezett közérzésnek, melly nevezet alatt testünk' belső összes állapotjának homályos 's mintegy ösztöni érzését értjük. Az agyrendszer (Cerebralsystem) azonban, melly az agyból és gerinczagyból közvetetlen eredő minden ideget magában foglal, kútfeje az ember' eszméletének, az izmokkali egybeköttetésénél fogva, minden önkényes mozgásnak, végre az érzékidegek' eszközlése által, mellyek párosan futnak az agyból a' külső érzéki életmüvekbe, a' külvilág' szemléletének is forrása.

A' mondottakból kiviláglik, hogy minden életünk az idegrendszeren alapul, 's maga a' lélek munkássága is ezáltal eszközöltetik. Az idegrendszer köti egybe az emberi testnek sokféleképen isolált, 's egymástól idegen alkotó részeit egy élő egésszé; ez intézi 's vezérli valamennyinek munkásságát 's működéseit egy közös czélra. Egy német tudós igen helyesen fejezte ki magát azt mondván, hogy az idegrendszert lelki énünk' valódi testének kell tekintenünk, 's a' mit közönségesen testünknek nevezünk, csak ezen testnek teste, egy azt védő, tápláló szolgáló kéreg 's gépely. Úgy látszik mintha idegrendszerünk mintegy hajléka volna egy lelkünkkel rokon ideghignak (Nervenfluidum) melly által az élet eszközöltetik, 's melly ha anyagi is magában, egyéb mérhetetlen szerek, mint a' villanyásványi mágnes- és hév-anyag, külső érzékeink által észre nem vehető, 's talán a' szemlélhető anyagvilágnak általunk ismert törvényeihez nincsen olly szorosan kötve, 's mellynek bizonyos körülmények között a' közönséges állapotban neki szállásul adott idegekbőli kihatás is tulajdonitható. De erről később bővebben, 's czikkelyem' folytában talán több ízben is alkalmam leendvén szólani, általmegyek az előre bocsátottakon épült régibb magyarázatára az állati magnetismusnak.

Az emberi életművezet' (organismus) működése tehát a' mint láttuk, az idegrendszer által eszközöltetik, melly két részre, az *agy-* és *dúczrendszerre* osztatván, amannak az értelmi, ennek

az ösztöni élet' igazgatása jutott. Éber állapotban amaz uralkodik, alvóban ez. A' *dúczrendszer'* munkásságának nevelése által, az *agyrendszeré* gyengítetik; innen ered az alvás. Ebben az érzéki munkásság nyugszik; azonban a' tenyésző rendszerből eredő közérzés felmagasztaltatik: ezen közérzés mind a' két rendszert egybekötő idegek, kivált az úgy nevezett sympathicus vagy Bugát szerint együttérzideg által, az agygyal közöltetik 's abban képzeteket (Vorstellungen) teremt, mellyek, ha elevenek, álmok gyanánt hatnak az eszméletre. Ha a' képzelődés ezek által felingerelve, nekik a' valóság' látszatát tulajdonítja, ez által az izmok' munkássága felizgattatik, 's mozgás, cselekvés támad az álomban mint az álomjáróknál; ha e' mellett az ember' ideghigköre (Nervenathmosphaere) nagyobbodik, a' közérzés egyszersmind a' külső tárgyakat észrevevő organummá is válik, melly az alvó érzékek' helyét pótolja 's még további felmagasztalás által, magából is kiléphet és távollevő targyakról is szerezhet tudomást. Az ideghignak meggyülése a' dúrczendszerben vagy természetes, kórságos háborodása által történhetik a' belső súlyegyennek (mint a' közönséges álomjárásban), vagy egy más idegen személy' ideghigának beözönlése által, a' magnesi manipulatio' következtében. Az ezáltal okozott nevelése az altesti fonatok' munkásságának, azok' legjelesbikét a' napfonatot, az agyhoz hasonló középorganummá magasítja, mellybe a' tapasztalt érzések egybe gyűlnek, mi okból is az érzéki szemléletek' tisztaságával birnak; ezért közepítetnek mintegy gyúlpontban a' magnesi észrevevés' sugarai a' szívgödör' táján, mellynek a' test' belsejében az említett napfonat felel meg. A' mesterséges mágnesi behatás ezen magyarázat szerint, a' dúczrendszer' idegmunkásságát a' magnesező orvos' ideghigának átbocsátása és a' beteg' részéről befogadása 's áthasonlása (Assimilirung) által nevelvén: ezen állapot, különböző fokain elsőbb a' magnesi álom, később a' közérzésnek az agygyali közösülése, majd annak felmagasztalása a' külső tárgyak' szemlélhetésére, egész a' tisztalátásig (clairvoyance), végre a' magából kiköltözés vagy önkivűlet (ecstase) melly idő 's térbeni messzelátással jár, okoztatik.

III.

Mysticusok.

A' most említett magyarázat a' természettudomány' e' rejtélyes birodalmában eddig búvárkodottak' többsége által, kisebb, nagyobb eltérésekkel pártoltatott. Inkább a' mysticismusra hajló Schubert G. H. és Steinbeck Albert' megfejtése *), mellyet csak egy pár szóval kívánok érinteni, mivel azt hiszem, hogy költői, de egyszersmind ködös, egyiptomi homályu 's ábrándos nézeteik 's nyelvök tisztelt olvasóimnak sem meggyőződését sem izlését ki nem elégítenék; tudományos fejtegetésre pedig, később előadandó okoknál fogva, nem alkalmatos.

Szerintök a' magnesi állapot vagy is inkább a' tisztálátás, a' *szellemnek*, a' testi érzékektől és a' *léleknek* is bilincseitől független észrevevése. Ők t. i. feltesznek egy emberi háromságot (test, lélek, szellem) melly felosztást némelly újabb nem mysticus lélektudósok (Psycholog) is elfogadtak, 's mellynek nyomát már Plato' kettős lélekről való tanában is lelhetni; sőt a' nemphilosophus de a' természethez közelebb álló habyssiniaiak is hasonlót hisznek (Lobo's Reise nach Habyssinien Theil 2. Seite 118) Legmagasabb 's nemesebb ezek közt a' szellem, melly vezetője 's kalaúza a' léleknek; az isteni örök szellemnek kifolyása, 's magában független minden tér és időbeli korláttól 's általjában a' természet' bármelly törvényeitől. Egyik fő munkássága felsőbb világra és tiszta szemlélésre emelkedés. A' szellem önálló, isteni bölcseséget bir magában, mellyről már az újplatonicusok is szólottak 's ez az isteni nyilatkozvány' (revelatio) kútfeje. Ennek alája van rendelve a' lélek, melly a' szellem' béhatását magába fogadja 's azt a' test' életműveire és azok munkásságára átviszi. A' léleknek élete ész- és értelemben nyilatkozik, melly azonban nem önálló, hanem földi korlátok közé szorúlt. Ennél fogva az észnek kimívelése nem az igazi út fő tökélyhez;

*) Der Dichter ein Seher oder über die innige Verbindung der Poesie und der Sprache mit dem Hellsehen von Alb. Steinbeck. Nebst einer einleitenden Abhandlung: Der organische Leib und die Sprache von G. H. von Schubert. Leipzig 1836.

's hibázunk ha az emberi nem' emelkedését hiszszük a' tudomány 's polgarisodás által, mint állatnemű karból indulót 's lépcsőnként a' legfelsőbbre: istenhasonlatra jutandót; ezzel a' historia' bizonysága is ellenkezik. Szerintök az ember isteni tökélyben teremtetett, szoros kapcsolatban a' teremtővel, birtokában egy tisztább 's ezen ősállapotnak sajátos ismerő tehetségnek', szellem és lélek közötti háborítatlan öszhangnak, szóval, a' szellem' általános tudásának mellyből is az ősnépek' bámulandó ismeretei (?) magyarázhatók. A' bűnbukás ezen állapotot megháborítá, hanem annak tanubizonyságai fennmaradtak még: a' lelkiösmeret, a' legmagasabbat ismerni törekvő visgálati ösztön, mellyet az ész' minden munkássága, eredményeivel ki nem elégíthet, a' homályból világra törekvés. Kettő az út, mellyeken az elhomályosított isteni szellem' tiszta bölcseségének és hatalmának birtokába juthatni: egyik erkölcsi, a' másik testi. Az első igazi vallásosság, bűntőli menekvés, ájtatos hit melly csudákat mivel 's többnyire tisztalátással vagy is látományokkal is jár, mire egy orleansi szűz' 's egyéb keresztyén látnokok (Seher) de még pogány visionariusok' példáit is (minők, thyanai Apollonius, Proclus vagy a' hindu fakírok 's mások) felhozzák; ide számlálván a' költészeket is, kikre ezen nevezet a' szó' teljes értelmében illik. A' második úthoz tartozó módok, vagy természetesek, mint némelly, betegségek, kivált a' halál' órája felé, (ide tartozik az álomjárás) vagy egy erre czélzó életmód: füstölgetések, kenések és a' mesterséges béhatások által okozott magnetismus, melly azon falakat, mellyek a' szellemet munkásságában korlátozzák, szinte lerontja

---

IV.

A z a i s *).

Ha az imént említetteknek supernaturalismust lehet hibául tulajdonitani, úgy a' most általam közlendő magyarázat az ellenkező túlságba, tisztán materialisticai útra téved. Hogy azonban

*) De la phrénologie, du magnetisme et de la folie. 2. Vol. Bruxelles 1839.

az általa kisértett megfejtés érthetetlen ne maradjon, kintelen vagyok az alább idézett munkájában a' mindenség' ősereje gyanánt felállított egyetemes elvét (principe universel) 's az abból vont azon következtetéseket érinteni, mellyekre a' szerző a' mágnesi jelenetek iránti nézeteit alapítja. Itt nem volna helyén az egesz rendszernek részletes megbirálása, melly kevesebbre nem czéloz mint mindent halomra dönteni a' mit Baeon és Newton óta a' tudós világ a' természet' fő tüneményeinek magyarázatában axiomának tartott, és az összes világnak szerkesztését 's lételét egy közös elvből származtatni, mellynek akár az egész mindenség, akár ennek legparányibb érzékeink által észre sem vehető részecskéi is egyformán hódolni kintelenek. Máskor talán alkalmam lesz ezen munka' tartalmát, (mellynek csak legkisebb része foglalkozik jelen értekezésem' tárgyával), olvasóimmal bővebben megismertetni; mert bárminő véleményűek legyünk annak tudományos becse 's az abban foglaltaknak igazsága iránt, az még is mint rendkivüli éles elmének, a' természettudományok' harmincz évi szakadatlan studiumának 's a' legmélyebb 's őszintébb meggyőződésnek gyümölcse, minden esetre figyelmet 's érdeket gerjesztő jelenet a' tudományos literaturában, melly alapos méltányást 's lehető tévedéseire nézve részletes czáfolatot kiván 's érdemel.

Azon egyetemes elv, mellyre Azais minden természet-tüneményt visszavezet: az *expansio (tágulás)*. Ezt teszi a' *vonzás'* és *visszalökés'* (attractio et repulsio) helyébe, mellyek eddig a' természet' őserőinek ismertettek el, egymással ellenkező, egymást korlátoló hatásaikból magyaráztatván az egész anyagi világ' élete, és egyes részeinek egymáshoz kölcsönös viszonya. Állítása szerint képtelenség a' természet' kormányát két ellenkező erőnek tulajdonítani, 's azt kivánja hogy minden látszatra ellenkező jelenetek is egy 's ugyan azon elvből származtassanak, melly valamennyit megmagyarázná, és ez, szerinte, az *expansio*.

Mindegyik test, állománya' minden pontjaiban tágító erőt foglal, melly azt szakadatlanul, mindenfelé egyformán, mintegy sugárzó irányban szétterjeszteni törekszik. Ez természetesen eloszlásra vezetne, ha minden test, felszinének minden pontjain, más testek által nem vétetnék körül, mellyek hasonló tágító erejöknél fogva, amazét folyvást korlátolják. Ezen kölcsönös hatása és visszahatása a' testekben létező tágító erőnek, a' mint felváltva

az egyikben vagy a' másikban túlnyomó, mindegyikben billengést (oscillatio) vagy is inkább lüktetést (pulsatio) okoz, melly kútfeje minden életnek és mozgásnak; mert ha a' tágulás minden testben örökké egyforma erővel birna, minden mozgásnak megkellene szűnni 's örök stagnatiónak beállani. Magából értetik, hogy ezen elvből a' mindenségnek térbeni végtelensége is foly; mert ha ez akárhol határt lelne 's ennél fogva megszűnnék más testek által korlátoltatni, akkor a' tágulási erő, melly a' roppant egésznek szintúgy mint legfinomabb szeszféle részecskéjének is tulajdona, a' mindenséget az üres térbe oszlatná. Különben is végtelen anyagi világ az emberi ész' felfogásának semmivel sem nehezebb képzet mint az ennek határin túl minden esetre felteendő végtelen üres tér.

A' tágító erőnek természetes tendentiája minden testet szétbontani 's az elemeket egyforma vegyületbe hozni. Ennélfogva a' testek' alakulása csak egy külső, nem anyagi magasabb erő' hatásából magyarázható, mert a' tágító erő nem csak hogy azt soha sem eszközölhette magától, sőt inkább örökké meggátolta volna; fel kell tehát tennünk, hogy az expansio a' teremtés' pillanatában egy túlnyomó 's magánál erősebb mintegy isteni hatalom által korlátoltatott. Azonban a' teremtés után azonnal újra felébredett a' tágulási erő és az elemek' egyforma vegyületére törekvő ösztöne. De jóllehet az expansio minden testben lényegére egy 's ugyan az, mindazonáltal a' szomszéd testek' szilárdsági, az az ellentállási foka szerint többé vagy kevesebbé gyengítetik, 's ennél fogva különböző szilárdságú testekben viszonylag különböző. Az elemeknek azon egyforma vegyületét tehát, mellyből hihetőleg a' testek teremtettek, csak a' világtesteket ú. m. csillagzatokat és planétákat elválasztó közökben képes létesíteni; már a' szeszféle anyagokban nem annyira, a' folyó testekben még kevesebbé; de legtöbb ellentállást talál ezen törekvése a' szilárd, kemény testekben. Ezeknek csak belsejében eszközölheti a' legfinomabb párányok' fejtekezését, mellyek a' szemnek láthatatlan hígak' alakjában a' testből kigőzölögnek és sugárzó irányban mindenfelé szétterjednek. Ezen kigőzölgés, vagy helyesben kisugárzás azonban villanyos (electricus) természetű. A' különböző szomszéd testek' nem egyenlő ellentállása miatt ezen hígak mindenfelé egyformán nem terjedhetvén, két egymással ellenkező folyásba oszlanak, mellyek egymást minden pontjaikon keresztülhatják, 's mellyeknek egyike

finomabb de szaporább, a' másik durvább de lassúbb golyócskákból áll. A' golyócskák' különböző finomságának a' mozgás' kisebb vagy nagyobb sebessége általi kiegyenlítése (mellynél fogva mind a' két folyás hasonló anyagmennyiséget bocsát ki a' testből) azon súlyegyent, melly után az expansio szűntelen törekszik, létesíti; csak hogy ez Azais' kifejezése szerint nem egyforma, hanem arányságí (symmetricus) vegyület eredménye. Ezen súlyegyen a' kiömlésekben teszi a' testeknek villanyos vagy mágnesi tulajdonságát, a' kettős tömegű de egyszerű sebességü golyócskák' kifolyása képezvén igenleges (positiv), az egyszerű tömegü de kettőzött gyorsaságu golyócskáké pedig a' nemleges (negativ) sarkot, vagy mint Azais inkább nevezi, amaz a' nagyobbik, ez a' kisebbik sarkos.

Igy tehát minden test, az emberé is, 's ez utóbbinak minden része, minden idege természetes voltai oszlop két ellenkező sarkaival, jelesen azok, a' külső érzéki életműveket agyunkkal egybekötő idegeink is. Mindegyik két párhuzamos, de egymástól el nem különzött vékony csatornából áll, mellyek' egyike az idegnedvet vagy is az emberben létező életvillanyosságot az agyból a' külső érzékek felé, másika pedig ellenkező irányban az érzékekből agyunkba vezetik. Minden efféle idegnek, miként a' voltai oszlopnak, két sarka van, a' felső az agyban, az alsó az érzékben; mindegyiken az ellenkező villanyos hig gyülvén meg. Ha a' mesterséges voltai oszlopnak egyik, például igenleges sarkát vezető testtel érintésbe hozzuk, amaz elsül 's ennek átengedi igenleges higát, helyette annak nemleges kifolyását fogadván el; de ugyan ezen pillanatban az oszlop' tulsó végén hasonló történik, minthogy az a' körülötte levő tárgyak felé saját nemleges higát átbocsátván, azoknak iganleges kiömléseiket magába veszi. Ugyan ez történik az agyat és külső érzékeinket egybekapcsoló idegekkel is; midőn az egyik agyunkban lévő sark abban elsül, a' külső érzékben, a' fennemlitett kettős idegcsatornák' eszközlése által hasonló csere történik ennek tulajdon és a' körüllévő tárgyak' kiömlései között.

Minthogy azonban a' külső tárgyak nem egyenlő tulajdonságuak, természetes, hogy a' kiömlések sem lehetnek egyneműek. Jóllehet azonban ezek tisztán 's vegyületlenül másnemű kifolyásokkal, soha sem érintkeznek külső érzékeinkkel, ezek által még

is csak azok vétetnek fel, mellyeknek befogadására az illető érzéki életmű alkalmatos 's mellyért ez cserében megfelelő hígat engedhet által. Az idegen tárgyaknak ezen kiömléseí érzékeink által befogadtatván, az idegek által agyunkba vitetnek által 's ott eszméink' kincsét képezik. Az eszmék tehát, Azais szerint, szinte testek, de olly parányiak, hogy az agynak szűk terében számtalanok létezhetnek, mozoghatnak. Ezen kis eszmevilágban a' roppant mindenségnek, a' testek' összes világának mozgalmai ismételtetnek. Az eszmék testek lévén, ezeknek nélkülözhetlen tulajdonságával, a' tágulási erővel és az ezáltal okozott lüktetési mozgással is birnak. Némellyeknek túlnyomó tágulása néha egy ideig elnyomja a' többiekét, 's míg ez tart, ez utóbbiak mozdulatlanok, életnélküliek 's mi azokat nem érezzük; igy történik, hogy némelly eszméink néha reánk nézve elvesznek, de később, minden külső ok nélkül is, újra visszakerűlnek emlékezetünkbe. Ezen esetben az előbb túlnyomással birt eszmék' expansiója, ellankadván húzamos gyakorlás által, (a' visszahatás' és súlyegyen' törvényeinél fogva mellyeken az egész világrendszer alapul) engedni kintelen az egy ideig elnyomott 's ezért általunk nem érzett eszmék' felébredt tágító erejének; ez az emlékezet' tüneményeinek magyarázata. Eszméink egybekapcsolódnak 's elválnak, szövetkeznek, surlódnak, egymásba ütköznek, egymást vonzzák 's visszataszítják; ez a' gondolkozás. Végre, hogy többeket elhallgassak, az eszmék' tágulása által fejledező 's kifolyó hígak, az agyunkat szólási 's egyéb izmainkkal egybekapcsoló idegek által, amazt felizgatván, az épen tágulóban lévő eszmék kifolyásainak megfelelő beszéd vagy tagmozdulat eszközöltetik.

Miután az Azais által felállított, az eddigi természettudomány' gyökeres reformát czélba vett theoriájának némelly ide tartozó fő pontjait megérintettem, általmegyek a' mágnesi állapotoknak általa kisértett magyarázatára. Ezen nélkülözhetlen előzvények' említésében minél rövidebb kivánván lenni, a' természettanból merített számtalan felvilágositó példákat valamint éles elmét bizonyító okoskodásait is, mellyekre állításait építi, fel nem vehettem; ha tehát igy pusztán 's ridegen előadva némellyek képteleneknek tetszenek is, azért nem lehet tagadni, hogy a' szerző mellettök nevezetes lettőlgokkal 's jeles okokkal harczol. De lássuk a' mágnesi tüneményeknek ezen előzvényekből indult megfejtését. Ha valamelly kör-

ságos háborodás' következésében az idegrendszer szabdaellenes (abnorme) izgalomba jő: a' visszahatás és súlyegyen' tőrvényeinél fogva ezen izgalom a' véredényekkel, kivált a' vérforgásnak és az egész érrendszernek középpontjával, a' szívvel közöltetik. Minthogy tehát a' villanyos anyag az agyban ezen izgalom által, mennyiségre és munkásságra szaporodik, úgy a' szív is nagyobb vérmennyiséget ereszt ezen organumba, mi által a' mindkettőt egybekötő vérerek szerfelett megduzzadnak. Az agyból kifutó idegfonalak' nagyobb része ezáltal összeszorítatik, melly erőszakos szorítás természetesen az idegrendszeri súlyegyent megzavarja. Az agyunkat külső érzékeinkkel u. m. a' látás', hallás', szaglás', ízlés' és tapintás' érzékeivel egybekötő idegek mingyárt az agyból kifutás' pontján, legtöbb vérerektől vétetvén körül, ezen összeszorítás által leginkább érdekeltetnek, mi okból az ideghig azokban szabadon nem folyhatván, a' külvilággali közlekedés az érzékek' útján pillanatilag megszűnik. Más idegek azonban u. m. az úgynevezett ötödik párideg, nincsenek vérerekkel körülvéve 's ezért nem is szorítatnak össze 's akadály nélkül eresztik az agyban fejledző ideghigat az illető életművek felé, mellyekkel t. i. egybekötvék, ezek pedig: a' szemhéj' izmai, az ajkak, a' nyelv 's a' t. *) Ez által magyarázható, hogy ezen állapotban, a' szólás' tehetsége meg nem szűnik. Úgy szinte a' nyolczadik párideg is minden szorítástól ment; már pedig ez utóbbi leginkább elágazik a' test' belsejében 's az úgy nevezett együttérzideg által egybekapcsoltatik a' dúczrendszerrel, az az: mind azon idegfonatokkal, mellyek a' szív', ágyékhártya', vesék', fodorháj' 's a' t. tájékán találtatnak 's a' belső életmunkásság' fő organumai **). Közönséges, szabdaszeres állapotban az agy kútfeje 's egyszersmind közös felső sarka is az életvillanyosságnak, mellynek ellenkező sarkai gyanánt, megfelelnek a' külső érzékek 's általjában minden közvetetlenül az agyból induló idegek' tulsó végei, valamennyien ama közös forrásból ömlő villanyos hígat magok közt felosztván. A' mágnesi kórságos állapotban azonban külső érzékeink, mint már mondottuk, minden ki 's beömlésektől ellévén zárva, az agyban

*) L. Bugát': Boncztudományát II. köt. 253-dik lap.

**) Bugát szerint a' 9-dik, 10-dik és 11-dik párideg, név szerint nyelvgaratideg, bolygideg és Willis' járulékos idege. II. Köt. 265—270 l.

szűnet nélkül fejledező villanyosság a' fentemlített, minden megszorítástól menten maradt idegek' útján, csupán csak a' test' belső üregeibe özönlik. Ennek folytában a' szívgödör' tájékán alakúl az agyban levő felsőnek megfelelő alsó sark, a' villanyos anyag' meggyülése által; mert oda visznek, ott egyesűlnek 's fonódnak össze a' nyolczadik párideg' legtöbb ágazatai. Ezáltal magyaráztatik az észrevevő tehetségnek a' szívgödörbeni közepitése, valamint a' test' belrészeinek 's a' rajtok látható kórjeleknek szemlélése is.

Az álomjáróknak helyes és értelmes feleleteik 's beszélgetésök abból magyarázható, hogy a' hozzájok intézett szavak a' hasüreg' életművei által befogadtatván, az ezeket az agygyal egybekapcsoló nyolczadik párideg által, ebbe vitetnek; ezáltal, miként egészséges állapotban, ezen szavaknak megfelelő, azoknak *ellensúlyát* vagy is *feleletét* képező eszmék felébresztetnek, 's ezek tágulások által tulajdon villanyos hígokat kifolyatván, ez a' szinte szabadon maradt ötödik idegpár' útján a' szólási életművek' izmaira hat 's illy módon hangos választ okoz.

Azon feltünő jelenséget, mellynél fogva a' magnetismus' némelly fokain a' beteg, az őt mágnesező orvosnak titkos gondolatait mintegy belsejében olvassa, szellemi 's testi érzelmeit ismeri a' nélkül hogy azokat szóval kinyilatkoztatná, Azais következőleg magyarázza.

Közönséges állapotban minden értelmes ember tulajdon eszméinek mozgásait érzi, 's azokat szövetkezéseikben 's kifejlődéseikben figyelemmel kiséri.

De mellyik része az embernek az melly figyelmét ezen szellemi nézőjátékra fordítja 's azokról eszmél? Az idegrendszer, egyedi énünk' rejtélyes lakója!

Mi történik, midőn egy ember a' másik előtt tulajdon eszméit hangosan a' szólási életművek' segedelmével kijelenti? Mit mivelnek a' szólás' pillanatában a' beszéd' organumai? A' szóló' eszméinek tágulása által kifejtett hígat a' hallgató felé bocsátják, az pedig ennek halló érzékei által befogadtatván, az agyba mint az eszmék' közös kincstárába vitetik által *). Ezen pillanatban

*) Ebből látszik hogy Azais a' hang' magyarázatában is eltér minden eddigi természettudósoktól, kik szerint ez a' hangzó test' billengő mozgásából ered, melly a' léggel közöltetik, 's ez által folytat-

mindkettőben ugyanazon eszmék léteznek, 's mozognak, és ha egyébiránt lelkületök és miveltségök, vagy a' mi Azais szerint ugyan az, az agy' szerkezete és az abban felhalmozott eszmekincs egybehangzó, mindketten ugyan azt gondolják és érzik, sőt mindkettőben ugyan azon eszmék mozogván, többnyire hasonló határozásokra 's cselekvésre is biratnak általok.

De a' szólás' organumainak munkássága mért lenne épen teljességgel szükséges arra, hogy két hasonló belső szerkezetű egyed között ugyan azon gondolat és érzés pillanatilag létezzék vagy is ugyan azon eszmék mozogjanak? Nem lehet-e bizonyos körülmények között némelly emberben az eszmék' expansiója olly hatalmas, hogy másokkali közlésében a' beszéd' közbenjárását nélkülözhesse? Az eszmék' mozgása által kifejtett hig nem ömölhet-e közvetetlenül egy ember' agyából a' másikéba, benne ugyan azon érzést ugyan azon eszméket ébresztendő, tudtára adandó, hogy amaz mit gondol, akar, kiván és érez?

V.

Fischer *).

Közép utat tartó Schubert' 's másoknak mysticus ábrándozásai és Azais' materialisticai iránya között Fischer baseli professornak magyarázata. — Itt is szükségesnek tartom előre bocsátani az eddig divatozott nézetektől különböző véleményét a' lélek és életerő, az idegrendszer és egyéb életművek közötti viszonyról.

Állitása szerint az álomjárás főleg azon okból maradt mind eddig kielégitő megfejtés 's magyarázat nélkül, mivel az emberi természet két fő factora két különböző tudomány által tárgyal-

---

tatván, halló érzékünkre hat. Szerinte azonban az egy igen finom hig, melly a' hangzó tárgyból kifoly és egyenes sugárirányban, fülünkbe lövell 's ennek idege által az agyba vitetik, ott az illető tárgy' *hangképét* vagy *hangeszméjét* alkotandó.

*) Die Naturlehre der Seele für Gebildete dargestellt. Basel. 1834. Der Somnambulismus. Basel. 1839.

tatik, mellyek egymással igen silány 's ritka eszmecserében állanak. Ezen két alapelve az emberi természetnek, mellyek az álomjárásban inkább mint akármelly más állapotjában az embernek, együtt munkálnak: a' *testi* és *szellemi élet*, vagy más szóval: az *életerő* és a' *lélek*.

Közönséges állapotban az emberi élet' ezen két factora külön külön tartományban uralkodik. Az életerő' lakása és hatásköre a' tenyésző (vegetatio) életművek u. m. az edények, izmok, csontok, a' bőr 's a' t. a' léleké ellenben az idegrendszer. Az életerő a' testi élet' fejlődésére ügyel, például a' táplálásra, mellyet az emésztésen kezd, továbbá a' tápnedvet felszija 's áthasonlítja (assimiliren), a' vér közzé vegyíti, ezt forgásba hozza, 's az életművek' megújítására 's fentartására, az ezek által elválasztott haszontalan anyag' pótlására fordítja, 's szűntelen hatás és alkotás által az életművek' sokféle, mesterséges és czélirányos formáit teremti 's neveli. A' lélek ellenben az ember' eszmélő és szabad életének középpontja 's kútfeje, ez érez testi fájdalmat 's érzéki gyönyört is, ez lát és hall, ez gondol és érez, ez kíván és akar. Közönséges, egészséges állapotban életerő 's lélek különböző módon munkálnak: az életerő eszméletlen, önkéntelen szükségességgel, mire csak a' szívdobogást, a' vérforgást, a' növést, valamelly testrész' alakulását említem; a' lélek ellenben tudja mit teszen 's szabadságában áll munkásságát abban hagyni vagy megváltoztatni. A' lélek szabad és eszmélő tetteit magának tulajdonítja és saját érdeme vagy hibája gyanánt rója fel; ellenben az életerő' munkálataira, a' tenyésző életművek' működéseire nézve egészen ártatlanoknak érezzük magunkat.

Innen könnyen származhatott azon hiedelem, hogy az életerő egy a' lélektől különböző, idegen 's vele együtt az emberi testben lakó állomány (substanz); ez annál természetesb, minthogy tüneményeiknek gondosabb észlelése, mint már említettük, két külön tudománynak jutott feladásul, mellyek elkülönzött visgálataik eredményeiről ritkán vesznek kölcsönös tudomást. Az életerő 's annak munkálatai közönségesen csak a' physiologia' tárgya 's csak ezen tudomány' művelői által észleltetik; a' psycholog alig tud valamit jétezéséről; ellenben a' physiologusnak szintolly tökéletlen ismeretei szoktak lenni a' lélekről, mellyet mint valami túlvilágit kérkedő tisztelettel a' psychologusnak enged által, kinél ugyan több-

nyire, elszakasztva természetes gyökerétől, az életerőtől, néha csudálatos metaphysicai agyrémmé változik által.

Ha azonban mindegyiknek tüneményeit figyelemmel visgáljuk, ha működéseiket 's a' mindegyik alá rendelt életműveiket elválasztó határvonalt keressük, azt tapasztaljuk, hogy ez nem létezik, hogy ez sehol sem található. Egy részről eszmélet és érzés, mi a' lélek' kirekesztő tulajdonának tartatik, kivált beteg állapotban lehat az életerő' birtokába, 's más részről ennek, mint hiszik, kizáró sajátja, az önkéntelen eszméletlen szükségesség, a' léleknek is némelly munkálataiban, kivált az érzésbeliekben, tapasztalható; még maga a' gondolkodás is bizonyos eredeti törvényekhez 's formákhoz van kötve.

Ebből azt lehet következtetni, hogy lélek és életerő egy 's ugyan azon szellemi ereje az emberi természetnek, melly csak különböző módon szövetkezett a' testi anyaggal, 's épen ez okból különböző módon hat és munkál az emberben. Az életerőnek vak szükségessége és a' léleknek eszmélő szabadsága közti különbség a' vegyültség' különböző fokai által magyarázható, mellyben a' bennünket éltető erő az anyagi testtel áll. Ezen vegyültség vagy kapcsolat a' tenyésző életművekben sokkal szorosabb mint az idegrendszer' tömegében. Minél jobban vegyül a' lélek, mintegy vegytanilag, a' testi anyag közé, annál inkább veszti el eszméleti 's szabadsági tulajdonságait, 's vak szükségesség' járma alá kerül. Innen még a' tenyésző életművek közt is azon különbséget tapasztalhatni, hogy minél erősebb 's keményebb szerkezetűek, mint például a' csontok vagy az inak, annál kevésbé érzékenyek; minél lágyabbak azonban 's gyöngébb szövegűek (Textur), mint az edények, hártyák, izmok, mirígyek, annál érzékenyebbek, sőt a' legérzéketlenebb életmű, a' csont is, kórságos lágyulás által érzékenynyé válhatik. Legtágabban és szabadabban mozoghat a' lélek a' folyó vérben és a' kocsonyanemű idegállományban, ezekben legérzékenyebb; 's ezért keresik sokan a' lélek' lakását hol a' szívben, hol az idegrendszerben.

Fischer szerint a' léleknek és életerőnek általa felállított azonsága az álomjáró állapotok' titkainak kulcsa is egyszersmind, ezeknek okát az életerőnek a' tenyésző organumokbani felébredésében keresvén, mellynél fogva az emberi életművezet' ezen szokatlan tartományában is eszmélővé 's szabaddá válik, vagy más

szavakkal: a' *lélek* melly egészséges állapotban csak az idegrendszeren belől léleknek mondható, miután ebben elalszik, a' tenyésző életművekben ébred pillanatilag lélekké, szokott szabdaszeres kötöttségének kórságos feloldása által. Hogy az életerőnek efféle szabadulása vagy kibontakozása a' tenyésző organumokkali szoros kapcsolatból, beteg állapot, hihető; minthogy amannak természetes feladása, hogy halálig szakadatlan vegyültségben a' testi anyaggal közös eredményöket az egészséges, élő embert alkossák. Oda mutatnak ama' sokféle kórságos rohamok, is mellyek' kiséretében az álomjárás meg szokott jelenni: a' görcsös vonaglások, a' test' merevülése, melly utóbbi mintegy közelgő halál' nemének tekinthető, melly az életerőnek elválását a' testi életművektől, tetemesen elősegiti *).

VI.

Észrevételek.

Most, miután az általam ismert eddigi jelesb magyarázatokat röviden eléadtam, hátra van még, hogy azoknak *viszonyos* becse iránt nyilatkozzam, mert általános becsről, vagy épen teljes bizonyosságról itt szó sem lehet, valamint a' legmindennapiabb természet-tünemények' végső okait is, tudományos visgálódás vagy szemlélődés' útján meg nem határozhatni bizonyossággal soha. A' jelen 's minden azzal rokon tárgyban a' critica' tiszte arra szorul, hogy azon megfejtési próbának adja az elsőséget a' többiek felett, melly a' tapasztalás és észlelés által nyert legtöbb adatokra alkalmazható. A' fentérintett magyarázatok közül ugyan egy sincs, melly ellen kifogásokat ne lehessen tenni, vagy melly az állati. magnetismus' valamennyi jelenségeit kielégitőleg megfejtené, 's ha

*) E' mellett szól még azon körülmény is, hogy jósló pillantások a' jövendőbe, minden idők' bizonysága szerint, leggyakrabban haldoklóknál tapasztaltatnak, midőn, a' kimúlás' pillanatában, az életerőnek az anyagtól elválása, ha csak annak létezését nem akarjuk tagadni, minden kétségen túl vagyon.

mi ezek közül egyiknek a' többiek felett elsőséget adunk, ennek czélja nem az, hogy további tudományos visgálódást feleslegesnek állítsunk, hanem csak azon gyakorlati hasznot várjuk attól, hogy a' tapasztalás által nyújtott adatok' megitélhetését egyszerűsíti, minthogy az eléggé felvilágosított tüneményeket elmellőzhetvén figyelmünket szorosban azokra fordithatjuk, mellyek még homályosabbak, magyarázatlanok, 's eligazodhatunk az iránt, ha valljon a' hibát az eseteknek nem eléggé gondos észlelésében, nem eléggé lelkiösméretes közlésében, vagy pedig a' magyarázat' hiányosságában kell-e keresnünk? 's ha a' körülmények ez utóbbit tennék hihetőbbé, meg kell itélnünk, ha valljon további szemlélődésekben ezen tünemények' alapokairól az elébbi magyarázat' modositásával lehet-e sikert reményleni, vagy egészen uj alapból kell-e kiindulni valamennyi tünemények' megfejtésében. Ez szándéka az értekezőnek is. Azon kifogás ellen, hogy nemorvos, 's a' ki személyes tapasztalásokat nem tett, a' kérdéses jeleneteknek szemtanuja nem volt, azoknak megitélésében szavazásra jogosítva nincsen, azt bátor felelni: hogy véleménye szerint, később bővebben előadandó okoknál fogva, épen a' szemtanuk 's kivált maga a' beteggel viszonyban álló orvos, legkevésbé alkalmatosak az e' tárgybani itélethozásra; nem a' külső hitelesség' hija miatt, hanem azért, mivel magok is, tudtok nélkül észlelőkből 's tapasztalókból észlelés' és tapasztalás' tárgyaivá vagy is természettudományi rejtélyes tüneményekké válnak. Feddhetetlen lelkületéből vagy körülményeiből akár az orvosnak akár valamelly szemtanunak, annak hitelességére lehet ugyan következtetni, de ez bizonyos esetekben csak az *ámitási szándék*, nem pedig *csalódhatások* ellen szolgál erősségül. Ne higyük mindazonáltal, hogy ez utóbbinak feltevése felszabadit bennünket ezen tünemények' megfejtésének terhétől; mert maga ezen csudálatos csalódhatás nem könnyebb feloldású fejtemény (problema) mint amazok. De mind ezekről bővebben czikkelyem' másik részében szándékom szólani. — A' fentebbi magyarázatoknak részletes méltánylása 's egybehasonlítása, úgy hiszem, nem lenne érdek nélkül az olvasóra nézve, de e' czikkelynek szabott határok kivánják, hogy mennyire a' tárgy' homályos volta 's az előadásban megkivántató világosság engedi, rövidek legyünk, 's ezért azoknak érdemeit vagy fogyatkozásait csak egy pár szóval kivánom emliteni.

Azok ellen, kik valamennyi magnesi jelenségek' alapokát a' léleknek a' dúczrendszerbeni felébredésében keresik, azon kifogást lehet tenni, hogy ez által csupán csak a' belső testrészek' mivoltának tiszta szemlélése lenne kielégitőleg megmagyarázva; minden egyéb homályban marad. Ezen véleményre hihetőleg az adott alkalmat, hogy a' szivgödör a' mágnesi crisisekben olly nagy szerepet szokott játszani; több rendbeli tapasztalás azonban azt mutatja, hogy az álomjárók' észrevevése egyéb testrészek u. m. az új- és lábújhegyek, az orr, a' vállak 's a' t. által is történhetik, hol a' dúczrendszernek semmiféle elágazásai sem találtatnak. Ezen magyarázat által a' legközönségesb jelenség t. i. a' kültárgyaknak az érzékek' hozzájárulása nélküli észrevevése sincsen megfejtve. Mert ha felteszszük is, hogy a' dúczrendszerben a' napfonat az agy' helyét pótolja 's minden nyert benyomást magába felvévén eszméletre hozza; ezzel még nincs az megmagyarázva, hogy a' külvilág' észrevevése hogyan juthat magába a' dúczrendszerbe, minthogy annak minden idegei mélyen a' test' belső üregeiben feküsznek; az tehát a' külvilág' minden benyomásaitól el van zárva 's annyiban lényegesen különbözik az agyrendszertől, melly a' külső érzékeket az agygyal egybekötő idegfonalok által érintkezik az észreveendő tárgyakkal. A' mi a' mysticusoknak nézeteit illeti, az emberben létező isteni szellemnek a' test és lélek' bilincseitől szabadulása iránt, ellenök az ész' fegyverével harczolni czéltalan 's haszontalan vállalat; ők olly külön harczsíkra vonulnak, t. i. az érzetére vagy mint ők inkább nevezik, a' kedélyére (Gemüth), mellyen az őket el nem érheti. Ők az ész' és értelem' okoskodásainak az érzet ellenében bizonyító erőt nem tulajdoníthatnak, minthogy amazok a' lélek' működésének eredményei, melly a' fensőbb eredetű szellemnek alá van rendelve 's csak földi munkásságra szorítva, 's ennél fogva inkább tévedhet mint az érzelem, melly a' szellemnek sejtése 's ha tisztán nem is, de szerintök igazabban lát, biztosabban vezet a' földi lét' korlátai között is a' léleknél. Itt tehát csak annyit kivánok megjegyezni, hogy, ha az álomjáróknak és látnokoknak szemléléseit, (melly utóbbiakat ők még felsőbb lepcsőre helyeznek) a' földi korlátokból kiszabadult soha nem tévedhető tiszta isteni szellem' észrevevéseinek tekintjük, akkor kintelenek leszünk valamennyinek tárgyilagos valósá-

gát elismerni, mi hogy milly képtelenségre vezetne, értekező ezen czikkely' folytában bebizonyíthaini remélt.

Azaisnak megfejtése ellenben, mint láttuk, egészen materialísticai irányu; arra nézve mit a' materialismus ellen általjában mondani lehet, a' tisztelt olvasót Szontagh Gusztáv' *„Propylaeumok a' magyar philosophiához"* czimű igen érdekes munkájára, jelesen 71—86dik lapjára, hol azt elméleti, és 151—158dikára, hol gyakorlati szempontból ostromolja, utasitom. De nem tekintvén is az alapot mellyre ezen magyarázat épült, már annyiban sem lehet azt kielégítőnek mondani, minthogy némelly jelenséget ugyan, ha az előzvényeket elfogadjuk, nagy következetességgel 's éles elmét bizonyitólag fejt meg, de másokat, 's épen legtöbb tapasztalás által bizonyított jelenségeket egészen elmellőz; mint például az alomjáróknak csudálatos fürgeségét és ügyességét éjjeli vándorlásaikban, melly ezen állapotnak egyik legsajátabb tüneménye; továbbá a' térben és időben távollévő tárgyak' 's történetek' észrevevését, mi már olly gyakor és hiteles bizonyságok által erősitetett, hogy inkább értelmi tunyaságnak mint kétkedésnek kell tulajdonitani, ha azt még mindig mystificatio gyanánt elmellőzhetni 's ezáltal a' megfejtési fáradságtól menekedni reménylünk.

A' mi pedig Fischer' theoriáját illeti, nem tagadhatni hogy általa a' leggyakrabban tapasztalt 's úgy szólván minden kétségen túl lévő tisztán álomjárási jelenségek eléggé alaposan magyaráztatnak. A' külső tárgyaknak az érzékek' használása nélküli észrevevése, miként ő magyarázza, hihetőbb mint a' régiebbek szerint; mert állitásanál fogva az illy állapotban felébredő életerőnek lakása nem csupán a' dúczrendszer, hanem valamennyi tenyésző életműve az emberi testnek, tehát a' bőr is, melly közvetetlen érintkezésben áll a' külvilággal. Azon körülményt, hogy az álomjáró nem minden körülötte lévő tárgyat vehet észre, még akkor sem, ha általa legérzékenyebben illettetik, másokat pedig mellyekkel, mint mondani szokták, mágnesi viszonyban (Rapport) áll, tisztábban 's biztosabban szemlél mint éber állapotban érzékeinek segedelmével szokott, — úgy lehet magyarázni: ha felteszszük, hogy az életerő, midőn a' tenyésző életművekbeu felébred, ezeket, nevezetesen á' bőrt, hasonló módon használja, mint az idegrendszerben éber lélek a' külső érzékeket szokta.

Valamint tehát ezeknek a' külső tárgyak' észrevehetésére bizonyos közegre (medium) van szükségök, mint szemünknek a' világra, fülünknek a' légre 'stb. úgy az álomjáróra nézve is szükséges valami vezető anyag' létezése, melly testének észrevevő felszinét a' környező tárgyakkal egybekösse: 's ezen vezető közeg az, mit mágnesi viszony név alatt kell érteni. Képzelhetni, hogy testünk vagy is inkább az abban lakó életerő bizonyos viszonyokban állhat más tárgyakhoz és személyekhez, melly közönséges éber állapotban, valamint maga az életerő is, eszméletlen marad, de az álméber (schlafwach) állapotban annak felébredésével az eszméletre hat, 's az észrevevést eszközlő közeggé válik. De még a' közönséges éber életben is sejdíthetjük ezen rejtélyes viszonynak jelenségeit a' néha magyarázhatlan sympathiában vagy antipathiában, melylyel némelly emberek vonzanak vagy visszataszitanak, 's némelly, kivált érzékeny idegű embereknél tapasztalt, 's gyakran affectatio gyanánt nevetett idiosyncrasiákban, vagyis, bizonyos állatok — vagy tárgyaktól egész az ájulásig menő idegenkedésben és utálatban *).

---

*) Az, hogy ezen közegnek természetét nem ismerjük 's nem magyarázhatjuk, még nem bizonyít annak valóságos létezése ellen; vagy ismerjük-e például a' villanyos vagy ásványi mágneses anyagot? 'S tapasztalt hatásaik még sem hagynak létezésök felett kétkedni. Ismerjük-e a' világosság' lényegét? Ezt pedig senki, a' ki ép szemmel bir, nem fogja tagadni; de jóllehet már eléggé magyarázgatták, akár Newton' kifolyási rendszere (Emanationssystem) szerint azt higyük, hogy az egy igen finom anyag melly a' világító vagy világított testekből kiömölvén látó érzékeinkre hat, akár Eulerrel tartsunk, ki azt az egész térben elterjedt finom, aetherféle hignak tartja, melly a' világos testek' felszinének rezgése (vibratio) által szintúgy mozgásba hozatik, mint a' lég húr' rezgésétől, azért még is ennek lényegét szintolly kevessé ismerjük mint az álomjárási észrevevés' közegéét; mindkettőnek létezésére csak tüneményeikből következtetünk. A' nélkül hogy Azais' theoriáját, minden materialisticai következtetéseivel, egész kiterjedésében elfogadnók, meg kell vallanunk, hogy kiömlési hypothesise sok hihetőseggel bir 's hogy számos természeti jelenetek máskép nem magyarázhatók, mintha csakugyan valamelly minden testből kifolyó villanyféle higakat felteszünk, mellyek, különböző tulajdonságaiknál fogva, hasonló kül-

Az álomjáró személyek' testi, lelki tehetségének néh természet feletti őregbedését Fischer szinte abból magyarázza, hog az életerő a' lélek' helyébe lépvén ennek működéseit elvállalja Az életerő' munkássága mindig egyformán erős és eleven a közönséges életben is; apadhatlan forrásából merit a' lélek i új élénkséget, midőn éjjeli álmában, lankadtan nappali munkájától annak erősitő ölébe sülyed. Ennek ölében erősödnek 's üdülnek a' fáradt izmok, sőt az idegek is alvás közben tenyészőkké válnak 's ébren elköltött erejöket 's izgékonyságokat az életerő által pótoltatják. Illy kimeríthetlen erő, elevenség és rugalmasság (Elasticität) mellett könnyen magyarázható hogy a' tagok' mozgásai gyorsabbak, biztosabbak 's fáradhatlanabbak, ha a' lélek helyett az életerő intézi azokat. De az álomjárónak szellemi magosabb tehetségeit is megfejti Fischer hypothesisével. Az életerő egész erő- és tehetség-kincsét a' közönséges éber életben csupán csak a' test' képezésére 's fenntartására fordítja, 's ebbeli munkálataiban tökéletesb törvényszerüséget mutat, mint a' szabadabb 's épen ezért tévedhető lélek; ha már most az álomjáró crisisekben ezen életerő a' testi életművek' képezését ideiglen abban hagyja, 's tehetségeit az éber élet' működéseire fordítja, 's a' mellett, mint azonnal látni fogjuk, még a' lelket is maga körébe vonja, akkor nem csudálhatni, ha ezen működésekben általjában szorosabb törvényszerűséget is tapasztalunk. Mindazonáltal az álomjáróknak minden cselekvésein, az életerőnek sajátos önkénytelen szükségesség, melly a' tévedéstől 's hibától ment törvényszerűségtől elválhatatlan, mindig tapasztalható.

Azon különös tünemény, hogy az álomjárási emlékezet soha sem megyen által az éber életbe, holott magában fennmarad 's a' további crisiseken átvonúl, azon feltétel alatt szinte magyarázható, ha az áloméberség az emberi szerkezet' más részében történik mint a' nappali éberség. Az életerőtől eredvén az áloméber észrevevések 's cselekvések, annak nyomai is ebben maradnak fenn, valamint azok megujithatásának (reproductio) tehetsége is. De a' közönséges éber állapotba visszatérvén a' lélek,

---

csönös viszonyban állanak egymáshoz, mint az egymást vonzó vagy visszalökő villanyossági sarkok. De erre később vissza kivánok térni.

az életerő ennek eszmélete elől elzárkozik az álomjárári történetek' 's tapasztalatok' nyomaival együtt, míg egy új crisisben az eszmélet' sugára ismét elhat ezen homályos tartományba 's a' sértetlenül fennmaradt nyomokra új világot derít.

De honnan jő az, hogy az éber életnek emlékezete lehat az álomjáró állapotba 's ennek nyelvét, gondolatjait, egész szó-és eszmekincsét kölcsönözi? Ez csak úgy magyarázható, ha feltesszük hogy a' lélek, midőn mágnesi álomba merül, mást mível, mint az életerő, midőn mulékony eszméletét újra elveszti. — Gondolhatni t. i. hogy a' lélek elalvásakor minden tulajdonságaival, tehetségeivel az életerőnek körébe sülyed 's ennél fogva emlékezetét is magával viszi; az életerő pedig, az álomjáró állapot' megszűntével is, minden működéseivel és munkásságával tovább is a' tenyésző organumokkal marad egybekapcsolva 's ezeknek határai közt tartja zárva az álomjárári emlékezetet is. De ez egészen a' dolog' 's a' tünemények' természetéből is van meritve, mert az életerő a' mindennapi éber életben is soha meg nem szünik a' tenyésző testi életet kormányozni 's ennek organumait nevelni és táplálni, tehát szüntelen ezeknek körében munkás, holott a' lélek mágnesi álomban mintegy létezni is megszünik, legalább működéseit tapasztalni nem lehet; tehát vagy azt kell feltennünk, hogy ezen állapot alatt ideiglen megsemmisül, a' mi képtelenség, vagy pedig, hogy az idegrendszerből visszavonulván, az életerőnek ölébe sűlyed 's ezzel egybe vegyül. Ekkor ugyan az életerőnek észrevevéseiben 's munkálataiban részesül, de minthogy szokott lakása az idegrendszeren kivűl van, azokat az éber emlékezet' közös tárába, az agyba nem viheti által; midőn pedig később felébred, vagy is az idegrendszerbe visszatér, a' tenyésző életművek' segedelmével, 's az idegek' hozzájárulása nélkül eszközlött észrevevéseit magával nem vihetvén, ezek az éber állapotra nézve elvesznek.

Fischer' theóriája, mint láthatni, meglehetősen alkalmazható a' természetes somnambulismus' gyakrabban tapasztalt jelenségeire, úgy szintén a' mesterségesen felizgatott állati magnetismus' alsóbb fokaira is; 's ennyiben a' többi eddig megkisértett magyarázatok felett elsőséggel bir. De ő figyelmét, mint már mondám, különösen csak a' fentemlitett közönségesebb tüneményekre fordítá, czélja főleg az lévén, hogy általjában a'

mágnesi állapotok' valóságát 's lehetőségét tudományosan megállapitsa, 's ezért megelégedett az állandóbb jelenetek' magyarázatával, a' ritkább, 's noha tekintetre méltó bizonyságok által erősített, de többszöri visszaélés és ámitgatás miatt hitelt vesztett, felsőbb fokú tüneményeket emellőzvén 's magyarázatokat a jövendőre bizván. Mindazonáltal azt hiszem, hogy ezek közül némellyek u. m. a' távol- jövendőbeli dolgok' észrevevése, idegen személyek' gondolati 's érzelmi mozgalmainak szemlélhetése külső hitelesség nélkül épen nincsenek, 's csak azért találnak a magát felvilágosodottnak hivő nagy közönség előtt kevesebb hitelt, mivel ritkábbak és mivel eddig nem birtuk azokat kielégitőleg megmagyarázni, 's hajlandók vagyunk azt, mit nem értünk, nagy hetykeséggel kereken tagadni. De azért úgy tartom méltók volnának érdekességöknél fogva ezen tünemények is, hogy figyelmünket reájok is fordítsuk, 's megkisértsük, ha valamellyiket az éddigi magyarázatok közül, jelesen Fischerét, mint az alsóbb fokok' megfejtésében legkielégitőbbet, nem lehetne-e talán némi módosítással ezekre is kiterjeszteni? Tisztelt olvasóimnak türelmére merek számolni, ha a' tárgy' elvontsága miatt hosszas vagy unalmas találnék lenni.

Több régi 's új philosophiai rendszer azon eszmét fejtette ki, hogy az emberi lélek az egész természettel 's annak minden alakjaival 's erőivel titokteli kölcsönös viszonyban áll, 's hogy a' természetben semmi sincsen mi a' léleknek valamelly megfelelő húrját ne illethetné, mi ezzel rejtélyes, láthatatlan fonalok által egybe nem volna kapcsolva; ezért mondják némelly philosophusok az embert a' világ' képének kicsinyben, vagy is mikrokosmusnak (kis világnak) a' makrokosmus' (nagy világ) ellenében; ezt látszik Leibnitz is érteni midőn a' lelket a' világ' tükrének nevezi. — Ezen rejtélyes viszonyban azonban nem csak hogy az állatok szinte részesülnek, hanem számtalan tapasztalásból az sül ki, hogy ezen viszony annál biztosabban 's hibátlanabban hat az állatokra, minél kevésbé van bennök az idegrendszer kiképezve, melly, mint már említettük, az emberi ész' hajlékának tartatik. Az állatoknak ezen szorosabb kapcsolata a' természeterőkkel kitetszik azoknak soknemű foglalatosságaikból millyenek: szabályszerű, a' nap' vagy év' szakaihoz mért mozgásaik 's cselekvéseik, hosszas készületeik életök' bizonyos phasi-

saira, a' bennök olly gyakran tapasztalt előérzése ritka természeti tüneményeknek, minők a' földingás, vihar, förgeteg 'stb. annyira hogy már a' bölcs emher is időjósló szabályokat vont el magának az állatoknak észleléséből, a' mennyiben ezek belső érzésöket külső jelekben is nyilvanitják; továbbá: midőn a' költöző madár tavasz' jöttével messze tájakról visszatér 's régi fészkét ismét feltalálja, midőn a' postagalamb párjától elszakasztva száz és több mértföldnyire elvitetik, 's újra eleresztve egyenesen, bámulandó sebességgel (némellyek szeriut 600 mértföldnyire egy nap alatt) visszarepül a' nyakára aggatott levéllel; midőn a' kutya minden nyom nélkül elvesztett urát néha legnagyobb távolságban feltalálja; midőn a' gólya régi fészkét elhagyja mivel a' házat, mellyen áll, tűzveszély fenyegeti, 's még számtalan egyéb hasonló de nem olly közönségesen ismert csudálatos működései az állati ösztönnek, *) nem mutatnak-e oda, hogy álomjárónemű szemlélés és észrevevés, függetlenül, csupán mi reánk emberekre nézve fennálló, tér- és időbeli korlátoktól, az állat' szabdaszeres állapotja? különben hogy lehetne a' fentebbieket megmagyarázni, ha csak az állatoknak az emberénél élesebben combináló észt, gazdagabb tapasztalati ismereteket nem akarunk tulajdonitani, azokat általános tehetségeikre nézve magunk fölibe emelni?

Mindennapi tapasztalásunk azonban azt bizonyitja, de valamennyi természetvizsgáló is megegyez benne, hogy ezen természeti ösztön az embernek is jutott; csak hogy ő benne az éber és világos ész' fényes sugárai azt felülragyogják (überstrahlen). Az emberi életművezet' hány rendes működései, mint például a' vérforgás, a' lélekzés, az emésztés, a' nemi inger 'stb. mellyekre az akaratnak 's az ész' fontolgatásainak semmi befolyások, nem egyebek az ösztön' munkálatainál. De ez néha külső mozgásokban, cselekvésekben is nyilatkozik, például ha valaki hamis lépés által egyensúlyát elveszti, önkénytelen és minden előleges meggondolás vagy akaratbeli elhatározás nélkül, olly hajlást, olly irányt ad tagjainak, melly őt bukástól megmentse; betegeknél néha

*) Számos példáit a' kevésbé tapasztalt ösztöni tüneményeknek az alsóbb rendi állatoknál is találhatni Autenrieth' „Anrichten über Natur und Seelenleben. Stuttgard und Augsb. 1836" című munkájában 169—313. lap.

nyavalyájok' legyveszélyesb stadiumában rendkivüli étvágyat tapasztalhatni valamihez, mellynek kielégitése a' bajt elhárítja; illy tapasztalást ki nem tett vagy hallott valaha életében? Ezen ösztöni önorvoslás, mint tudjuk, állatoknál igen gyakor, 's szinte álomjárásnemű észrevevésre mutat, mert az állatoknál talán csak nem gyógytani studiumoknak eredménye? Feltünőbbek az ösztön' nyilatkozásai a' gyermekeknél és vad népeknél; ezekben az ész még nem birván azon túlnyomósággal mint a' nagykorú 's mivelt értelmű emberekben.

Ha tehát felteszszük, hogy a' mágnesi állapot' alapoka, értelmünknek, vagy a' mi ugyanaz, lelkünk' idegrendszerbeni munkásságának elalvásában, 's ez által felszabadúlt 's korlátlanúl működhető ösztönünkben keresendő (szinte az a' mit Fischer állit, ha életerő helyett ösztönnek nevezzük az ember' tenyésző, állati életét intéző erőt) akkor az eddig meg nem magyarázhatott idő- és térbeni messzelátásra nézve legalább köteléket nyerünk melylyel azt egyéb ismertebb tüneményekhez kapcsolhatjuk; 's tovább úgy sem megy az ember' tehetsége a' természet' titkainak megfejtésében.

Ezen magyarázat mellett szól az időnek és térnek *Kant* óta divatozó philosophiai fogalma; ő mint tudva van „*Kritik der reinen Vernunft*" czimű munkájában bizonyos törvényeket állit fel, mellyeknek az emberi értelem a' külvilág' ismerésében és az érzékiség által adott anyag' összelésében (combination) hódolni köteles, 's ezeket az értelem' formáinak vagy cathegóriáinak nevezi. Ennél fogva a' kivülünk lévő targyak között nem léteznek ugyanazon viszonyok mellyekben előttünk megjelennek, hanem ezek csak értelmünk által ruháztatnak a' kültárgyakra vagy is azoknak magunkba befogadott képzeteire. Efféle értelmünkre szabott formák és cathegóriák az idő és tér' fogalmai is; ezek tehát nem külső tárgyak, sem azoknak tulajdonságai, hanem az észrevevő emberi észnek szükséges szemlélési formák, mellyek által a' kivülünk észrevehető sokféle tárgy, mint egymás mellett vagy egymás után létező, egységgé köttetik egybe. Eszünkön kivül tehát a' testek nem állanak egymáshoz mértani (geometrisch) sem a' történetek számtani (arithmetisch) viszonyban; ezek csak bennünk, csak értelmünkben léteznek, de itt paran-

csolólag (imperativ) hatnak, minden kültárgyakról szerzett fogalmainkat ezen törvényekhezi alkalmazásra szorítván.

Ha tehát azt állitjuk, hogy a' mindenség magában nincsen mértanilag construálva, hogy a' történetek egymásra nem számtani rendben következnek, abból az is következik: hogy ha az ember a' világból kiveszne, véle együtt mind azon tér- és időbeli viszonyok is elenyésznének mellyekben annak legroppantabb és legparányiabb részei 's változásai állani látszanak; mert csak az ember az, ki eszének formáit törvényekül a' világra szabja 's abból a' világot ollyannak alkotja, millyennek mi szemléljük *).

---

*) Néhány olvasóim' kedvéért, kik előtt a' tér és idő' fogalmainak ezen meghatározása talán újnak vagy épen képtelennek tetszenék, azt még rövideden tovább fejtegetni kívánom: Visgáljuk előbb eszméletünk' adatait! Mi emberek minden tárgyat, mellyet érzékeink által észreveszünk, valamint azt is mit csak magunkban képzelünk, térben és időben lévőnek tekintünk; ez pedig nem jelent egyebet, mint hogy minden észrevett vagy képzelt tárgyakat csak mint egymás mellett vagy egymásután lévőket gondolhatunk. Igy ha előttünk valami tárgyról vagy történetről említés történik 's ez bennünk érdeket ébreszt, első kérdésünk az: hol van 's mikor történt? vagy is a' tér és idő' minő részébe helyezzük azt mit valóság vagy lettdolog gyanánt akarunk gondolni?

De magát a' tért és időt millyennek képzeljük? Elvonva minden azokban foglalt tárgyaktól a' tért végtelen terjedelemnek tartjuk minden irányban, az időt szinte annak de csak egy irányban. Mindegyik magában 's minden részeiben egyforma; ezen részek pedig az egésztől el nem választhatók 's határaik egymásba olvadók; az egész térnek vagy időnek azonban épen semmi határait nem képzelhetjük. A' tér képzelmünkben golyó képében jelenik meg; mellynek középpontja mi vagyunk, körsugárai (Radien) pedig végtelenbe folytatandók; az időt azonban két ellenkező irányba futó vonalnak képzeljük, mellynek sem eleje sem vége, a' múltat a' jövendőtől elválasztó, szüntelen változó közép pont a' mindig el eltünő jelen pillanat lévén.

Miután előadtuk hogy tért és időt millyennek képzeljük, lássuk már most hogy azok mik lehetnek? Ra kívülünk létezők akkor vagy magokban önálló dolgok, vagy minden dolgoknak tulajdonságai, vagy azoknak viszonyai.

Valóságos, önálló dolgok magokban nem lehetnek, mert minden dolog másokra hatás által nyilatkoztatja létezését; tér és idő azonban minden hatás nélküliek; sem ezek a' dolgokra,

Ha tehát a' magasabb fokú mágnesi állapotot az értelem' tejes elalvása, vagy más szóval, munkásságának kórságos megszünése, 's az ösztönnek ebből származó szabad működése által magyarázzuk, gyanitható, hogy ez a' külvilágot másféle szemlélési formák

---

sem a' dolgok reájok nem hatnak; mert az csak képes mondás: hogy az idö mindent változtat 's elront, ez csak a' dolgok' kölcsönös egymásra hatásának eredménye lévén. Továbbá ha a' tért és időt valóságos dolgoknak tartjuk, rólok ismét azt lehetne kérdenünk: hol 's mikor vannak? 's ennél fogva mindig új meg új, tágabb meg tágabb tért 's időt kellene képzelnünk, mellyben ezek foglaltassanak, a' mindent magába foglaló végső tér és idő a' végtelenbe futván szüntelen előlünk.

De tér és idő a' dolgoknak tulajdonságai sem lehetnek. A' tulajdonság szorosan a' dologhoz lévén kötve mint például annak híg vagy kemény volta, alakja, színe 's a' t. ezzel együtt el is enyészik ezen elv szerint: sublata re tollitur qualitas rei; mi pedig minden külső tárgyat tulajdonságaival gondolatunkban elenyésztethetünk, söt ekképen képzelmünkben az egész világot is megsemmithetjük 's a' tér és idő' képzete még is fennmarad bennünk. Söt kintelenek vagyunk azt hinni, hogy ha az egész mindenség valóságosan nyom nélkül elenyésznék, tér 's idő még ez után sem hiányzanék, mellybe egy alkotó hatalom új világot teremthessen.

De tér és idő nem lehetnek puszta viszonyok sem; mert azon viszonyok mellyekről ama' fogalmak elvonathatnának u. mt közel, távol, fent, alant, elöl, hátúl, előbb, utóbb, hosszabb, rövidebb, lassúbb, gyorsabb, már magok is felteszik a' tér és idő' képzetét, 's ezért neveztetnek tér- és időbeli viszonyoknak, de ezen viszonyoknak azon dolgokkal együtt szinte el kellene enyészniök, a' fentebbi elv ezen alakban is állván: sublatis rebus tolluntur relationes rerum; ter és idő pedig mindig kiirthatatlanul megmaradnak gondolatunkban, ha az egész külvilágot minden tér- és időbeli viszonyaival képzelmünkben eltüntetjük is; igy tehát nem lehetnek ezen viszonyoktól vett puszta elvonások (Abstractionen) sem.

Az itt csak röviden érintettekből, (bővebb értesülést kivánó olvasóimat Kant' idézett munkájára és Krug' „Philosophisches Lexicon-ának" 3-dik kötetére utalom) kitetszik, hogy a' tér és idő' fogalmainak tárgyai kivülünk nem létezhetnek. De azért puszta költményeknek sem lehet azokat mondani, minők p. o. némelly őrültek' rögzött eszméi, mollyeket

alatt veszi észre, reá nézve az időnek és térnek, csupán csak az éber emberi észre nézve létező, korlátai elenyészvén. Ez ugyan ellenkezni látszik Fischer' állításával a' lélek és életerő' azonságáról, mellyen az alsóbb fokú jelenségek' magyarázatai épülnek, de ezen csupán látszatos ellenmondás eltűnik ha felteszszük, hogy az

---

ezek szinte valóság gyanánt szoktak tekinteni; ezektől annyiban különböznek, hogy nem csak nehány, hanem minden emberre nézve szükséges képzeletmódok 's ennélfogva észrevevő tehetségünk' lényeges feltételei, mellyeknél fogva valamennyien kintelenek vagyunk minden érzéki tárgyat mint térben 's időben lévőt tekinteni 's gondolni, sőt soknak nehezen esik az érzékfelettit is p. o. Istent, téren 's időn kivül levőnek képzelni.

Ebből tehát kisül, hogy tér és idő egyebek nem lehetnek mint azon eredeti törvények és formák, mellyek szerint az emberi lélek, míg a' halandó anyagi testben, nevezetesen az idegrendszerben, ész és értelem gyanánt munkál, minden költárgyat észrevesz. Azon ellenvetés tehát nem áll, hogy a' tér- és időbeli viszonyoknak kivülünk is valóknak kell lenni azért, mert mit a' mathematicusok azokról kiszámolnak, az mindig és minden ember előtt egyformán igaz; ez csak annyit bizonyitván a' mit már felebb mendottunk, t. i. hogy minden ember ugyan azon szemlélési és észrevevési törvényeknek kintelen hódolni, ezért is a' mathematicai igazságok mindig állani fognak mig csak ember létezik, ki azokat 's a' külvilágot ezen eredeti formák szerint szemléli. Hogy pedig időt és tért nem csak a' közönséges ember hanem sok metaphysicus is külső valóságoknak tartott 's tart, onnan magyarázható, mivel az észrevett külső tárgyak' képzeteit magunkba felvévén, azokra értelmünk' szükséges formáit ruházzuk; mi pedig mindig hajlandók vagyunk azt a' mi alanyi észrevevésünk' eredeti feltétele, az észrevett dolgok' tárgyilagos tulajdonságának tartani. Felvilágositó példát kívánok felhozni: ha szemünkre zöld üveget teszünk 's körülnézünk, az egész általunk észrevehető tarka világ egy 's ugyan azon zöld szinbe öltözik; tegyük fel már most, hogy minden ember zöld szemüveggel születnék, nem hinné-e mindegyik az egész természetet valósággal zöldnek? 'S ha valamellyik közülök gyanitaná, hogy ez talán másként van, hogy ha ezen ámitó szemüvegtől elválhatnánk minden tárgy vidámabb, elevenebb, változatosabb szint öltene szemeink előtt, 's ha ezen gyanitásait okokkal támogatva előadná, valljon hitelt találna-e embertársai között? nagyobb része nem nevetné-e mint ábrándozót?

életműves lényeket éltető erőnek tehetségi 's munkássági különbözése, a' lakásául szolgáló organismus' különböző szerkezete által határoztatik meg, minél fogva az emberi lélek az idegrendszerben az ész', a' tenyésző organumokban az ösztön' törvényei szerint működik, 's csak midőn a' testtől végképen elválik, mint anyagi salakjaiból kitisztúlt szellem ment bárminemű szemlélési és ismerési korlátoktól. Ez az emberek 's egyéb életművezettel biró teremtmények közt tapasztalható értelmességi fokozatot is magyarázná, a' nélkül hogy az azokat éltető erőnek ezernyi különféle nemeit lennénk kintelenek feltenni.

Azon nem kevésbé meglepő mágnesi jelenséget illetőleg, mellynél fogva a' beteg orvosának, vagy más vele viszonyban álló személynek is, belsejébe hat, 's titkos gondolatait 's érzéseit mint magáéit szemléli, már fentebb említtetett, hogy akár mindennapi tapasztalás, akár ritkább esetek is, hihetővé teszik, hogy az idegrendszert töltő 's éltető ideghíg vagy helyesebben idegléł' (Nervengeist) hatósága szorosan ahhoz kötve nincsen. Mutatja ezt azon körülmény is, hogy az idegfonalok' érzékenysége azoknak végén túl is terjed, mit az emberi testen mindennap tapasztalhatni; így például minden izom egybe van ugyan kötve valamelly idegfonallal, de nem olly szorosan hogy minden izomszálnak külön ideg jutna, 's még is az egész izom alá van az ideg' hatóságának rendelve 's annak izgatására minden szálai egyformán összehúzódnak; úgy szintén a' bőr is minden pontján hasonló érzékenységgel bir, holott csak idegszövettel van ellátva melly annak nem minden pontjait érinti. Gyaníthatni tehát, hogy ezen ideglélnek hatósága a' testünket borító külső bőr által sincsen határolva, sőt hogy minden embertest saját érzékeny ideglélkörrel (Nervenathmosphaere) bir, melly ember 's ember közt egyengetőleg vagy zavarólag, vonzólag vagy visszataszítólag munkál; 's nem képzelhető-e hogy rendkivűli kórságos izgalom' pillanataiban ezen lélkör külebb terjedhet, idegen tárgyakat is a' maga körébe vonván, rokon tárgyakat talán által is hatván 's általok felvétetvén? Nem képzelhető-e, hogy illyenkor egy idegen személy' életmüvezetébe is hasson a' nélkül hogy a' magáéból teljesen kiköltöznék, hogy amannak belső állapotjáról eszmélhessen a' nélkül hogy saját eszméletét elvesztené? Az általunk ismert természet nincsen hasonló tünemények' hijával. Bármelly ragályos kór-

ság számtalan idegen személylyel közöltetik, a' nélkül hogy azon betegben, kiről a' többiekre ragadt, megszűnnek vagy csökkenne. Ha egy erős mágnest kisebb vasdarabocskákkal érintésbe hozunk, amaz ezeket magnesi tulajdonságaiban részesiti a' nélkül hogy saját erejéből legkisebbet vesztene.

Most még néhány szóval ez értekezés' kezdetén feltett azon kérdést kivánom érinteni: ha valljon a' mágnesi szemléletek birnake 's mennyiben birhatnak tárgyilagos valósággal ottan is, midőn természetöknél fogva mások' éber érzékei által nem erősíthetők? Jóllehet ezen pontról később a' látományok és kisérteti tünemények' alkalmával bővebben szólandok, itt is már annyit kivánok megjegyezni, hogy a' sajátképen úgynevezett álomjárási és mágnesi állapotokban (mellyekben a' külső érzékek 's az értelem' munkásságának teljes megszüntével a' külvilág' észrevevése a' szabadon működhető ösztön által eszközöltetik) azon szemléletek' valóságáról, mellyek közönséges állapotban levő egyedek' éber érzékei által igazoltatnak, következtetni lehet azok' valóságára is, mellyek az efféle ellenőrség alá lényegöknél fogva nem eshetnek, feltévén hogy belső ellenmondást 's lehetetlenséget nem foglalnak magokban, melly utóbbi esetben teljes jogunk van az elbeszélt tünemények' históriai valóságát kétségbe vonni. A' midőn azonban a' mágnesi szemléletek' tárgyilágos valóságáról szólok, ezen kifejezésnek szélesebb értelmet nem kivánok adni, mint a' mivel a' közönséges életben bir, mellyben szinte csak a' dolgok' jelenségeire 's tulajdonságaira alkalmaztatik a' mennyiben minden embertársaink' külső ép érzékműveik által ismerhetők, nem pedig a' dolgok' belső lényegére. Ezért véleményem szerint nagyot vétenének kik a' fentebbi állitásban Goethe' boszorkányának ezen verseit látnák igazolva:

Die hohe Kraft
Der Wissenschaft,
Der ganzen Welt verborgen!
Doch wer nicht denkt
Dem wird sie geschenkt;
Er hat sie ohne Sorgen.

Mert ha az emberi értelemtől, melly kétségenkivül sokkal fentebb áll az ösztönnél, megtagadjuk azon tehetséget, hogy a' dolgok' lényegét ismerhesse; ha joggal azt gyanitjuk, hogy a' külvilág ma-

gában egészen különböző lehet attól a' millyennek éber eszünkkel mi látjuk; nem hihetni, hogy az alantabb lépcsőn álló ösztön képes legyen a' természetnek az ész elől elzárt ismeretébe hatni. Megengedhetni, sőt valószinű, hogy a' természet az ősztönnek más oldaláról mutatkozik; hogy ez talán némelly az éber ész előtt ismeretlen tulajdonságait vagy tüneményeit veheti észre, de képtelenség azt hinni, hogy az embernek, életművezeti kórságos háborodás' útján sikerülhessen a' dolgok' lényegét 's a' természet' belső egybekapcsoltatását felfoghatni, titkokat feifedezhetni mellyek az éber egészséges ész előtt rejtve maradnak 's mellyeket ismerhetni talán az embernek e' földöni rendeltetésével ellenkezik, mert Byronnal szólva:

The tree of knowledge is not that of life.

De ezekről többet ezen czikkely' második részében, a' hol szándékom azon viszonyt meghatározni mellyben véleményem szerint a' látományok és kisértetes tünemények az eddig fejtegetett álomjárási és mágnesi jelenetekkel állanak. Itt is a' tárgyilagos valóság' kérdése a' legérdekesb, ettől függvén annak eldöntése is ha valljon némelly újabb német tudósok' állitása szerint, ezen kivált az utolsó évtizedben nyugoti szomszédinknál divatba jött, 's csak ugyan meglepő külső körülményektől kisért tüneményekről lehet-e azt következtetni, hogy az elhúnytak' lelkeinek lehet hátrahagyott övéikkel vagy idegenekkel is társalkodni 's a' túlvilág' titkait elárulva őket a' halál utáni rendeltetésökről tudósitani? hogy ezen jelenetekben lehet-e, szabad-e bármelly vallási felekezet' tanának erősitését vagy czáfoltatását keresni?

II.

Lélek- vagy kisértetlátás.

1.

A' prevorsti látnoknő és a' weinspergi rabnő.

And forms, impalpable and unperceived
By others' sight, familiar were to hers.
Byron: the dream.

A' ki csak némileg a' régiek' classicus iróit olvasta, ismeri ama' számos csudákat, mellyek, a' görög és római történetekben olly fontos 's néha azok' menetelét elhatározó szerepet játszottak; ama' soknemű oraculumokat, jósló álmokat, istenek', félistenek' 's elhúnyt vitézek' megjelenését 's az élők' ügyeibe 's harczaiba is néha tettleges avatkozását. Ki nem hallott továbbá ama' híres csudatévő *Tyanai Apolloniusról*, kiben a' már hanyatlani kezdő pogány vallástan megmentőjét reménylette, 's kinek Flavius Philostratus által nyolcz könyvben leirt élete a' legbámulandóbb látományok', jóslatok' 's messzelátások' lánczsora? ki nem hallotta emlegetni a' későbbi *újplatonicusok* és *újpythagoraeusok*' egy *Ammonius*, *Jamblichus*, *Plotinus*, *Proclus* 's egyebek' látományait? 'S nem csak egyes személyekéit hanem egész társulatok, felekezetek által látott csuda tüneményeket is? millyenek a' *gnosticusok* vóltak a' római birodalom' hanyatlása korában; a' hesychasták a' 14dik században 'stb. mellyekre később lesz alkalmam visszatérni; a' középkor' számtalan boszorkányságait nem is emlitvén. De ki nem hallott vagy olvasott valaha ama' leghiresb és legtúdósabb léleklátóról, Swedenborgról, *) ki a' 18dik század' első felében él-

*) Sammlung von Urkunden betreffend das Leben und den Character Emanuel Swedenborg's. Aus den Quellen treu und mit

vén, harmincz éven által, majdnem mindig éber eszmélettel, nyugottan, 's ha az előzményeket elismerjük, józanon és következetesen vitatkozott apostolokkal 's újabb reformatorokkal, angyalokkal és seknemű astrális és planetáris szellemekkel, a' világtestek' természetéről, 's egyéb természeti vagy erkölcsi fejtményekről, hol azoktól tanulva, hol őket oktatva; ezen beszélgetések' eredményeit számos, roppant tudománynyal teljes munkákban hagyva az utókorra, mellyek a' még most is Svéd és Angolhonban létező swedenborgianusok által szent könyvek gyanánt tiszteltetnek. Ha még ezekhez, hiteles utasok' egybehangzó tudositásaik' szerint a' hindu jongleuröket, a' moslem derviseket, a' lapp és samojéd bűvészeket 's a' sibiriai és kamcsatkai schamánokat veszszük, az tetszik ki, hogy nem volt kor és nemzet hol több vagy kevesebb személy nem dicsekedett volna azzal, hogy a' túlvilág' lakóival bizoldalmasan társalkodhatik, 's tüneményeket lát, mellyek, ha különböző jellemüek is, de csudálatosságra az újabb kor látnoknőivel bizvást vetélkedhetnek.

A' múlt század' második felében azonban, midőn a' franczia encyclopédisták materialisticai philosophiája lábra kapott 's könnyü erkölcsi tanjaival belopódzott az elmékbe, midőn a' túlvilággal együtt következetesen anak lakóivali társalkodás' lehetőségét is tagadni kellett, az efféle éber látományok ritkábbak lettek 's azoknak hitele gyengébb. Akkor legtöbben, sőt mindenki a' ki felvilágosodottnak akart látszani, a' múltkornak minden illynemű, akár szóval, akár irásban reánk szállt hagyományait merő képzelgésnek vagy épen szándékos, néha talán jámbor csalásnak kürtölte ki, a' nélkül hogy a' mellettök szóló számos bizonyságok 's körülmények' hitelességének visgálatát szükségesnek tartotta valaki, mi csakugyan legtöbb esetekben bajos is lett volna, minthogy többnyire rég eltűnt idők voltak azoknak tanúi.

De a' jelen századnak utolsó évtizedében, úgy látszott, mintha az egy ideig elzárt túlvilág' kapui ismét megnyiltak volna, hogy mindenféle kisértetes vendégeket bocsásson közénk, nyug-

---

Anmerkungen herausgegeben von Dr Tafel. Univ. Bibliothecar. Tübingen 1839.

talanítására, 's boszontására a' már kellemes apathiában, diadalával 's az elmék feletti uralkodásával dicsekvő hitetlenségnek. Orvosok, természetbúvárok 's egyéb tudósok léptek fel, kivált német országban, kik társasági állásoknál, tudományos és erkölcsi hírnevöknél fogva szándékos ámításnak legkisebb gyanújától is mentek, 's a' kérdéses esetek' figyelmes észlelése után legbensőbb megyőződéssel, mint látni fogjuk, furcsánál furcsább tüneményeknek tiszta tárgyilagosságok mellett nyilatkoztak; sőt némellyek a' legcsudálatosabb 's hihetetlenebb jelenetek közül törvényszék előtt hittel erősített tanuvallomások által bizonyíttattak be.

Jóllehet ezen értekezés' első részében egyes lettdolgok' megemlítésétől idő- 's helykimélés végett tartózkodtam, minthogy azokat úgy is közönségesen ismerteknek tehettem fel, itt még is szükségesnek tartom, ellenkező utat követni, mert egy részről az ezen tüneményekről Németországban irt munkák még nem igen hatottak a' magyar olvasó közönség' körébe, más részről pedig a' léleklátásnak általjában, 's a' mágnesi állapotokhozi viszonyának is lehető magyarázata, egyedül csak ezen látományok' jellemének, 's észleltetésök' körülményeinek gondosabb egybevetésére építhető.

Az első eset, melly német szomszédinknál rendkívüli figyelmet gerjesztett, a' prevorsti látnoknőé volt. *) Hauffe Friderika 1801ben würtembergi Prevorst nevű faluban született 's gyermekségétől fogva gyengélkedő, 's igen izgékony idegű személy' létére 1822ben, már férjnél lévén, mágnesi állapotba esett 's dr Kerner által, elsőbb a' közönséges gyógytudomány' szabályai szerint, de minden siker nélkül, később mágnesileg, a' gyógyszereknek maga a' beteg általi kijelelésével orvosoltatott, csupán csak ez utóbbi bánásmód szerezvén neki iszonyú görcseiben némi enyhűlést. Ezen mágnesi állapotok' leirásával nem akarom az olvasót tartóztatni, minthogy azok úgy is keveset különböznek más álomjárók' hasonló crísiseitől, csak annyit kívánok meg-

*) *Die Seherin von Prevorst. Eröffnungen über das innere Leben des Menschen und über das Hereinragen einer Geisterwelt in die unsere.* Mitgetheilt von Justinus Kerner. 2-te Aufl. Stuttgart und Tübingen. 1832.

jegyezni, hogy ezen rohamaiban egészen érthetetlen nyelven szólott, mellly a' beteg' állitása szerint az emberek között Jákob patriárka' korában divatozott; ezen nyelvet idővel Kerner is kezdte érteni, vagy legalább érthetni hitte, 's idézett munkájában egynehány próbákat is közöl ezen ősnyelvből, mellyben csak az feltünő, hogy némelly későbbkori találmányok 's készitmények, például az üveg 'stb. szinte nevezettel birnak.

De által kivánok már most menni azon számos látogatásokra, mellyekkel mindenféle szellemek és lelkek ezen nevezetes személyt megtisztelték. Nagyot vétene ki azt hinné, hogy ezen tünemények ama' borzaszzó méltósággal, ama' tiszta értelmességgel birtak légyen, mellyeket eddig szellemekben, ha csakugyan léteznének vagy is velünk halandókkal társalkodhatnának, feltehetni véltünk. Azon lelkek, mellyek az említett látnoknő előtt megjelentek, épen nem ijesztők sőt többnyire igen mulatságosok voltak 's a' mellett olly prósai aljasságúak, olly szük kórlátu eszűek és ismeretűek, és nem csak érzékfeletti 's rejtettebb dolgokban, hanem némelly legközönségesb földi ismeretekben is olly járatlanságot, olly szánandó tudatlanságot bizonyitottak, melly bármi sorsú földi lakót is megszégyenitene. Ezen ellenvetést Kerner, a' különben egész munkájában olly komoly iró, elmés szójátékkal akarja megelőzni, mondván: *Die sogenannten Geistreichen erkennen nur ein Geisterreich das geistreich ist*", de ha valljon ezáltal az megczáfoltatik-e, a' tisztelt olvasó' itéletére bizom. Ezen lelkek' látogatásainak inditó oka többnyire azon kivánság' volt, hogy a' beteg asszony velők bizonyos általok kijelelt helyeken imádkozzék, s' nekik ez által földi pályájokon elkövetett bűneikért bocsánatot 's idvezülést eszközöljön. Szinők első megjelenésökkor, gonoszságokhoz képest sötét volt, néha egészen fekete, de minél inkább kitisztultak imádság által bűneikből, annál világosabbak lettek, míg végre egészen fejérré válván 's a' látnoknő' segedelmére többé nem szorulván tőle örökre elváltak. Hogy az olvasónak ezen tünemények' általjános jelleméről fogalma lehessen, a' két vastag kötetű munkából sok válogatás nélkül egy pár példát mutatványul részletesebben kivánok leirni. — Julius 20kán 1827ben éjfélkor Hauffe asszony ágyban lévén 's egy pohár vizet iván, egy férfi lépett a' szóbába, hosszú, nagy gombú kabátban, szük, térdig érő nadrágban, csatos czipőben

és csinos csomóba kötött nyakkendőben. Az asszonyt kérte, jőne vele istállójába 's tudakolására leirá neki, hogy az hol találtatik. — Később ismét és pedig egy nőszemély' kiséretében jött. Aug. 12kén azonban rongyokba takart gyermeket hoztak magokkal 's elbeszélék életök' históriáját. „Én Pfeifer Miklós vagyok, mondá a' férfiu, ezen személynek csábitója 's e' kisdednek gyilkosa, térdelj le és imádkozzál vélem"! Az asszony éltekor mérget vőn, hogy a' gyermeket méhében megölje 's azt később a' férfiú által első látogatásakor emlitett istállóba temették. Azt kivánták, hogy Hauffe asszony a' kisded' tetemeit onnan kiásván, szentelt földbe fektesse. Miután azonban ez nekik megmagyarázta, hogy ez őket üdvezülésre 's bűnök miatt nyerendő bocsánatra nem segitené, hanem egyedűl őszinte bánalom és buzgó imádság, ebben is megnyugodtak. Ezentúl többször is jövének 's vallási oktatást nyertek Hauffe asszonytól, míg végre egészen világos szinűekké válván, oct. 24kén utószor megjelentek búcsút veendők, 's, kérdésére hová szándékoznának, azt felelték: „jobb helyre megyünk".

A' fenntebbiekből láthatni, hogy a' prevorsti látnoknőt látogató lelkek nem csak földi korlátolt fogalmaikat 's nézeteiket, hanem földi ruházatjokat is megtartották; némellyek még sarkantyút pengetve is jelentek meg 's általjában legtöbben halandó életökben űzött keresetök' 's foglalkozások' minden jeleivel 's szerszámaival az olvasót önkénytelen Scarron' kisértetes kocsisára emlékeztetvén a' ki

„Avec l'ombre d'une brosse
Nettoyait l'ombre d'une carrosse."

A' látnoknőt környező személyek közül némellyek láták az előtte megjelenő szellemeket, mások nem. Egy szolgáló a' fentleirt bűnös párt gyermekökkel együtt nem csak látta de még beszéleni is hallotta. Kerner maga egy kisértetet sem látott tisztán, csak december' 8kán 1828ban estve a' mellékszobában ülve látta a' látnoknőt egy szálas setét alakkal szólani: sietve berohant, a' rémalak azonban a' gyertyavilág elől nyomban eltűnt. Bizonyos N. úr' árnyékának mondá ezt a' látnoknő, ki hozzá befordult, hogy a' városban lakó fiának általa valamit megüzenjen. Különben hogy Kerner' minden lehető kétségeit elosz-

lassa Hauffe asszony egykor éjtszaka két óra tájban kisértetet külde reá, melly őt felkölté 's mindenféle borzalmas érzéseket ébreszte benne a' nélkül azonban hogy magát vele láttatná.

Egyébiránt némellyek ezen lelkek közül szerfelett pajkosak voltak, mindenféle kellemetlen zörejt csináltak mintha papirost dörzsölnének, homokot dobnának a' falra, kopogtak, zörögtek, némelly személyeket, kik előtt magokat nem láttaták, rángattak, csíptek, taszítottak; mások érzékenyek voltak 's keserves melódiákat énekeltek. Mindezeket Kerner' 's mások is többen szinte hallották 's tapasztalták. Egynek azonban a' Kerner' házában ez időben olly szép számmal járatos szellemek közül, egy kissé gyanús viselete volt, mert egyik szolgálót minden léptein kisérte, úgy hogy az olvasó könnyen azon gondolatra jöhetne, hogy az ember egyéb földi gyengéivel még a' szerelmet is magával viszi a' túlvilágba.

Még csak egy jelenetet kivánok mutatványúl közölni 's a' választás bajos lévén, azt a' sorsra bizom 's ime felütöm a' II. rész 259k lapját, hol Kerner' illy felirás alatt: nyolczadik lett dolog, minden commentarius nélkül bizonyos W. asszonynak jelentését közli, melly egy kissé furcsán hangzik, de minthogy vakeset vezetett reá, nem akarom elhallgatni. A' fenntisztelt asszonyság egy éjtszakát Hauffe asszonynál töltött 's épen midőn ágyba készülne, szálas, fekete férfialakot látott az ajtón belépni, mi olly rettegésbe hozta a' szegényt, mellytől másként nem tudott menekedni, mint hogy ruháit hamar a' földre, ejtette 's az ágyba szökött; a' kisértet azonban (hihetőleg a' jó rend' barátja) a' ruhákat felszedte, székre rakta, 's őt az ágyba követte, — a' párnát feje alól kirántotta 's képére nyomta. Miféle tréfákat űzött még ezeken túl a' kisértet a' nevezett dámával, ez nem beszéli. Maga a' látnoknő csendesen ágyában feküdt, hihetőleg nem akarván beavatkozása által barátnéja' aggodalmait nevelni.

Ezen kivonatok Kerner' munkájának historiai részéből, úgy hiszem, elegendők arra, hogy a' tisztelt olvasó magának az abban leirt tünemények' jelleméről fogalmat szerezhessen; csak a' felől kivánom még bizonyossá tenni, hogy ha némellyek ezen czikkelyemben nevetségeseknek tetszenének, ez semmi szín alatt előadásomnak ne tulajdonittassék, kiki az idézett menka' olvasásából meggyőződhetvén hogy minden nagyitástól tartózkodtam,

's hogy csakugyan magoknál a' leírt tüneményeknél nagyobb rejtély, miként történhetett, hogy tudományos, 's ép értelmű emberek, millyenek Kernert, Eschenmaiert, 's Görrest egyéb munkáikból ítélve elismernünk kell, efféle tüneményeknek tiszta tárgyilagos valóságot tulajdoníthattak.

Olvasóimat 's magamat is meg akarom kímélni ama' mysticus magyarázatnak kivonatától, mellyet az imént említett urak 's bizonyos Mayer Frankfurtból ezen munka' második kötetében a' kérdéses tüneményekről, az életkörnek, napkörnek 's isten tudja, minek rajzaival együtt adnak; nem hiszem, hogy képes lennék azokat olvasóimnak világosan előadni, azon egyszerü okból, minthogy magam is homályosabbnak tartom azt a' rejtélynél, melylyet megfejteni szándékoznak.

Még feltünőbbek és fontosabbak a' weinspergi rabnő' látományai. azon hivatalos bélyeg miatt, mellyet ez ötven rendbéli 's nagy részben köztiszteletben álló 's tudományos miveltségű férfiak által biró előtt tett tanuvallásoktól nyer. Minthogy ezen eset az, melly minden magyarázónak szükségképen legtöbb akadályt gördit útjába, mellyre tehát minden megkisértendő fejtegetésében az efféle tüneményeknek legfőbb tekintettel kell lennünk, nem tartom feleslegnek a' róla megjelent tudósításból is rövid kivonatot adni: *)

1835diki septemberben a' weinspergi törvényszolga béjelenté a' törvényszéknek, hogy pénzcsalási szándékot gyanitató holmi kincsásási történet miatt fogva lévő Esslinger Erzsébet Bauerslauternből, állitása szerint minden éjjel fejér kisértet által látogattatik meg, melly 11 óra után jő' és ha a' rabnő mingyárt fel nem emelkedik az ágyban, nyakát mintegy nehéz és hideg fadarabbal nyomja. A' kisértet mondja, hogy általa akar megváltatni 's üdvezűlni, ezért nem hagyja őt békében, míg kivánságát nem teljesíti. A' véle egy börtönben lévő fogolyszemélyek a' kérdéses tüneményt állítások szerint szinte látták. Ezen

*) *Eine Erscheinung aus dem Nachtgebiete der Natur; durch eine Reihe von Zeugen gerichtlich bestättigt und den Naturforschern zum Bedenken mitgetheilt von Justinus Kerner* Stuttg. u. Tübingen. 1836.

feljelentésre Dr Kerner Jusztin mint törvényszéki orvos a' hatóság által kiküldetett a' rabnő' kihallgatására. Ennek ez megvallá, hogy már fogsága előtt otthon is hasonló tüneményt látott, de akkor még nem jelent meg előtte határozott emberi alakban, hanem csak ködoszlop gyanánt mutatkozott, mellyből tompa szózat felszólitá őt, hogy megváltására 's üdvezitésére bizonyos Singhaasnénak Wimmenthal nevű helységbeni pinczéjében érte imádkozzék. Még akkor az asszony nem merte volt a' tüneményt megszólitani, *nem tudván önözni, tégetni vagy kendezni merje-e azt.* Most férfialakben jelenik meg, mellynek ószerű öltözetét 's nem épen kellemes arczvonásait a' rabnő részletesen leirja. Feje körül fény terjed el, úgy hogy ama' fény, mellyet az asszony fogolytársaival együtt a' lélek' megjelenésekor lát, magasabb az alaknál. Egy éjtszaka kétszer, háromszor is jön, néha a' zárt ajtón, néha a' rostélyos ablakon keresztül, de jövetele' pillanatában sem ajtó, sem ablak, sem vasrostély nem látható. Néha, mintha az ajtó megnyilt volna, a' folyosón lévő tárgyak látszottak, például egy farakás. Többször ropogást hallottak az ajtón 's zörgést az ablakon. Továbbá mind a' börtönben, mind a' folyosón vagy az ablak előtt, mikor a' lélek jött vagy távozott, olly zörejt hallottak, mintha valaki papirost dörzsölne vagy papucsban járna, néha sohajtást és nyögést is. Jövése és távozása az emlitett rabnő' fogoly társainak, akkor is midőn magát az alakot nem laták, gyenge hives szellő, mintegy léghuzam által volt érezhető, különben szorosan zárt ajtó 's ablakok mellett láthatóvá soknak többnyire ide 's tova szállongó kénsárga fény gyanánt lett, mellyben még fényesebb csikokat, néha egy pár ragyogó csillagocskát is lehetett megkülönböztetni. E' mellett a' tüneménynek kiállhatatlan rothatag szaga is volt.

A' lélek azt állitja, úgy szól tovább a' rabnő' vallomása, hody 1414ben Anton név alatt mint wimmenthali lelkész élt vala. Egyéb gonosztetteken kivül, főleg holmi vagyon — sikkasztás terheli lelkiismeretét, mellyet atyjával együtt testvérein elkövetett. Egykor igen különös társaságban látogatá meg a' rabnőt, ő t. i. nagy fekete kutyával jött, melly azonnal fogolytársának ágyára 's onnan nagy roba,jal ismét leugrott, mire a' rabnő igen elrémült; a' lélek azonban biztatta mondván: ne

ijedj meg, ez az atyám! Máskor két bárányka kisetében jött. *Néha* (úgy beszéli Kerner) *'még élő, de ugyan akkor távol lévő személyek' u. m. Heyd főbíró' 's a' magam alakja kiséretében is megjelent a' rabnő előtt.* Megjegyzésre méltó, hogy Esslingernével egy börtönben lévő F. fogolynő látott legelőször illy élő, de tavollévő ismerős személyt a' lélekkel együtt belépni. Ő rá kiáltott, de az nem felelt neki.

Különös figyelemre méltóvá teszik ezen esetet számos, bíróilag hitelesített tanubizonyságai több elfogulatlan, inkább kétkedésre mint vakhitre hajló férfiaknak, kik nagy részben a' törvényszék által felszólíttatták ezen tünemények' gondos észlelésére. *Kapf úr* mathematica és physica' professora, *Fraus úr* ügyvéd, *Duttenhofer* rézmetsző, dr *Sicherer* és dr *Seyffer* Heilbronnból, az idézett munkában foglalt részletes tanuvallásaikban mindnyájan azt bizonyitják, hogy magát, a' rabnő által leirt alakot nem látták ugyan, de a' börtönben a' legmeglepőbb és magyarázhatlanabb tüneményeket tapasztalták. Olly hangokat hallottak, mintha vizeseppek hullanának le, vagy borsót, serétet, homokot dobnának a' földre; mintha papirost dörzsölnének, vagy szekér zörögne a' kövezeten, holott ugyanakkor a' börtön' környékén egy sem járt, továbbá, mintha apró üvegcsengetyük csendülnének meg, néha pedig olly csörgést és csattanást, mintha az ablak' minden üvegei összezúzatnának, holott azok épen és sértetlenül maradtak. E' mellett mintegy hideg lehellést érzettek, olly neműt minőt érezni szoktunk, midőn hives éjszakán meztelen karunkat feltakarjuk, 's szinte kellemetlen rothatag bűzt, a' közönséges börtönlégi szagtól különbözőt, mert rögtön is jött 's a' többi jelenségekkel együtt ismét eltünt. Ugyanekkor láttak az ajtó felöl jövő fényt, nem sugárzót ugyan, hanem inkább villó neműt (phosphorescirend), máskor pedig hamuszin ködöt a' rabnő' ágya mellett, melly a' többi jelenetekkel együtt szinte elenyészett. Midőn dr *Seyffer Kernerrel* a' jól elzárt setét börtönben, mellynek ablakai sürű kárpitokkal voltak eltakarva, tartózkodott, véletlenül az ablak felöl a' rabnő' ágya mellett ülő Seyffer úr felé különös kénsárga fény közelgete, melly mind őt, mind az ágynak is egy részét megvilágitá, úgy hogy mind ő maga, mind Kerner úr is kezeit, lábait 's épen kezében lévő ezüst burnót — szelen-

czéjét legnagyobb fényben látták, holott Dr Kerner maga 's minden egyéb tárgy a' börtönben setét és fekete maradt. A' leggondosabb 's figyelmesb visgálat nem birt mind ezen, mind a' többi fennemlített tüneményeknek valamelly természetes külső okára akadni.

Még feltünőbbek azoknak bizonyitványai, kik, többnyire a' rabnő előtt kijelentett azon kivánságokra hogy a' lélek által magok is otthon látogattassanak meg, hasonló kisértetes tüneményeket saját lakásaikban is tapasztaltak. Igy történt, hogy *Maier* nevű törvényszolga, ki mindig a' kisértet' valóságán kételkedett volt, két éjjel egymásután különös érzés által először a' bal, másszor a' jobbik könyökén, felébresztetett, 's reggel emlékjelül kék foltokat látott azokon.

Fő törvényszéki jegyző *Eckhardt* úrnak hitvese éjfélkor erős csattogásra felébredvén, fényes ködoszlopot látott ágya előtt. *Theurer* törvényszéki jegyző pedig éjjel szinte ropogást, dörömbölést 's több effélét hallott, 's rothatag bűzt is érzett. A' szobában levő macska feléje ugrott de hamar ijedten vissza szökött 's holmi bútor alá bújt. *Binder* referendarius több éjeken által mindennemű ércznemű hangokat, harangzúgást, kopogást 's ropogást hallott, szokatlan aggodalom és belső szorultság' érzésével, végre valami állati kiáltás' hallására minden borzalma egyszerre eltűnt. Később a' kéményből valamit a' kandallóba hallott hullani, de másnap reggel ennek semmi nyomát nem találhatta. Máskor mintegy férfinagyságú fényt látott a' falon, melly lassan az ablak felé vonúlt 's azon kisuhant. *Dörr* tájképfestő Heilbronnból, ki annakelőtte az effféléket nevette 's e' miatt a' rabnőt meg sem akarta látogatni, csak Kernernek mondá tréfában, hogy örömest látná ha a' lélek őt valósága felől személyes látogatása által tenné bizonyossá, később otthon Heilbronnban mindenféle kisértetes tüneményeket, hideg lehelletet, magyarázhatlan villony nemű zörejt, fényt 's több effféléket tapaszlalt, mik által eddigi hitetlenségéből kigyógyúlt, mit is tanuvallásában körülményesebben elbeszél.

Hasonlókat láttak, hallottak 's érzettek dr *Kerneren* kivül, kit a' kisértet többször méltatott látogatására, még *Neufier* tanitó, *Báró Hügel* Eschenachból 's egyebek is, kiknek vallomásaik a' fennidézett munkában részletesen közöltetnek, mellyre is olva-

sóimat útalni kivánom, a' hely' szűke nem engedvén azokat itt egész terjedelmökben előadni.

Más újabbkori látmányosok u. m. Oberlin lelkész 's a' Weilbeimi álomjáró' esetei, mellyek ha nem épen megvetendők is, de olly kétségtelen hitelesség' bélyegét nem viselik, mint kivált az utóbbi munka, a' tudós világban nem is gerjesztettek annyi figyelmet; ezért is azokat nom kivánom itt bővebb kivonatban adni, hanem csak további észrevételeim' folytában, midőn az effélé látományok és az egyéb mágnesi állapotok közötti viszonyról szólandók, fogom azokat mellékesen említeni.

2.

Észrevételek.

Ward ich denn abermals betrogen?
Und so verschwand der geisterreiche Drang?
Dass mir ein Traum den Teufel vorgelogen,
Und dass ein Pudel mir entsprang.

Goethe: Faust.

A' fentebbi kivonatokból mindenki láthatja, hogy olly critica, melly számos és hiteles személyek' tanuvallásai által erősitett tüneményeket még mindig puszta csalásnak és szemfényvesztésnek állítana, nem volna többé a' maga helyén, 's ez által még azok' tudományos megfejtésének bajától sem menekednék meg, vagy legalább ennek helyébe még nehezebb feladást tűznénk magunk elébe. Valóban nem kevésbé megfoghatatlan, miképen férfiak, kiket társasági állásoknál, tudományos hirnevöknél 's azon hivataloknál fogva, mellyeket viselnek, nem lehet a' babonás hitü könnyen csalható néptömeg közé zavarni, játékszereivé válhattak volna egy ravasz nőnek, ki még a' mellett a' tömlöczben minden szándékát előmozditó segédszerek' hijával és szoros felvigyázat alatt volt. Még képtelenebb volna azt hinnünk, hogy annyi különböző rendű 's egymással semmi kapcsolatban sem álló, egymást alig ismerő személyek összeesküdtek volna a' jelen, inkább hitetlenségre mint vakhitre hajló század' felvilágosodott nemzedékének ámitására, bal kimenetel mellett saját lelkületök' és értel-

mességök' hírének veszélyeztetésével, siker' esetében pedig minden reájok háromolható haszon és nyereség' reménye nélkül. Ez valóban olly erkölcsi tünemény volna, mellynek megfejtése esekélyebb bajunkba nem kerülne, mint amazoké mellyeknek magyarázatát illyen állítással magunktól elhárítani akarnánk.

Mindazonáltal igen csalatkoznának a' kik az imént mondottakból értekezőnek azon szándékát következtetnék, hogy minden tüneményeknek, úgy mint a' fentidézett munkában előadatnak, tárgyilagos valóságot tulajdonítson; ha nem ütköznénk is meg azoknak képtelenségén; ha felteszszük is, hogy illy nevetséges aljasságú, illy példátlan tudatlanságú lelkek létezhetnek, mellyek bűneikből tisztulást 's üdvözülést *gyanús erkölcsiségű* személy' imádságától várnak, 's ezen épen általok kijelelt helyeken elmondandó imádságokat magoknak adagonként megrendelik; ha Kernerrel kezet fogva megengedjük is, hogy a' romanticus költészet' szüleményei által elkényeztetett képzelmünk hibásan ruházta fel a' lehetőnek feltett szellemvilágot holmi borzasztó méltóság és fenség' jellemével, ha mondom, mindezeket megengedjük is, még elég 's ezeknél fontosabb okok szólanak ezen tünemények' tárgyilagos valósága ellen.

Említettem már, hogy minden kor, minden nemzet' történetei gazdagok lélekjelenetekben 's látományokban, mellyek ez újabbaktól csak annyiban különböznek, hogy a' múlt hivőbb kor' nemzedéke nem tartá szükségesnek azok valóságát bírói tanuvallatások által hitelesíteni; de igazságtalanok volnánk, ha mi a' régibb látnokokat, azért mivel kortársaik kevésbé kétkedők voltak mint a' mieink, szándékos ámítóknak mondanók, holott legtöbb esetben egész életök' folyama ellenkezőt bizonyít; úgy hiszem tehát, a' méltányosság tőlünk azt kívánja, hogy az újabb eseteknek ellenmondhatlan bizonyságok által kétségen túl tett *alanyi valóságáról*, amazoknak is *lehetőségére* következtessünk.

Hogy azonban ezen látományok csak alanyi természetűek lehetnek, ugyan azoknak egybevetéséből sül ki. A' túlvilági vendégeknek gyakor látogatásai' 's néha igen részletes tudosításaiknak daczára, ha azokat egymással egybehasonlítjuk, meg kell vallanunk, hogy egyetlen egy tapasztalással sem vagyunk gazdagabbak. A' szellemek mindig csak azon népnek dogmáit, azon kornak hitét erősítik meg, mellyhez a' látnok tartozik, még a' földi

tárgyak és viszonyok iránti ismeretök sem terjed tovább a' látnokénál, vagy ha az efféle látományok mágnesi bánásmód' következtében támadnak, a' beteggel viszonyban álló mágnesező orvosénál. A' túlvilág' titkairól mindig csak azt árulják el, mit az kihez szólanak már maga is hitt. A' görögök' és rómaiak', a' zsidók, moslemek', keresztyének' 's különböző felekezeteik' látnokai előtt megjelent szellemek, mind egymást megsemmisitő vallomásokat tettek; mindegyik a' maga túlvilágát, a' maga mennyországát és poklát más meg más modorban szerkeszté.

Hogy a' szellemek' nyilatkozatai csupán a' látományosnak vallási, philosophiai és természettudományi nézeteinek tükrözései, leginkább Swedenborg' példája mutatja, kinek számos irásaiban elszórt és Fischer által fentidézett munkájának 26-dik lapján összeállitott saját vallomásaiból az sül ki, hogy a' szellem alakra 's anyagra a' látnokkal csak arról beszélhet, mire ennek lelkében már eleve képzett anyagot lel, úgy hogy a' szellem' gondolatjai és beszédjei magának a' látományosnak önkénytelen gondolatjai gyanánt jelennek meg. A' prevorsti látnoknő is gyanitja, hogy egy látnok sem állithatja bizonyossággal az általa szemlélt lelket valóságban ollyannak minőnek ő látja. Alig lehet valami különbözőbb, mint azon topographiai leirások, mellyeket egyes látnokok e' világtestekről adnak; igy például, a' prevorsti látnoknő (I. köt. 227 lap) a' holdat hidegnek, kopárnak 's iszonyatosnak mondja, a' weilheimi álomjáró nő *) pedig, ki magát szinte néha a' csillagokra elragadtatva érezé, ugyan azt enyhének és kellemesnek irja le, azon ellenvetésre, hogy a' tudósok' véleménye ezen állitásával ellenkezik, azt felelvén: az ki valamelly vidéket béutaz, jobban ismerheti mint a' ki róla csak gyanitólag itél (41. lap.) Egészen különbözőleg pedig irja le a' holdat Swedenborg. Ez utóbbi annak lakóit igen alacson fajú teremtményeknek festi, mellyek hasokból beszélnek 's mindig ketten jelennek meg, egyik a' másikát hátán hordván. Erről a' weilheimi látnoknő semmit sem tud, sőt azokat igen tökéletes és boldog lényeknek mondja.

---

*) Reisen in den Mond, in mehrere Sterne und in die Sonne. Geschichte einer Somnambulen in Weilheim an der Teck in dem Königreich Würtemberg in den Jahren 1832. u. 1833. Augsburg 1834.

A' holdon úgymond, a' 21-dik lapon, mindnyájan magasabb üdvességre neveltetnek, bizonyos tanitóik vannak 's ezektől istent tisztelni, imádni és énekelni tanulnak, ebből áll minden foglalatosságok. Köztök semmi gyűlölet, semmi irigység, semmi czivakodás; nem is mondhatni, milly boldogok! földünkön a' legszerencsésebb sem olly boldog mint köztök a' legcsekélyebb. 'S milly csudálatos, ha az ember őket megakarja illetni, úgy van mintha árnyék után nyúlna. 'S még is mindnyájan istent magasztalják, imádják és énekelnek. Álom soha sem jő rájok, de éjtszakájok sincsen, ételre 's italra pedig épen nem szorúlnak. Ez ám a' boldogság!

Ugyan ezen különbség tapasztalható azon lakhely és állapotra nézve, mellyeket különböző hitű látnokok saját vagy idegen vallástanok' hőseinek 's martyrjainak tulajdonitanak. Naprendszerünk' világtesteit, csillagait a' régibb kor' látnokai nem ismerték a' szinváltozottak' lakhelyeinek, hanem csak újabb látnoknőink tették ezen felfedezést. Ezektől ismét eltér a' túlvilágnak Oberlin lelkész által adott leirása *) Szobájában nagy, többnyire tekercsbe hajtott, földabroszainkhoz hasonló mappát tartott. Ez a' túlvilágnak rajza volt annak minden országaival és birodalmaival, mindegyiknek határai külön színnel kijelelve. Paraszt hiveinek adott tanitó óráiban kérdezni szokta néha őket: Mit gondoltok, hol lehet most ***? (Itt valamelly nem rég elhúnyt lakóját nevezé a' helységnek). Ezek pedig minden akadozás nélkül feleltek ezen kérdésre, kiki a' megnevezett személy' erkölcsisége iránti véleménye szerint, mintha valamelly nem rég elutazott ismerős' tartózkodási helyét tudakolták volna. Látszott, hogy a' jámbor parasztok a' túlvilágban szintolly honosoknak hitték magokat mint hazájokban vagy szülőhelyök' legközelebb környékén. Ekkor Oberlin botot szokott kezébe venni 's mappájának valamelly pontjára mutatva monda: „Lássátok múlt éjtszaka itt találkoztam vele!"

Ugyan ezen különbség tapasztalható az elhúnytak' életmódjának és foglalatosságainak meghatározásában is; melly alkalommal

---

*) Die Symbolik des Traumes von G. H. von Schubert. *Mit einem Anhange aus dem Nachlasse eines Visionairs: des Joh. Friedr. Oberlin gewesenen Pfarrers im Steinthale* etc. Leipzig. Brockhaus 1837.

csak nem a' tárgy' szent méltóságát sértő nevetséges dolgokkal találkozunk. Csak az újabbakat említvén: a' weilheimi álomjárónő az üdvözültekkel Stark és Hiller' énekes könyveit, és pedig ugyan azon melódiával énekelteti mint e' földön (138 és 179-dik lap), a' prevorsti látnoknő pedig a' würtembergi úgy nevezett vulgáris énekeskönyvben keresteti a' szellemekkel lelkök' üdvösségét. A' weilheimi látnoknő históriai hirű személyekről legnevetségesebb dolgokat beszél: az egyik hárfán játszik, a' másik a' Saturnuson tanitó gyanánt használtatik, kinek számos, magasabb üdvösségi fokra nevelendő tanitványokkal van baja, de reményli hogy nem sokára a' Jupiterre emeltetik, hol hat tanitó 's ezeknek csak kevés tanitványok 's azon jogok is van, hogy koronát hordhassanak (137-dik lap). Megvallom, hogy az efféle szemléleteknek, mellyek idegen világtesteket, de még a' szellemi túlvilágot is legközelebbi földi viszonyainknak egyoldalú reminiscentiáivá alacsonitják, képtelenség volna tárgyvilágos valóságot tulajdonitani.

Hogy azonban az illyen tünemények, ha mingyárt éber érzékeink előtt mint kivülünk létezők a' legnagyobb elevenségben jelennek is meg, azért még nem birnak szükségképen tárgyilagos valósággal, többek közt leginkább *Nicolai* berlini könyváros és iró' példája bizonyitja, mellyet az 1799-dik évben a' berlini academiának benyújtott jelentésében körülményesen leír. Már régebben beteges lévén 's több kellemetlen történetek által elkedvetlenitve, e' mellett még egy szokott érvágást elmulasztott, 1791-diki februariusban házi bajok miatt felingerülve lévén, véletlenül maga előtt látta elhúnyt fia' árnyékát. Még az nap több más járó kelő alakok jelentek meg előtte. A' jövő napokban fiának árnyékát nem látá többé, de aunál számosb ismert és ismeretlen személyeket. Az ismert alakok többnyire élő de ugyan ekkor távol lakó személyek voltak. Ezen tünemények akaratja ellen jöttek, 's a' legnagyobb erőtetéssel sem vala képes azokat eltüntetni, vagy kénye szerint egy vagy más ismert személy' képét előteremteni. Éjjel is nappal is jelentek meg, idegen házakban 's az utczán ritkábban. Néha eltűntek ha szemeit behúnyá, de régi alakjokban ott voltak ismét, ha azokat felnyitá. Többnyire mind két nembeli emberi alakok voltak, mellyek egymással társalkodni látszottak, néha pedig czél nélkül jártak keltek. Életnagyságúak voltak 's különböző öltözetűek; ezeknek szine azonban halványabb

mint valódi tárgyaké. Idővel a' tünemények még nagyobb számmal és gyakrabban jöttek. Négy hét múlván beszélni is kezdtek, hol egymással, hol a' beteget szólíták meg. Aprilis' 20-kán pióczákat rakatott. A' szoba ekkor még hemzsegett mindennemű emberi alakoktól, mellyek egymás közé tolongtak. Ez úgy tartott egész estig, ekkor az alakok lassabban kezdtek mozogni. Ezután azok még inkább halványodtak, de azért külső alakjokat még megtartották. Később fejérek és mozdulatlanok lettek, 's végre a' légbe olvadtak. Egy ideig még egyes darabok voltak láthatók, de utóbb ezek is eltűntek, 's ezen idő óta Nicolai minden efféle tüneményektől ment maradt *). Már pedig úgy hiszem, olly kísérteteknek, mellyek pióczák által elüzetnek, letézési okát kivül az azokat látón senki sem fogja keresni.

A' weinspergi rabnő' látományaira nézve Kerner maga beszéli, mint feljebb láttuk, (a' nélkül hogy észrevenné, milly tetemesen renditi meg ezzel az általa védett tárgyilagos valóság' alapját) hogy a' kisértet néhányszor élő, de ugyan akkor távol levő személyek' alakjainak kiséretében is jött. Már pedig ezen alakoknak csak ugyan senki sem tulajdoníthat tárgyilagos valóságot; mert ha Kernerrel feltennők is, hogy valamelly elhúnytnak lelke a' még velejáró idegléi' segedelmével a' már porrá vált földi testhez hasonló áltestet alkothasson maga körül, ezáltal a' halandók' külső érzékeinek szemlélhetővé lévén, (jóllehet Pückler-Muskaunak Tutti fruttijában tett azon ellenvetésére: miképen képezhetné a' hidegléi az elhúnyt egyednek öltözetét 's kereseti szerszámait is? még eddig nincsen megfelelve) azt még Kerner maga sem fogja állítani, hogy ezt olly lélek is tehesse, melly az efféle megjelenésének pillanatában más helyen, élő testben, rendes működéseit szakadatlanúl folytatja. Továbbá megjegyzésre méltó, hogy mind a' prevorsti látnoknő, mind a' weinspergi rabnő előtt megjelent kisértetek a' közöttök lévő személyek közül némellyek által láttattak (a' mit azonnal bővebben kívánok fejtegetni), mások által azonban nem, 's igy nem valamennyinek éber 's ép érzékei előtt nyilatkoztak egyformán, mi szinte azoknak tárgyilagos valósága vagy legalább a' tanuvallások' bizonyító ereje ellen

*) Lásd Walter Scott': Letters on Demonology and Witchcraft czimű munkáját is.

szól. Mert szem előtt kell tartanunk, hogy mind a' prevorsti látnoknő mind a' weinspergi rabnő az általok leírt tüneményeket, nem alvó 's elzárt hanem éber és nyílt érzékek mellett 's ezeknek eszközlésével vették észre, 's ennél fogva másoknak szinte éber és nyilt érzékeitől ezen észrevevésekre nézve meg nem lehet tagadni az ellenőrséget; látjuk is, hogy a' tárgyilagosság' védői által főbizonyságul szinte másoknak érzéki szemléletei használtatnak. Azt azonban értekező át nem látja, mért kelljen azon személyek' érzékeinek, kik az említett tüneményeket látták, inkább hinni mint azokénak, kik semmit sem láttak? Mert ha idegen személyek' ép és éber érzékeitől az ellenőrségi jogot általjában megtagadjuk, akkor természetesen ama' látományok mellett felhordott tanuvallások' bizonyító ereje is megszünik, melly tárgyilagos valóságok' fő támasza; ha pedig azt állítjuk, hogy némellyek' éber és ép érzékei olly tárgyakat is, mellyek valóban léteznek, bizonyos körülmények között észre nem vehetnek, ezen állitást meg is lehet fordítani azt mondván: hogy másoknak érzékei bizonyos körülmények között ollyas mit is láthatnak, mi épen nem vagy csupán alanyilag reájok nézve létezik.

Ha azonban ezen tünemények' tárgyilagos valóságát kereken tagadjuk, kettős ellenvetésre akadunk, mellyre kielégitőleg kell felelnünk: 1-ször Mikép történhetett, hogy jelesen a' weinspergi rabnő' esetében olly számos és hiteles tanuk részint magok látták a' kisértetet, részint egyéb mindenféle kisértetes 's természeti okokból nem magyarázható jelenségeket tapasztaltak? 's 2-szor Ha az éber érzékeik' használatától megfosztott álomjárók' észrevevéseinek tárgyilagos valóságot tulajdonítunk, mit számos észlelések' folytában kintelenek vagyunk tenni, mikép tagadhatjuk meg azt a' többnyire külső érzékeiket használó 's éber eszmélettel biró látnokok' szemléleteitől? kivált ha ezen kétféle állapot között, mint itt történt, rokonságot teszünk fel?

Az első ellenvetést illetőleg, sokan azzal akarták elhárítani, hogy az állásoknál fogva leghitelesebb tanuk' tapasztalatainak megfejtéséül holmi állati villanyosságot tettek fel az emberben, a' minő némelly állatokban p. o. a' sajgató halban észleltetik; a' rabnőnek pedig különös hajlamot tulajdonitottak ezen állati villanyosság' kifejtésére 's a' magyarázhatlan járó kelő fényt, ama' soknemű zörejt, a' rothatag bűzt, a' hives léghuzamot 's a' t. villa-

nyos tüneményeknek tekintik. Erősitésére ezen véleménynek melly szerint az emberben rejtező villany physicai készületek 's más szerek' segedelme nélkül is nyilatkozhatik, vagy úgy szólvá elsülhet, némelly egyes emberek' ritka példáit hordták fel, mellyeken szinte villanyos jelenségek, ha olly mértékben nem is, tapasztaltattak, a' nélkül hogy azok léleklátással jártak volna. De ha megengedjük is, hogy a' börtönben észlelt tünemények' alapokait az efféle állati villany' elsülésében kelljen keresnünk, ha minden egyebet u. m. a' kisértet' alakját, beszédeit, mellyek csupán a' különben is gyanus rabnő és némelly fogolytársainak vallomásaikon alapulnak, puszta mesének tekintjük is, még az nem elegendő ama' borzadalmas, kisértetes jelenségek' megfejtésére, mellyeket sokan 's épen a' leghitelesebb tanuk saját hazáikban, a' rabnőtől távol tapasztaltak. Itt tehát ismét más okot kell keresnünk. 'S valljon nem találhatnánk-e ollyat, melly valamennyi tüneménynek megfelelne? Ezt pedig értekező' véleménye szerint, elérjük, ha erkölcsi vagy lelki ragálynak (contagium) tulajdonitjuk a' tanuk' szemléléseit. A' nélkül hogy a' lelket vagy szellemet anyagi állománynyá akarnók alacsonitani, az emberi életmüvezet' sokféle jelenségei, mint láttuk, oda mutatnak, hogy az a' halandó testben, működéseiben valami igen finom és aetheri, de mind a' mellett anyagi highoz, az úgy nevezett *ideglélhez* van kötve, melly azt az anyagi világgal mintegy érintkezésbe, kapcsolatba hozza. Csak ennek feltevése magyarázhatja meg a' sokféle lélekbetegségeket, sőt a' legközönségesb 's mindennapiabb emberi szenvedélyeket is, ha t. i. ezeket az emlitett ideglél' kórságos állapotjainak tekintjük; mert maga az örök, tiszta, isteni származásu szellem beteg, 's mint az életben sajnosan tapasztaljuk, gonosz szenvedélyek' 's indulatok' rabja nem lehet; sőt minél tisztábbnak, szellemibbnek, istenibbnek képzeljük a' lelket, annál szükségesebb holmi anyagi állományt feltennünk, mellyre annak e' földi életben tapasztalt minden gyengéit, hibáit 's tévedéseit róhassuk. A' tiszta, halhatatlan szellemnek a' halandó anyagi testbeni szerepe, úgy hiszem, legvilágosabban fejeztetik ki egy újabb időkben a' franczia publicisták által annyira pengetett phrasissal, melly által az alkotmányos király' hatalomkörét kivánták meghatározni: il régne mais ne gouverne pas. Nem valószinű-e, hogy, miként a' testnek többnemű betegségei ragály által elterjednek, úgy a' lélekkel

szorosan egybekapcsolt ideglélnek kórságos affectiói is fogékony személyekre átszállhatnak? 's valljon Kernernek azon állítása, hogy szellemvilági tünemények' láthatására a' belső látás' adományával kell birni (mi által azon körülményt akarja magyarázni, mellynél fogva azok csak némellyek 's nem mindnyája által láttattak), nem lehetne-e több hihetőséggel oda módosítani, hogy csak azon személyek, kik a' lelki ragály' befogadására megkivántató fogékonysággal birnak, részesülhettek a' látnoknő' kórságos látományaiban? mint ezt közönséges, testi rágalyokban is tapasztaljuk. Az egyes tanúknak kisebb vagy nagyobb fogékonysága szemléleteiknek különbözését is megmagyarázná, a' mennyire tanuvallásaik inkább vagy kevesebbé térnek el a' rabnő' vallomásától; Kerner' nézete ellenben azon okból sem állhat, mert a' belső látás' adománya az említett tanuk' nagyobb részénél csupán ezen egy alkalommal 's az előtt soha sem nyilatkozott.

Mennyire terjedhessen az illyen lelki ragálynak műköre? Ha bizonyos körülmények között a' levegő közé vegyűlhet 's mintegy légmirígygyé (miasma) válván távolba is hathat-e? ezek olly kérdések, mellyekre természetesen most még kielégítőleg nem felelhetni; hiszen a' századok óta észlelt és senki által nem tagadott testi ragályokra nézve sem vagyunk ez iránt tisztában. De az említett esetben nem is szükség illyen légmirígyet feltennünk, mert ott is hol a' ragály látszólag távolba hatott, annak személyről személyre ragadását gyaníthatni, ha a' láncznak minden szemeit nem ismerjük is, vagy ha az azt tovább terjesztő személyen a' ragály hatást nem gyakorolt is, mi benne csak a' megkivántató fogékonyság' hiányát bizonyítaná. Igy például *Dörr* heilbronni tájképfestő Esslingernét soha sem látta ugyan 's vele közvetetlen érintkezésbe nem jött, de valljon Kerner, 's más Heillbronnból vele együtt Weinspergbe érkezett és a' rabnőt látogatott baráti által nem jött-e ezzel némi kapcsolatba? 's nem történhetett-e ez mindnyájokkal, kik a' kérdéses rémet otthon is látni vagy hallani vélték?

Ha az életben és históriában figyelmesebben körültekintünk, számtalan történetekre, tüneményekre akadunk, mellyek kielégítőleg csupán csak erkölcsi ragály' feltétele alatt magyarázhatók. Ennek bizonyságát először is a' látományosok magok nyujták. Egyesek csak ritkán és csak ollyanok találtatnak, kik embertár-

saiktól elkülönözve magányos és szemléletes (contemplativ) életet éltek. A' hol izgékony idegű 's eleven képzelmű emberek társasággá egyesültek, ott egymásra ragadó közös léleklátást is találunk: így p. o. a' *gnosticusoknál*, egy a' római világuralkodás' utolsó századaiban a' keresztyén egyház' kebelében támadt mysticus felekezetnél, mellynek tagjai közösen legcsudálatosb látományokat szemléltek; így a' *hesychasták*, a' tizennegyedik században Athos' hegyén lakó szerzetesek, kik az ember köldökét tarták az isteni világ' székhelyének. Egész nap imádságba merülten, állokat mellökre támasztva 's szemeiket a' köldökre meresztve vélték az örök isteni fényt szemlélhetni. Az *angyaltestvérek* vagy *gichtelianusok* egy a' 17-dik században *Gichtel* által Németalföldön és *John Pordage* által Angliában alapított, 's *Böhme Jakabnak* a' theosophiai vargának mysticus irományaiban foglalt tanokat követő vallási felekezet, kik közösen felleghintókban ülő és szörnyek által vont pokolszellemeket láttak, mellyek először óriásokká, később ismét iszonyú 's undok állatokká változtak; e' mellett még szaglások és ízlések sem maradt illetlenül, mert ezen furcsa látományok alatt undorító, kénköves, sós és kormos ízt éreztek, 's kiállhatatlan, mérges pokolbűz által kínoztattak *). Így Menzel Farkas a' Theatrum Europaeum' 7-dik kötete után körülményesen beszéli, miképen 1665 dik évben a' paderborni káptalanhoz tartozó némelly helységekben száznál több személy, férfiak, asszonyok, tanulók, leányok, sőt gyermekek is egyszerre pokolszellemek által meglepetve őrdöngösökké lettek, 's minden szentek ellen a' legiszonyúbb káromlásokra fakadtak, a' mellett mindennemű az, újabban tapasztalt mágnesi tüneményekre emlékeztető magyarázhatatlan dolgokat és csodákat míveltek, és pedig többnyire jó hírben álló 's tekintettel biró minden rendű emberek, 7—9 éves gyerkőczék, ártatlan leányzók, 's 40—50 esztendős tisztes polgárok **). De újabb időkben szinte a' weinspergi eseten kívül még más tünemények is az efféle látományok' ragadósságára mutatnak. Schubert például fennidézett munkájá-

*) Horst: Déutoroscopie II. rész. 209-dtk l. és: Über den Geister und Gespensterglauben in Deutschland. Deutsche Vierteljahrsschrift. VII. 1839.

**) Literatur-Blatt. 1839. Nro 109.

ban a' már említett Oberlin lelkészről írja, hogy községében a' léleklátás' és a' túlvilágbani utazás' általa állitólag birt adománya, hivei, de kivalt az asszonyok közt, nagyon elterjedett.

De vannak még némelly nemei a' látományoknak, mellyek bizonyos vidékeken otthonosok, mint a' másod látás (the second sight) a' skót felföldön 's a' nyugati britt szigeteken; mellyben még azon körülmény is ragály mellett szól, hogy ha, mint mondatik, egy azzal biró a' látás' pillanatában bár ki mást illet, a' másodlátási tehetség erre is általmegyen. Szembetünő az is, hogy újabb időben legtöbb látományok a' vidám kis Würtembergben, tapasztaltattak, 's nevezetesen Weinsperg' környékére látszanak minden kisértetek seregleni, holott minden topographiai leirásoknál fogva ezen városka szőlőhalmaival 's nyájas vidékével, legkevesebbé látszik arra alkalmatosnak, hogy az alvilág' kapuja gyanánt a' régiek' borzadalmas Avernusának helyét pótolja. Ezen körülmények oda látszanak mutatni, hogy az illy léleklátás néha otthonos (endemicus) betegség' jellemét is ölti magára.

De lehet még egyéb ezen véleményt támogató példákat is felhordani, mellyek ugyan testi betegség' bélyegét inkább hordják magokon, de azért az itt tárgyalt állapotokkali rokonságok még nem tagadható; illyen volt a' középkorban *szent Vid' táncza*, mellyben az általa meglepett személy izmainak görcsös vonaglásai által felizgatva őrült gyanánt mind addig tánczolt 's ugrándozott, mig minden erejéből kifogyottan 's ájultan földre rogyott, az efféle rohamoknak tanúi pedig többnyire hasonló görcsös tánczdüh által ragadtattak el. Ide tartoznak a' Francziaországban egykor olly híres *Jansenisták* közt támadt úgy nevezett *Convulsionariusok*, kik *párisi szent Ferencz'* sirján görcsös vonaglások közt a' Jansenismust magasztalák, továbbá ama' németalföldi hystericus apácza' példája is, ki ellentállhatlan ösztönt érzett macska gyanánt miákolni, 's ezt nem csak vele egy kolostorban élő apáczatársaira, hanem Németalföld' csak nem minden egyéb kolostoraiba is elragasztotta. De a' mai nap olly közönséges idegláz is egészséges személyekre ragadván, ezekre nem csak a' testi nyavalya száll, hanem az azzal járó tehetség is, a' lázas hagymázban olly dolgokat láthatni, mellyeknek tárgyilagos valóságot bizonyosan senki sem tulajdonít.

De némelly tisztán históriai történeteket is csupán csak erkölcsi ragály által lehet kielégitőleg megfejteni. Nem jelennek-e meg némelly nemzetek', némelly korszakok' izgalmai erkölcsi járványnyavalyák gyanánt, mellyek által néha egész néptömegek meglepetve ellentállhatlan erővel, különben tapasztalt jellemökkel merőn ellenkező irányba ragadtatnak? Ha ezen állitást a' világ' történeteiből meritett lettdolgok' részletes elbeszélésével kivánnám bebizonyitani, az ezen czikkely' czéljához képest igen messze vezetne; ennél fogva csak néhány legfontosabb, 's az emberiség' sorsára elhatározó befolyással volt történetet kivánok érinteni, mint például a' *népköltözést*, melly alkalommal számtalan néptörzsek, kik előbb évezredekig megelégedetten éltek elődeik' honában mintegy varázs erő által üzetve rohantak nyugat felé, fegyverökkel és saját vérök' árán új hazát szerzendők; továbbá a' *keresztes háborúkat*, midőn egy lelkesedett remetének buzdítására dühös vakbuzgóság' ragadta el Európa' népeit, kik honi tüzhelyöktől 's övéiktől elválva, a' szent sirnak pogány kezekből kiragadására tódultak *), végre, hogy hozzánk igen közel álló 's amazoknál nem kevesbé fontos történetet emlitsek, mi egyébnek lehet tulajdonitani, szinte járványnyá nevekedett kölcsönös elragasztásnál, midőn látjuk, hogy a' földkeréknek legkönnyelműebb, legjámborabb 's azon pillanatig a' legsúlyosabb nyomás alatt is türelmes népe: a' franczia nemzet az első forradalom alatt rögtön mintegy felbőszült,

---

*) Itt ugyan ellenvetésül saját nemzetünk' példáját lehetne felhozni, melly ezen közelragadtatásban az első keresztes háborúk' alkalmával részt nem vett, sőt a' hazánkon átvonuló hadakat ellenségesen meg is támadta; de erre azt felelhetjük, hogy Kálmán király' idejében a' magyar még tiszta ázsiai vér vala, melly mint idegen faj' ivadéka lépett az európai, egymással rokon népek' családkörébe. Már pedig a' testi ragályoknál is tapasztaljuk, hogy nem csak egyes emberek vannak kik azok iránt semmi fogékonysággal sem birnak, hanem némelly emberfajok is bizonyos betegségektől egészen mentek. Valljon, a' mindenben analogia szerint munkáló természet nem terjeszthette-e ezen törvényét a' lelki ragályokra is? 'S ha a' szomszéd népekkeli vegyülés által a' magyar törzs' eredeti jelleme később módositást szenvedett is, minden történetekből még is azt láthatjuk, hogy fanatismus annak sajátságos bélyege soha sem volt.

midőn látjuk, hogy az ország' akkori főnöket is miként érzeték ezen egész lényöket, lelkületöket megváltoztató kórságos ragály' befolyását; itt csak Robespierret említem, kinek emlékezetét az emberiség' és a' valódi szabadság' átka terheli, 's kiről tudjuk, hogy a' forradalmat megelőzött időben szülőhelyén Arrasban egy általa viselt bírói hivatalt önként letett, ne hogy kintelen legyen halálos ítéletet kimondani; tudjuk, hogy házi életében részvevő, szelid és tiszta erkölcsü volt 's még is később a' köz őrültség által elragadtatva hideg vérrel ezreket áldozott kórságos vérszomjának. Még egy Dávid', egy Carnot' 's több mások' neveit is említhetném, kiknek a' terrorismus előtti 's utáni életök nemes és szelid erényekben gazdag, 's csak ekkor, mintegy magok is áldozatai lévén a' rettentő nyavalya' dühének, mint tagjai az úgy nevezett közjói választmánynak (comité de salut publique), érzéketlen hóhérok gyanánt, kimélet nélkül szórták a' halálos ítéleteket polgártársaik' fejére. 'S valljon ezen, és számos egyéb a' hely' szűke miatt általam nem említhető történetek' kifejlődése 's egész menetele, nem mutatják-e a' testi járványoknál is tapasztalt támadás', nevekedés', terjedés', gyengülés' 's végre megszűnés' stadiumait a' nélkül hogy ennek okait más körülményekben gyaníthatnók, minthogy a' nyavalya' mirigy ereje nőtt vagy fogyott? Mind ezeket pusztán az eszmék' kifejlődésének és hatásának tulajdonitani véleményem szerint nem lehet, mert az általok érdekelt néptömeg' nagyobb része azokat egész értelmökben fel nem foghatja, a' műveltekben pedig több szellemi önállóságot kell feltennünk, hogy sem idegen eszmék' befolyása által tulajdon lelkületök sarkából kiforgattatnék.

Hasonló ragályos bélyegű az időről időre az emberek közt uralkodó hajlam öngyilkosságra, melly az első római imperatorok' korában mintegy divattá vált, újabban pedig kivált ezelőtt egynehány évvel Párisban, 's most mint az Allgem. Zeit. egyik levelezője nem rég irta, Lissabonban tapasztaltatik, hogy pedig Angliában honos (endemicus) lelki állapot, azt kiki tudja.

Továbbá ki nem tapasztalhatta már magán vagy másokon, hogy bátorság és félelem, lelkesedés és elcsüggedés ragály gyanánt hatnak? Az mit páni ijedelemnek nevezünk 's mi néha népes csoportot minden külső ok nélkül meglep, mi egyéb, valamelly egyednek, a' többiekkel ragály gyanánt közlött, rémülési lélekizgal-

mánál? Ismét a' historiára utalok. Hányszor történt, hogy számos hadat már a' győzelem' pillanatában egy kis csapat' vagy egyetlen egy vezér' gyáva futása magával ragadott; hányszor hogy valamelly gyenge 's már reményt vesztett sereg *egy* hős' példája által felbuzdítva győzelmet nyert! Annyi a' példa ezekre csaknem minden nemzet' történeteiben, hogy felesleg volna azokat egyenként felhordani. Hány ember tapasztalhatta önmagán, hogy ha csendes és hideg vérrel, sőt talán ellenkező véleménynyel is lépett lelkesedett férfiak' gyülekezetébe, pillanatilag a' közönséges buzgalom által elragadtatott, 's illyenkor észrevehetjük, hogy nem az előhozott okok győztek meg bennünket, mert haza térve 's a' hallottakat nyugodtan megfontolva, előbbi szokott meggyőződésünk lesz ismét túlnyomóvá, hanem míg az illy úgy szólván lelkesedési légkörben tartózkodunk, önkénytelen áthatva érezzük magunkat általa. Végre nem fogadjuk-e el azon emberek' szokásait, gondolkodás- és cselekvésmódját, kikkel legtöbbet társalkodunk? 'S nem szól-e maga a' nyelvszokás is ezen nézet mellett midőn azt mondjuk: hogy ez vagy amaz valakitől ránk ragadt?

Még szembetünőbben bizonyítja a' rendkivül felizgatott belső érzelmeknek másokra ragadhatását, a' mennyire azok külső mozdulatokban is nyilatkoznak, Smith Ádámnak: Theory of moral sensations czimű munkájában tett egyik észrevétele: Ha a' köznépből való emberek vagy gyermekek, kik még nem tanultak arczvonásaik 's tagjárások felett uralkodni, kötéltánczost néznek, saját testökkel néha úgy hajolnak 's fordulnak mint ha magokat akarnák egyensúlyban tartani 's bukástól megőrzeni; továbbá ha látjuk, hogy valakinek karját vagy lábát súlyos csapás fogja érni, mintegy eszméletlenül 's gépelyileg saját kezünket 's lábunkat vonjuk vissza, mintha a' veszély bennünket fenyegetne 's mi ezt illy mozdulat által elháríthatnók magunkról. Smith ennek okát az embernek' sajátságos sympathiájában keresi, de talán ugyan azon eszme, csak tisztábban kifejezve, ha azt mondjuk, hogy illyenkor az idegen személyben rendkivül felizgatott rémülés pillanatilag olly erővel ragad reánk, hogy bennünket önkénytelen ezen belső érzésnek megfelelő külső mozdulatra is ösztönöz. 'S tulajdonképen sympathia, rokonszenv 's szánakozás, legtágabb értelemben is mi egyéb saját lelkünkkel közlött idegen érzelemnél?

Ezen és számos rokon tünemények közönségesen az ember' utánzási ösztöne által magyaráztatnak; de utóbb is, mi ez egyéb külső 's idegen példák' befolyása iránti fogékonyságnál? 'S nem szükséges-e, hogy ezen példáknak lelkünkre, elhatározásainkra és cselekvéseinkre hatását megfoghassuk, holmi közeget (medium) vagy is inkább vonagot (vehiculum) feltennünk, melly által ama' béhatás eszközöltetik? Már pedig ezt akár ragálynak vagy akár mi egyébnek nevezzük, az a' legrendkivüliebb 's a' legmindennapiabb tüneményekre egyiránt lesz alkalmazható, a' léleklátásra szintúgy mint p. o. az öltözeti divatra.

Most még a' fent említett második ellenvetést kell elháritanunk. Az erre való felelet azon állás' kimutatásában fekszik, mellyet értekező' véleménye szerint a' léleklátás a' többi álomjárási állapotok' sorában elfoglal. Itt előre kell bocsátanunk, hogy a' látományok a' közönséges magnesi crisisektől főképen abban különböznek, hogy 1-ször: legtöbb esetben a' külső érzékek nem alvók 's elzárvák, hanem ébrek és munkások; 2-szor: kivétel nelkül minden esetben a' történtek' és látottak' emlékezete által hat az éber életbe, holott, mint többször volt alkalmunk megjegyezni, az a' tulajdonképen úgy nevezett mágnesi állapotokban elzárva szokott maradni. Ezek, kivált az utóbbi körülmény, bizonyságai annak hogy a' látományi állapotokban a' lélek éber és munkás marad az idegrendszer' belsejében is, mert különben a' uyert szemléléseket az agyba, melly az éber emlékezet' kincstára, nem vihetné által. Ha tehát, mint felebb történt, az álomjárási és mágnesi jelenségek' alapokát a' léleknek tökéletes elalvásában vagy is az idegrendszerböli elvonulásában, 's az ösztönnek ez által felszabadult korlátlan munkásságában keressük, úgy a' léleklátást valószinűleg szinte az ösztön' kórságos felizgatásának tulajdoníthatjuk, de különben éber, és pedig az idegrendszerben éber lélek mellett; ebből természetesen az következik, hogy az ösztön, melly egészséges állapotban a' léleknek ész- és értelembeli munkássága által csak nem egészen elnyomatik, ezen kórságos izgalmában is, az éber lélek által működéseiben akadályoztatván, csak zavart 's homályos szemléléseket eszközölhet. A' különböző állapotoknak egymáshozi viszonya talán legvilágosabban fejeztetik ki, ha mondjuk: hogy az ösztön a' közönséges éber életben *mélyen alszik*, az álomjárási és mágnesi állapotban *ébred*,

a' látományosokban pedig *álmodik*. Nem lehetetlen, hogy ezen állapotban is rejtett természeterők, sőt talán a' jövendő' titkai is nyilatkoznak előtte, de csak jelképileg (symbolisch) mint néha a közönséges álomban is történik; a' szemléletek az éber eszmélettől mindig alanyi színezetet nyernek, szóban és alakban a' látnok' éber képzeletmódjához alkalmazkodnak. Ha a' tudománynak fog e' valaha sikerülni azt, mi az illyen tüneményekben tárgyilagos, minden alanyi járulmánytól elválasztani? igen kétes, mert éber észrevevéseinkben is lehetetlen azoknak lényegét, az alanyi szemlélési formák által reájok ruházott esetékestől határozottan megkülönböztetni. Annyi azonban, úgy hiszem, bizonyos, hogy azok kik az említett tüneményekben a' tulvilág' 's az ember' végső rendeltetése' titkainak kulcsát már birni vélték, boldog álomban 's csalódásban ringaták magokat, mellyből szerencséjökre nem könnyű őket felébreszteni.

Mindazonáltal értekező távol van attól, hogy itt kifejtett nézeteit egyebeknek tekintse némi valószinűséggel biró gyanitásoknál; távol van attól, hogy magát az igazság' bajnokának tartsa és mint Azais idézett munkájának bevezetésében büszke önérzettel 's franczia lovagisággal felkiáltson: la vérité m' a fait l'honneur de se confier à ma pensée! sőt inkább hajlandó azt hinni, hogy ezen dáma teljes és korlátlan bizodalmára még egy halandót sem méltatott 's méltatni nem is fog; legfelebb futó pillanatot enged egyik vagy másik imádójának 's kegyenczének a' szűz kecseit takaró sűrű fátyol alá, melly alkalommal nem csuda, ha néha tetemes opticus csalódások is szoktak történni. Értekező tehát a' nélkül hogy magát a' természet' titkaiba avatottabbnak tartaná, csak azt hiszi, hogy az itt felállított nézet a' tárgyalt tünemények' fő jelenségeinek inkább megfelel, 's az eddig ismert természettörvényekkel inkább egybehangzik, mint a' többi tudtára esett eddigi megfejtési próbák; meggyőződés az efféle tárgyakban lehetetlen, ha tehát nem sokára kielégitőbb magyarázat találna napvilágot látni *) nem szégyenlené mostani

*) Egy érdemes hazánkfia, kinek alkalma volt személyes tapasztalásokat is tenni, hir szerint már évek óta ezen tárgyróli terjedelmes munka' készitésével foglalkozik, melly bár minél előbb megjelennék!

nézetétől elpártolni 's az új theoria' zászlója alá szegődni; tudományos tárgyban az egyszer kimondott véleményekhezi makacs ragaszkodást inkább hiúságnak mint következetességnek tartván. Minden esetre azonban azzal vigasztalja magát, hogy minden theoria, melly nem csak illy bomálylepte rejtélyeknek, hanem a' legismertebb 's mindennapiabb természettüneményeknek is magyarázatát teszi feladásává, többé vagy kevesebbé elmés gyanitásnál egyéb nem lehet.

De valljon méltó-e hogy az ember idejét és munkáját olly tudományokra pazarolja, mellyektől csak látszatos, csalékony eredményeket, csak Tantalusféle ámító gyümölcsöket várhatni, mellyek a' gyakorlati életre nézve minden haszon nélküliek? — A' legelvontabb tudományoknak is van, úgy hiszem, *egy* gyakorlati oldalok, melly miatt azok az emberiség' legnélkülezhetlenebb szükségei közé tartoznak, mert asylumok, mellyekbe az élet' emésztő szenvedélyeitől, epesztő gondjaitól fáradt, erejéből kifogyott lélek menekedhetik. Legtöbb ember, talán mindnyája többé vagy kevesebbé, ösztönt érez magában e' földön örökké elérhetetlen czél felé; a' legerősebb bizonyság, mellyet a' lélek' halhatatlansága mellett felhozhatni. Kettős az út, mellyre ezen belső ösztönnek engedve indulhat; az egyiken tiszta zavartalan boldogságot keres, ez az élet' útja; a' másikon általános tudást, ez az elvont tudományoké. Talán szinte jele az ember' kettős természetének és siron túli rendeltetésének, melly hihetőleg ezen kettős czélját eléreti véle; anyagi testének megadván az egyetlen valódi boldogságot: eszméletlen nyugalmat a' sírban; a' léleknek pedig a' mindenséggel és természeterőkkeli közvetlen érintkezésben korlátlan tudást. E' földön azonban az óhajtott czélt egyik úton sem érheti el; mindegyiken tehát csalódások várják, de a' tudományok' útján nem olly keserűek, nem olly emésztők, mert szerencsére ama' Faustféle lelkületek igen ritkák, kiket az emberi tudás' szűk korlátai úgy boszontanának, hogy miattok a' pokol' hatalmaival szövetkezzenek. Szentek tehát előttem az elvont, szemlélődő tudományok, mert az ember' földi rendeltetéséhez tartozónak hiszem, hogy azokkal foglalkozzék, nem azért hogy az igazságról lerántsa a' fátyolt melylyel a' bölcs végzet

azt szemeink elől eltakarta, mert ez soha nem sikerülhet; még kevesebbé világi hír vagy nyereség' kedvéért, mert itt már a gyakorlati 'élet' göröngyös útjára térne által; hanem hogy tisztább, szellemibb légkörben a' lélek' sebei hegedjenek, mellyeket ez az élet' viadalmaiban nyert, 's hogy újolag edzett erővel szállhasson szembe ennek dúló viharaival.

Lukács Móricz.

Szegénység Irlandban.

Mióta a' mozgalom' nagy férfia O'Connel az angol parlamentben fellépve, ez ó falak' körében, hol a' pápistagyülölés 's alkotmányosan gyakorlott zsarnokság' szavai végre elvesztek varázs hatalmokat, a' rokon angol nemzet előtt népének sorsát fedezé fel; mióta lángoló szavakban festé azon állapotot, mellyre vallási elnyomás's egy mostoha kormány' százados önkénye hozhaták nemzetét; mióta cselekedve lépe fel ő, a' fennséges kóldus, évről évre igazságot kérve honának; mióta a' büszke angol nép előtt ő az egyes fenyegetődzve léphete fel, 's szavára, mint távol mennydörgés, milliónyi ajkakról ugyan azon szó viszhangozék az irlandi canalis' túlpartjáról: Erin zöld szigete a' hatalmas' szavára mintegy a' tenger' mélyéből felmerűlve, egész Europa' figyelmét magára vonta. — Csudálva látta századunk Anglia' harczait, melyekben e' világ' óriás zsarnoka egy szabad nemzet' állhatatossága előtt porba dőlt; vágyteli tekintettel néztek a' népek a' tengerek' királynéjára, reménynyel a' nemzetre, hol szabadság 's törvény századok óta frigyben él, 's földrészünknek egyik éjszakiabb országát kertté, annyi nemzedékből álló lakóit egy nagy néppé alkoták: de Irland felszólal 's a' nimbus eloszlott. — Nem a' szabad nép, melly nemünk' jogait mint egy köz palladiumot megtartá annyi harczok közt; nem a' hatalmas, mellynek milliónyi karait együtt éldelt szabadság erősíti 's egyesíti köz védelemre; nem a' gazdag, mellynek hajói földtekénk' minden tengerét eltölték, éldeletet hozva 's cserélve, minden partokon virágzó gyarmatokat alapitva, birodalmakat hódítva; most a' zsarnok lép elénkbe, ki egy nemzetet 7. századig elnyomva, miután nemzetiség, vallás 's

velök minden egyéb ürügy elhasználtatott, remegni kezd szolgáj előtt; most látjuk ez olly nagynak vélt erő' belső gyengeségei most hozzánk hatottak a' koldus' sóhajtati, kinek inségét anny fény 's arany csak évről évre nevelék; egy szóval, láttuk Irlan dot, 's szivünk csak szánakozást érez régi tisztelete helyett.

Mert ki maradhatna érzéketlen ennyi fájdalmak előtt? ki láthatná e' népet, melly az utast, mihelyt hajójából e' szenvedé sek' honába kilépett, egy nagy kolduscsapat — körülfogá, melly őt rimánkodva kiséri fel a' giants causevayig, hol a' szige végsziklái emelkednek az atlanticum felett éjszak felől; le a' ki larneyi tavakig, hol a' sziget' déli részén a' természet olly nyája köntöst ölte magára, mindenütt egyenlően szenvedve, mindenü rongyokban, mindenütt éhség' 's betegség' nyomát hordva halván arczain; ki utazhatnék végig e' tartományon, a' nélkül hogy látv zöld téreit, mellyek vidám színekkel a' smaragdsziget' nevét szerezé neki, 's látva a' nyájas völgyeket, 's ékesen emelkedő hegylán czokat, 's annyi tavat, a' Shannon folyóját, — mellyhez Angliá ban hasonló nincsen, — 's a' nagy atlanticumot, melly véghetle vizrónájával e' földet körülfogá; 's látva a' nyomorúlt kunyhóka a' természet' nyájas csudái között, 's a' kőkerítések közé szorítot kis szántóföldeket, rosz mivelésért silány terméssel fizetve gaz dájoknak, látva egy szóval, mi szépnek teremté Isten e' földjét ' mi nyomorúltak lehetnek azok, kik rajta laknak, — el ne szomo rodnék!

Anglia' szegényei közmondássá váltak. Azok kik ez alkot mányok' régi honában csak hibákat kivánnak találni, 's szorgosan felkeresve minden sebjeit, félszázad óta végromladással fenyegetik a' hatalmas szigetet, annyit 's annyiszor említik e' szegényeket hogy bizonyára, ha akarnánk is, nem feledkezhetnénk meg rólok épen olly kevéssé, mint magok az angolok, kik noha a' szegény törvény által a' taxa, melly 1834-ben 7,511,219 font sterlinge tett, 1836-ban már 5,713,272 fontra szállott le, még maiglan elég nehezen emlékeztetnek ez ősi bajokra. — De csalatkozik, ki azér e' két hazát a' szegények' állapotjára nézve csak legtávolabbró összehasonlítaná; 's elég egy tekintet az irlandi canalis' két part jaira vetve, hogy e' csalódásról azonnal meggyőződjék.

Anglia a' közjólét' képét mutatja az idegennek, a' farmer' kevés acrenyi szántóföldjétől, mellynek zöld kerítése között magas

kalászokban hullámzanak az érő vetések, a' lord' parkjáig, mellynek tölgyeit fejsze nem éri; a' kis cottagetől, mellynek fényes ablakai nagy hársak' lombjai közül csillognak a' vándor elébe, a' magas palotáig, — mindenünnen kényelem 's jólét mutatkozik. Az utakon — millyenekről hazánkban nem álmodunk, 's millyekre itt a' North Wales' legnéptelenebb grófságaiban akadunk — kocsi kocsit ér, míg számtalan gőzölgő kémény, 's mindenfelől a' terjedelmes gyárépítmények az idegent bámulatra ragadják. — Itt ott egy kóldus, ki félve a' vagrancei act' szigorúságától rejtődzve koldúl, vagy családjával munkát keresve utazik; néha az út mellett tömlöczhöz hasonló építmények, mellyekben az újonnan alakúlt szegényuniók' egyikét mutatja kalauzunk; ez minden, mit az elhiresztelt szegénységről Angliában látunk, 's mi engem legalább, azért, mert kisebbnek találám mint képzeltem, lepett meg.

Anglia gyárok' országa 's azért ollyan, melly szegények nélkűl nem lehet. Hol számtalan kéz olly productióval foglalatoskodik, melly vagy nem az ország' határa között, vagy csak a' divat által találja emésztőit, 's hol így a' munkások' nagy számának keresete a' naponként változó divattól, egy külföldi vásár' megnyitásától vagy elzárásától, egy ujonnan fellépett concurrenstől vagy talán egy messze földön alkotott vámtörvénytől függ: ott a' munkások' sorsa biztos nem lehet, ott ezereknek ideig óráiglani szegénysége néha olly elkerűlhetetlen, mint azon munkátlanság, mellynek következése; ha újonnan feltalált erőművek 's gyármódok ezernyi kezeket nem fosztanának is meg néha munkájoktól, mit főkép jelen századunkban annyiszor láttunk.

Az angol szegénység mintegy sine qua non feltétele gazdagságának, mind kettő egy köz kútfőből, a' gyáriparból eredett, 's ki a' szegénytaxa' nagy számát tekintve egyszersmind el nem feledi, hogy annak nagyobb része ideigleni szegények' (temporary paupers) felsegítésére fordítatik, az az: azon napszámosok' feltartására, kik ideig óráig vagy épen semmi, vagy legalább magok 's csalódjok' feltartására eléggé jövedelmező munkát nem találhattak, 's kik e' környülmények' megszűnésével azonnal soraikból kilépnek 's független munkásokká válnak: az bizonyára Anglia' állapotját e' részben is nem fogja olly szerencsétlennek tartani, mint közönségesen hirdetik. — Terhes a' szegény taxa minden kétségen kivül, elosztásában néha igazságtalan 's nyomasztó, de

ha Anglia leginkább gyárainak köszönheti felsőbbségét, 's e' gyárak' bámulatos kifejlődését azon szabadságnak, melylyel erőműveket használt; valljon azok, kik VI. Eduard' 5. és 6-dik cap. 22. törvényének megszüntetése után, a' munkást azon biztosságtól, melly neki e' törvény által adatott: hogy erőművek a' szövetek' készítésében használtatni nem fognak, megfoszták, 's kik 1835b. 22,500,000 ft st. gyapotszövetet *), 's ugyan azon évben 34,000,000 ft. st. érő pamutportékát készitettek gyáraikban **), panaszolkodhatnak e' joggal e' szegénytaxa ellen, melly nélkül kereskedői kifejlődések lehetetlenné válnék?

Irland' állapotja más. 8000000 népességének majdnem egy harmada ***) szegény, nem mint Angliában segítve a' szegénytaxa által, ideigleni szükségben szenvedve, mellyből munkásság vagy szerencsésebb viszonyok által csak hamar ki fog emeltetni, de szegény nem segítve senkitől, nem várhatva semmit a' jövendőtől nagyobb szenvedéseknél egyebet, nem látva más kimenetelt mint éhen halást, vagy talán — ha sorsa boldogabb — jobb napokat ugyan, de távol honától egy más boldogabb éghajlat alatt, hol szíve nem fog találni emlékeket, 's hol boldogságára mindig egy haza hijányzik. — Kinek szíve e' föld' nagyainak örömein gyönyörködik, az megelégedve járhat körül itt is. Palotákat fog találni itt is, 's kiterjedt parkokat, fényesen öltözött cselédeket, egy szóval, minden fényt 's éldeletet, mivel az angol aristocratia magát környékezni szokta. De a' kunyhó szerény' és boldogitóbb ékességeit, azon köz jólétet, mellyben egy nemzet osztozik, azon megelégedést, melylyel az utolsó angol farmer az első lordig, kis vagy nagy birtokára tekint, a' mosolygó gyermekcsapatot, melly a' vándort Angliában zajogva körülfogá, itt ne keresse senki. Egyesek éldelnek, egyesek birnak, egyesek boldogok itt: a' nemzet koldul. —

De honnan e' különbség? a' két hon felett egy ég boltozik; Irland' földe jó és termékeny, mint a' britt szigeté; kikötői számosak; népe elmés 's iparkodó; határa a' nagy atlanticum. 'S

*) Mac Culloch.

**) Mac Culloch.

***) Az irlandi szegények' állapotjáról vizsgálódó biztosok 3-dik jelentésökben, 1836-ban 2,600,000-t vesznek fel.

mért hát ennyi különbség e' két testvér sziget között? miért ott annyi jólét, itt annyi szenvedések? ott annyi míveltség, itt a' középkor' homálya? — Ha a' lemani tón végig megyünk, meglepve hat ránk a' különbség, melylyel két partja elénkbe áll; ha egy felől Genftől le Vevayig, hosszú sorban kert kert után, villák 's kényelmes parasztházak, szőlőhegyek 's szántóföldek szűntelen változásban, egy nagy virágozás' 's jólét' képét mutatják előttünk: csudálkozunk, hogy a' másikról kopár hegyeket találunk csak, az alpesek' szomorú csendjét, 's legfelebb itt ott egy lakot, melly a' természet' csudáinál emelkedő lelkünket emberi nyomorúságainkra emlékezteti; — de itt legalább különböző birodalmak állnak előttünk, a' partokon külön nép lakik, különböző institutiókkal, 's ha bár csudálva látjuk ezen institutiók' nagy befolyását, nem kételkedünk rajta. — De Anglia 's Irland egy kormány alatt él. — Ez, mint amaz, képviselő alkotmánynyal bir; ez, mint amaz, aristocraticus, Angliának 4 törvényszéke van, Irlandnak ugyan annyi, 's hasonló név alatt biráskodó. Irland mint Anglia grófságokra osztatik, mind a' két országban municipalis testületek találtatnak, mind a' kettőben a' socialis hatalmak' első foka az egyház. Mind e' két országban a' törvények' végrehajtása, a' kormány' rendeleteinek eszközlése, hasonló nevű 's hatáskörű tisztviselőkre bizatik. Sherifet, hadnagyot, kormányozót 's békebirát találni minden irlandi, mint minden angol grófságban. Honnan hát e' különbség?

Minden socialis problemák között, mellyeket korunk megfejtett, vagy legalább megfejteni iparkodik, nincs talán egy, melly figyelmünket inkább érdemlené mint ez, 's talán nem leend érdektelen a' magyar közönség előtt is, ha ezen ország' állapotjáról, 's azon okokról, mellyek véleményem szerint annak kútfejei, röviden értekezendem. Ugy is, valamint azért tanúljuk a' múltkor' történeteit, hogy belőlök jelen állapotunkra találjunk oktatásokat: úgy néha jó, határainknak körén is túl nézni, mert sok fekszik ott, mi talán reánk nézve jósolás. — Okaim' 's nézeteim' helyességéről itéljen mindenki önmaga, az adatok' pontosságáról, a' mennyire emberileg lehet, jót állok; csak egy hiteles kútfőből, az irlandi szegények' állapotjáról vizsgálódó küldöttség' jelentéseiből meritvén azokat, vagy egyesek' munkáiból, de mellyekre a' köz elismerés a' hitelesség' bélyegét rá nyomá. —

I.

Ha egy nemzet' állapotjáról itélni kivánunk, főleg mi annak tömegét, az az: szegényebb osztályait illeti, mindenek előtt szükséges ösmernünk azon viszonyokat, mellyek a' földbirtokot szabályozzák. — Mert ha bár a' földmivelés a' közjólétnek nem egyedüli kútfeje is, 's ha bár kereskedés 's gyáripar nagyobb kincseket gyűjtve, több külső fényt árasztanak el néha országok felett; bizonyos marad, hogy a' népre, az egyeseket tekintve, semmi nagyobb befolyást nem gyakorol, semmi több jólétet nem terjeszt, mint a' földmivelés. — Emelkedjék egy nemzet bár mi magosra gyárai által, központosítsa a' világ' kereskedését 's tőkéit: a' nép szegény maradhat azért; mint napszámos dolgozhatik gyáraiban, mint munkás hordhatja a' partra a' kereskedés' kincseit, mint matróz fáradhat hajóin, de insége meg nem szűnt. — A' gazdag, kinek tőkéi e' csudákat alkoták, neki részt nem ád nyereségeiben, 's míg egy előre nem látott környülállás, melly e' kincsaknákat egyszerre elrontá, a' munkást, azon csekély élelemtől, mellynél egyéb néki úgy sem adatott, megfoszthatja, minden gyarapodás csak a' gazdagnak 's nem neki ád hasznokat, ki bár mennyire nevekedik azon industrialis ág, mellyben dolgozik, néha számát látja nevekedni, többnyire munkáját, de csak ritkán a' bért, mellytől egész létele függ. — A' földmivelés' természete más; bár mennyire tökélyesüljenek technicus készületeink, a' földmivelésnél a' legnagyobb capitális mindig a' munka fog maradni, 's azért ollyan valami mi a' népé, 's mit a' gazdag használhat, de soha magáévá nem tehet; 's valahol a' földbirtokot intelligens kezek között elosztva, valahol e' birtok' mivelését virágozásban látjuk, ott boldog 's gyarapodó népességet fogunk találni mindig. — Hol a' földbirtok kevesek által monopolisáltatik, hol a' munkát kereső nép' általellenében csak egyes nagy birtokosok állanak, hol maga a' nép a' birtokból, vagy legalább annak használásából kizáratik: ott csak koldusokat, csak egy szerencsétlen pórt kereshetünk.

Ha illy nagy tekintetet érdemel a' földbirtok' elrendezése minden nemzetnél, mennyivel nagyobbat érdemel ollyaknál, mellyek egyenesen 's majd nem kizárólag, földmiveléssel foglalatoskodnak, 's illyen Irland. — Nézzük hát ez országnak viszonyait közelebb-

ről. — Irland földmivelő ország, csak kevés gyárai lévén népessége nagy részint gazdasági munkákkal foglalatoskodik. — Illy országban, ha külső kereskedése virágzó, a' birtokos gazdag lehet: a' napszámos, ki munkája után él, szükségkép szegény. — A' mezei munka nem tart az egész éven át egyformán, 's míg például aratás' vagy kaszálás' idején nagy számu munkásokat kíván, téli hónapokban csak keveset használ, 's azért a' napszámos, ha önálló, az esztendő' egy részében a' másik' keresményéből kíntelen élni, 's igy nem takargathat; ha pedig szolga béres, bizonyára urától annyival kisebb bért nyerhet, mennyivel többször munkátlan; 's ritkán vagy talán soha puszta élelemnél tetemesen nagyobbat. — Ha még illy országokban gyárok nincsenek, mellyek a' munka iránt a' földbirtokosokkal concurrentiába lépnének, 's azt emelnék, 's ha a' birtoktalan munkásról (mint nálunk az urbér által) törvényesen gondoskodva nincs, bizonyos, hogy a' munkabér végre lehető legaljasabb fokára nyomattatván, illy országokban egyes boldogok mellett egy elszegényedett kolduló népet fogunk találni *).

Ha illy országokban a' birtok sok kezek között találtatik, legyen az örökös jog vagy csak haszonbirtok által, — hol a' birtokosok között egy középosztály létezik, ott e' napszámosok' sorsa (főkép ha nem szerfelett számosak) tűrhető lehet, a' birtokosok a' munkára nézve concurrentiába lévén egymással, és industrialis iparkodásaik által több kezet használván, — de hol e' birtok csak kevés birtokosok közt osztatik fel, ott e' concurrentia nem létez-

*) Magyarország' eddigi állapotját, mellyet mint gazdálkodót, 's gyárokkal nem birót ellenvetésül hozhatna fel valaki, Irlanddal összehasonlítani nem lehet; nem csak mert népessége aránylag annyival csekélyebb, de mert urbéri viszonyai (főképen miként azok a' haszonbirtok' szabad eladása előtt léteztek) ha bár a' mezei gazdaságnak gátakat szabtak 's az industrialis kifejlődést talán hátrálták, a' földmivelő népességnek sorsát biztosították. — A' paraszt telkek, 's mind azon megszorítások, mellyek birásokkal összekötve valának, épen úgy gátolák a' gondatlant birtoka' elfecsérlésétől, mint, fájdalom, a' szorgalmast iparkodásiban; 's míg az irlandiak megfosztva a' birtoktól nagy részint szabadak maradtak úri kötelékektől, a' magyar földmivelő urbéri telkeiben mintegy szegény taxát bira, melly által élelme biztosítatott.

vén, 's a' mezei gazdaság kevesebb iparral míveltetvén, 's azért kevesebb kezekre szorulván, e' munkások' sorsa annyival szerencsétlenebb leend, mennyivel inkább nevekedik számok. Igy van Irlandban, melly Európa' minden országai között talán az, mellyben a' földbirtok legkevesebb kezek között találtatik. Mik lettek légyen ez állapotnak okai, később fejtendem meg, most lássuk következéseit.

Az irlandi föld, a' mint mondám, kevesek 's nagy részint angolok által birattatván, majdnem kizárólag baszonbérlők által míveltetik, 's ha magát Angliát tekintjük, mellyben a' gazdaság századok óta olly annyira csak illyes haszonbérlők által gyakoroltatik, hogy a' Farmer (haszonbérlő) név a' nyelvben mezei gazdával egyértelművé vált, 's ha tekintjük azon nagy befolyást, mellyet két ország' illy hosszú öszveköttetése után az egyik a' másikra gyakorol, annyival kevesebbé csudálkozhatunk e' rendszeren, mennyivel természetesebb, hogy az angol, irlandi birtokának jövedelmeit inkább honosai között éldelni, mint Irland' bizonytalan földjén nevelni kívánja.

De Irlandnak népessége szegény lévén 's Angliának azon néposztálya, melly haszonbérléssel foglalatoskodik, Irlandban illyetén vállalatokat tenni nem akarván, természetes, hogy az irlandi birtokos — ha bár akarta volna — földjét nagyobb részekben haszonbérbe nem adhatá; 's innen van, hogy valamint Irlandban a' birtok a' lehető legnagyobb kiterjedésben birattatik, úgy az a' legkisebb 's nagy részint 20 acre kiterjedésnél csekélyebb részletekben bérleltetik.

Irland' népességének nagyobb része e' szerint vagy illy kisebb földek' haszonbérléséből vagy egyedűl munkája után élvén, miután úgy is csak a' nemzet' szegényebb osztályairól kívánunk főképen szólani, mellőzzük el itt azokat, kik vagy magok birtokosok, vagy 20 acrenyi földnél többet bérlenek, 's tekintsük csak az elsőket.

Ezek állapotjokra nézve három részre osztathatnak. A' kisebb haszonbérlők', a' zsellérek', 's napszámosok' osztályára.

Az első (small Farmers), mellynek haszonbérlett jószága öt acrenél nagyobb.

A' második (Cottier), melly kis, 2 acrenél nem nagyobb földjét 's kunyhóját munkabérként tartja urától.

A' harmadik (napszámosok), mellynek élelme napi munkájától függ, 's azon kis darab földtől néha fél acrenél nem nagyobbtól, mellyet családjának tartására többnyire már felszántva 's elvetve vett által urától, 's mellyért többnyire 2 fontnál nagyobb bért fizet.

Egy hasonlóság van mind e' három osztály között, a' mint látjuk, mindenik bir haszonbérben, a' farmer egész élelmét a' földmivelésben keresve, a' zsellér nagyobb részét, a' napszámos biztosságát. Mert miután Irlandban a' munka nem mindig biztosan található, vagy a' munkabér néha olly alacsony, hogy a' napszámos' keresménye ön személyének 's gyermekeinek ellátására nem elegendő, csak a' kis darabföld, mellyet a' munkás magának bérlett, biztosítja őt arról, hogy terméséből legalább a' szükséges burgonyamennyiség meg fog maradni élelmére.

Föld, a' mint innen látjuk, minden irlandinak elkerülhetetlenül szükséges, 's innen világos, hogy midőn a' birtokos a' haszonbérlővel béréről egyezkedik, ez szabad nem lehet, 's hogy az illyetén bérléseknél nem reménylt haszon, hanem egyedül az elkerülhetetlen szükség szabván határt igéreteinek, a' bérlő minden ajánlatra kész leend, ha általa azt, mi nélkül nem élhet, megszerezheti, 's igy magának 's gyermekeinek sorsát legalább egy időre biztosíthatja. — Ez első szomorú következése Irland' birtoki állapotjának, 's nagy részint kútfeje mind azon szerencsétlen következéseknek, mellyeket ez országban tapasztalunk, 's mellyek véle az egész szigeten egyformán eláradtak.

Ha az irlandi szegénység iránt visgálódó biztosok' jelentésén átmegyünk, számtalan bizonyítványait találhatjuk ezen állapotnak, 's ha bár az ország' különböző tartományiban a' nép' szegénysége különböző fokon áll is: a' mi a' haszonbérlésseli cencurrentiát illeti, egyenlőséget találunk. — Mihelyt egy darab föld haszonbérlőjétől elhagyatott vagy elvétetett, azonnal 50—100 új bérlő jelenti magát többnél többet ígérve, a' birtokos' vagy meghatalmazottjának ajándékok által jóakaratját keresve, egy szóval, elkövetve mindent, hogy a' földet bár mi feltételek alatt magáévá tehesse, míg az úr kivánatit kénye szerint 's közönségesen a' lehető legnagyobb jövedelemnél magosabbra emel-

heti. — Igy igértetik egy font 11. shilling — 2. fontig egy kunyhóért, mellynek készitése 6—7 fontnál többe nem került, 's mellyet emberek' lakásának nem tartana senki, ha félig mezitlen gyermekek nem ülnének előtte, 's a' kéménytelen fedelen kigombolygó füst, 's a' rongyokkal bedugott féllábnyi ablak nem mutatnák, hogy emberek' lakházánál jár. — Igy igértetik ugyan annyi 's néha 4 ftig egy acrenyi földért, mellynek jövedelme minden szorgalom mellett e' bér' fizetésére elégtelen; úgy hogy ha a' bérlő igéretének eleget tenne, nem csak az egész termést, hanem még azon felül egy tetemes sommát volna kintelen fizetni urának, mintegy díjul, hogy néki vala szabad szántani 's elvetni földjét. —

De nézzünk egynehány példát az irlandi szegények iránt vizsgálódó küldöttség' jelentéséből, — százakból csak egynehányat választok ezen mint a' többi esetekben; ki bővebb utasitást kiván, nézze a' sokszor emlitett munkát.

„Ha most tudatnám, hogy 5 acrenyi földem vagyon kibérleni való, 24 óra alatt 50 ember jelentené magát, 's mindenike, bár milly bért kivánnék, kész volna igéretére. *Mr. Birmingham.*

„A' munkás minden más élelemmód' hiánya miatt kintelen földet bérleni, 's bár milly áron légyen is; az igéret' megfizetése csak mellékes tekintet. Mindenki annyit igér, hogy magának burgonyánál egyéb nem maradhat, 's az egész buzatermés az úrnak adatik. *Rev. Mr. Hughes és Parker.*.

„Még olly bér is, mellyet a' nép itt mérséklettnek tartana, olly magos, hogy a' munkás' élelmére burgonyánál egyéb nem maradhat. *Rev. J. Maquire.*

„Mig egy ember sem számolhat annyi munkára, melly által magának csak a' szükséges burgonyát megszerezhetné, az ki földet bir, legalább arról biztos; 's azért mindenki kész minden igéretre, hogy földet szerezhessen. *Armstrong.*

„Ha koldulni vagy éhen meghalni nem akar, kintelen minden feltételre reá állni, mellyért földet szerezhet. *Nixon* 1. *Report of the poor Law Comissioners in Ireland.*

Carlowi grófság. Birne Patrik elszegényedése okairól kérdeztetvén, igy felelt: első bérlésem acrenkint 1 font 8 shilling vala, de mikor béridőm elmúlt, földes uram egyszerre 2 ft 5 Sh. 6 d. emelé béremet. Mert fájt volna elhagyni azon helyet, hol

születtem, 's felnőttem, azon valék hogy maradhassak 's szegény anyám' feje felett megtartsam a' házfedelet. De mit használt! minden iparkodás 's fáradságim mellett, a' mi nem vala benn a' földben azt nem lehete belőle kivennünk, nem fizethettük bérünket, 's elhajtattunk. Az öreg asszony elment ugyan a' földes úrhoz, 's megmondta, hogy az egész termést neki adtuk, hogy jól tudja, hogy minden rozs, mihelyt learattatott, hozzá hordatott, hogy teheneimet bére' fizetéséül hozzá hajtatta, de minden hasztalan vala; anyám nem nyerhete más feleletet, mint azt: a' föld az övé, a' pénz az anyámé, 's hogy ha földjéért fizetni nem akar, tovább mehet. Anyám 70 esztendős uram, 's még is kínos látnom, hogy munkám után él, főkép hol alig találhatok munkát.

A' mit ezen esetben látunk, az közönséges: elhajtás 's koldusbot, majd nem mindig ugyan az.

Mayoi grófság, barihooli egyház. Karován János múlt évben földet birt, de nem fizethetvén bérét, elhajtatott; jó munkás 's örömmel dolgoznék, ha helyet találhatna; felesége inségben meghalt, ő most koldúl három gyermekével, a' legidősb butorjait hordja, ő maga a' legfiatalabbikat.

Mayoi grófság, maryki egyház. Ha valaki elveszti földjét, azonnal koldusbothoz nyúlhat. *Lud Dane.*

Carlowi grófság. Emlékezem 10 avagy 11 családra, melly földjéről elhajtatott, 's mellyekből három vagy négy személy rövid idő után a' legszomorúabb állapotban meghalt. *Tiszt. Chelan János.*

Wicklawi grófság. Azok kik e' grófságban földeikről elhajtattak, nagy részint a' legnagyobb szegénységre jutottak, egy közűlök, ki előbb 25 acret bérlett, egy kunyhót vett ki magának 's hozzá 2 acrenyi kopár hegyföldet közel Baltinghoz, azon kivül napszámosként dolgozott, de sorsának változása, a' fáradság 's nyomorúság annyira hatottak reá, hogy 2 esztendő után egy új út mellett, mellyen mint napszámos dolgozott, halva találtatott, családja koldúlt.

Waterford. Míg Waterfordban tartózkodám, igy szól Inglis: — a Journey throughout Ireland during the spring, summer and autumn of 1834 by H. D. Inglis. t. I. p. 64. — sokszor kirándultam a' környékező tájékra, 's meggyőződtem mennyire tulságos a' legkisebb birtokok' haszonbére. Találtam kis farmokat melyekért 4 ft 10 sh. 5 ft, sőt 7 ft fizettetett acrenként. A' farme-

rek mindenütt csak burgonyával éltek. Sokan magok átláták hogy tartozásaikért soha eleget tenniök nem lehet, 's hogy illy feltételeket csak az éhségtől kinszerítve fogadtak el. Olly emberek, kik földmivelésnél egyéb életmódot nem ismernek, 's kiknek nagy részint foglalatosságok nincs, mindent mi tőlök kívántatik, megfognak igérni, csak hogy hajlékot találjanak." —

Kétségkivül káros ezen természetelleni állapot a' birtokosra nézve, 's ha bár az igért bér nagy, 's az irlandi birtokosnak nominalis jövedelme évről évre nevekedik, bizonyos, hogy realis bevétele annyival csekélyebb, mennyivel bizonyosabb, hogy elszegényült bérlője tőke nélkül szükölködvén, soha földjeit a' legnagyobb termékenységig nem mivelheti; de bizonyára ezerszer károsabb 's nyomasztóbb az a' bérlőre, az az: a' népesség' nagyobb részére nézve. Mert először, ha az első osztályt, az az: azokat, kik őt acrenél többet bérlenek, tekintjük, csak elkerülhetetlen szükség lévén az, mi őket a' bérlésre birá, ezen bér pedig ollyan, hogy megfizetésére az egész termés nem elegendő: világos, hogy ki capitalist haszonbérlésre magával nem hozott, minden ipar után is urának többnyire eleget nem tehet, 's ha egyes szerencsésebb termés, vagy környülállások által néha felsegitetnék, nem gyarapodhatik, mert egy évnek keresményét urának tartozott fizetései azonnal felemésztik. — A' ki az irlandi szegénységről a' parlamentben tett jelentéseken átmegy, 's főkép a' D. alatti függelékben a' szegényebbek' házi életének leirását olvassa, bámúlva félig, félig szánva fogja látni minden földi sanyarúságok' halmazatát.

„E' nyomasztálynak egyetlen elesége burgonya; hús 's kenyér, sőt néha tej ösmeretlen luxus előttök, olly annyira, hogy a' gyermekek harmadik negyedik esztendeig anyjok' melléről szopják eledelöket. — 1. *County Roscommon Infirmery' master Plagman. Ir. P. Com.*

Maga e' burgonya, mellyet a' bérlő élelmére használ, csak azon rosz nem, melly lumpereknek neveztetik, 's Angliában csak marháknak szolgálván eleségül, itt a' bérlőnek egyetlen étke, mert termékenyebb.

Az említett jelentésben a' tanúk' egyike ez iránt azt beszéli, hogy egy bérlője házánál átmenő birtokos a' bérlő' leányát jobb nemű kolompérokat mosva találván, 's tőle azt kérdezvén, valljon

ön ebédökre készitik-e, midőn hallá, hogy igen, a' házba ment 's a' bérlőt megdorgálta, hogy' mer illy burgonyákat enni, holott Dublinban árok olly jó, 's ő még bérével tartozik.

De bár mi káros az egészségre nézve ezen élelemmód, csalatkoznék ki azt gondolná, hogy az irlandi földbérlő csak ezt is mindig megszerezheti magának, 's a' kolompérok' legjobb neme sem tartván 12 hónapig, a' lumperek pedig még előbb romolván, évenként a' népességnek nagyobb része több hetekig szükségkép éhséget szenved.

„A' legrövidebb időszak, melly az ó burgonyatermés' megromlása 's az új' bészedése között elfoly, 14 nap, de többnyire kéthónapra terjed, 's terjedésével nő a' szegénység 's adósság. *Sligo Dodwell.*

Meath grófságban a' küldöttség minden rendű személyek által értesítetett azon szomorú állapotról, mellyben a' szegény lakosok a' két burgonyatermés között évenként léteznek.

„Azok kik munkát nem találnak, egy pár penny értékü liszttel élnek hetenkint, mellyet vad mustárral öszve keverve levesnek főznek, e' plánta minden kétségen kivül egészségtelen 's illy módon készitve olly károsan hat az evőkre, hogy egész bőrök megsárgúl; 's még is olly annyira közönséges, hogy noha a' templomban eltiltatott, 's szedése minden módon gátoltatik, azt megszüntetni nem lehet. 1. *Report of the Poor Comissioners* 1.

„Galleway, Mayo, Kerry grófságok' némelly részeiben junius, julius és augustus hónapokban a' romlott burgonyát fűvel vegyűlve eszik. *Rewans.* — Michelstownban, midőn ott tartózkodtam (igy szól Inglis) olly nagy vala a' szegénység, hogy 100 emberen felül éhenhalással fenyitetett; ezen veszély' elhárítása végett egy grófsági gyülekezet, aláirást nyitva a' szegények' felsegitésére egyszer-'smind vizsgálatokat kezde tenni. 'S ki hinné, hogy egy csak 5000 emberből álló várasi népség közt 1800 személy találtatott minden élelem nélkül. 'S hogy ezen felül a' várason kivül de ugyan azon plébániában még 1200 napszámos találtatott hasonló nyomorúságban. — A Journey throughout Ireland by H. D, Inglis.

Az irlandi földbérlő nem ösmer kényelmeket, lakása egy kis földvert kunyhó üvegtelen ablakkal, kémény nélkül, rosz szalma fedelével meg nem őrözve lakóit az idő' változásától. Egy szobáját, mellynek közepét a' tűzhely fogja el, a' rongyokba burkolt

család, sertésével 's kevés aprő marhájával osztja. Egy ágy takaró nélkül, melly a' családnak legidősebb, vagy betegebb tagjának nyughelye, egy falócza, vagy faszék 's közönségesen egy vaskatlan, mellyben burgonyái főzetnek, ez minden tulajdona. Gyermekei, nője, rongyokkal takarják mezítelenségöket 's ruházatjok olly szegény, hogy sok helyen a' pap vasárnaponként kétszer tartja isteni szolgálatát, hogy miután a' háznépnek egy része belőle visszatért, a' másiknak adhassa ruháit, hogy a' templomban megjelenhessék.

'S még is mind e' lemondások, 's szenvedések után a' legállhatatosabb szorgalom mellett, melylyel az irlandi nem csak ön földjét míveli, hanem munkát keresve Angliába át megy 's nőjére bízva gazdaságát, ott bérért a' legnehezebb munkákban, mellyekre angol nem találkozik, dolgozik, ő meg nem szerzi urának tartozó bérét, meg nem szerzi azon függetlenségét, melly szenvedései között egyetlen enyhe lehetne. Évről évre nő tartozása, 's urában a' rosz kedv; 's mert a' birtokos commassálni akar, vagy akármi okból, a' nem fizethető kivettetik házából, nőjével 's gyermekeivel csak koldulástól várhatva élelmét. Vagy ha talán szerencsésebb vala 's különös iparkodása által a' jószágot termékenyebbé tevé, bizonyára ura felfogja emelni bérét, míg a' többiek' sorsára hozza őt is.

Mennyire használtatik a' földes urak által bérlőiknek ezen állapotja, képzelhetjük. Egy urának akaratja ellen adott voks, politicai véleményei ellen alá írt kérelem elég arra, hogy valaki földjéről elhajtassék, tory, radical és whig között nincs ki az ellenpártnak e' részben szemrehányásokat tehetne. Constitutionalis szabadság sokaknak nem más, mint politicus hatalom után való küszködés, 's fájdalom, sokan vannak kik politicus elveik' tökéletességéről meggyőződve elfelejtik, hogy nem csak országok, hanem egyesek iránt is vannak kötelességeik, 's hogy meggyőződésének önmagát feláldozni kötelesség, de másokat vétek. Mi azonban e' kegyetlenkedéseket, 's azokat, mellyek nemtelenebb okokból mint p. o. haszonvágyból eredtek, még inkább neveli, az: hogy Irlandban a' bérlő sokszor urával egyenes összeköttetésben nincsen, 's míg egy vagy más nagy úr' bérlőjének neveztetik, tettleg mástól függ. Az irlandi jószágoknak egy része t. i. közbenjárók (Middleman) által béreltetik ki. Vagyonosabb

speculansok egy nagy birtokos' jószágait kiveszik 's azt kisebb részekre osztva másoknak adják bérbe, kik azt ismét elosztják 's kiadják, úgy hogy az utolsó legkisebb bérlő a' föld' valódi urától nem is ösmertetik. Igy például egy irlandi jószágban Aldermann Hartynak ősei bérbe adták jószágokat acrenkint 9. pennyért major Warburton' őseinek, ezek Mr Girndynak 2 sh. 6 d.ért, az az: 1 sh. 9 d.ral drágábban, ezek John North' családjának 6 sh.gért, ki azt 1 font 7 sh.ért kisebb bérlők közt felosztá. Ez által a' nép megfosztatik a' köz vélemény' védelmétől is, 's vele mind azon jóltevő befolyástól, mellyet az sorsára gyakorolhatna, 's az ország' némelly részeiben, hol az úr 's kisebb bérlő egyenes öszveköttetésben van, gyakorol. A' szegénynek sokszor nincsen nagyobb védelme mint a' hatalmasok' gyengeségei, 's nem keveset veszt közzülök az, ki urának hiúságára nem hathat.

De ha a' kis haszonbérlő' sorsa (a' mint láttuk) szerencsétlen, a' zselléré még inkább az, mert ha bár, mint láttuk, a' zsellér bérként munkát kötve le urának, a' bér' megfizetéséről biztosítva van, nem válhatik függetlenné ez által urától. Minden földbérlésre számtalan concurrens létezik 's igy az úrnak önkényétől függnek azon feltételek, mellyek alatt a' zsellér e' földet 's kunyhóját, mellyek nélkül nem élhet, bírhatja. Különböző e' bér az ország' külön részeiben, de csalatkoznék, ki nagyobb vagy kisebb emeltsége szerint akarná megitélni a' zsellérek' sorsát, 's bizonyosak lehetünk, hogy a' bér mindig munkában szolgáltatván le, mi a' zsellérnek kisebb bér által elengedtetik, munkájának kisebb becse által helyre pótoltatik. Mert tegyük fel például, hogy a' meghatározott munkabér naponként egy shilling (mi Irlandban a' közönségesnél sokkal magosabb) 's hogy haszonbére 4 font, kettő a' lakásért 's kettő egy acrei földért (mi Irlandban a' közönségesnél nem nagyobb) e' bér 80. munkanap' képviselője épen úgy, mintha a' munkabér 6 pence, 's a' haszonbér 2 font lett volna *). Csak a' népesség' száma 's véghetlen szüksége magyarázhatják ezen állapot' lehetőségét, főkép ha meggondoljuk, hogy az idő, mellyben e' munka kivántatik, többnyire egészen az ártól függ, 's hogy közönségesen

*) Egy font 20 shilling, egy shilling 12 penceből áll.

akkor kivántatván, mikor a' mezei gazdaságban legtöbb munka szükséges, a' zsellérnek más keresménye alig marad 's minden munkássága után nem nyujtatik más reménység, mint hogy állapotjában megmaradva, az utolsó osztályba, az az: a' napszámosok közé ne sülyedjen, kikhez képest még sorsa boldognak nevezhető.

„Három illy zsellér' kunyhójába menék; az első, mellybe jöttem, vert földből vala csinálva, csak egy szobából állt, sem szél sem eső ellen nem őrizve lakóit; földje felette vizes vala, butorúl egy vékonyan takart ágyon, falóczán 's vaskatlanon kivül egyebet nem találtam benne, a' háznak nem vala sem kéménye sem ablaka, csak a' földön szétszórva látszott egy kevés galytöredék, melly ott elégettetett; a' lakó 2 ftot fizetett nyomorúlt hajlékáért, mellyhez egy talpalatnyi föld nem tartozott.

A' másik mellybe belépék, egy domb' hajlásán vala épitve, épitésmódja mindenben az elsőhöz vala hasonló, benn egy asszonyt találtam 4 gyermekeivel, butorai két takaratlan ágyból, egy lóczából 's egy faszékből álltak, a' gyermekek rongyokkal valának takarva, 's anyjok szomorkodott hogy ez okból oskolába nem küldheti. — Atyjok a' lakásért 80 napot szolgált urának, napját 6 pencevel számitva, a' 2 font bérért". *A Journey troughout Ireland during the spring, summer and autumn of* 1834. *H. D. Inglis.*

Már ha szerencsétlen a' kisebb haszonbérlő zsellér' állapotja, valljon mi lehet annak sorsa, ki élelmét csak napi munkája után keresi, olly országban, hol a' népesség' száma és gyárok' nem léte miatt e' munka természete szerint bizonytalan, 's a' zsellérek által naponként még becstelenebbé válik. — Mert midőn a' földbirtokos, egy sárkunyhóért, 's egy vagy két acrenyi földért, legalább 80 napi munkát kap, valljon lehet e' feltenni, hogy a' napszámost magas áron fogja fizetni, 's hogy nem csinálna inkább ezen esetre zsellért belőle. — Innen van, hogy az irlandi, napszámos sokszor élelem mellett egy vagy két denarért, élelem nélkül négy vagy öt denarért kintelen szolgálni, 's még ebből sem fizethetvén ki conacerje' haszonbérét, a' boldogabb angol szigetben kintelen munkát keresni.

„A' galwayi grófságban a' napszámos 14 óráig dolgozik napjában, néha 5. többnyire 6. denarért, olly időben, mellyben e' pénz egy stone (14 font) burgonya' vásárlására szükséges.

A' limericki grófságban a' fonó gyárokban reggeli öt órától estveli 8 óráig dolgozó napszámosok $2\frac{1}{2}$-4. shillingig fizettetnek hetenként. *Inglis.*

Ne csudálja ezután senki, ha e' szerencsétlen országban minden csak a' gondatlanság 's elhagyás' képét mutatja, ha az angol tisztaság helyett rendetlenséget, egy jól tartott szorgalmatos nép helyett rongyos koldusokat talál. — 'S ha bár Dublin' útczáin végig menve a' népet részegen dorbézolni látjuk, 's ha bár évről évre nevekedik a' szeszes italok' használata, nem a' népé a' vétek, nem azé kinek meg kell felejtkezni magáról, ha örülni akar, kinek pálinkába kell fojtani emberi méltóságát, hogy elfeledje mennyiszer nem becsültetett az. Nagy mentség a' nyomorúság, 's ha bár teli gyomorral szép 's könnyű erényről 's mivelődésről szólani, ritka az, ki ha minden reménye megszünt, nem sülyedne annyira, hogy végre minden szerencsére érdemetlennek ne látszanék, legalább hideg ember társai előtt, kik csak a' jelent tekintve elfeledik, hogy vannak egész néposztályok, kik vétkeikért előre szenvedték a' büntetést, 's hogy legalább nem azokon áll az ítélet, kik nem tudva könyörülni, magok okozták e' vétkeket.

Hogy az irlandi nép' allyas állapotjának egyedüli vagy legalább legfőbb oka a' szegénység, annak a' biztosok' jelentésében hasonlólag számtalan bizonyítványokat találni.

Nehéz, igy szól egy kérdezett zsellér, olly embernek, ki fülig adósságban van, iparkodónak lenni, maga sem tudja hová nézzen.

Az irlandi munkás ezen elkerülhetetlen szegénysége által nem csak gondolatlanná válik. de ha a' criminalitásokat tekintjük, mellyek ez országban olly számosak, azon felül láthatjuk, hogy majd nem minden elkövetett erőszak 's béketörés is, vagy egyenesen élelemszerzés végett követtetik el, vagy legalább a' földbirtokkal közvetve öszveköttetésben van, az az: azon boszúállásoknak következése, melylyel a' bérlő mind ura, mind meghatalmazottjai ellen magát a' kivetéstől biztositani igyekszik.

A' mi az elsőt illeti, látjuk, hogy mig az irlandi nép egyébiránt becsületes, 's míg sok vétek, mint például bétörés, útonállás, 's marhalopás majd nem soha; közönséges lopások vagy csalások pedig felette ritkán történnek: junius, julius és

augustus hónapokban, akkor t. i. mikor a' múlt évi kolompértermés már romlani kezd, 's az új még nem használható, alig múlik egy nap a' nélkül, hogy eleséglopások, pinczetörések 's néha erőszakoskodások ne követtetnének el a' népesség' szegényebb része által, melly nem mint más országokban haszonvágy, hanem egyenesen csak nyomorúsága által biratik e' tettek' elkövetésére, 's melly annyival féktelenebbül üzi e' tetteket, mennyivel többet szenvedett szükségei által, nem ijedve vissza a' büntetéstől, melly szenvedéseit nem nagyíthatja, 's személyét csak szánakozás', nem megvetés' tárgyává teszi.

Ha illy körülmények alatt egész vagyonunknak felét vennék is el, így szól Byrne Stennie a' biztosi jelentésben, nem perelnék ellenök 's ezen gondolkodásmód annyira közönséges Irlandban hogy a' vétkeknek nagyobb része büntetés nélkül marad. Hol a' lopások' oka végső inség, 's hol ez által a' legnemesb érzemények a' vétkes mellett szólalnak fel, kevés találkozik, ki, például, ha egy anya, tehenét megfejé, hogy vele gyermekeit tartsa, vagy magának 's családjának egy zsák burgonyát lopott, a' törvény' szigorúságát egészen igazságosnak tartaná.

De sokkal számosabbak 's nagyobb tekintetet érdemlők Irlandban azon gonosz tettek, mellyeknek jelleme boszú, 's mellyek a' mezei vétkek' (agrarian crimes) neve alatt csak Irlandban találtatnak. A' szegény népesség' egyetlen biztossága birtoktól függvén, 's e' birtok törvényes módon biztositva nem lévén, különös társaságok állottak öszve, mellyek a' fejér fiúk, tölgy szivűek, fekete vagy fejér lábuak, Rock kapitány' czimborái név alatt fenyegetéseik által a' földbérlők' sorsát biztosítani igyekszenek. — A' birtokos ki bérlőjét földjéről elkergeté, az újbérlő, ki ennek okául szolgált, a' dézsmaszedő, ki hivatalát szigoruan teljesité, egy szóval mindenki, ki a' haszonbérlő' változásánál, vagy a' dézma' bészedésénél eszköz vala, e' társaságok' boszujának czélja.

E' társaságok, mellyek nagy részint a' vallásos viszálkodások között támadtak, de most minden politicus befolyástól szabadak, a' nyilvános törvénykezés általellenében, melly a' birtokost 's gazdagot védi, egy más titkosan, de elkerülhetetlenül sujtó tribunált képeznek, a' szegény 's védetlen' feltartására; itéletének alapja a' köz vélemény, büntetéseinek czélja az, hogy a' birtokost példa által hasonló esetektől vissza ijeszsze. E' társasá-

gok által elkövetett gonosz tetteknek fő jellemei ezek, 1-ör ritkán követtetnek el azok által, kik magok sértettek, hanem közönségesen ollyanoktól, kik mind a' vidékre, mind magára a' megbántásra nézve idegenek, 2-szor illyetén gonosz tettek, nem csak a' megbántott fél, hanem az egész szomszéd parasztság által helyben hagyatnak, 3-szor e' helybenhagyást csak azon gonosz tettek nyerik, mellyek földbirtokkal öszveköttetésben vagynak, az az: ollyanok ellen követtetnek el, kik valakit bérlett földjéből kivetettek, vagy az illy kivetést okozták vagy segitették; de ha bár közönségesen a' személy' agyonlövése, vagy nehéz megvérezése, vagyonának felgyujtása, 's barmainak elhajtása, vagy levágása követtetett is el, a' nép azokat mindig helybenhagyja.

Bár mi szigorúak legyenek a' törvények az illyetén gonosz tettek' büntetésében, végrehajtások olly annyira nehéz, hogy ezen gonosz tettek nagy részint büntetlenül maradnak; — mert ha bár a' törvényes biró megvetve minden fenyegetést, melly által az illyetén esetek' elitélése előtt az emlitett titkos társaságtól ijesztetni szokott, kötelességét teljesiti; ha bár a' jury az igazságot 's nem azt tartván szeme előtt, hogy tagjai közül az elitélés' esetére bizonyára néhányan vagy személyökben vagy vagyonaikban bántatni fognak, a' *bűnöst* ki akarná mondani: bár milly nyilvános volt is a' gonosz tett, a' biró hasztalan fog tanúkat keresni, a' tanúra halált esküdött a' titkos társaság, 's a' törvény őt nem védheti ezen itélet' sulya ellen, mellyet nem ösmert kezek rajta minden esetre végrehajtani fognak 's mellyet elkerülnie nem lehet; ha csak (mi most közönségesen történik) a' per' lefolyta alatt magát tömlöczben őriztetni, az itélet után kivándorolni nem akar, még akkor is előre tudhatva, hogy családjának minden tagjai 's mind azok kik szivéhez, mint barátok közel álltak, igaz tanúsága miatt a' boszúnak czéljául tüzetnek ki. Csak' a' köz vélemény adja sulyát a' törvényes itéletnek, 's hol az mint Irlandban a' törvénynyel ellenkezik, hol hosszú elnyomás, vagy a' törvénynek egyoldalúsága a' törvényt a' nemzet' egy része előtt gyűlöletessé tevék, ott a' biró itélhet, a' hajdú kegyetlenkedhetik, de minden iparkodásával a' gonosztevőt a' nép előtt le nem alázhatja, sőt néha csak a' közbámulat' 's tisztelet' tárgyává jeleli ki azt, kit sujtani akart. A' martyr 's büntetett gonosztévő között csak a' köz vélemény teszi a' különbséget, 's jaj azon kormánynak, melly

vesztő helyén vért onthat, de ítéletével meg nem fertőztethe áldozatát.

„Meath grófságban egyáltalában kevés gonoszság követtete el, az elkövetettek azonban közönségesen bérlők' kivetéséve valának öszveköttetésben, 's ollyanok ellen irányoztattak, kik má soktól birt földeket kibérleltek 's igy az előbbi bérlők' kivetésé okozták, — közönségesen inségszülte elkeseredés okozá min ezen tetteket, mellyek rendesen idegenek által követtette el, a' tanúk között egy sincs ki e' tetteket másnak, mint a' ha szonbérlő' unszolásának tulajdonitaná. A' földmivelő néptöme pedig annyira helybenhagyja ezen tetteket, hogy közönsége se örömet mutat, mihelyt illy valami tudtára jön." *Cap. Delany, Mr Cahill.*

„E' bántások 's gonosz tettek nem mindig olly személyek álta követtetnek el, mellyek magok szenvedtek, noha a' felhozott ok mindig azokon való boszúállás, kik másokat bérföldjeikből kive tettek, 's másoknak illy földektől való elijesztése; bizonyosa voltak azonban esetek, hol egyes személyek megfosztva földjeik től magok űzék boszújokat, 's a' tanú maga egy személyre em lékezik, melly hasonló tettért halállal büntettetett." *Mr. Wray.*

„1834-ben Shanagoldenben Dixon úr' birtokához tartozó farn egy új bérlőnek adatván, kevés nap múlva a' ház felgyújtatott, 's az új bérlőnek minden ingó vagyona 's marhája elégettettek." *Mr Browne.*

Ki az eddig mondottakat egy képpé egyesiti, képzelheti Ir land' jelen állapotját. Láttuk a' nép' nagy tömegét a' legszörnyebb inséggel küzködve, — láttuk kevés gazdag birtokosait szemé lyökben 's birtokokban sértve, — láttuk a' törvényt gyengén, 's átellenében organisált társaságokat, mellyek a' szegénység' vé delmének ürügye alatt szabadon űzik boszújokat; de valljo mik lehetnek ez állapotnak okai? — az angol publicisták Irland mostani állapotját leginkább e' következő okoknak tulajdonitják.

1-ör A' pápista hitvallásnak, melly véleményök szerint min den nagyobb mivelődéssel ellenkezik.

2-or Annak, hogy az irlandi nép az angol egyház' fenn tartására kinszerítetik.

3-or A' felette nagy népességnek.

4-er A' nagyobb birtokosok' országon kivüli lakásának.

5-ör Szegényi törvény' nem lételének. — Én részemről különböző véleményben vagyok.

Az 1-sőre nézve: Francziaország, Belgium, Lombardia 's Németország' catholicus részének állapotja a' jelenben, Spanyol és Olaszország a' közép korban elég bizonyítványok, mennyire nem ellenkezik a' catholicus vallás minden, 's főképen minden industrialis kifejlődéssel, 's mennyire hibás azoknak állítása, kik egyes példákból közönséges itéletet hozva, a' vallásnak tulajdonítják azt, mi puszta eset által a' catholicismussal egy helyen egyesül, de mindig 's mindenütt vele épen öszve nem kötött 's tisztán politicus okokból származhatott. Nem volt-e egy vallása Spartának 's Athénnek, 's nem volt e' durva bajnokok' lakhelye amaz, míg ez a' művészet' remekeit alkotá? nem voltak-e muhamedánusok a' spanyol arabok, mint török szomszédaink, 's nem bámuljuk-e az előmeneteleket, mellyeket amazok a' mathematicában, astronomiában 's a' tudományok' majd nem minden ágában tettek, míg durvább hittársaik végetlen harczok 's henyélés közt tölték éveiket; vagy kevesebbé pápista volt-e a' keresztyén Spanyolország II-ik Fülep előtt mint utána? — Nincs vallás, 's ha volna, a' catholicus bizonyára nem az, melly az emberi iparnak gátat szabna, 's ha bár ügyes zsarnokok' kezeiben eszközzé látjuk lealázva a' legszentebbet, 's ha bár Isten' nevében gyakoroltatik az elnyomás, az emberé a' bűn, nem a' vallásé. — De hasonlóképen csalatkoznak azok, kik Irland' szegénységét a' pápistákra vetett angol egyház' fenntartásának tulajdonítják. — Mert elmellőzvén itt azt, hogy az angol dissenterek hasonlókép adóznak, 's hogy egy század előtt azok, kik nem az uralkodó valláshoz tartozának, feltartására majd nem mindenütt adóztak, valljon mi az irlandi catholicusokra vetett angol egyház' fenntartása más, mint adó? — igazságtalan adó, de még is az; 's ha bár erkölcsileg más következéseket szülne, anyagilag nem szülhet másokat, mint hasonló nagyságú, 's bár mi más czélokra fordított adó szülne. Már öszve hasonlítva Irland' népességét Nagy Britannia' népességével, 's az előbbinek egyházi adóját azzal, melly az utóbbit terheli, látjuk: hogy míg Irland' 8,592,000 lakosa 865,535 font sterlinget 's így minden személytől két shillinget fizet, ugyan akkor Nagy Britannia' 17,779,000 lakója 3,197,225 ftal, az az: minden személytől mintegy három és fél shilling adóval terheltetik; vagy az

adót a' két ország' kiterjedéséhez mérve: hogy Irland acrenkin nem fizet egészen egy shilling egyházi adót, míg N. Brittannia majd nem kettőt, 's hogy így ezen adó, bár milly igazságtalan, Irland szegénységének oka annyival kevésbé lehet, mennyivel virágzóbban látjuk Angliát, hol azon adó nagyobb; 's ha Irlandban minn annyival szegényebb országban e' fizetés a' népnek terhesebb minn a' gazdag Angliában, ez bizonyára következése de nem oka szegénységének.

A' mi 3-szor Irland' szerfeletti népességét illeti, ha csak ugyan ez volna oka szegénységének, bizonyosan először nagyobbnak kellene lenni e' népességnek annál melly Angliában jóléttel párosúl; másodszor az következnék, hogy azon egyes grófságokban, mellyekben a' népesség aránylag nagyobb, — nagyobbnak kellene lenni a' szegénységnek is, 's pedig egyforma feltételek alatt, annyival nagyobbnak, mennyivel nagyobb e' népesség: már pedig öszvehasonlítva, először egyáltalában a' mi az egyes személyekre jutó acrok' számát illeti, Irlandot Angliával, világos, hogy az utóbbi, még valamivel népesebb, 's azért, ha a' felhozott ok állna, szegényebbnek kellene lenni. Öszvehasonlítva egyik sziget' egyes grófságait a' másik' egyes grófságaival, ugyan ez még világosabban kitűnik. A' szántövető Galway grófságban, melly Irland' legszegényebbjei közé tartozik, épen annyi acre jut az egyes személyre, mint Berks, Bucks, Devon, Essex, Monmouth, Norfolk, Hampshire, és Suffolkban, egyfél acrevel több mint Bedford és Sussexben, 's egy egészszel több mint Kent és Wiltshirében, Anglia' virágzó szántövető grófságaiban. — Meathban, melly barom tenyésztő, minden személyre 3 acre jut, míg Hertfordban, melly hasonlóképp baromtenyésztő, 's Anglia' legvirágozóbb grófságainak egyike, csak 2. acre jut az egyes személyre. Ugyan ezt, t. i. mennyire nem függ Irland' elszegényülése népességétől, világosan láthatjuk Irland' egyes grófságait öszvehasonlítva, Kerry Kildarében 3½ látunk jutni minden egyes személyre, míg Luth, noha sokkal virágzóbb, csak 1 és ½ adhat, 's Waterfordban, mellynél jobblétűt Irlandban alig találhatni, egy acrevel kevesebb jut az egyesre, mint az elszegényedett Galway 's Meath grófságokban. *)

*) Evils of the state of Ireland by John Revans.

A' mi a' 4et illeti, épen nem szándékom a' nemes irlandi lordoknak pártját fogni, vagy egészen eltagadni azon rosz következéseket, mellyeket a' nagyobb birtokosoknak hosszas távol léte szerencsétlen honokra hoz. *) De mivel én e' következéseket inkább erkölcsieknek tartom, 's mivel talán túlságos azoktól, kiknek keblében nem vala annyi hazaszeretet, hogy néki mulatságaikat áldoznák fel, nem annyi igazság, hogy azon hon iránt, melly őseiket porból emelte, magokat ezer áldással halmozá, életöket lekötelezve érzenék, nem annyi lélek, hogy a' fényes, de idegen angol társaság' körében zöld szigetök' gyászborított határairól megemlékeznének — valamit reményleni ..... én őket csak mint birtokosabb consummenseket tekintvén, távol létöket Irlandra nézve olly fontosnak nem tartom.

Mert ne felejtsük, hogy Irland mezeigazdálkodó ország, 's valljon illyenben egyes nagyobb birtokosok' jelen vagy távolléte, miként hathatna olly hatalmasan? A' gyomor legalább el nem veszti még egyenlőségét, vagy ha nemes nevelés által fogékonysága nagyitatott is, soha bizonyos határokon túl nem terjesztheti étvágyát, 's azért mi a' gazdaság által nyujtott élelmek', az az a' liszt' és hús'-consumtióját illeti, nem emészthet többet a' legrégiebb nemesember, mint utolsó jobbágya, vagy legalább igen kevéssel többet; ha tehát valamennyi irlandi nagyobb birtokos elhagyná is hazáját, ebből a' gazdaságra, sokkal nagyobb kár bizonyosan nem háromolhatnék, mint ugyan annyi vagy legfelebb kétszer annyi nemtelen' kivándorlásából; pedig nem hallám még, hogy valaki Irland' szegénységét annak tulajdonitaná, hogy évenként több ezer irlandi szegény az amerikai tavaknál telepedik le. Nagyobb birtokosok' jelenléte, gyár 's mesterségeket gyakorló népeknek használhat; ha egy helyen az ország' divatos társasága öszvegyül, ezer kéz mozdúl meg azonnal, hogy szokott kényelmeit szerezze, vagy nevelje, 's míg az elkényeztettnek kedvét tölti, magának élelmet 's jólétet szerezzen; 's ha a' sorskedvelte csapat tovább megy, ezeren maradnak munka vagy

*) Már 1295ben I. Eduard, az ország' rosz állapotját a' nagy birtokosok' távollétének tulajdonitja. Illik Richard taxát vet a' távollévőkre, VIII Henrik pedig jövedelmeiknek két harmadát rendeli elkoboztatni az ország' javára.

kenyér nélkül. — Ha a' franczia zendülés előtt a' párisiak, n
fő sérelmöket azt hozák elő, hogy az udvar Versaillesba vonú
a' fővárosnak keresetét elvevé, nincs mit csudálnunk; de csal
kozik ki azért azt hiszi, hogy az irlandi nagy urak honokban n
radva ott industriát teremtettek volna, vagy hogy az egyes
jelenléte által valaha támadhatna. — A' luxus mindig csak
legtökéletesebbet kívánja, a' divatost, sőt néha a' külföldit n
áráért is; csak ha már a' gyárak tökéletességre léptek, várh
nak vevőket azokban, kiknél olcsóság, sőt néha nagyobb
kéletesség, mellékes érdekek, 's kik csak a' divattól kormány
tatnak, melly minden számoláson túl van.

Bizonyos, hogy az angol 's őt követő irlandi aristocratia k
tekre, 's egyáltaljában jószágok' szebbítésére sok munkát
használna; de valljon ha az ország' földmivelő állapotja más vol
nem használtatik fel azon munka más, 's termékenyitőbb n
dokon? 's nem legjobb megczáfolása ezen állításnak Schweitz
Franciaország? az első a' jólét' legmagasabb fokára lépett
nélkül, hogy valaha gazdag aristocratiája lett volna; a' másik
épen a' nagy birtokosok' elszegényülésével kezdődik a' gazdas
kifejlődése.

Már a' mi az 5diket illeti, habár a' mint elébb mondám,
jesen meg vagyok győződve arról, hogy industrialis országokban,
a' népnek nagy része egy számtalan esetektől függő módon ke
élelmét, szegényi törvények szükségesek, — egészen vagy l
alább nagy részint szántovető országokban azokat inkább károsok
mint hasznosoknak gondolom. *) Ha illy ország annyira népese
hogy a' munkások' concurrentiája a' bért szerfelett lenyomja,

*) Egészen mezei gazdasággal foglalatoskodó országokban a' m
kások' sorsa biztosabb már azért is, mert munkájok az élel
re szükséges anyagokkal közvetlen viszonyban áll. — Ha a'
nyér' ára felmegy, a' földbirtokos nagyobb nyereséget reali
a' földmivelés nagyobb kiterjedésben 's iparkodással folytatta
's a' mezei munkás, kinek munkája szükséges, 's illy pilla
tokban becsesebb, nagyobb napszámra számolhat: míg a' g
munkás magát munkájáról sokszor épen azért látja megfosz
mert az élelmek' ára felment, 's a' gyáros más ország' gyárai
hol az élelmek olcsóbbak, nem concurrálhatván, productiójá
benn emésztésre kintelen szorítani.

jó törvények a' vagyon - 's személybátorságot biztosítják, ennek nem elszegényülés hanem az következése, hogy azonnal gyárok támadnak, 's velök a' munkabér természetes állapotjára visszajön. Tőkepénzek nem érzenek honvágyat, oda fordúlnak, hol kamatjok nagyobb, hol nyereségök biztosabb, 's ha Irlandot olly elszegényülve látjuk, bizonyosan leginkább az az oka, hogy a' törvénykezés a' capitalistát nyereségeiben nem védelmezheti. Mert gondoljuk magunknak Irlandot természetes állapotjában, — gondoljuk nyugodtan, 's erős, azaz: igazságos törvények alatt, valljon mi gátolta volna az angol capitalistát attól, hogy gyárait inkább ott építse, hol a' munkabér alacsonyabb, az élelem 's minden anyag olcsóbb, egyszóval, haszna nagyobb, mint Angliában. De Irlandban bátorság nem volt, — bátorság nem lehetett. — Illy szörnyű elnyomatás' állapotja, mint mellyet ott látunk, béke' állapotja nem lehet; tudnia kelle az angol kormánynak 's egyesnek, hogy van egy maximuma a' zsarnokságnak is, egy pillanat, mellyben az elnyomott emberi méltóság széttöri lánczait 's szabadulása' első pillanatjaiban nemes indulatok helyett csak boszút forral; tudnia kelle, hogy vannak pillanatok, mellyekben nemzetek bár jól sejdítve zendülésök' következményeit, sőt néha politicus halálokat, a' szerencsétlenség' fő fokára érve, hideg elszánással elvárják azt is, miként az egyes kétségbeesve öngyilkossá válik; tudnia kelle, hogy egy nép sokáig tűr, sokat elszenved, de ha végre abban is sértetett, mit legszentebbnek tarta, ha végre a' zsarnok hitére kiterjeszté hatalmát, később vagy előbb feltámad oltárai mellett; a' büszke angol nemzetnek félnie kelle a' zendüléstől; 's e' félelem maga elég vala minden angol capitalistát távol tartani.

'S valljon szegényi törvények e' félelmet megszüntették vólna? mert ha bár Revans úr *) a' mostani állapotot tekintve nem csalódik, mídőn minden szegénységnek okát abban keresi, hogy a' nép' alsóbb rendei egyféle élelemmódtól függve, annak biztosítására törvénytelen eszközökhöz nyúlnak, 's ez által feldúlván minden bátorságot, mintegy ön tetteik által a' capitalistát, ki sorsokon egyedűl segíthetne, honoktól elijesztik; — 's ha bár igaz volna, hogy szegényitörvények által, — olly

*) Evils of the state of Ireland.

móddal 's kiterjedéssel használva, mint Angliában, e' bizonytala állapot, 's vele minden csendháborítás megszűnnék, valljo olly ország melly 2,600,000 szegény' ellátásával terheltetik, ' mellyben e' szörnyü adó természet szerint csak a' birtokot, vag gyárost érheti, kecsegtetné-e az angol capitalistát tőkéinek át tételére? úgy hiszem nem, 's ha már választani kellene, úgy tartom, nem találkoznék egy capitalista, ki ha a' mostani állapot között, mellyben birtoka naponként veszélyeztetik, 's egy illy kiterjedésben használt szegényitörvény között választhatna nem választaná inkább az elébbi bizonytalanságot e' jogszerűség nél. — *).

De feltévén, hogy ez csak ugyan lehetséges, hogy az irlandi capitalisták 's birtokosok ez adó' elviselésére nem csak elégségesek leendenek, hanem hogy ezen ürügy alatt földjeik' bérét felemelni nem fogják — mi által a' szegények' száma természetesen még inkább nevekednék, 's hogy így a' munkás biztosítva, minden ember' élelméről gondoskodva van; valljon k fogja biztosítani a' birtokost arról, hogy a' nép' munkás osztálya dolgozni fog? 's hogy csak a' munkát nem találóról kell gondoskodnia, — 's nem az egész népességről, melly terhet nem akarna, 's nem tudna viselni. De az irlandi nép szorgalmatos, így szól talán valaki — teli nemes indulatokkal, 's így bizonyára csak az fog a' közellátáshoz folyamodni, kinek egyéb élelemmód nem juta. — Én embert természetesen szorgalmatost nem ösmerek 's ha bár a' méh vagy hangya ösztön által szorgalmatosak, azt tartom, hogy az ember, mint eszesebb állat, csak okok által birathatik arra, mit tennie kellemetlen; ha ezek: azaz, *szükség 's remény* megszűnnek, veszteglení fog; 's nem hiszem, hogy volna sok — mert egyes balgatag lehet — ki ha bizonyos arról hogy élelmérél gondoskodva van, 's hogy puszta élelemnél többre szert nem tehet, még dolgoznék, 's hogy az irlandi napszámos udva, hogy élelme szegényi törvény által biztosítva van, azt

*) A' szegények' számát csak 2,000,000 véve, ellátásokat pedig naponként csak 3. pencére, (mi valóban, felvéve leginkább az épitési költségek' kamatját, felette kevés) az illy módon szükségessé lett 's szegény taxa' képében kivetendő summa még mindig 9,125,000 ft. évenkint, az az kétszer nagyobb az angol taxánál.

nem fogadná el inkább egykedvűen, mint hogy azt izzadva keresse, puszta élelemnél többet ugysem remélhetvén. — Mert mondjunk akármit, elnyomás anyagi szenvedésekkel egyesűlve, ellentállást szül, 's néha nemes indulatokat gerjeszt, vagy legalább nagyszerű tetteket: de elnyomás 's anyagi jólét lealázza idővel az emberi természetet, 's a' jól lakott szolga csak egy gyönyört ösmer — *a' restségét.*

A' napszámos kinszerítethetik a' munkára, így szólnak ismét, 's mihelyt ez történt, az ellenvetés megszűnt. De elmellőzvén itt azt, hogy kit munkára puszta eltartásért kinszeríteni lehet, rabszolga, akár egynek, akár többeknek tartozzék munkájával; 's hogy a' protestans népességnek, melly a' pápisták' megfosztására elég erős vala, hatalma még is nehezen lehetne olly nagy, hogy a' nemzet' birtoka után, még egyenként személyeit is tulajdonává tehetné; kérdem, valljon az irlandi nép gazdagabbá válnék-e ez által? Vegyük a' dolgot practice. Arra, hogy illy kinszerítés létezhessék, szükséges: vagy, hogy az ország maga közmunkára használjon minden munkást; vagy, hogy ezen jogát, mellyet minden ellátott személy' munkájára bír, ezen ellátás' kötelességével egyeseknek engedje által.

Már a' mi az elsőt illeti: utak, vízcsatornák, 's más ehhez hasonló munkák végtelenek nem lévén, 's nem az ország' minden részeiben egyformán, 's a' munkátlan személyekkel aránylag találtatván, szükség olly munkáról gondoskodni, melly mindig 's mindenütt található, 's egyszersmind ollyan, melly az egyesek' iparkodásit concurrentia által nem rontaná; mert ellenkező esetben a' szegények' száma még inkább nevekednék mind azok által, kiknek keresménye e' concurrentia által elrontatott. De hol van e' neme a' munkának? — Hamburg városa szegényeit harisnyakötéssel foglalatoskodtatja 's munkájok' productumát külföldön adatja el; de egy illy számú munkástömeg, mint az melly Irlandban találtatik, mi hasznos munkára fordíthathatnék a' nélkűl, hogy más munkával concurrentiába lépne? — Nem maradna tehát más hátra, mint olly munkát keresni, melly fáradságos időtöltésnél nem volna egyéb, 's például abban állna, hogy a' szegények — mint Anglia' némelly egyházaiban már próbáltatott — fövényzsákok 's murvataligák' minden czél nélküli ide 's tovahordására, vagy ugyan azon darabföld' szüntelen ásására

használtatnának. De nem szólván azon erkölcsi rosz befolyásról 's elkeseredésről, mellyet e' bánásmódnak szükségkép szülnie kellene; valljon ha ezen munka egy napszámos' közönséges munkájánál könnyebb, 's az adott élelem 's ellátás a' közönségesnél nem roszabb, nem fog-e az ország a' munka iránt káros concurrentiába lépni az egyessel? 's ha amaz nehezebb, ez roszabb, nem fogja-e akkor a' szegényt arra kinszeriteni, hogy az egyesek' szolgálatjába lépjen, a' szerencsétlenre, ki munkát nem találhatott, nehéz büntetést rendelvén; 's nem fog-e minden esetre olly nehéz terhet vetni az ország polgárira, melly őket capitálisoktól lassanként megfosztván, minden ipart elöl?

Kintelen lészen tehát az ország egyesekre bizni szegényeinek ellátását, 's hogy ezen teher tűrhetővé váljék, módokat adni kezeikbe, mellyek által az általok ellátott, 's munkálni nem akaró szegényt munkára kinszeríthessék; vagy más szavakkal: kintelen lesz birtoktalan népességét a' birtokosok közt szolgákként felosztani, egész, vagy legalább majd nem egész munkájokat adva eltartásokért: mi mihelyt történt, az egész birtoktalan népesség' reményeit egyszerre elrontaná, mivel a' kinszeritett munka nem csak lealázóvá, de concurrentia által becstelenné is tesz minden szabad munkást; mert ki volna, ki szabad munkást, ha bár iparjától kétszer annyit várhatna, még használni akarna, ki olcsóbb áron két kinszeritett munkást tarthat. —

Bővebben szóltam e' tárgyról, mert a' felhozott szegénységokok között nincs, melly Angliában annyiak által valónak gondoltatnék, mint ez; de van még egy, melly nem kevesebb népszerűséggel bir, 's ez: az irlandi népnek természetes henyesége 's alávalósága. — Ha az angol nép, százados szabadságának áldásait érezve, körülfogva minden fénytől, mellyet hatalom és művészet egy honra borithat, élvezve mindent, mit kifejlett műipar szerez, megvetéssel tekint a' testvér szigetre, melly betű szerint hasonló törvényektől kormányozva, csak inségre 's az elaljasulás' legmélyebb fokára jutott, nincs mit csudálkoznunk. Ha majd nem naponként felverve nyugalmából, ünnepei közt mindig az irlandi koldus népesség áll elébe, mint a' meggyilkolt király' szelleme Macbeth' ebédjénél, nem engedve neki nyugalmat, elrontva élvezetét, szomorú rimánkodásival előzve minden örömet, fenyegetéseivel feldúlva biztosságát, — ha mondom, az angol

nemzet végre elvesztve tűrelmét így szól: mit tehetek én e' nép' szenvedéseiről? ön tunyasága, ön alávalósága okozá bajait 's én nem segithetek rajtok; természetes ez is. Nincs zsarnok, ki nem érezné hatalmának igaztalanságát, 's az emberi jogoknak nem hódolna legalább azáltal, hogy elnyomottját elfajultnak, 's a' szabadságra érdemetlennek hirdeti. De ne hagyjuk magunkat elámitani e' beszédek által, mellyeket istentelen népgyülölés mindig szájában hord, 's mellyeknek értelmök nincs. — Isten egyenlőknek alkotá az embereket, 's ha bár miveltség, a' jólét' 's kifejlődés' magasb vagy alantabb fokára emeltek is egyes nemzeteket, ha bár törvények, 's a' különböző vallások' ellentállhatatlan hatalma külön erényeket adának különböző népeknek; nincs köztök egy mellyet a' végzet olly magasra állitott volna, hogy nem sülyedhetne; nincs egy, mellynek nem lehetne emelkedni. — 'S valljon az irlandi nép valóban olly mélyen állna, a' mint azt némellyek festeni akarnák? — Valljon azon egyes — 's bizonyára irtózatos criminalis esetekből, lehet-e a' nép' vég romlottságát következtetni igazságtalanság nélkül? én úgy tartom, nem. — A' vétkeknek iszonyatosságai inkább a' nép' miveltségének, mint romlottságának szolgálhatnak mérlegeül, atya 's gyermekgyilkolás magában véve olly tettek, mellyeknél iszonyatosabbakat nem ösmerek, 's még is valljon ki mondá még, hogy azon vad népességek, mellyeknél az első, vagy a' spartaiak, kiknél a' másik szokás létezett, az erkölcstelenség' legnagyobb fokára értek? vagy hogy a' franczia zsebelő, ki gonosztetteit industriaként űzi, 's ki a' büntető törvényeknek minden kedvezéseit ismerve rendszabályaihoz méri cselekvését, belsőkép' nem alábbvaló a' gyilkoló fanaticusnál? Az irlandi nép minden bűnei mellett inkább szánakozást, mint megvetést érdemel, 's bizonyára legkevésbé azon gyülölést, mellyel angoloktól közönségesen emlitetik. Három van, miből az erkölcsiség' fokát, mellyen népek állnak, leginkább megitélhetni: *családi élete*, *nemzetiségének feltartása* 's *a' vallásosság*. Azon nemzetnél, hol az egyes házi körében családi kötelességeit önfeláldozásával hiven teljesiti, hol nemzetiségének feltartásaért áldozni tud, hol vallásának szent parancsait, minden csáb 's üldözés' ellenére hiven megtartotta, végromlottságról szólani nem lehet, 's nem az irlandi szegénynél, ki véres veritékével szerzett

darab kenyerét híven megosztja övéivel, 's hol a' gyermeki ájtatosság annyira közönséges, hogy kora házasságoknak egyik főokául szolgál, mert mindenki tudja, hogy csak gyermekek kellenek, hogy agg napjaiban sorsáról gondoskodva legyen; nem az irlandinál, ki hat századon túl küszködve fentartá nemzetiségét, kit három századnyi hallatlan üldözés vallása' martyrjává tehetett, de ki bár oltáraitól vérpadra hurczoltatott, eldődeinek szent hitét el nem hagyá. Ki a' zsarnokságnak ellentáll, annak keblében megmaradt az erény' csirája mindig, 's ha az elnyomó egy népet a' szabadságra alkalmatlannak hirdet, majd nem mindig bizonyosak lehetünk, hogy azt azért tevé, mert a' nép ellentállása által megmutatá, hogy megérdemli.

II.

Mi oka hát Irland' szerencsétlen állapotjának? ez azon kérdés, mellyet mindenki, kit országos tudományok érdekelnek, joggal feltehet magának. — Nézzük e' nép' történetét, 's úgy hiszem, megleend felelve reá.

Vannak nemzetek, mellyekre nagyobb súlylyal nehezkedik a' sors' keze; nemzetek, mellyeknek történetét vérrel írta az idő, mellyeknek dicsősége nem fényes tettekben, hanem abban fekszik, hogy férfiasan szenvedtek, 's nem hajolva, 's megtörve nem, mint a' tenger' sziklája erősen állanak századok' vészei között, nem teremve virágokat, nem nevelve egy zöld bokort, de setét homlokokkal kiemelkedve a' hatalmas ár felett, setétebb, de magasabb hullámzó ellenénél. — Nagyobb cselekvésre akarja-e illy szenvedések által előkésziteni az egyes nemzetet a' sors, vagy talán csak eldődeinek vétkeiért büntetve, másoknak például tűri kinjait? ki ösmeri a' végzet' rejtélyes útjait; — elég, hogy vannak illy nemzetek, 's hogy közöttök nincs egy, mellynek történeteire visszatekintve, a' gondolkozó több szenvedést, több nem érdemlett elnyomást találna, mint az irlandinál.

Felosztva öt egymással háborgó királyok között mig szabad, később egy hosszú kétségbeesés' harczát víva a' berohanó dánok ellen, száz sebből vérezve már akkor látjuk e' hazát II-dik Henrik alatt 1169-ben az angolok által meghódítatni. — De nem ezen

kétszeres hóditás, nem a' vérengző feudalis viszongások, mellyekben az ország' nagy bárói, mint a' Burkek 's Fitzgeraldok például, majd nem négy századon át dúlták fel honokat, teszik fő szerencsétlenségét ez országnak. Európában nemzet alig van, mellynek története egy elfoglalással nem kezdődnék, 's mellynek évkönyvei vérengző csatákkal az egész középkoron át telvék nem volnának. — A' mi itt történt, az történt máshol is; sőt ha azon időre visszatekintünk, mellyben a' nagy népözön, melly a' középkort 's vele mostani országainkat megkezdé, 's ellentállhatlan árjaival a' dicső római világot szétrontva, dúlás 's megfosztásokra alapúlt alkotmányainkat szerzé, mindenütt. — Szenvedett minden nemzet, 's vérezett, 's meggyógyúlt: mert miként az egyesnek erőt ada a' természet, melly elgyengűlt idomait helyre pótolja, romlott nedveit kitisztítja, úgy erőt ada a' társaságoknak is, melly által, bár milly szenvedések után, bár miként fenyegetve vég romlással, mindig egész erejökben visszaállnak; mint a' fa, mellynek sudarát a' fejsze levágta, csak erősebb ágakat hajt, csak dúsabban virúl ismét.

Mért nem gyógyúlhattak az elfoglalás' sebei hát Irlandban is? vagy inkább, azon elnyomás, melly e' sebeket gyógyúlni nem hagyá, mért nem szűnt meg itt mint más országokban? 's hogy ezt értsük, kettőre szükséges figyelmünk. Először arra, hogy az irlandi nép soha a' rómaiak által elfoglalva, 's így a' szolgaságra előkészülve nem lévén, szilárdabban védé szabadságát; másodszor, hogy az elfoglaló angol közelebb marada hazájához, mint hogy nemzetiségéről lemondani, vagy azt az elfoglalt népnek nemzetiségével assimilálni akarná. — 'S innen van, hogy míg például a' frankok Galliában egy meghóditott 's idegen uralkodáshoz századok által szokott nemzetet találva, 's csak mintegy a' rómaiak' helyét foglalva el, szilárd ellenszegülést nem találtak, míg a' normannok honoktól olly távol szakadva, hogy segédére nem számolhatának, magokat Normandiában a' meghódított néppel assimilálták: Irlandban sem a' meghódított szabadságáról, sem a' hóditó nemzetiségéről lemondani nem akart. — Az elsőt mutatják az irlandi nép' szűntelen harczai, mellyek miatt az angolok egész VIII. Henrikig, hatalmokat a' szigetnek egy kis részén, melly Palenak neveztetett, — tovább nem terjeszthették, 's csak I-ső Jakab alatt 1603-ban hozhaták tökéletességre; a' másikat,

az: hogy az angol törvények szorgosan elhárítának mindent, mi által az elfoglaló 's elfoglalt közelébb érintésbe jöhetne, vagy végre öszveolvadhatna; sőt miután az egy század' elforgása után megtörtént, hogy új törvények hozattak e' békés állapot' megszűntetésére. III-dik Eduard alatt a' híres kilkennyi statutum által, hazaárulás' büntetésével fenyegettetett minden angol, ki irlandival házasságra, vagy bár mi társaságba lépni, vagy az irlandi törvények szerint élni merészelne, *) az: ki az irlandi öltözetet felvevé, vagy e' nemzet' szokása szerint bajuszt növeszte, vagy irlandi nevet veve fel, vagy a' nép' nyelvével élt, bezárás vagy jószágvesztéssel. Nehéz büntetések alatt tiltatván azon felül akár milly hivatalnak irlandira való bizása.

Természet elleniek valának e' törvények 's alig érthetnők az angol kormány' politicáját, mellyet ez időben követett, ha nem tekintenénk az időkre, 's nem tudnók, hogy a' középkorban, hol a' hívségről annyi szó vala, ez erény' valósága alig találtatott; 's hogy e' szerint az angol királyoknak mindenek felett azon kelle iparkodni, hogy a' hatalmas irlandi bárók a' néppel ne egyesüljenek, 's így soha ne váljanak olly hatalmasokká, hogy az anyaország' suprematiáját el ne ösmerjék. — De bár mi nagy hatása légyen is illy törvényeknek, mellyek szenvedélyekhez szólva, csak ritkán rontathatnak el az ész' okai által, 's bár közönségesen a' törvényhozó hívebb követőket nem talál, mint ha népek, vagy egész néposztályok között különbségeket állítva, a' nemzetiség' színe alatt egyszersmind nagy néptömegekkel osztatja az aristocratia' azon örömét, melylyel minden egyes ezerekre lenézhet; van valami, minek hatása még nagyobb, valami, mi előítéleteinknél még erősebb: *természetünk*; 's ha bár az Irlandban lakó angol 's hona között száz gátokat emelt a' törvény, a' közhon száz kötelékeket szöve az ellenkezők között, 's kik mint külön nemzetek távol álltak egymáshoz, mint szomszédok, barátok, 's végre a' szív 's vér' kötelékivel öszvefonva napról napra inkább közeledének egymáshoz. — Ezt pártolá a' köz vallás, melly az embereket Isten előtt egyenlőknek, egyenlő kötelességek' teljesi-

*) IV-dik Eduard alatt a' Desmondi gróf' kivégzésénél a' halálos ítélet' okául, — vagy legalább ürügyéül az vitatott, hogy nője irland vala.

tése szerint, egyenlő jutalmak vagy büntetésekre számolhatóknak hirdetve, köz szeretet' 's egyesülés' parancsait oktatja; ezt maga az emberi nemnek azon tulajdona, melly szerint ha egy alkotmányban az egyenlőség kizáratott, mindenki egész erejével csak emelkedni iparkodik, 's miszerint maga az, kinek a' kiváltsági törvények kedveznek, készebb lemondani e' kedvezésekről, mint hogy a' társasági hierarchiában maga felett másokat lásson, 's mi szerint, mint itt Irlandban, a' pártolt angoloknak azon része, mellyet szegénysége, vagy a' feudalismus' hierarchiája, a' pártoltak között csak második, vagy harmadik osztályra állíta, inkább az elnyomottal egyesül, minthogy hontársainak felsőbbségét elösmerje.

Mind ezen okoknak öszves munkálata napról napra több egyességet hoza Irlandba, 's ha bár még a' köz frigy nem létesült, ha új történetek nem jönnek talán közel álla a' pillanat, mellyben az létesülendő vala. Egy nagy történet megállitá e' viszonyok' természetes kifejlődését.

A' reformatio, melly a' 16-dik század' kezdetében elterjedve fél Európát mozgalomba hozá, Angliában uralkodóvá vált 's vele egy új erősebb gát emelkedett közte 's Irland között.

Mihelyt Anglia protestanssá lett, Irlandnak megtérítése reá nézve szükség vala. — Kitéve külső megtámadásoknak, mellyek mint azt a' régi 's újabb történetekből egyenlően látjuk, mindig Irlandban keresték egyik főtámaszokat, maga is egy nagy 's vérengzőn de még alig elnyomott catholicus pártot zárva magába, Anglia (ha csak vallását veszélyeztetni nem akará) nem tűrheté, hogy hozzá illy közel, ugyan azon kormány alatt, az irlandiak pápisták maradjanak. — Innen azon buzgóság, melylyel Anglia Irland' megtérítését századokig próbálta. Hogy Irland hatalmasabb ellenének vallását elfogadni nem akarta, 's minden nemzetek között a' legdicsőbb mártyrságot tűré hitéért, az ismét állásából következik. — Ha két nemzet egymásközti ellenségeskedésben vagy versenyben él, a' kisebbik nem őrizkedik semmitől úgy, mint attól, mi egy kötelék lehetne köztök; mert mintegy természetesen érzi, hogy független nemzetiségét harczolva feltartani nehéz, de békében és sok öszveköttetési pontokkal lehetetlen. 'S ha nem tekintünk is arra, hogy a' reformatio Angliában a' leghallatlanabb zsarnokság által terjesztetett, 's

hogy minden nemes érzemény, minden szív, melly szabadságért dobogott, ellene fordúlt; maga ez ok elég vala, az irlandiakat e' vallás' elfogadásától visszaijeszteni.

A' reformátióval az irlandi történetekben egy új időszak kezdődik. A' nemzetiség' helyébe a' vallás' különbsége lép, 's hol elébb csak a' nem angol rész nyomattatott, ott az elnyomás most ez ország' minden lakosira, kik hitöket változtatni nem akarják, terjesztetik ki, annyival kiméletlenebbül, mennyivel szentebb ürügy alatt gyakoroltatik. — Fussunk át e' történeteken, 's ha bámúlva látjuk, mennyire sülyedhet egy nemzet, melly szenvedélyeitől elragadva, társának törvénytelen elnyomásán iparkodik, vigasztalódjunk a' gondolatnál, hogy ennyi kegyetlenség haszontalan vala, 's hogy a' gyenge az erősnek ellent állt, nem mert győzni, de mert tűrni tudott, 's mert nemzet olly gyenge nincs, melly a' leghatalmasabbnak nem állhatna ellent, ha polgárainak szívét egy érzemény lelkesíti.

Tíz esztendei harczok után, mellyekre Erzsébet 1,040,000 ft sterlingnél többet költött, majd nem egész Irland elfoglaltatván, miután ez elfoglalás alatt, 's után — mint Gordon mondja — a' népességnek nagy része pestis vagy éhség által elveszett, 's a' protestans hitvallás mind e' mellett csak keveset terjede, az angol kormány átlátá, hogy durva erő magában nem elég. Csak ha az új vallás' magvaként az országban angol telepek állapítatnak, csak ha confiscátiók által a' nemzet' nagyobb birtokosai megfosztatnak, 's helyökbe angol protestans aristocratia alapítatik, akkor lehet reményleni ez ország' megtérítését.

Ez vala az elv, mellyből az angol kormány Erzsébet, Jakab' 's Károly' országlása alatt kiindúlt, 's melly ha bár a' kivánt következéseket nem hozá is maga után, a' nemzetet véghetlen inségre vezeté.

Már Erzsébet alatt a' Desmondi lord' zendülése' alkalmával 600,000 acrenyi föld elkoboztatott a' memsteri tartományban. Ezen föld angolok közt osztatott fel, azon feltétel alatt, hogy jószágaikban irlandi származásu, vagy születésű lakost tűrni nem fognak.

Ugyan ez történt Tyron Tyrconnel és Dogerthy' öszveesküvésök után, melly alkalommal az éjszaki grófságokban 500,000 acrenyi föld juta confiscatio által a' kormány' rendelése alá. E'

föld ismét idegenek, 's mert az Erzsébet alatt elkobzott jószágokra Angliában elég vevő nem találkozott, angolok 's skótok közt osztatott fel, az új jövevényeknek lakásúl a' tartomány' hegyes és erdős része rendeltetvén, a' honos nép a' síkságra szorítatván, hogy szűntelen felvigyázat alatt tartva, ellentállásra képes ne lehessen. — Később ugyan ezen király' kormánya alatt, egy új törvény' következésében, melly szerint: minden irlandi birtokos birtokának czímjéről magát egy biztosság előtt legitimálni rendeltetett, ezen egészen reformáltakból álló biztosság' itéletei után ismét 450,000 acre vétetett el a' catholicusoktól *).

Követte ezen példákat I-ső Károly, vagy inkább kedvencze a' Straffordi lord, ki minden törvényes ok nélkül, azon puszta ürügy alatt, hogy Connaughtban törvényes úr a' királyon kivül nincs, az egész connaughti tartományt a' korona' számára confiscálta.

Valljon csudálatos-e illy elnyomás után, hogy a' nép végre elveszté türelmét? 's hogy midőn **1641.** october' elején a' zendülés kitört, vezére O'Mial kevés nap után 30,000 bajnoknál többet számolhata maga körül? — Azt hiszik sokan, hogy e' zendülés' elnyomása az Irlandban kormányzó angoloktól függött volna, 's általok ébresztetett 's neveltetett, csak hogy több 's nagyobb elkobzásokra adjon alkalmat **), 's én nem akarom vizsgálni e' vélemény' alaposságát; csak azt akarom megjegyezni, hogy undoksága még nem bizonyít ellene, 's hogy nem ez volna egyetlen példája illy cselekvésnek a' történetkönyvekben. — Szomorú eszrevétel, de való, 's minden, ki a' történetekkel foglalatoskodik, át fogja látni alaposságát: hogy század még nem volt, hol a' morál' elvei nép 's nép közötti viszonyokban gyakorlatba hozattak volna; 's hol egy ivadéknak jogeszméi máson alapulnának, mint eldődei' gonosz tettein, mintha a' historicus alap mindenre megfelelne, 's az igazságtalanságnak mentségéül elég volna megmutatni, hogy századok óta gyakoroltatik.

*) Hallam Const. hist. t. 5. p. 262.

**) Ezt mondják Warner, Hallam, Plowden, Gordon, Leland: Whatever were the professions of the chief governors, the only danger they really apprehended, was that of a too speedy suppression of the rebels; extensive forfeitures were the favourite object of the chief governors and their friends Lelandt III. p. 160.

A' boszú szörnyebb vala, mint valaki képzelheti, 's ha kitörését csak ugyan magok az angolok pártolák, midőn közülök valamennyien birtokokból elüzettek, 's több 12,000-nél veszté életét, az irlandi nép bizonyára felülmúlta lázító kivánatjaikat. — De ha a' boszu szörnyű vala, még szörnyűbb vala büntetése, 's ki az angol lordbirák által az Irlandba költöző hadaknak kiadott parancsolatot olvassa, mellyben a' pártütőknek, követőiknek, 's társaiknak megölése, és semmisitése, minden birtoknak feldúlása, kirablása 's elégetése, minden fegyvert fogható férfinak kiirtása rendeltetik; ki figyelembe veszi, hogy az irlandi birtok azok között, kik e' szent!!! hadra pénzt kölcsönözének, már előre felosztatott; ki e' háború' egyes történeteit követve Philippaughnál, Carrik-Fergusban, Magee szigetén 's Wexford városában százan 's ezerenként látja gyilkoltatni a' védetlen pápistákat; vagy ki csak az egészt tekintve, például látja, hogy 1641. oct. 23-dikától, hol a' háború kitört, 1652-ig (William Pelly szerint) 11 év alatt több 500,000 irlandinál halt meg, 's magában Dublin városában, mint Plowden mondja, az 1651-ki nyár alatt több 17000. embernél, — képzelheti ez országnak szerencsétlen állapotját.

De mind e' vérengzések 's mind a' mellett, hogy miután Cromwell' úgy nevezett gyilkoló törvényszéke által több 200 pápistánál gyilkoltatott meg törvényes formák szerint, miután minden nagyobb birtokosokra halálos büntetés, minden kisebbekre számkivetés, vagy ha csak birtoka 10 ftnál kevesebbet nem ére, javai' egy vagy két harmadának confiscátiója rendeltetett, sokan, 's főkép a' nép' birtokosabb osztályaiból önként kivándorlottak *), sokan a' kormány által deportáltattak **): a' nép' száma még mindig nem kisebbedék a' zsarnok' kivánatjához képest, 's az angol jól érezve, hogy minden mi jó 's alávaló elnyomottjai' szivében, hazaszeretet 's vérszomj egyformán boszuért kiállt, remegve ült véres thrónján.

Új módokról kelle tehát gondoskodni, 's ha bár az, melly feltaláltatott, később végrehajtatlannak mutatkozott is, maga a'

*) Lingard szerint 30,000, vagy 40,000.

**) Csak egyszerre 1000 leány raboltatott el, kik később Jamaikában mint rabszolgák vásáron eladattak.

gondolat, 's hogy annak végrehajtása csak próbáltatott is, felülmúlná hitünket, ha minden történeti adat nem bizonyitaná valóságát. — Mivel tudniillik Anglia hosszú megtérítési próbatételei után általlátá, hogy a' vallás minden kinszerítésnek ellentáll, 's hogy a' reformatio csak angolok által honosodhatik Irlandban, ne hogy az angol gyarmatosok mint az 1641. zendülés alatt, új veszélyeknek tétessenek ki, 's a' tizszerte nagyobb catholicus népesség között napról napra végveszélylyel fenyegettessenek, a' kormány a' szigetnek angol, 's honos népességét végkép elkülönözni határozá; — a' reformált népességnek Ulster, Leinster és Munster tartományok rendeltettek, e' határozat' következésében, kizáró birtokúl: a' pápista népesség az ország' negyedik tartományába Connaughtba (mellyhez még a' kidári grófság adatott) szorítatott, úgy azonban, hogy a' csend' feltartása végett még ezen tartományban is a' városok kizárólag protestánsok által lakatassanak, 's minden catholicus, ki e' határokon túllép, halállal fenyitessék.

Hogy ez irtózatos parancsolat végre nem hajtathatott, 's hogy minden kegyetlenség mellett, melylyel e' szerencsétlen nép vadállatok' gyanánt üldöztetett *), egy egész nemzetet elűzni nem lehete honából, magában világos; vissza kelle tehát térni a' kormánynak elébbi módjához, az az: csak a' birtokosabb osztályra szorítván üldözéseit, elkobzások által minden irlandi birtokos' megfosztásán, 's egy egészen reformált aristocratia' alkotásán alapitani reményeit. — 'S ez azon út, mellyet az angol kormány innen kezdve szakadatlanúl folytata, nem királyainak, hanem magának a' népnek kivánatjait követve, melly királyát, ha az bár mint II-dik Károly a' pápistáknak kedvezőbb lett volna is, a' köz vélemény' hatalmával magával ragadá 's akaratja ellen is üldözővé tevé. — Való, hogy e' fejedelem alatt egy külön törvényszék állitatott, melly court of claims neve alatt az ártatlanúl megfosztott birtokosoknak javait visszaitélendő vala; de mihelyt e' törvényszék a' birtokos protestánsoknak veszedelmesnek kezde látszani, azonnal felfüggesztettek munkálati; való, hogy e' király személye körül olly tanácsnokokat használa, kik papismus' hirében álltak; de nem kelle-e őket azzal védelmeznie: hogy az egyik

*) Lásd Ludlow' emlékeit.

nagy kakasviadal kedvelő, a' másik jó házat tart, a' harmadik felséges rókakutyákat *), 's nem vala-e mind ezen királyi hajlandóságoknak Irlandra nézve még is az következése, hogy a' pápista vallás alatta is proscribáltatott; kik Londonba panaszt tenni jöttek, a' Towerba zárattak; 's mert már az elkobzásoknak ellent állni nem lehete, a' király' kedvenczének Ormondnak, a' confiscált javakból 70,000 ft. st. jövedelmű jószágok ajándékoztattak maga a' király által Irlandban.

Mikor a' Stuardok Angliából elüzettek, Irland felkelt egykori üldözői mellett, még egyszer szembeszállva hatalmas ellenével, még egyszer legyőzetve, 's új elnyomást 's kegyetlenségeket vonva magára. — Miután Oraniai Vilmos 1690-ben jun. 14-kén a' híres boyni csatában Irlandot meghódítá, azon catholicus földbirtokosokból, kik 1660-ban vagy maga a' király, vagy a' court of claims által ártatlanoknak nyilatkoztattak 's jószágaikat viszszanyerék, ismét 4000. fosztatott meg birtokától; részszerint, mert valóban II-dik Jakab' zászlóihoz állt, részszerint, mert ez csak ürügyül használtatott 's így ismét 1,060,000. acre jött a' kormány' kezei közé **).

Már a' nagy zendülés előtt, alatt 's után történt confiscatiók által Irland 11,000,000 acrere vett földszinéből csak 2,000,000 maradt catholicus kezekben, most ebből ismét 1,000,000 vétetvén el, Irlandnak négyszerte nagyobb catholicus népessége az egész földszínnek egy tizenegyedére szorítatott, 's ez is nem az egész nép, hanem csak egyes boldogabb családok között, — kik az üldözést elkerűlni elég ügyesek, vagy szerencsések valának — osztatván fel, képzelhetjük e' boldogtalan nép' állapotját ***).

---

*) Lingard XIII. p. 132.

**) A' limeriki capitulatio Vilmost arra kötelezé ugyan: hogy a' pápistáknak Irlandban való háborítatlan megmaradhatását kieszközlendi: de a' parlament minden hódolat mellett, melylyel Vilmos iránt viselteték, ebben meg nem egyezett. Ebből úgy mint a' Londonderry város' csak magok a' polgárok által vitt bajnoki védelméből látni, hogy a' pápistaüldözés Irlandban mint már feljebb említém, nem annyira az angol királyoknak mint inkább magának a' népnek tulajdonitható.

***) Ámbár Irlandnak kiterjedése újabb felmérések után 20,000,000 acreket tévén, hibásan vétetett fel 11,000,000: a' proportio azért áll.

De noha a' zendűlés alatt minden mit csak emberi kegyetlenség kigondolhat, bő mértékben követtetett el: a' reformált népesség, mint mondám, még mindig csak mint 1. a' 4-hez álla a' catholicusok' általellenében, 's pedig nem mint az angol törvényhozásnak szándéka vala Connaughtra szorítva, hanem, (mert ezen egész terv természete szerint nem sikerűlhetett) egész Irlandban; 's így a' reformált néposztálynak arra, hogy a' többieket elnyomhassa, mindig Anglia' segedelmére vala szüksége. — Innen egy új baj következik Irlandra, mint országra nézve, az, hogy érdekei — mint nemzeté, — mindig Anglia' érdekeinek alárendeltettek, 's hogy így az ország' java, maga a' privilegiált osztály által önkényt feláldoztatott, csak hogy Anglia által zsarnoki hatalmában, mellyet a' nép felett gyakorlott, pártoltassék; 's ha Irland' történetein ez egész században végig tekintünk, csak új 's új bizonyítványait látjuk, mennyire alázhatja meg magát az, ki igazságos lenni nem akarván 's törvényes egyenlőséget nem engedvén, mások felett zsarnoki hatalmat űz, 's remegve ön vétkeinek érzetében, önkényt meghajlik pártolója előtt, csak hogy mást nyomhasson.

Először az irlandi parlament' függetlensége áldoztatott fel.— *) Az angol parlament mindenben, kivévén a' subsidiumokat, szabadon hozhata törvényeket Irlandra nézve, míg az írlandi amannak helybenhagyása nélkül, semmi lekötelezőt nem határozhata.

Második áldozatúl Irlandnak kereskedői, 's industrialis érdekei kivántattak, 's ha bár a' népnek, miután birtokától megfosztatott, gyár 's kereskedési iparnál más reménye nem maradt, készséggel áldoztatott fel ez is. Minden a' mi csak Irlandot iparvagy kereskedési tekintetben emelheté, már csirájában elnyomatott. A' tizenhetedik század' vége felé virágozni kezdének Irland' gyapjú szövet gyárai; de az angol parlament észrevevé e' virágozást 's 1699-ben olly nagy kiviteli vámot rendelve e' gyáratokra, melly által minden kivitel lehetetlenné vált, elrontá az

*) Már a' pogning törvény megállapítá ugyan az irlandi parlamentnek függését, de ennek a' nemzet mindig ellentmondott, 's e' függés csak most ösmertetett el.

emelkedő gyárakat *). Káros vala ezen állapot minden kétségenkivül a' népesség' birtokos, az az: angol részére nézve is, de személyes bátorsága nem engede más választást, 's az irlandi aristocratia tapasztalhatá: hogy jog nincs, mellyet drágábban fizetnénk, mint az, hogy embertársainkat elnyomhassuk.

De nem ismerjük Irland' szenvedéseit még egész kiterjedésökben. Átka minden zsarnoki hatalomnak, hogy útjában önkénye szerint meg nem állhat; 's mint a' gyilkos, ki tettének palástolására mindig új 's undokabb tettekhez vezéreltetik, 's menynyivel inkább fél büntetésétől, annyival nagyobb vétkeket követ: úgy a' zsarnok, helyzetétől kinszerítve mindig nagyobb 's nagyobb kegyetlenséghez vezéreltetik, 's ez vala helyzete az angol kormánynak is. Irlandnak megtérítése érdekében vala mindig, 's most miután annyi vér ontatott, miután olly szörnyű elnyomás siker nélkül használtatott, ez érdek szükséggé vált. Az angol kormány többet vétkezett az irlandi catholicusokon, minthogy velök valóban megbékülhetne. Megtérítésről kelle hát gondolni, megtérítésről minden feltétel alatt, 's mert az vérengző módon nem sikerült, új hathatósabb eszközökről.

Kétségenkivül nagy befolyást űznek történetek minden nemzet' sorsára; de ezen befolyás koránt sem olly nagy 's tartós, mint azt közönségesen gondolnók, 's nem szükség mást tekintenünk, mint például a' tatár rohanásokat a' 13-dik században, 's más ehhez hasonló nagy történeteket, hogy általlássuk, mi könnyen 's hamar gyógyulnak ki nemzetek legnehezebb sebjeikből is, míg belső organismusok ép 's az éltető eszközök nem sértettek. — Ha a' limericki békekötés megtartatik, 's igérete szerint a' pápisták vallások' gyakorlásában nem háborítatnak: számok, 's szükségnevelte iparkodás, ha bár századok múlva is, végre visszaszerezték volna az elrablott birtoknak legalább egy részét, 's ennyi vérengezésnek 's igazságtalanságnak, mint a' franczia forradalomnak, csak nagyobb elosztás, 's virágozás lett volna következése. Hogy ez ne történhessék, hogy a' kis protestáns

*) Hogy e' gyárak' megrontása nem véletlenül történt, látni abból, hogy a' király a' parlamenthez küldött egyik üzenetjében e' szavakkal él: mindent, mi tőlem függ, teendek, hogy az irlandi gyapjúgyárakat elrontsam.

rész, a' catholicus nép felett tovább gyakorolhassa zsarnoki hatalmát, hogy az idő 's a' dolgoknak természetes kifejlődése, ne változtassa e' nemzet' természetelleni állapotját, törvényekre vala szükség. Csak ha a' történet törvénynyé válik 's a' nemzet' lényegével összeolvad, akkor tartós, akkor orvosolhatatlan sebe, 's ez vala mit az angol kormány a' 17-dik század' végén 's a' 18-dik' kezdetén véghez vitt.

Ha Irlandban az angolok által ezen egész idő alatt hozott törvényeket közelebbről tekintjük, egy fő jellemként mindenikében a' catholicusok' elnyomását fogjuk találni, 's ha bár rendeleteikre nézve e' törvények ollyanokra osztathatnak, mellyekben e' vallás' gyakorlatának meggátlása közvetlenül céloztatik, 's ollyanokra, mellyek a' catholicusok' polgári viszonyairól rendelkeznek, mivel ez utolsókban is csak azért szorítatnak meg a' catholicusok polgári életökben, hogy kínszerítés 's egy jobb lét' reménye által egyformán csábítassanak új hithez, bizonyos hogy csak egy elv szolgált alapjául valamennyinek, hogy valamennyi csak egy nagy térítő rendszernek részleteit képezi.

Átlátá végre Anglia, hogy az elnyomásnak erőszaknál roszabb eszköze nincs; századokig tapasztalta, hogy nép szenvedések által soha olly mélyen nem süllyedhet, hogy a' zsarnoki hatalom' parancsoló szavára fel nem riadna nyugalmából, 's azon pillanatban, mellyben hangosan szolgának hirdettetik, nem érezne egy belső szózatot, melly szívében viszhangként felszólal, 's arra inti, hogy szabadságra született. A' zsarnoknak fő hatalma abban áll, hogy a' jelen ivadék' önnösségét kímélve terveinek végkivitelét a' jövőre halasztván, élő jobbágyainak állapotját a' mennyire lehet tűrhetővé tegye. Csak míg az elnyomottnak valamije van, mit még veszthet, addig űzi ura nyugottan bátor hatalmát. — Anglia megtanúlta végre Machiavelli' alávaló mesterségét, 's ezt követé Irlandban.

A' mint mondám, az Irlandban ez időszak alatt hozott törvények vagy ollyanok, mellyek közvetlenül a' catholicus vallás' megszűntetését célozzák, vagy ollyanok, mellyek e' vallás' híveinek elnyomása, vagy az átmenet' jutalmazása által közvetve oda irányoznak: de akár mellyik részét nézzük e' törvényeknek, láthatjuk, hogy az angol zsarnokság bennök fortélyosabb eszközökkel él. A' catholicus vallás nem üldöztetik többé vérenge-

zően; gyakorlása legalább hallgatva tűretik; papjainak kik má Irlandban vagynak, tovább engedtetik az ottmaradás; de hog a' hit' szolgái 's velök a' vallás lassanként kihaljanak; a' törvén elűzi először a' püspököket *), 's biztosítva igy, hogy az ország határai között a' papok új ordinatiók által nem szaporodhatnak, a ellen, hogy más országokból a' hívek' oktatására idegenek a országba ne jőjenek, minden visszatérő papot hazaárulóna hirdetve halállal fenyít **). A' ki visszatérőknek segéd keze ket nyújt, vagy őket magánál elrejti, először 20, másodszo 40 fttal. harmadszor jószágvesztéssel büntettetik ***), ki pedig ill személyt a' törvényszékeknek felád, jutalmúl egy érsekért 50 egy felszentelt papért 20. egy oskolamesterért 10 font sterlinge kap.

A' pap azon felűl, az abjuration hitet letenni ****), 's két szer 50 ft cautiót adni kintelen, az iránt, hogy grófságából ki lépni 's idegen plébániában misét mondani vagy más egyházi kö telességet teljesíteni nem fog.

A' törvényhozás türi ugyan a' catholicus hitvallást, de csa a' jelen papok' életére szoritja fenállásának idejét, mihelyt eg vagy más egyházban a' pap meghal, a' törvény mintegy a' refor mált valláshoz tartozónak tekinti e' községeket, 's nem enge többé, hogy hívei más catholicus paptól vigasztaltassanak. — ' valljon ki vádolhatná kegyetlenséggel a' törvényt, melly a' papo gonosztévőként egy bizonyos helyre leköté, egész életét bántá sokkal, minden lépéseit veszélyekkel körűlfogá; hisz' ugyan azo törvényhozás különös kedvezéseket is nyujt neki, 's csak ön aka ratjától, csak egy alávalóságtól függ, 's az apostata nem csak a törvény' minden jótéteményeit de még külön jutalmakat éldelhet mellyekre másnak számot tartani nem lehet. — Minden átmen papnak előbb 20. később 30. végre, mert hisz' hol nagylelkűeb a' zsarnoki hatalom, mint mikor egy ocsmányság' fizetése foro kérdésben, 40 font évenkénti fizetés igértetik *****).

---

*) All popish regular clergy, jesuits, friars, and bishops or other exercising ecclesiastical jurisdiction to depart befor 1-o of ma 1698, or goal till transported, 9 Wil. III. cap. 1.

**) 9. W. III. cap. 1.

***) Ibid.

****) E' hit egészen politicai 's csak a' stuardi ház ellen irányozot

*****) 8. Anne c. 3—11—12. Georg. III. ch. 27.

Tiltatik azon felül minden mi a' vallás' külső gyakorlatához tartozik, harangok, tornyok, különös papi öltözet, sőt minden processio, vagy pápista módon véghez viendő temetés *); keresztek 's más szent képek, mellyeket a' nép eddig tisztelt, ledöntetnek, a' bucsúra járók korbácscsal büntettetnek **).

Milly kegyetlen vala a' türelem, melly a' catholicismusnak Irlandban engedtetett, látjuk a' mondottakból, de még ez is csak egy ivadékra terjeszkedvén, az angolok, kik minden új pap' felszentelését, vagy bevándorlását minden módon gátolák, nem hagyhaták figyelem nélkül a' gyermekek' neveltetését sem. — 'S ha bár itt is híven elveikhez, a' reformált nevelés kinszerítőleg nem parancsoltatik, legalább olly állapotba kelle helyzeni a' catholicus szüléket, hogy gyermekeiknek tudatlanságán, vagy reformáltak általi neveltetésén kivül más választások ne maradjon. Eltiltatnak ezen okból minden catholicus oskolák; elüzetnek az oskolamesterek, 's más neveléssel foglalatoskodó catholicusok, elébb deportatióval, visszatérés' esetében, halállal fenyitetvén ***); eltiltatik a' gyermekeknek külföldöni neveltetése ****).

Mind ezen törvények, a' mint látjuk, a' catholicus vallás' fokonkinti megszüntetésére czéloznak, de az angol kormány nem elégszik meg ezekkel, 's tapasztalva, hogy vérengzés a' vallás ellen nem bir hatalommal, 's reménylve, hogy a' catholicusok, kik a' vérpadon nem lankadtak hitökben, körülvéve ezer bántástól 's kis üldözéstől, megfosztva az élet' minden élvezeteitől, sértve naponként, végre hódolni fognak; ezen nyugott véretlen kegyetlenségben helyhezi bizodalmát.

Polgári életére nézve minden pápista a' felső 's alsó házból *****) a' parlamenti követek' választásától ******) a' had', 's hajósereg', törvényszékek' 's kormány' minden hivataljaiból *******) végre az ügyvédi hivatalból minden fokozatában ********) kizáratik; nem

*) 21—22. Georg. III. ch. 24.
**) 2. Anne ch. 6.
***) 8. Anne ch. 6.
****) Anne ch. 6.
*****) 3. Will, 's Mary.
******) 2. Anne ch. 6.
*******) Ibid.
********) Ibid.

világos rendeletek de az által, hogy mind ezen hivatalok' viselé sére a' testeskü' letétele, melly a' catholicus vallással ellenkez elkerülhetetlenül szükségesnek határoztatik.

A' birtokra nézve. Tiltatik a' catholicusnak minden ingat lan birtok' megvétele *). Sőt a' haszonbirtok is néki csa 31. esztendőre 's akkor is csak úgy engedtetik, hogy bére mindi egész bevételének két harmadát tévén, ha ez iparja által ne vekednék, aránylag a' bér is nőjön **). Hogy pedig e' tör vény annyival bizonyosabban megtartassék; nem csak jutalo igértetik annak, ki megszegését felfedezi, de még azon felü minden reformáltnak engedelem adatik, hogy a' pápista által ju talmasabb feltételek alatt birt haszonbért, mihelyt észreveszi ugyan azon feltételek alatt magáévá tegye ***).

Azokra nézve, kik birtokokat megtarták, vagy később a court of claims itéletei' következésében visszanyerték, a' törvén a' vagyonnak minden gyermekek közti egyenlő felosztását ren deli ****), mint bizonyos útat arra, hogy e' birtok új vételek álta nem szaporodván, végre végheten kis részekre osztva a' catho licusok' kezeiből eltűnni fog.

A' mesterségekre nézve, kevés kivétellel *****) itt a' pápist ugyan szabadon gyakorolhatja munkásságát, de a' II-dik Károly alatt kiadott municipalitási rendszabályok szerint, nem vehetvé részt a' municipalitásban, itt is alávettetik számtalan taxának mellytől a' protestans mint testületi, vagy municipalitási tag, sza bad; 's mellyek végett, főkép ha hozzá veszszük még azon meg szoritást, hogy 2. legénynél törvény szerint többet nem tarthat ****** a' protestánssal a' mesterségekre nézve nem léphet concurren tiába.

---

*) Ibid.

**) Ibid.

***) 8. Anne ch. 3.

****) Inheritance of papists shall descend in Gavil-kind. — 2. Anne ch. 6. §. 10.

*****) Jelesen kivétetnek mind azon kereskedési ágak, mellyek fegyverekkel foglalatoskodnak XIII. Georg II. ch. 6. 's mind azon hivatalok, mellyek fegyverviseléssel öszvekötvék, mint vadászok 's a' t. X. Wil. III. ch. 8.

******) 8. Anne ch. 3.

De még maga a' *kézimunkás* sem engedtetik szabadon, 's kinek munkájánál más birtoka nincs, azt a' törvény sérti meg ebben is; midőn használatát nem hagyván szabad akaratára, arra ki vallása' az angolok által el nem ismert ünnepeiben dolgozni nem akarna, nehéz büntetéseket rendel *).

De még mind ezzel a' kegyetlen zsarnok meg nem elégszik. Szét kell törni a' lánczot, melly a' catholicust a' reformálthoz közelíthetné; el kell tehát tiltani a' különböző vallások közt a' házasságot **), hogy ezen törvény annyival bizonyosabban megtartassék, halálra ítélni a' papot, ki illy egyességet felszentelni merészlene; el kell hárítani mindent, mi által a' két felekezet barátság, vagy háladatosság által köteleztetnék egymáshoz, 's azért pápista protestanstól nem kaphat semmit ajándék, vagy örökség által ***). Ő pária, kire a' törvény előre kimondá átkát, kinek boldognak lenni nem szabad, 's kit, ha bár házi körébe vonulna vissza 's csak a' családi élet' boldogságai után vágyódnék, a' zsarnok el fog érni itt is, itt is meg fog fosztani mindenétől.

Mert valljon az atya, ha gyermekeire néz, 's ön életére visszatekint, örülhet-e, hogy azok, kiket e' világra tett, kiket szeret mindenek felett, szenvedni fognak mint ő szenvedett? örülhet-e ha eszébe jut, hogy halála után gyermekeinek egy idegen, vallásos ellensége leend gyámnoka, mert a' törvény minden catholicust, még magát az anyát sem véve ki, a' gyermekek' gondviseléséből kizárt ****). Egy birtoka vagyon *'s az vallása*, de valljon biztos-e csak arról is, hogy gyermekei e' vallásnak hivei fognak maradni?

Ha fiainak egyike szülei' vallását elhagyá, 's atyjának agg napjaira bút hozott, őt a' törvény pártolni fogja az atyai harag ellen. Ha *később szülött*, előre meg fogja határozni örökségét, hogy szülői által ne károsittassék; ha ő az *idősebb*, akkor a' törvény többi testvéreinek kizárásával néki adja atyjának egész birtokát *****), az atya nem büntetheti engedetlen gyermekét, mert

*) 7. Will III. ch. 14.
**) 9. Will III. c. 3.
**) Anne ch. 6.
***) Ibid.
****) 2. Anne ch 6.

azon pillanatban, hol fia vallását változtatá, a' való birtokossá ő lett; 's szülei csak haszonbirtokosoknak tekintetnek *). 'S valljon nem kell-e remegni az atyának, valahányszor gyermekeire néz, hogy ennyi kedvezés végre egyikét elfogja csábítani vallásától, azon vallástól, mellyért csak üldözés vár reá, mellynek követőit a' törvény nem csak minden ingatlan vagyon' megvásárlásától eltiltott, kiknek még ingó birtokokat sem hagyá biztositani, nem engedvén, hogy pénzöket hypothecára adják ki; de kiknek éldelni sem szabad, kiknek birtokokkal még tündökölni sem engedtetik, olly annyira, hogy ha például egy catholicus 5 font sterlingnél többet érő lovat használva találtatik, a' törvény minden reformáltnak engedelmet ád, 5 ft. letétele után a' lovat magáévá tenni **).

A' catholicust Irlandban csak az ország' terhei illetik. Valahányszor az országos katonaság lábra kél, ő adózik tartására ***), ha valaki személyében vagy birtokában sértetett, a' törvény őt tartja a' gonosztévőnek, 's az ő vagyonából szolgál a' megsértett protestánsnak elégtételt ****).

Ezek azon törvények, mollyek alatt Irland egy századig élt 's mellyekről a' híres Burke igy szól: a' törvények, mellyek ezen országban (Irlandban) a' pápisták ellen hozattak, olly vérengezők, mint mások, mellyeket pápista fejedelmek vagy országok valaha eretnekek ellen alkottak; vagy ha talán nem olly vérengezők, bizonyára még roszabbak, mert lassúk, kegyetlenek, 's gyalázatosak természetök szerint, 's ha bár az életet ritkábban bántják is, csak azért teszik, hogy üldözöttjeik' személyeiben az emberiség' minden jogait 's érzeményeit lealázzák. — Utálom e' törvényeket bűnös tökéletességök miatt; mert meg kell vallanom: e' rendszer tökéletes, erős és öszvefüggő, jól átgondolt 's kidolgozott minden részleteiben. Tudós szerkezetű, 's tökéletes munkálatú erőmű, 's olly alkalmatos a' nép' elnyomására, elszegényitésére 's lealázására, sőt maga az emberi természet'

*) Ibid.
**) 7. Will III. ch. 5.
***) 6. Georg I. ch. 3.
****) 9. Georg II. ch. 6.

elnyomására, hogy ember gonosz ügyességében ennél tökéletesbet talán nem alkotott még *).

'S valljon bámulunk-e még ez ország' szerencsétlen állapotán? valljon miután e' törvényeket, mellyek alatt e' nép egy századig szenvedett, ismerjük, kell-e más okot keresnünk elszegényülésének 's elaljasodásának magyarázatára?

Való, hogy e' törvények soha egész szigorúságokban nem alkalmaztattak, 's főkép azon esetekben, hol az elnyomás csak vallási nézetekből eredvén, a' reformáltak' személyes érdekeivel öszvefüggésben nem vala, sokszor tettleg vagy épen nem, vagy csak sokkal csekélyebb mértékben valának gyakorlatban, olly annyira, hogy Young Arthur ez iránt így szól: „e' törvények nem annyira a' catholicusok' vallása, mint javaik ellen látszanak irányoztatva. A' törvény a' „papot, ki misét mondott, deportátióra 's akasztófáva ítéli; 's igen könnyen büntetlenül mondhatja miséjét. De csak gazdagodjék meg e' módon, 's azonnal üldözések' tárgyává vált." — De az, hogy e' törvények vallásos tárgyakban valahányszor reformáltak' érdeke kívánā, mindig gyakorlatban maradtak, sőt maga az, hogy e' törvények léteztek, elég vala minden nemesebb érzemény' elnyomására. — Legyen szabad ez iránt egy munkát felhoznom **) mellyet mind azoknak, kik Irlandra nézve bővebb felviiágosításokat kívánnak, azon meggyőződéssel ajánlhatok: hogy jobbat 's mellyben nagyobb tárgyes-

*) Burke, letter to Lang.

**) L' Irlande sociale, politique et religieuse par Gustave de Beaumont. E' munka, fajdalom, csak egy pár hónap előtt, az az; mikor minden előlodolgozatimmal készen valék, juta kezemhez; 's megvallom szántam volna faradozásimat — mellyeknek eredményeit e' munkában olly szépen 's kimeritőleg látám egyesítve, ha épen azok által nem lettem volna alkalmatosabb Beaumont' egész érdemének elösmerésére, ki e' jelen munkájában, mint már többször (Systeme pénitentiaire aux états — unis, mellyet Tocqueville dicső barátjával együtt, Marie ou esclavage aux états — unis, mellyet maga írt) nem csak mély tudományának 's irói tehetségeinek adá bizonyítványait, de annak is, mi ennél többet ér, hogy lelke az emberiségért lángolni, szive fajdalmainál érezni tud.

meretet, több világos nézetet találnának, nem ajánlhatok, 's melly itt mint sokban egész meggyőződésemet kimondá:

„Mélyen szánok mindenkit — így szól Beaumont — ki magát mert tömlöczben nincs, addig szabadnak gondolja, míg egy törvény létezik, melly őt büntetlenül elzárni engedi.

„Nem hogy azt hinném, hogy rosz törvényeknek álma, nemzeteknek némi boldogságot enged; én ellenben azt mondom, hogy rosz törvények soha nem károsabbak mint mikor alszanak. Nincs roszabb zsarnokság mint melly szelíden üzetik, hogy tűrhetővé váljék. — A' kormány, melly elnyomásra alkottatott 's alattvalóit el nem nyomja, mintegy rendetlen 's hazug, 's ez előttem csak egy hibával több. Ha a' catholicus vallás ellen hozott büntető törvények, olly pontosan hajtattak volna végre, mint azok, mellyek a' megfosztást czélozák, fellázították volna az irlandiakat kik visszanyerve vallási szabadságokat, visszanyerték vólna jogaikat is; de ez egyike a' zsarnokság' legveszedelmesebb mesterségeinek, hogy eszközei között azokat választja, mellyek megfosztanak, de a' nélkül, hogy sértenének. —

„Nem kellene elfelejtenünk soha: hogy a' tett a' jognál sokkal kisebb fontosságú, mert a' tettnek holnapja nincs. Az ki, mert a' dolognak birtokában vagyon, a' jogot nem bánja, azon házi állathoz hasonló, melly ha eleresztetik, magát szabadnak gondolja 's ostoba bámulatot mutat, midőn ura ismét visszaköti lánczára.

„Ha igazságos törvények' kormánya alatt vasba veretem, védve érzem magamat szabadságomban még azon tett által is, melly tőle megfoszt; a' törvény, melly tömlöczbe zár, meghatározza egyszersmind a' napot, mellyen ismét szabad leszek, 's a' törvény büntetni fog mindenkit, ki személyemet törvénytelenül sértené. — De milly szabadság az, melylyel csak azért élek, mert zsarnokomnak épen úgy tetszik? mert nem akart tőle megfosztani? az ki szabadon elalszik, csak egy más ember' jószívűségében bízva, megérdemli, hogy mint szolga ébredjen fel."

Nincs mit e' szavakhoz tegyek, mint az, hogy az irlandi nép' sorsa bővebben igazolja állításait.

Mert ha egy részről bizonyos, hogy azon törvények, mellyek közvetlenül a' vallást, 's annak gyakorlatát érdeklék, Irland-

ban soha egész szigorúságokban nem gyakoroltattak; bizonyos az is, hogy a' népnek elnyomása soha a' törvény' szigorú rendeleteihez szoritva nem volt, 's valahányszor az uralkodó párt' érdekei kivánák, kegyetlenebbűl üzetett, mint azt maga a' kemény törvényhozás kiváná. —

Irlandban — igy szól Young Arthur — a' birtokos, kinek jószágát catholicusok lakják, zsarnok, ki minden viszonyaiban, mellyekben alattvalóihoz áll, csak önkényét követi ..... Nem képzelhet olly parancsolatot, mellyet szolgái 's tőle függő jobbágyi nem teljesiteni mernének. Ő csak a' legtökéletesebb engedelmességgel elégszik meg. Ő botjával, vagy ostorral bátran büntethet mindenkit, ki csak legkisebbé sértené személyét. — A' szérencsétleu ki ellentállna, vagy csak egy mozdulattal védelmezné magát, azonnal leveretnék. Leverni egy embert Irlandban olly dolog, mellyről itt mindenki, angolok által megfoghatatlan módon szól. Nagy tekintetben álló férfiak bizonyossá tettek, hogy jobbágyaiknak nagy része megtisztelve gondolná magát, ha az ur a' jobbágy' nőjét vagy leányát ágyasának választaná: bizonyos jele egy hosszu szolgaság' romlottságának. — Még több: hallottam beszélni több esetről; hol egyes emberek életöktől fosztattak meg, a' nélkül hogy itélettől vagy birótól félni kellene. — Nincs utas, ki Irlandon átmenve, nem látott volna néha eseteket, hol egy gentleman' inasai egy egész vonal paraszt szekereket erőszakosan az árokba szoritottak, hogy urok' kocsijának helyet csináljanak; mi baj ha a' szekerek feldőlnek, 's eltörnek? a' kár hallgatva eltüretik; ha a' megbántott panaszra kelne, ostorcsapások hallgatásra fogják hozni. Ha egy szegény, úr által magát megbántva érezvén, biróhoz merne folyamodni, maga e' panasz nehéz megbántásnak tekintetnék. — De a' szegény jobban ösmeri helyzetét, mint hogy ez eszébe jutna; csak egy eset van, hol igazságot várhat: az ha mellette egy más gazdag felszólal: akkor ura védelmezi őt, mint birkáját védelmezné, mellyet ebédjére jelelt ki."

Miként is lehete másképp: nem űzé-e egy hatalmas párt hat századig hallatlan önkényét e' nép felett; egy párt, melly idegenekből álla, melly nem a' népből eredett, melly nemzetiség 's vallás által tőle elkülönözve vele érintésbe nem jöhete, 's miként első jogát elfoglaláson alapitá, úgy idegen hatalom ál-

tal tartatott 's védelmeztetett mind ez ideig. — Nem láttuk e ezen pártot lemondani elébb egyes jogairól, később parlament függetlenségéről, sőt külön törvényhozásának létéről csak hogy az erős Anglia' pártfogását nyerje magának, 's azt gondolhatnók, hogy ez mind ok nélkül történt? hogy a' pápista ki a felső 's alsó házban képviselve nincs, ki hivatalt nem viselhet, kinek neveléséről senki nem gondoskodott, ki igazságot keresve, ön védelmére reformált ügyvédre szorult, ki reformált birtoktól egy reformált jury' ítéletétől függ, ki a' grófság' szükségeire reformáltak által taxáltatik, elnyomatni nem fog? hogy míg (mint Montesquieu mondja) örök tapasztalás: hogy minden ember, ki hatalmat bír, visszaélésekre hajlandó, 's bennök annyira halad, míg határokat talál; csak az angolnak Irlandban nem volna szüksége illy határokra, csak ő maradna igazságos elnyomottjai eránt, csak őt nem rontotta volna meg az, mi minden csábok között a' szívnek legveszedelmesebb: *a' korlátlan hatalom*!

Valljon ki várhatná, hogy azon biró, ki hasonlói 's a' nép között ítélve olly esetekben, mellyekben ő csak bántott lehet; ítéleteiben igazságos fog maradni? Hogy míg egy részről a' vádlottnak nyelvét sem érti, 's vele csak tolmács által szólhat; a' másikról mind azok által kiknek ítélete szívén fekszik, szigorúságra intetik, kegyetlen nem leend? Maga azon természetes irgalom, mellyet Isten szivünkbe öntött, könnyen eltompúl azok iránt kiket természetes alattvalóinknak gondolunk, 's érzéketlenségökre vagy romlottságokra számolva sokszor igazságosnak gondoljuk azt, mi hasonlóinkra alkalmazva kegyetlennek látszanék. —

Valljon ki várhatná, hogy ott, hol a' grófsági taxák' kivetése 's használata, egészen az angol privilegiált osztályra bizatott, kivetésökben csak az igazság, használatokban csak a' közjó fog tekintetbe vétetni? hogy nagy befolyással bíró egyesek, nem fogják hasznokra forditani ezen befolyást; hogy köz intézetek helyett nem fognak inkább olly épületek emeltetni, mellyek az egyes grófságok' provincialis hiúságát kecsegtetik; hogy nagy kereskedési városok helyett, nem fognak egyes kastélyok jó utakkal öszveköttetni, egyszóval, hogy nem fog történ-

ni mind az, mi Angliában az irlandi nagy urak' maleversatióit közmondássá tevé *)

Mind ez természetes; 's ha bár törvény nem létezett, melly a' reformált uraknak kastélyaikban külön tömlöczöket engedne tartani, mellyekbe alattvalóikat önkényök szerint elzárák; ha bár az úrnak sehol azon jog nem adatott, hogy szolgáit 's napszámosait korbácscsal büntesse: ha ez még is történik **) a' felelet' terhe a' törvényhozót éri, ki midőn egynek minden jogot 's hatalmat átada, a' másiknak nem hagya semmit, mivel magát védelmezhetné; 's ha kinos egy országot olly állapotban látni, mint mellyben Young Arthur 1778. Irlandot festé, bizonyára Anglia előre láthatá, hogy egy osztálynak korlátlan jogokat adni nem lehet, a' nélkül hogy alattvalóin határtalan zsarnokságot űzne. —

El ne felejtsük, hogy Irland alkotmányos ország; hogy privilegiált rendjei a' központi hatalomnak befolyást nem engednek; hogy birói 's tisztviselői a' kormánytól függetlenek; 's valljon csudálhatjuk-e, hogy ezen rendek, önkormányokat — selfgovernment — ön hasznokra gyakorolták azok ellen, kik e' jogban nem részesülnek? hogy mihelyt egyszer fictione juris kimondatott, hogy Irlandban catholicusok nincsenek — természetesen, nem lévén polgári jogaik: egy privilegiált osztály, a' szabadság' ál szine alatt, századokig védelmezé zsarnok hatalmát; 's hangosan szabadságról szólva, valahányszor a' kormány által sértetett, 's a' legnemesebb érzeményeket hordva ajkain elfelejté, hogy alatta egy nép áll, mellyet ő tiport földre, 's mellyre nézve az irlandi constitutiónak megszüntetése egy örömnap volna, mert azon egyenlőséget állitaná helyre, melly ha a' szabadságban adatik, boldogit, ha az elnyomásban, legalább vigasztal.

Mind ez, még egyszer mondom, e' törvényekből fejlődik ki, 's épen olly természetes mint azon elszegényülés 's elnyomás, mellyet mint ezen állapotnak szükséges következését Irlandban találunk.

Sok volna még mit állításaim' bebizonyitására előhozhatnék, 's miből talán még világosabban kitűnnék, hogy Irland' rendkivüli szenvedései csak azon rendkivüli elnyomásnak tulajdoníthatók,

*) Grand jury jobs.
**) G. Lewis Irish disturbances.

melly alatt ezen ország százodokig élt; de talán többet mondtam már mint czélomhoz szükséges vala 's minden esetre eleget, hogy másokat e' tárgyra figyelmessé tegyek; 's bérekesztésül csak még azon okokra kivánom figyelmeztetni olvasóimat, mellyek miatt az angol kormány minden iparkodásai mellett, e' szerencsétlen állapoton még eddig nem segithete, noha a' törvények, mellyek azt okozák, rég megszűntek; csak még egy tekintetet akarunk vetni a' jövőbe: valljon nem derül-e egy szebb jövő e' szerencsétlen hon felett?

III.

A' boyni ütközet után félszázadnál tovább halotti nyugalomban látjuk Irlandot. — A' nemzet századokig küszködött 's tűrt, mint soha nemzet nem szenvedett még; most fáradtan lepihent csatái után, szó nélkül hordva nehéz lánczait. — Az angolok örültek diadalmokon, a' nemzet nem panaszkodék, nem álla ellent többé, 's elnyomói biztosan éldelék tetteik' gyümölcsét. — Igaz, hogy mind azon eszközök, mellyek a' vallás' elnyomására használtattak, ez egyre nézve tehetetlenek maradtak; mert hála az égnek, vannak nemesebb részei lelkünknek, mellyekre zsarnok nem bír hatalommal, 's az elnyomás, mint mindenütt, úgy itt, hősöket alkota, de nem hódolatot; igaz, hogy a' catholicus papság, körülfogva veszélyektől 's árulóktól, kegyetlen büntetésekkel fenyegetve, vad állatokként kergetve, az első keresztények' üldözéseivel visszanyeré erényeiket is, 's hiven teljesíté szent kötelességeit, 's ha bár városokban egyes elhagyott házakban, kün barlangokba, erdőbe, vagy mocsárok közé szoritva, el nem hagyá üldözött hiveit: de e' fegyverek, mellyek a' hit' hatalma előtt erőtlenül estek le, annál inkább hatottak ez ország' alkotmányos állapotjára 's polgári viszonyaira, 's miután számos kivándorlások után a' catholicus népességnek vagyonosabb része majd nem eltünt *), miután majdnem minden catholicus kezek között létező birtok, szüntelen felosztások 's a' protestans birtokosok' jószágaival való összeolvadás által, protestans kezek közé

*) Az így kivándorlott irlandiak nagyobb része Francziaországban kerese menedéket, olly annyira hogy a' franczia hadi ministerium' könyvei szerint 1691—1745 450,000. irlandi halt meg franczia szolgálatban.

került; az uralkodo párt joggal az ország' uranak hirdetheté magát, 's nem volt senki, ki néki ellentmondana. —

De a' zsarnokságnak is megvannak határai, mellyeken túl hatalma nem terjeszkedhetik, 's az angol kormánynak át kelle látnia, hogy azon pillanat, mellyben egy népet mindentől megfosztánk, mellyben törvényes védelmére nem maradt egy jog vagy engedmény, egyszersmind az, mellyben legerősebb, mert szívét a' kétségbesés lelkesíti. Isten nem akará, hogy népei szolgák legyenek e' földön, 's midőn egy részről úgy alkotá az elnyomottat hogy ez benszületett jogairól soha egészen meg ne feledkezzék, elátkozá a' zsarnokot, hogy meg ne állhasson bűnös útjában, 's hogy miután a' jog majdnem eltűnt e' világról, miután nehéz időkben, mint a' fának melly kivágatott, majdnem nyoma is el veszett, 's csak egy kis magja vesztegel a' földön, maga az, ki e' magtól fél, ne hagyja felejtve pihenni, hanem elakarva rejteni olly mélyen temesse, olly szüntelen ássa körül, míg ismét csirázni kezd, diadalmasan felnő, 's gyümölcsözik.

Igy vala Irlandban is, a' nép nem tűrhette tovább elnyomását, 's végre mozogni kezde. — 1760 körül kezdődnek az úgy nevezett fejér fiúk (whiteboys) első mozgalmai 's ezen pillanattól a' béke eltűnt ez országból. — Miként ezen társaságnak szelleme a' mint feljebb — ott hol az irlandi titkos társaságokról szó vala — látók, most nem politicus, úgy kezdettől fogva mindig fő czélja a' birtoktalanoknak a' birtokosok ellen védelme vala. 'S ha bár az e' társaságok által véghez vitt boszúló gonosztettek nagy részint reformáltakon követtettek el, az csak azért történt, mert a' birtokosoknak nagyobb része e' vallást követé. — Hogy ezen tetteknek vallási alapjok nem volt, mutatja az, — hogy azon ritka esetekben, mellyekben az elnyomás catholicus papok, vagy birtokosok által okoztatott, a' boszú ezeken épen úgy üzetett, mint a' reformáltakon; mutatja az, hogy 1764-ben oakboys neve alatt az éjszaki grófságokban a' reformált népesség épen illy társaságokká egyesült. —

Hogy ezen társaságoktól Irland' boldogabb jövőjét várni nem lehete, sőt hogy mind ezen gonosz tettek e' szerencsétlen népnek inségét csak nevelheték, magából világos. A' birtokjog' szentségét sérteni nem lehet a' nélkül, hogy az egész nép sinlené következéseit, 's a' bizonytalanság, melly a' gazdagot éldeleteitől

megfosztja, elveszi a' munkátlanná vált napszámosnak mindennapi kenyerét. — De e' mozgalmak tanúságot tettek arról, hogy Irlandban egy nép van, melly szenved, 's nem akarja tűrni többé szenvedéseit; 's midőn az amerikai elválás' következésében 1774ben Irland mozogni kezde, miután a' volontairek' egyesülete 1782ben az irlandi parlament' függetlenségét *) e' szavakban kimondá: hogy földi hatalomnak Irlandban törvényeket hozni hatalma nincs, kivévén a' királyt, 's irlandi közönségeket **); magok az ország' reformált rendei valának azok, kik a' catholicusok ellen divatozott büntető törvényeket nagy részint eltörülték.

Igy engedtetett a' catholicusoknak 1778ban, még nem ugyan birtoki jog — ne hogy a' választásokra nagy befolyást nyerjenek — de minden haszonbirtoknak megszerzése 999. esztendőre ***) Igy törültetett el azon jog, mellyet elébb minden a' reformált vallásra áttért gyermek szülőinek birtokára azonnal birt. Igy változtatott meg azon törvény, melly minden catholicusnak egyenlő részekben való öröködését határozá.

1782ben a' catholicusoknak teljes birtokjog adatván eltörültetnek azon törvények, mellyek a' catholicus isteni szolgálatot, a' gyermekeknek catholicusok által való neveltetését, 5. fontnál többetérő lónak birását tilták. —

Eddig, mint láttuk, minden a' törvényes úton történt, 's ha bár mint minden népmozgalomnál, egyes esetek forradalmi jellemet viseltek is magokon, az egész történeti jelenet szép 's tiszta vala, 's ki 1782ben azon köz lelkesülést látá, mellyben a' volontairek' uniójában a' nemzet minden osztályai egyesültek; ki figyelmesen követé egyes lépéseit, mellyekben e' nemzet privelegiált osztályai a' köz jóért ön magok felszólaltak, hontársaik elnyomása ellen; ki olvasá a' nemes határozatot, mellyben annyi protestans kijelenti: hogy mint emberek, mint keresztények

---

*) Mióta VIIdik Henrik alatt, a' poiningi törvény által rendeltetett, hogy Irlandban parlament öszve nem ülhet a' nélkül, hogy öszvehivatásának oka, 's az általa megvitatandó törvényjavallatok elébb az angol kormány által megvisgáltatván, helybe nem hagyatnának, e' függetlenség nem létezett.

**) That no power on earth, save the king, the lords and the commons hat the right to make laws for Ireland.

***) Miatha az emberek félnének egyszerre igazságosak lenni. —

's protestánsok örvendenek a' catholicus hontársaik ellen létezett törvényeknek enyhítésén *) az nem nézhete öröm nélkül a' jelenre, reménytelenül a' jövőbe. —

De rövidek valának az egyesség' napjai; a' mi nagy népmozgalmaknál mindig történik, az történt itt is: a' nemes lelkesülés hamar szenvedélylyé vált, 's midőn egy részről a' privilegiált osztály, melly elébb honszeretetből áldozott, később látva a' történetek' kifejlődését, 's szinte megbánva eléhbi nemeslelkűségét megállt: a' nép, melly nem kegyes ajándékokat, hanem egyenlőséget kivánt, csak annyival dühösebben küszködék szabadságáért, mennyivel több reményekkel tölték keblét első kivit engedményei. Mikor a' havas' csúcsán, nap' sugárjaiban az első jég olvadni kezd, tisztán 's nyugodtan folynak le első cseppjei, de terhök nő futásokkal, a' kis folyam több 's több havat ragad magával, mig az mit fenn egy meleg súgár teremte, a' völgyet mint lavina eltakarta; 's ez sorsa a' legnemesebb eszméknek néha, midőn egy népnél szenvedélylyé válnak; ez vala sorsa az első irlandi reformnak. — Ritka az egyes, ki miután győzött, megtudna állni győzedelmében; nemzet, melly ezt tehetné, nem létezik; 's ha az irlandi, miután parlamenti függetlenségét kivivá, ezt nem tudá tenni, nincs mit csudálkoznunk.

Már 1783ban midőn az irlandi parlamentnek reformja kéretett, gyengűlni kezde azon egyesség, melly a' volontairek' egyesületét olly erőssé tevé. Való, hogy a' parlamentnek organisatiója olly rosz vala, mint azt csak képzelhetni; tagjainak egy része egyes birtokosok' kinevezésétől függött **), egy része kormányi hivatalokat viselt. ***) Megvesztegethetésén nem kételkedett senki ****)

*) Plowden I. 567.

**) Midőn 1809ban az irlandi parlament az angollal egyesítetett, mind azoknak, kiktől egyes tagok' kinevezese elébb függött', helyenként 15,000 fr. st. rendeltetett kármentésül, melly czélra 1,260.000 fr.' sterling fizettetvén, világos, hogy az irlandi legislatióban 83. olly követ űlt, kinek kinevezése egyesektől függött.

***) Azon parlamentben, melly az uniót elhatározá, 76 tag találtatott ollyan, ki vagy pensio, vagy hivatal által a' kormánytól függött.

****) Jól tudjuk, igy szól doctor Lucas, mibe kerűltek a' nemzetnek bizonyos honfiak, kik függetlenségök végett elvesztvén pen-

olly annyira, hogy midőn a' híres Grattan, maga e' parlament' közepében felkiált: merjetek ellentmondani e' megvesztegetésnek! — nem találkozott senki, ki ezt tenné; 's még is mind a' mellett, hogy a' parlamentnek rosz organisatióján senki sem kételkedett, midőn az, mi előre vala látható, a' reformnak ellent mondott, a' nagy egyesület nem sürgeté kivánatát; ugyan akkor kerülvén vitatás alá a' catholicusoknak tökéletes emancipátiója, az uniónak reformált része, melly ezt nem kivánà, ki kezde hűlni hazafiúi hevében. De annyival hangosabban szólala fel a' pápista sokaság, 's főkép miután a' franczia forradalom kitört, miután az egyenlőség' 's szabadság' szavai az irlandi canalison áthatottak, a' felindúlt nép kivánataiban nem ismere mértéket, reményeiben nem láta határt. — Minden mi franczia országban történik, Irlandban viszhangra talál. A' nép szabadon kimondja sympathiáját, Dublinban a' bastille' ostroma ünnepeltetik; banquettekben a' franczia szabadságra köszöntik poharaikat a' szónokok; mindenki megvetéssel szól a' whigek' lassúságáról 's angol szabadságról, fenszóval hirdetve, hogy a' kormánynak vagy minden elveit változtatni, vagy erőszakosan feldöntetni kell; egy szóval, a' szabad pártnak egykori vezérei, a' nagy Grattannal tőle visszavonúlnak, 's a' nép, melly magát csalatva gondolván nem bizik többé szónokiban, lemond a' reform' reményéről, 's revolutiót kiván.

Mit tehete Anglia illy viszonyok alatt? A' vallásos gyülölség, melly ez országban valóúl vagy legalább szinlelve *) egykor lé-

---

siójokat, azt ismét visszanyerték; tudjuk mennyit kelle igy pensionálni, megfosztani, 's ismét pensionalni, mind öszve közel fél millio font sterlingig. *Plowden.*

*) Óvakodni kell a' történetiróknak nem csak az egyes', de egész korszakok' tettetésétől; nem csak az egyed, hanem nemzetek, egész századok hazudnak, 's ki erre nem vigyáz, könnyen oknak fogja tartani azt, mi talán csak ürügy vala. — Illyen a' *fanatismus*. Egy fél század előtt minden toll, melly csak mozogni tudott, ez ellen szállt harczba, 's mintha az emberi nemnek mindig előitéletetekre volna szüksége, 's mintha a' múlt' őrültsége ellen csak egy új őrültség' lobogója alatt lehetne harczba szállni, minden mi a' középkorban rosz elkövettetett, fanatismusnak tulajdonitatott. — Én nem tagadom a' fana-

tezett elmúlt, kevesen valának Angliában, kik Irland' állapotát ezen pillanatban aggodalom nélkül tekinték, 's közöttök talán nem vala senki, ki minden való, vagy szinlett pápistagyűlölése mellett olly törvényeknek ellenszegezte volna magát, mellyek által

---

tismusnak hatalmas s sokszor káros befolyását, csak azon egy különbséggel, hogy e' befolyást — legalább nagyobb részint, mint eszközt 's nem mint inditó okot látom a' legnagyobb factumoknál. Mert valljon kivévén talán a' kereszteségeket 's albigensisek' üldözését, hol nem vala politicus viszálkodás egyűlve az egyházival? milly politicus vita nem végeztetett transactio által? 's olly transactio által, melly mindig legalább nagy részint épen nem egyházi dolgokról rendelkezék? 's valljon ha csak fanatismus volna alapja illy viszongásoknak, 's főkép ha az ollyan volna, minőnek festetik, valljon mikép végződhetnének máskép, mint egy vagy a' másik rész' kiirtásával. — De a' vallás csak ürügyül használtatik. — A' zsarnok érzi, hogy szándékai alávalóbbak, mint hogy a' nép előtt megvallhatná, 's hogy az erénynek legalább szavaival kell élnie. — Ezért csatáztatik családi viszonyokból eredett harczokban a' nemzeti becsület, 's honi dicsőség' szavai alatt, — ezért hozatik fel a' vallás' szent ügye, ha spoliatio czéloztatik. A' legnagyobb zsarnokság érzi fertelmességét 's palástot keres magának leghivebb, az az: legalábbvaló szolgái előtt is. De valljon a' történetiró hígye-e ezt, 's midőn például Erzsébet 's Jakab, 's Károly 's Cromwell spoliátiót követ spoliatio után, 's midőn korunkban a' tory álnok ajtatossággal sóhajtozva, a' vallással védi dézsmáit, ne rántsa el arczaikról a' csúf álorczát a' jövőkor, 's ne mondja az alávalóknak: ti nem hísztek mert szivetek nem tud szeretni. Ti álnokúl visszaéltek a' vallás' szent nevével 's az égre mutattok, hogy a' feltekintő sokaság ne lássa, miként fosztjátok meg birtokától e' földön; de a' kor, melly utánatok jön, nem hallja az álnok szavakat, csak tetteitekről emlékezik, csak azon emlékeket látja, mellyeket tinnen kezeitekkel emeltek, 's szétdúlt hazátokat látva 's boldogtalan népességét, elmondja átkát feletteték. — Az angol nép nemes és nagylelkű 's nem tűrte volna testvér népe' elnyomatását, azért kell gátot emelni közte, gátot, melly erősebb a' puszta nemzetiségnél, 's melly mint a' szín az amerikai fejér 's fekete között, áthághatatlanúl állhata a' két felekezet között, csak ezért említetett vallása. —

a' szigetnek a' béke visszaadatnék ismét. De az idő megszűnt, mellyben ez engedmények által még lehető vala; — mert ha bár nagyobb csalódás nincs, mint azon uraké, kik mindig a' történeti alaphoz ragaszkodva, mindent mi nem százados, az ideologia' nevével szoktak bélyegezni; mintha nemzeteknek, hogy biztosan álljanak, nem volna épen úgy elvekre szükségök, mint az egyesnek; — van egy időszak, mellyben az elvek nem segíthetnek többé, 's illyenben vala Irland most.

Az utolsó tizedben sok történt a' catholicusok' felsegélésére; a' törvények, mellyek vallások' gyakorlata ellen egykor hozattak, nagy részint megszüntettek; a' birhatási jog, mellytől a' nép' nagyobb része századokig meg vala fosztva, visszaadatott; de valljon az annyi ideig elnyomott pápistának, kit százados zsarnokság mindenétől megfosztott, adott-e ez valódi birtokot? vagy csak anyagi lehetséget annak megszerzésére? 's midőn a' kormány egy részről olly keveset segíthete, nem látta-e már is száz meg ezer panasznak kitéve magát? nem kelle-e általlátnia, hogy csak a' jelen pillanat' szükségeit tekintenie többé nem lehet; hogy olly törvény, melly csak a' jelen bajok' orvoslásáról gondoskodva elvet nem foglal magában, mellyen a' jövő épithessen, többé nem segíthet, 's végre csak oda vezetheti a' nemzetet, hogy minden törvényhozási elvet elvesztve, századokig reformálva, többi bajaihoz még azon egyet nyerje — mellynél törvényhozásnál nagyobb nincs, — *a' bizonytalanságot.*

Az irlandi nép nem törvényeket kiván. Anyagilag szenvedett, anyagi éldeleteket akar; birtokától fosztatott meg, birtokot kér; százados elnyomás által kóldussá vált, 's látja mindenki, hogy miután rimánkodni megszűnt, rabolni fog kezdeni, 's mit e' népen századok vétkeztek, azt egy év vissza nem adhatja többé. —

Ez épen nagy felelősége minden törvényhozónak, hogy egyszer az igazság' ösvényitől eltérve, vissza nem mehet; minden, mit a' törvényhozó tesz, bár mi vétkes 's igazságtalan legyen, számtalan privát viszonyok' alapjául vétetik; mitől egyeseket jogtalanúl megfosztott, az polgárai által igazságosan csak a' törvény bizodalmában biratik; 's később vagy előbb a' pillanatnak jönni kell, mellyben mint Irlandban ez időszak alatt, puszta concessiók a' népet többé ki nem elégitik, nagy változtatások, a' köz-

rend' felbontása nélkül lehetetlenek; 's mellyben a' legnagyobb kormányzó előre láthatja a' vészt, de a' nélkül hogy kitörését meggátolhatná.

1798-ban az előre látott zendülés kitört; 's a' mire annyi bizonyossággal számolni nem lehete, rövid küszködés után elnyomatott. — A' franczia had, melly a' lázadóknak segedelmére vala jövendő, elkésett, a' népnek birtokosabb része elijedve a' franczia zendülés' következéseitől, a' lázadóktól vagy visszavonúlt, vagy épen ellenök nyilatkozott. 'S így noha a' zendülés alatt, a' mint mondatik, több 300,00 embernél veszté életét, és mintegy 3,200,000 ft sterlinget érő birtok rontatott el; mind ez, mint egy szomorú álom ment át e' népen, 's csak az 1800-ban véghez vitt parlamenti uniót hagyá maga után.

Való, hogy a' pápistagyülölés, melly az irlandi reformáltak között az előbbi század alatt már szűnni kezde, e' szerencsétlen zendülés után új erőt nyert; való, hogy sok concessio, mellyet a' catholicusok lázadások előtt biztosan várhatának, most midőn a' győzelem után a' protestánsoknál a' félelem 's vele az egykor olly hangosan hirdetett igazságszeretet megszűnt, távol időkre halasztatott; 's hogy maga azon igéret, melly az unio' alkalmával tétetett: hogy a' catholicusok minden politicai incapacitástól fel fognak mentetni — nem teljesítetett; de igaz marad mind e' mellett, hogy a' catholicusoktól a' győzelem után sem vétetett el semmi jog, 's hogy midőn 1810b. a' catholicus biztosság munkálatait elkezdé, Keogh János ki azt akkor vezérlé, 's később O'Connel ott kezdheték honoknak reformját, hol az 1798ban elhagyatott.

Nem szándékom e' férfiúról bővebben szólni, kinek életrajza egy nemzet' újonnan születését foglalja magába; Európában alig van talán egy ember, ki tetteiről elfogúltság nélkül ítélne, 's miként épen egy vagy más vélemény' szemüvegén átnéz, ördögnek, vagy istennek nem hirdetné a' nagy agitatort; a' jövő talán igazságosabb leend mind hibáira mind érdemeire nézve; a' jövő talán átfogja látni, hogy ő is ember vala, az emberiség' hibáival küszködő, de *nagy* minden kicsiségei mellett; ez idő hol róla ítélhetnénk, még el nem jött; most csak munkásságáról szólhatunk.

Bámulatra méltó a' hatalom, mellyet e' férfi honja felett gyakorol; 's ha valami van, mi századunkat azoktól, mellyek ezt

megelőzték, megkülönbözteti, ha valami találkozik szenvedésteli korunkban, minek említésénél az emberbarátnak szíve örömben emelkedhetik, ez ember' hatalma joggal ébreszthető ez érzeményeket. Szerény körben születve 's nevelve, őt eldődeinek neve, őt dúsbirtok vagy mi más még fényt szokott adni a' világon, nem hivá fel a' nagyszerű pályára; egy elnyomott honnak szegény polgára lépe fel az életben, 's ha szivét önnösség vezérli, nagy ügyvédi hír-'s fáradságosan gyüjtött vagyonosságnál, mellyet gyermekeire hagyhat, alig terjedhetének továbbra legfellengzőbb reményei; 's ím e' férfi elfelejtkezik magáról nemzete' fájdalmai között; e' férfi elnyomott hontársainak ügye mellett szólal fel 's *nagygyá* válik, *nagygyá* mint ember nem vala még: *nagygyá*, csak mert szive honjáért lángolni tudott, mert ajkai nemzete' jogaiért szólni mertek; mert munkássága' czéljául nem ön javát; hanem ön magát a' közjó' eszközének választá; nagyszerű ez 's bámulatra méltó! de valljon nem kell-e szomorúan elesmernünk, hogy mind e' munkásságnak a' közjóra nézve még csekély sikere volt; hogy mind ez érdemek mellett, mind e' hír után melly általok szereztetett, Irlandnak sorsán még segitve nincs; hogy noha a' catholicus emancipatio 1829-ben kivivatott, noha a' whig kormány egyik legfőbb feladásának tekinté mindig az irlandi népnek kielégitését; e' nép még mindig szenved, még mindig nem látja enyhűlni sorsát, olly annyira, hogy ki ezen országnak jelen állapotját tekinti, azt talán még szomorúbbnak fogja találni, mint egykoron, 's mi ennek oka?

Oka maga azon harcz, melly ez országban az elnyomás ellen vivatik; oka maga az agitatio, melly által e' nép jogai' visszanyeréseért küzködött; oka egyszóval azon forradalmi állapot, melly ez országban létezik, 's melly a' jövőre áldást terjeszthet, de a' jelenben minden jólétet 's biztosságot elöl. — Mert valljon ott hol szenvedelmek lázonganak; hol két párt a' kétségbeesés' állhatatosságával jogaiért, életéért ví, lehet-e jólétet várni? lehet e várni, hogy a' kezek, mellyek most rázák le bilincseiket, ha munkálni elég erősek volnának is, nem bosszuért fognak emelkedni? hogy ott hol a' kórmány sympathiákat nem gerjeszt, hol senki bizodalommal nem követi tetteit; hol ereje csak tettleges 's nem millióktól támogatott; a' köz jó gyarapodni fog? Nagy egy nép forradalmaiban is lehet; lehet dicső 's hatalmas magában anarchiája' köze-

pében, hol mint a' beteg lázának egész dühével néha többet tesz mint természetes erejétől várni lehete, de boldoggá csak a' nyugalom' áldásai között válik, csak kormányának közbenjárásával. 'S valljon lehet-e ezt Irlandtól várni. — Elnyomva századokig, megszabadítva végre részletesen, mert a' szükség kivánà, elnyomva ismét mihelyt a' környülállások engedék, mi másban bizhata e' nép mint ön magában; mi mástól várhatá szabadságát, mint azon karoktól, mellyek mind azt mit szabadságból eddig, birt, kivívtak. De szomorú tapasztalások vigyázóbbá tevék a népet; látá, hogy a' harczok' sorsa mindig bizonytalan; látá, hogy a' legigazságosabb fegyverek legyőzetnek, 's hogy épen belőlök gyártatnak a' legnehezebb lánczok népek' elnyomására, 's nem nyilvánosan emelé többé a' pártütés' zászlóját. — A' törvények egy jogot hagyának neki: az *egyesületek' jogát*; egy nagy férfi használni tanitá e' jogot; 's kik harczolni gyengéknek érzék magokat, szűntelen fenyegetésben keresék erejöket, mellyben magok bizni, mellytől elleneik remegni tanultak.

Van egy nagy oktatás az emberi nem' történeteiben, mellyre kevesebbé szoktunk figyelmezni, mint kellene: az, hogy minden állhatatos törekvés czélját végre eléri, 's hogy nemzetek között mindig azok emelkedtek legmagasbra, vagy legalább azok értek el egy részletes felsőbbséget, kik helyzetök által bizonyos pályára szorítva, természeti változékonyságokban viszonyaik által gátoltattak. Róma mig az olasz háborúk tartanak, Athene mig nem uralkodik, az egyház mig a' világi hatalommal küszködnie kell, emelkednek; felérve zenithökre, tetteik szabadságokban állnak, 's visszamenni látjuk. — Igy lett elébb Holland, később a' britt sziget a' világ' első tengerhatalmává; igy lett a' spanyol mig a' maurok ellen küszködött, a' világ' legvitézebb nemzete. Igy váltak gazdagokká a' zsidók üldözve mindig 's mindenütt, megfosztva birtokoktól, sőt személyes bátorság nélkül olly annyira, hogy például a' bretagni assisek 1239. a' zsidók' gyilkosai ellen minden panaszt tiltanak. Nem látjuk-e végre a' 16-dik században e' népet a' hatalom' azon polczára emeltetve, hogy Livornoban a' Medicaeusok hatalmának legszebb korában közmondássá vált: jobb a' nagy herczeget megverni mint egy zsidót; ezen pénzen alapult hatalomra nem az emelte-e, hogy a' zsidók a' pénzkeresésre mint egyetlen lehető életczélra századokig kinszerítve valának? Igy

nyerték végre az irlandiak az egy egyesülési jog által vissza egész szabadságokat, csak épen azért, mert egész tehetségök, keblöknek minden ereje csak ez egy jog' gyakorlatában pontosúlhatott. Ha vizet keskeny csőbe szorítunk, a' helyett hogy természete szerint elszélledne, emelkedni fog; 's igy az ember mennyivel keskenyebb körre szorítjuk, annyival magasabban emelkedik ez egy kis ponton, melly szabadságának engedtetett, 's mellyről mint az ugrókút ha legmagasabb fokát elérte, ismét el fog terülni a' neki rendelt rónán.

De míg e' forradalmi állapot egy nemzetnél tart, míg az úgy nevezett békés agitatio minden elmét mozgásban, minden viszonyt függőben tart, addig a' törvények áldó befolyásokat nem gyakorolhatják. 'S ha Irlandnak állapotja nem volna is olly szomorú mint azt látjuk; ha népessége nem volna annyira elszegényedett; ha polgárjai között léteznék is azon közép osztály, melly minden alkotmányok' legerősb talpköve; ha a' nép nem volna is demoralisálva hosszú elnyomás által *): míg ez állapot tart, sebjei nem fognak gyógyúlni soha.

---

*) Minden egyes történeti jelenet' igazságos megitélésére, mindenek előtt szükséges azon korra tekinteni, melly azt megelőzte. Nem annyira jelen viszonyaik, mint a' népek' erkölcsi jellemei határozzák el állásokat, 's ha néha a' legroszabb formák alatt népeket virágozva találunk, elég volna egy tekintet a' múltba, azon meggyőződésre, hogy mind e' jó 's nagy más viszonyok alatt fejlődött. — Igy ha sokszor a' despotia' védelmére hozatnak fel történeti adatok; ha Augustus' százada említetik, XIV-dik Lajos vagy Napoleon, 's a' művészetek' virágozása 's a' franczia hatalom' óriási kifejlődése e' korokban; nem az-e oka azon tömjénnek, melylyel a' korlátlan hatalom említésöknél megtiszteltetik, hogy historicusaink csak épen a' kort magát tekintik, 's nem azon századot, melly megelőzte; mert ha ezt tennék, vajmi könnyű volna meggyőződni, hogy e' magasztalt művészet 's bajnoki erő, sokkal nemesebb dolgok' romjai felett virágozott, 's hogy Augustus' nagy költői, 's Napoleon' hősei a' római szabadság' végharczai', a' franczia forradalom' nagy időszakában nevekedtek. — Ha a' despotiát első napjaiban mindig olly nagyszerű-

Csak ezen állapot' megszűnésében fekszik tehát Irland' reménye; át kell látnia végre az angol kormánynak hogy Irlandot csak igazságosan lehet kormányoznia; hogy egy nép a' másiknak tulajdona nem lehet; 's hogy az ég midőn a' két szigetet olly közel állítá egymáshoz, természetes frigyeseknek rendelé népeit, de nem alattvalóknak; át kell látnia, hogy a' hatalomnak nagyobb veszélye nem lehet, mint az, ha szerfelett kiterjesztetik, 's a' népet lánczokba vetve önmagát megfosztja azon karoktól, melyeknek védelmébe leginkább bizhatnék. — De át kell látni a' nagy agitatornak is vagy azoknak kik őt követni fogják, hogy honoknak, miután jogait kivívta, nyugodalomra van szüksége, hogy mihelyt az igazság megadatott, a' forradalomnak meg kell szűnni, hogy valamint szép vala nemzetök mellett felkelniök, valamint dicső vala hatalmas szavakkal a' szabadság' szenvedelmét felgerjeszteni, úgy jönni fog a' pillanat, mellyben honok' javáért hallgatniok kell; nehéz feladás mind a' két részről, nehéz a' kormánynak legyőzni annyi előítéletet, kielégíteni annyi kivánatot, előre látni annyi szükséget; nehéz feladás azoknak, kik forradalmi munkásságok által olly hatalmasak valának, kiket népök imádott, 's kik azon pillanatban, mellyben munkásságokról lemondanak, ócsároltatni, számtalan középszerűség által bántatni fognak. De csak ez egyetlen reménye Irlandnak, 's talán azok, kikre e' nép sorsát bizá az istenség, megfognak felelni hivattatásoknak.

Bár mi nagy hatásuak legyenek is azon egyéb módok, mellyektől Irland' regeneratiója néhányaktól váratik, elég közelebbről tekinteni e' módokat, hogy meggyőződjünk, miképen létreho-

---

nek látjuk, 's bámulva felnézünk azon emberekre, kik irányt adva nemzeteknek évek alatt véghezvittek, mit századok alig mertek reményleni, oka nem a' despotia, hanem az, hogy a' szabadságnak örököse vala; miként a' gyujtóüveg, csak az által nyeri erejét, mert a' nap' elszéledt sugárait központosítja: úgy a' despotia többnyire csak azért nagyszerű, mert nem magából fejlődött erőknek egy közirányt ád. De fordítsuk a' nagy történetkönyv' lapjait 's mi következik a' fénypontok után? Augustusra Tibér, Nagy Károlyra a' Karolingiak, XIV-ik Lajosra XV-dik, Napoleonra a' restauratio; oka, mert e' korszakokban, a' korlátlan hatalom önnevelte emberekkel dolgozik, 's csak azon erővel élhet, mellyet önmaga a' népekben kifejte.

zások vagy lehetetlen, vagy épen csak azon békeállapot után lehetséges, mellyet mint Irland' regeneratiójának egyetlen hihetőségét felállitánk. Három azon mód, az 1-ső egy az angolhoz hasonló szegény ellátás, a' 2-dik a' népességnek kivándorlás által eszközlendő kevesedése, a' 3-dik gyárok által szaporitása a' munkának 's élelemmódoknak.

De valljon (miután az elsőről már elébb terjedelmesebben szóltam, 's annak czélirányatlanságát mint reményleu megmutatám) lehet-e a' kivándorlásban nagy reményeket helyzeni? Nem szándékom az eszköz' kegyetlenségéről szólani. — Ki hazáját szereti, ki csak egyszer élvezé azon boldogságot, mellyet a' hazának eszméje sziveinkben gerjeszt, ki csak egyszer érezé a' fájdalmat, mellyet távol honunktól a' legkisebb emlék melly szülőföldünkre int, kebleinkben gerjeszt, az érezni fogja, hogy ezereket kivándorlásra kinszeriteni, nem más, mint ezereknek életi boldogságát egyszerre elrontani, egyszerre elrontani mindent, mi ez életben édes vala, egyszerre feldúlni minden reményt, melly az embert életének első éveitől férfi koráig fentartá, elkeseriteni minden emléket, melly fájdalmait vigasztalá. Az embernek szükséges a' haza, boldogságára remények kellenek, 's ha önnösségének szük körén végre átfutott, ha végre általlátá, hogy e' rövid életben önmagának olly keveset lehet reményleni, hogy ez maga alig elérve csalódássá válik, mert vágyait ki nem elégité: csak a' haza az, miért reménylenie lehet; az embernek szükséges egy hon, mellyért fáradnia, mellyért halnia lehessen; szükséges egy név, mellynek említésénél felhevűljön; szükséges egy darab föld, mellyet magáénak nevezhessen, 's ha nem volna is más joga reá, mint hogy eldődei itt pihennek, hogy önmaga itt fog enyészni; 's ki valakit ettől megfoszta, többet vett el tőle, mint a' világ minden kincseivel adhatna. — De hagyjuk ezt, mit sokan úgy is az érzelgések' sorába fognak számlálni A' népnek kenyér kell, ruházat, néha egy kis tánez vagy bor, a' többi —— az mit az emberi nem' isteni bélyegének szoktunk nevezni, minden mi az érzemény' a' gondolat' világaiba tartozik, a' népet nem illeti. De valljon ha ezt megengedjük is, ha az Irlandi népben a' honszeretet' magas érzeményre nem találtatik, ha a' kivándorlás senkinek fájdalmas nem leend; valljon lehető-e az?

Vegyük a' dolgot practice. — Irlandban közel 2,000,000 szegény találtatik; már felvéve, hogy egy hajón 1000 ember költözhet át (mi minden közönséges számoláson felül áll), 's hogy így 100,000 embernek csak 100 hajó volna szükséges, hány év kellene, hogy ezen átszállítás, ha bár az egész hadsereg arra fordíttatnék, csak történhessék? 's még is nem volna-e szükséges, hogy ezen népesség' kisebbedése egyszerre történjék? mert másképmi való haszna lehetne e' szigorú eszköznek? de nézzük a' költségeket. 1826-ban a' költség melly egy 3 személyből álló családnak átszállítására szükséges, 60 ft. st. az az: minden személyre 12 ft vétetik *), a' tapasztalás e' számolást elégtelennek mutatá; már lehet-e feltennünk, hogy az irlandi birtokosok illy terhet magokra vegyenek, melly végre csak jelen, nagy részint a' népnek nagy számával összekötött jövedelmeiket csonkítaná.

De valljon azon industrialis kifejlődés, mellytől néhányan Irland' jobb jövőjét várják, segíthet-e e' nemzet' bajain? Vannak emberek, kik roszúl értett nemzeti hiúságból nem akarván másoknak elsőséget engedni semmiben, olly annyira megkedvellék a' gyárakat, hogy hazájokból minden mesterséges módokon gyári országokat kivánnának csinálni. — De valljon, ha ez sikerűlhetne is, valljon láttak-e ezen urak valaha gyárakat? vagy ha láttak, olly kellemetesnek találták-e az állapotot, melly bennök a' munkásnak nyujtatik, hogy azt nemzetöknek másképmerték ajánlani, mint legfeljebb orvosságként az éhenhalás ellen? — Nézzük Angliát, felszine 1831-ben 1,055,982 ember által miveltetett, 's így ez csak gyári ország; de valljon ha Manchesterben azon nagy szomorú épületek' egyikébe bémene 's a' munkásokat nézé, nem kelle-e kívánni minden embernek, kinek szíve helyén van, hogy az agricultura inkább 4 olly számot használna? 's ha meggondolá a' szegény taxákat, 's mi nálok szörnyebb, hogy illy nagy áldozatok mellett olly kevés szerencsétlenséget enyhíthet, valljon kívánhatá-e még, hogy hazájának földmivelő népessége erre jusson? — Valamennyi nemzeti gazdák közűl emberiebb elveket nem fejte ki senki, mint Sismondi e' szavakban: à nos yeux, nous n' hésitons point à le dire : la richesse nationale est la participation aux avantages de la vie *pour tous*, miből világos, hogy gyári ország

*) Emigration comitée 3 report.

illy értelemben gazdag nem lehet. — Lehetnek egyes colossalis vagyonok (mi egyáltaljában inkább annak jele, hogy egy, sokaknak vagyonát magáévá tevé) de köz jólét soha, ha más okból nem is, legalább azon bizonytalanság miatt, melly minden gyári munkás' feje felett szűntelen lebeg. — A' gyármunkás azt, mit produkál, nem emésztheti fel önmaga, 's a' miből élnie kell azt mások produkálják, 's így, ha nem tekintek is itt a' capitalista' kegyetlenségére, sorsa mindig a' csere lehetőségétől függvén, mindig bizonytalan.

Van egy szó, melly némelly nemzetek' aristocratiájánál igen szokásban van, az, hogy „ön zsirunkban fúlunk meg", 's melly más szavakra fordítva nem mást tesz: mint hogy alkalmok nincs, az ország' zsirját a' külföldre kivinni, 's miután ott más éldeletekért felcseréltetik, illy formában felemészteni azt, mit másképmásokkal kellene közleniök.

Ezen hibás nézet, mellyet más nemzeteknél roszúl értett népgazdasági fogalmak szültek, Irlandban inkább a' nép' szerencsétlen állapotának következése, melly a' jelenben olly szomorú, hogy mindent mi még nem probáltatott, reményként tüntet az emberbarát elébe. De valljon ezen gyáripar, melly a' népnek ha nem is jólétet, de legalább élelmének biztosítását igéri, lehetséges-e Irland' jelen állapotában? ha elvonatkozunk is attól, hogy a' gyárak csak belconsumtio által virágozhatnak, 's hogy ezt annyira elszegényedett országban mint Irlandban reményleni nem lehet; valljon várhatjuk-e hogy itt, hol biztosság nem létezik, hol minden birtok szűntelen megbántásoknak czélja, hol egy hatalmas agitator minden kezet egyszerre a' munkától elvonhat, hol egy szóval az történik, mit 20 év ólta Irlandban látunk, gyárak támadni fognak? minden iparnak csak biztosság éltető ereje; 's csak ha ez Irlandban helyre állt, támadhat mint a' jobblétnek következése az, mitől a' jólétet várni nem más, mint egy lehetetlenségre alapúlt remény.

Helyre kell tehát állítani e' biztosságot, helyre kell állítani az igazságot, melly nélkül nyugalom 's biztosság nem létezhetik, 's csak akkor kerülhetnek jobb napok Irlandra.

De nem utopia-e ezt reményleni? én úgy tartom nem!

Egy idő óta az elmék a' társaságnak új organisatiójáról kezdenek gondolkozni, egy fertály század alatt több systémát láttunk

feltűnni, 's elmúlni, melly ha bár módjaiban fellengző 's túlságos, végczéljaiban mindig nemes vala! Mit jelent ez? az emberek' változékonyságát, szól az egyik, mert csak általa ingereltetünk új combinatiókra; az új systémák' lehetetlenségét, szól a' másik 's igaza lehet; de véleményem szerint leginkább azt, hogy korunk emberszeretőbbé vált, hogy a' közjó 's minden embernek boldogítása, nem az emberbarát' kedves álma többé, mellybe a' szomorú életből néha visszavonúl, hanem fenségés czélja, melly után egész erejével törekszik; hogy az emberi nemnek új szükségei támadtak, mellyek a' mostani formákban kielégülést nem találnak; 's hogy e' formák változni fognak; mert az ember bár milly gátak állíttassanak elébe, végre szükségeit mindig eléri. — Mikor, hány század után? ki tudja ezt! de hogy elérni fogja, hogy késő ivadékainkra jobb napok várnak, teljes meggyőződésem. — Az emberi nemet nem tarthatja fel senki haladásában. Bár mi dühöngve rohanjon az egyes folyam a' tenger' dagálya ellen, a' lassan emelkedő végre visszanyomja gyenge ellenét, 's medrébe el fogja önteni árjait.

Tekintsünk vissza a' múltba, 's ha az igazságot nem látjuk is győzve még, ha tanitóinak nem volt is még más apotheosisa, mint méregpohár és keresztfa, nem látjuk-e mindig az elnyomatás alatt is elölhetetlenül tovább terjedni az igazságot? nem látunk-e minden korban, minden népnél egyeseket, kik mint az emberi nemnek Istenrendelte tárnoki keblökben hordozzák a' kincset, melly egykor az egészt boldogítani fogja? 's ha bizonyos eszmék minden üldözésnek ellenére tovább léteznek, ha az emberi nem által minden institutióknak alapjául fogadtatnak, — mert mi nem hazudna legalább moralis 's emberszerető elveket, — valljon le kell, le lehet-e mondani reményeinkről?

Egy idő óta szembetünő léptekkel halad a' moralitás az emberek között; az erény 's vallásosság nem gúnyoltatik többé, az erkölcstelenség elveszté legalább szemtelenségét, maga a' gonosztévő emberibb lett. Századunknak egyik legnagyobb gondolkozója, Bentham diadalmasan megmutatá a' haszon 's erkölcsiség', az az: érdem 's jutalom' együttségét; egymásközti kármentesitési társaságok által az egyesek' érdekei mind inkább öszvefolynak, 's miután a' rabszolgaság az angol gyarmatokban megszűnt, Irland úgy tartom, nem sokáig várhatja jogait.

Hogy ez ország' javára az utolsó félszázadban sok történt, láttuk; hogy ez engedmények, legalább a' mi az egyeseket illeti, siker nélkül nem valának, minden, ki ez ország' viszonyait ismérí, tudja *), 's ugy tartom, ha igazságtalanok lenni nem akarunk, várhatjuk Angliától, hogy nemes ösvényén tovább haladni, várhatjuk Irlandtól, hogy miután jogait kivíta, megnyugodni fog. — Az igazság' pályáján is csak az első lép és nehéz; 's az irlandi nép mint mindenik, lázong 's pártoskodik egy ideig, még akkor is, ha jogait már kivíta, — de nem sokáig.

B. Eötvös József.

---

*) 1778-ban csak nyolczvan catholicus földbirtokos vala törvényesen elösmerve Irlandban: ma nem lehet az egész ország' egy tizedénél kevesebbre becsülni Irlandban a' catholicus birtokot. Sok catholicus, ki földet maga nem bir, mint adott pénzének hipothecájára joggal bir más' jószágain *). Negyven év előtt a' catholicusok az ügyvédi hivataltól kizáratták, most többségben vannak. A' catholicusok' kereskedése, melly egész Irlandban, 's jelesen a' nagy városokban mint Belfast, Dublin, Cork, Limerick és Galway virágozó, már roppant capitalisokat teremte. Csak egy adat is elég e' virágzásnak bebizonyitására: az, hogy már 1829-ben az irlandi bank' tőkéjének kilencz tizede catholicusok által biratott. *Beaumont: l'Irland.*

*) 1829. 1830. és 1831-ben 2,448,000 ft sterl. adatott irlandi jószágokra hipothecában, 's e' pénznek nagy része catholicusok által kölcsönöztetett. The great portion of lenders upon judgements, are the middle classes, shopkeepers, persons who have been in trade, and who reside in the country towns, — Roman catholics principally; and in the transfer that is now going on, there is a great deal of landed property going into roman catholic hand on account of the nature of the incumbrance. *Tithes in Irland.*

MAGYAR AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Az irói tulajdonról.

1. §.

Olly jog mellett emelem föl, rövid idő alatt másodszor, szavamat, melly noha a' mívelt világ' tudósai és statusférfiai által, mind természetjogi mind társasági elvből, majdnem egyetértőleg el van ismerve; mégis hazánkban a' törvényhozás' tárgyává még eddig nem lett, némelly egyesek által már eddig is megsértetett, szellemi fejlődésünk' haladásával pedig, törvényes közbelépés nélkül, ma holnap még érzékenyebb, 's a' literaturára kárhozóbb sérelmeknek leszen kitéve; sőt legujabban egy, mint látszik a' socialis kötelességek' méltánylásában nem messze haladott szerkesztő által, nem tudom nagyobb meggondolatlansággal-e vagy együgyüséggel — habár mellesleg is — alapjaiban megtámadtatott. Értem *az irói tulajdon' szent jogát.*

Elveim, nézeteim, mióta a' tárgyat először megpendítém *), nem változtak; 's így, miután a' dolgot itt minden oldalról tekintetbe akarom venni, nem kerülhetem el sok gondolatnak ismétlését, a' szavakét pedig szükségtelennek tartom.

2. §.

Irói *tulajdont* emlitettem. Mert mind az, mit saját, akár belső tehetségeinkkel, akár külső eszközeinkkel, idegen jogok' sérelme nélkül szerzünk, elvehetetlen igaz tulajdonunk. Illyen, minnen jobb valónk' része, kifolyása, szellemi tehetségeink' irói munkásságának eredményei is; és pedig kétszeresen, egy felül

*) Athenaeum, 1838. I. 707—18. szel.

mint *eredeti birtok*, t. i. velünk született erők' és tehetségek' szabad kifejlésének gyümölcsei (= telek); másfelül mint *szerzett birtok*, mert arra, hogy valaki magát iróul képezhesse, idő kell, melly alatt e' helyett bármi anyagi birtokot kereshetne, készületek 's anyagi eszközök szükségesek, mik költséggel járnak (= investitionalis tőke). 'S így az utánnyomás, melly az írót ezen eredeti és jól szerzett *tulajdona' szabad használásában gátolja*, már észjogi szempontból is *igaz birtokon elkövetett ellulajdonítás.*

3. §.

De tekintsük azt társas-jogi szempontból is, mert tudjuk, hogy a' természeti jogok a' társas állapotban, társas czélok végett, gyakran szükséges módosításokat szenvednek, sőt néha fel is függesztetnek: mint péld. a' személyes szabadság' joga, melly a' börtönzés —, a' szabad gondolatközlése, melly censura és sajtótörvények által korlátoltatik, mint a' személyes létezés' joga, melly a' halálos büntetés által el is vétetik. Mert a' társaság' czélja az embert természeti magánjogaiban biztositani, és csak e' biztositás', az erősebbnek joga (ius fortioris) elleni védelem' kedvéért tűrjük ama módosításokat, korlátozásokat, sőt felfüggesztést, azon elv szerint: hogy nagyobb jóért kisebb roszat tűrni nem csak okosság, hanem épen ezért önkötelesség is.

Minden rend, jog, sőt a' status' eszméje és lehetősége is a' tulajdonnak sérülhetetlenségén alapszik, 's hol a' tulajdon kimutatható, legott eltörölhetetlen is. Hogy pedig az irónak munkájához joga *tulajdon*, kimutattuk (2. §.). Melly socialis anomalia lenne már, biztositani az anyagi birtokot, és nem a' szellemit; megengedni hogy bárki, materiális termékeiről még holta után is rendelkezhessék, midőn a' szellemi még az alkotó' életében sincs elismerve: 's mind ez akkor, mikor kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a' kettő *egy* alapon nyugszik, 's emez azon felül még nemesebb tehetség' eredménye is amannál!

De az iróí tulajdon, úgy is mint *társi magánjog* követelheti a' status' védelmét. Mert társaságban is, positiv törvény szerint, egyik kútfeje a' birtoknak az uratlan dolgok' elfoglalása; már pedig van-e birtok, melly inkább tekinthetik jogos

elfoglalásnak, mint a' szellemmű, szerzőjére való viszonylattal: mellynek elemei t. i. a' köz értelmesség' kincstárában elszórva léteztek, és ez új kapcsolatban, e' viszonyításban, ez eredményekkel, csak az elfoglaló' szellemi munkálkodása' hozzájárulásával lettek azzá, a' mik? Megtagadhatja-e a' status, és milly czím alatt tagadhatja meg illy nemes szerzeménytől azon védelmet, mellyet jog és törvény a' lelketlen és dologi birtoktárgyak' első elfoglalóinak — bár minden érdem' hozzájárulása nélkül is — biztosit?

4. §.

A' státusnak továbbá nem csak a' birtokot, hanem a' *szerződéseket* is védnie kell, mert szabad és biztos szerződhetés nélkül nem csak igazság- és czéltalanul lenne korlátolva maga a' tulajdonjog, nem húzhatván ebből minden, észjogilag is szabad hasznot; hanem minden társasági viszony megszűnnék valóság lenni.

Az irói tulajdon' joga tehát mint szerződésen alapvó jog is köz biztositást követelhet. Mert midőn az iró gondolatait anyagi jelek' összesége által anyaghoz köti, 's igy dologgá (munkává, könyvvé) tészi, 's rajta *mint* dolgon bármikép, ajándék' vagy eladás' utján túl ad: azt, mint magában értetik, mindig *föltételesen* tészi, azaz, nem a' munkát elvontan véve, nem a' szellem' művét ajándékozza vagy adja el, azon hozzá eredetileg tapadó joggal: ‚belőle, mint igaz birtokból, mindennemü hasznot húzhatni', tehát nem annak mechanicai úton sokszorozhatása' és igy áruvá-tétele' jogát*); — hanem valami egyedi dolgot, példányt,

*) Mutatja ezt azon roppant aránytalanság melly a' szerző (kit legalább is *egy* karba fog az irói tulajdon' legkonokabb tagadója is sorolni a' vevőkkel) 's a' vevők' jogai' *alapja* közt volna. A' szerző' jogának alapját a' *magát kiképezhetésére* fordított pénz-, idő és fáradságabeli tőke' kamatai 's a' *munka' előállítására* fordított ideje, fáradsága 's külön eszközökre tett költségek teszik, midőn a' vevőét az a' forint vagy pár forint, mellyet a' könyvért adott!! De másfelül vajjon nem lenne-e képtelenség ugyan azon tárgyat 's jogot egyszerre százak, sőt ezereknek eladva képzelni?

v. példányokat ad el, eszközt ad erkölcsi haszonbérbe, mellynél fogva a' vevő, az anyaghoz kötött eszméket, ismereteket felfogja, magában visszateremti, és saját szellemi munkálódása' hozzájárultával *szellemileg* minél teljesben és szabadabban kibányászsza. Más jogot a' szerző munkája' bármelly eladó példányához nem kötött, okosan nem köthetett, áruba nem bocsátott: mást a' vevő nem vett, nem vehetett, 's így ama' szellemi használhatásnál egyebet nem is bir. Olly hallgatag szerződés ez, mellyet, ha ellenkezője világosan kimondva nincs, sem erkölcsileg, sem jogilag kétségbe nem vonhatni: szintúgy nem, mint péld. a' bankjegyek, kötelezvények, részvények' 'stb. effélék' másolhatási és sokszorosítási tilalmasságát, melly, ha kimondva, ha törvények által sanctionálva nem volna is, kiadójok' szándéka, az institutio' czélja, a' társasági köz érdek 's a' moralitas által hallgatva is el volna ismerve; 's így az utánkészitést tiltó törvény is nem alapját tészi a' tilalomnak, hanem csak külső erősségét.

5. §.

Nem gyengébb azon jogczím, mellyet az iróknak az *érdem* ad; sőt Renouard *) ki „az irói tulajdont", mint alább látni fogjuk, tagadja, az érdemet elég erősnek tartja, hogy az iróknak, utánnyomás elleni védelem-követelését necsak helyeselje, hanem arra *jogot* is alapitson. T. i. a' socialis szerkezet kettős alapon nyugszik: tulajdonon és munkán; az utóbbit jutalom nélkül hagyni annyit tenne, mint a' társasági gépet a' *mozgató erőtől* fosztani meg. De melly neme a' munkának ró fel nagyobb tartozást a' társaságnak, mint az irói, mellynek czélja az ember' nemesebb felének művelése, az értelmesség' terjesztése, az érzések' nemesitése és köz jóra irányzása; mik nélkül az emberi társaság vég czélját: kül- és belső jólétét el nem érheti? Minden munka, a' kapától a' kardig, meglelje-e díját, csak az ne, melly minden munkának, a' kapától a' kardig, biztositja sikerét: mert nem azon arányban oszlik-e fel a' népek közt a' társasági erő és köz boldogság, mellyben a' folyton haladó értelmesség és tudomány' eredményeinek hasznokat venni tudják, a' földmiveléstől a' hadi mesterségig? Nem annyit ten-

*) Traité des droits d'auteurs, par C. A. Renouard. Paris, 1838. 8.

ne-e ez, mint a' hadfitól azt kivánni, hogy ingyen védjen, a' tanitótól hogy tanitson, az orvostól hogy gyógyitson, szolgádtól hogy szolgáljon: fenállhatna-e igy a' társaság? Valóban szomoru helyzete lenne azon országnak, mellyben azt, hogy a' statusnak gondoskodnia kell, mi szerint az értelmesség' sáfárjai jutalmát vegyék fáradozásaiknak, még mutogatni kellene; 's azért a' kérdés itt inkább a' *‚miképen'* körül forogh at.

Fizetéseket szabjon-e a' status az iróknak? 's honnan, 's milly kulcs szerint? *Honnan*, mert milly roppant budget kivántatnék évenként arra, hogy e' keresetmód' megragadóinak, mindnyájának, létezésök biztositassék — mert ez ország tiz év mulva csak irókból állana, kiknek buzgósága által kétszer tiz év mulva minden tudomány kihalna; — pedig e' ‚mindnyája' itt a' fő, mert kisebb irói testületek eddig is vannak fizetéssel, de ezek zárt társaságok, azaz, tagjaik választás, nem szabad belépés által lesznek azokká: mi lényeges különbséget teszen. 'S melly kulcs szerint fog meghatároztatni a' szakmány, melly alatt az egyesnek elmaradnia nem szabad, hogy folyvást irónak ismertessék, 's mint illyen díját követelhesse? 'S egyforma jutalmat fog-e venni egy Vörösmarty, 's egy Berei-Farkas? 's ha nem, mert ez annyit tenne, mint a' szellemet rőffel mérni: hol a' mérleg, mellyel mindenki' munkálkodásának specifica-gravitását meghatározhatni? Pedig képzelhető-e a' status' részéről olly általános és egyoldalu maga-leköteleżés, melly viszont-kötelezést nem teszen fel, vagy a' más rész' jó szántától várja annak teljesittetését? de képzelhető-e e' viszont-kötelezés' előleges meghatározása is? 'S ki fogja elitélni, *mennyiben* felelt meg a' munkálkodás, mennyiségre vagy becsre, a' dijnak? Ki azt, mikor szűnt meg az iró megérdemelni díját, ha talán húzamosb ideig fel nem lépett semmivel? Ki fogja e' tengerben elejét venni a' sinecurságnak, mit eddig, bizonyos elvek szerint alkotott, sokkal kisebb tudós-intézetekből sem lehetett mindenkor kizárni? Irók fognak-e a' birószékben ülni, kiket kedvezés vagy idegenség vezérelhet; vagy nem-irók, kiktől egyelőre is meg kell a' teljes competentiát minden esetre tagadnunk? Akár hogy forgatjuk, képtelenség, lehetetlenség mindenütt.

Nem sokkal gyakorlatibb lenne olly határozás, melly munkaszámra rendelné megjutalmaztatni az irót, tehát minden mun-

káját külön megfizettetni, vagy azt megvétetni és kiadatni. De hát olly szabad munkálkodásra, mint az irói, a' status fog-e rátukmálni díjt, mellyet az iró nem elégel, tán nem is elégelhet, de elfogadni tartozik; vagy az iró' követelésétől lesz-e az felfüggesztve: amott az iró', itt a' status' szabadságának megkötésével. Vagy, mi még korábbi kérdés, ki fogná mindenek előtt csak *szükségét* is, vagy hasznát, egy vagy más munkának meghatározni? Új szikla, mellyen az iró' *szellemi* szabadsága hajótörést szenvedne . . . 'S így itt is kiegyenithetlen ellentételek, gyakorlati lehetetlenségek.

Vagy szabadon bocsássa a' status az irói tulajdont, de jogot adván az irónak a' kiadóktól minden nyomtatott, vagy már eladott példány után osztalékot követelhetni? De ki fogja ez osztalékot megszabni? ki ellenőrzeni a' példányok' számát, elköltét? ki az irónak behajtani illetőségeit, vagy költséget kölcsönözni a' mulhatatlanul bekövetkező száz meg száz adóssági aprólékos pörre? ki fogja .... de elég. E' feltevés lehetetlen; 's ha mégis eszébe jőne valakinek, egyebet bizonyitana-e inplicite, mint a' tulajdoni jogot?

Egy mód van tehát csak, melly szerint a' status az irói érdem' megjutalmaztatásának utat nyithat, és ez szintolly egyszerű mint legtöbb esetekben méltányos: ha t. i. munkáik felett tulajdoni jogot ismer el, vagy, ha így jobban tetszik, *az utánnyomást megtiltja.* A' közönség — a' vox populi — fogja ez úton irói t jutalmazni: a' szerint, mint azoknak hatását érzi 's tiszteli, a' szerint mint magát nekik lekötelezve érzendi. 'S ha e' jutalom ezer okoknál fogva néha kétes, néha kései: csak sórsát vádolhatja a' jobbat érdemlett iró, melly nem a' maga idejében, vagy nem más csillagzat alatt hagyá őt születni. 'S ez esetekben lenne aztán a' társaság' képviselőinek, t. i. kik a' kormányevezőt forgatják, azon szép hivatások, a' ritkább szellemeknél külön jutalmak által ütni helyre azt, mit egy reájok talán nem méltó kor vétkesen elhanyaglott.

6. §.

'S a' status nem teszen új vagy szokatlan dolgot, ha tulajdont ismer el, melly palpabilis, concrét dologhoz kötve nincs. Mik egyebek azon különféle engedélyek, jogok, kiváltságok,

mik találmányok, vállalatok' biztosítására adatnak, 's mik, ha nem magányos hanem köz czélok' tekintetéből adatnak, az egyedári, kiváltsági 's minden illy megkötő elv' ellenzői által is hejyeseltetnek? Sőt a' czéh' eszméje is egyeben nyugszik-e mint valami eszményihez, ész és ügyesség által igazgatott működéshez kötött *sajátságjogon*, melly a' mennyiben másnak azon természeti jogát korlátolja: ‚olly hasznát venni a' természettől neki adott és saját fáradsága által kiképzett tehetségeknek, millyet csak tud', igazságtalan, míg köz czélok által nem javaltatik. 'S ha valamelly status a' czéh' elvét elfogadja; ha bizonyos, a' közre hasznosan visszaható működések, vállalatokra kiváltságokat ad: nem hozza-e csak a' következetesség is magával, hogy, habár az irói tulajdont nem kivánná is elismerni, de az irónak azon jogát, mi szerint *munkája' jutalmát* követelheti, kiváltsággal is biztosítsa, azaz: az utánnyomást tilalommal terhelje.

7. §.

Mert a' status önmagának, a' *köz érdeknek* tartozik az irói tulajdon' elismerésével, vagy ha jobban tetszik, az iró' biztosításával, hogy munkájának jutalmát lássa. T. i. ha ezen pénzen nem vásárolható, 's így megbecsülhetetlen telket (a' talentumot) szükségkép feltevő birtokot, melly nem kevesbbé jár pénzi, 's még drágább időbeli investitióval, mint bár melly buzaföldé, 's mellynek müvelése ha állatilag nem szükségesb is, de emberileg nemesebb annál, nem őrzi, vajjon mi lesz a' tudományokon felvirágzó polgárisodásból? Az, hogy a' tudományos fő nem látván tehetségei- 's fáradozásainak, nem mondom jutalmát, hanem csak áldozatai' megtérülését is: ha különben nem vagyonos, ki ez áldozatokat hozhatja, 's investitiói', 's leginkább ideje' árának megfordulására nem szorúl, el kell csüggednie, sőt végre a' pályáról, az anyagi 's életi feltételek' hiában, le is lépni. Tétessék már most a' nagyobb 's kivált a' jobb rész, melly leginkább tarthat utánnyomói megfosztásoktól, igaz tulajdona' el nem ismerése által olly ingatag állapotba, hogy ne folytathassa pályáját azon sikerrel mint különben, vagy azt épen elhagyni legyen kénytelen; nem a' társaság, nem a' status leszen-e az, melly a' tudomány' emberei' vesztével legtöbbet veszt?

8. §.

Az irói tulajdont három különböző, u. m. historiai, erkölcsi és kereskedési szempont alatt tekinthetni.

Első tekintetben azt leghelyesben *szerzőségi jognak* nevezhetni, melly szerint t. i. egyedül a' szerzőt illeti azon igény, hogy munkáját a' maga elméje' szüleményének vallhassa, 's minden abból szerzőjére háramló dísz és becsület őreá sugározzék vissza; valamint ellenkező esetben a' nem kedvező vélemény' súlyát is neki kell viselni. Ezen jog egy az irói munkálkodással egykorulag keletkező *factum*, 's e' természeténél fogva, valamint megsemmisithetetlen, elvehetetlen, ugy eladhatatlan is, mint az ember maga: 's igy, ha valaki munkáját a' szerzőséggel együtt másnak önkényt átengedné is, ez azt csak addig birhatná, míg a' csalás föl nem fedeztetik; azon túl, mivel ellenmondás: a' szerzőt tudni, 's még is mást ismerni el annak, a' közvélemény visszaiktatja a' szerzőt, akaratja ellen is, azon jogába, mellyen túl adnia erkölcsileg épen ugy nincsen hatalmában, mint nincsen a' teremtmény és teremtő, okozat és ok közt lévő szükséges és elválhatatlan kapcsot valaha elválasztani.

Ezen előzményekből következik, hogy ha valaki valamelly munkát annyira magáévá teszen is, hogy azt ne csak minden legfinomabb árnyéklataiban felfogja, ismerje, hanem bármikor lelke' erejével visszateremteni birja is, ő annak szerzőjévé még sem leszen. Innen következik, hogy bár a' szerző munkáját másnak átengedi is, hogy az kiadás, ajánlás stb által belőle a' lehető legnagyobb anyagi hasznot húzza: azon hasznokra, mik egyenesen a' szellem', a' belső érdem' fejében és czíme alatt itéltetnek neki, az igény folyvást az övé marad. Péld., ha valamelly munka valamelly testület által megkoronáztatik, a' jutalom — habár a' munka' anyagi vagyis kereskedési birtoka másé, teszem nyomtatóé, könyvárosé — egyenesen és kizárólag csak az irót illetheti, mert az nem egyéb, mint pénzzé anyagított szellemi elismerés és dicséret, melly azon factumért adatik, mit infectummá tenni nem lehet. Hogy a' szerző előleg is lemondhat kiadója' javára illy jutalom' elfogadásáról, az jogát nem gyengíti.

9. §.

Erkölcsileg véve, az irói tulajdon azon jogot jelenti, mellynél fogva hatalmában áll a' szerzőnek munkáján bármikor változtatni, azt javitgatni, összevonni v. bővebben ki és átdolgozni, sőt, míg lehet, megis semmisitni, azontúl annak legalább neve alatti terjesztését gátolni, tiltani.

T. i., valamint az emberi szellemnek rendeltetése az örök haladás, úgy a' szellemművek' egyik természetes bélyege a' tovább képződhetés, a' javulhatás; 's az emberi szellem' természetes jogait vonná kétségbe, ki a' szerző' azon erkölcsi jogát: munkáit, új kiadások' esetére, tetszése 's belátása szerint megujithatni, tőle meg kivánná tagadni. Sőt legbelsőbb meggyőződésem, hogy szerző ez erkölcsi jogát akkor is gyakorolhatja, ha külső sajátsági jogát másra ruházván által, az ellenkező, szerződés által, megállitva nincsen. Mert az iróról okosan fel nem tehetni, hogy munkáját más ohajtással és szándékkal terjeszsze közönség elébe, mint hogy azt idővel a' köz és saját haladása' fokára emelve, 's mintegy megujitva bocsáthassa ismét ki kezéből: habár a' tapasztalás azt bizonyitja is, hogy a' szerzők' változtatásai, átdolgozásai nem mindig egyszersmind javitások is: de a' mit megitélni, nem a' kiadásra jogositott rész', hanem előleg a' szerző', utóbb a' közönség' és critica' dolga. Másfelül viszont a' kiadásjog' adományzott v. szerződött birtokosától minden előleges nyilatkozás nélkül is, azt várhatni, hogy valamint a' munka' elfogadása által bizodalmat mutatott irója iránt, ugy azt tőle, mikor annak javitásáról van szó, okosan meg nem vonhatja. Más az olly alaki v. épen lényeges átdolgozás, melly némileg új munkává, 's könyvárosilag új vállalattá tenné az átengedett kéziratot; 's végre, ha a' szerző örökre, v. bizonyos időre kötött szerződésében ez erkölcsi jogáról világosan lemondana, mert: Volenti non fit iniuria.

Megsemmisitésről is szóltam. Az tárgyilag, áruilag ugyan nem eszközölhető, miután a' munka megjelent; de alanyilag 's értelmileg igen, az által, ha az iró azt visszahúzza. Ezen erkölcsi tett' szabadságát tőle, erkölcsi kénytetés nélkül, megvonni nem lehet, nem szabad. Nem a' legbántóbb igazságtalanság volna-e, az ember' jobb része' egy elszakadt darabjával nem szán-

déka szerint bánni: midőn péld. pénz vagy egyéb vagyont illető rendelkezései, holta után is, a' legszigorúbban tiszteltetnek? Azonban e' visszahúzás valamint egyfelül a' szerzőségi jogot nem sérti, mivelhogy a' factumot infectummá nem is teheti; úgy más részt a' külbirtok' (10. §.) elveszésével jár e' szántszándékos derelictio által. Illy munkát tehát szabad leszen bár kinek elfoglalni 's újra nyomtatni, de a' szerző' erkölcsi szabadsága' legkisebb sérelme nélkül, azaz névtelenül. 'S a' dologban nincs több illusio, mint magában a' visszahuzásban van.

10. §.

Az irói tulajdon harmadszor mint *külső birtok*, mint kereset' eszköze, kereskedés' tárgya jelenik meg, teljes árujoggal. Mint illyen pedig szükséges következménye az előzményeknek; nála nélkül az erkölcsi birtok is nem lenne egyéb pompás ámitásnál, 's fentartása lehetetlen. Mert százszor nyilatkoztathatná az iró, hogy új, átdolgozott, javított munkát ad: az ő kiadásának némelly szigorúak fognának adni elsőséget, de a' nagy szám, melly magát olly csekélységeken, mint az illy javítások, túl szokta tenni, azon túl is csak az olcsóbb utánnyomatot vásárlaná, mint vásárolja most, habár censura által vagy nyerészkedési tekintetekből csonkítva, 's gazdálkodásból — mert a' hibátlan nyomtatás pénzbe kerül — hibákkal éktelenítve. 'S épen ezért nem is határozhatná el magát az iró újabb javított kiadásra, mellynek nem találna kiadót, de mellyet saját költségein sem adhatna ki, mert nála egyéb költségek' egyenlősége mellett is, a' munkára fordított idő' és fáradság' fejében számitandó irói díj által egy új költség-elem keletkezik, mellyet az utánnyomó, ki a' kész birtokba ül, nem ismervén, jogellenes másolatának mindenkor mérsékeltebb árt szabhatna. Hát ha még azt veszszük, hogy igy kivált a' tudományos munkáknál a' tudomány' haladása által feltételezett folyvásti javításnak szükségkép el kell maradni; hogy az utánnyomó csak a' közvélemény' 's a' critica' tűzpróbáit szerencsésen kiállott, hirre kapni kezdett, és igy biztos nyereséget igérő cziklyeket választ, mellyeket ennél fogva is olcsóbban adhat, nem levén kénytelen itt a' költség' elemei közzé a' *risico*' pontját is felvenni, holott tudjuk, hogy bármelly előre látó vállalkozó is

mindjárt első költségvetéskor nem csak a' tőke' kamatjait, hanem bizonyos arány szerint a' risicónak is némi képviselőjét felrója a' kiadások közé. Mi lesz ennek' következése a' szerzőkre, mi a' literaturára nézve? Épen a' tárgya' fontosságánál 's szerzője' tekinteténél fogva nyereséget igérő munka nem találand, vagy csak csekély áron találand kiadót, mert igazságos nyeresége az utánnyomói tolvajlás által veszélyeztetve van; nagy közönségre számot nem tartható, bármilly jeles munkát pedig épen nem vállalhat, mert kelendő czikkelyei után nem lát annyi hasznot, hogy nem kelendő, de nagy belbecsű és firmájának becsületet szerző kiadásokra áldozhasson. Mi által az iró azon szomorú dilemmába látná magát visszaszorítva: vagy jutalom nélkül adni át munkáját valamelly kiadónak, vagy jutalma' feláldozásával azonfelül még pénzét is veszélyeztetni; melly dilemma' következésében tíz igen becses munka közől kilencz meg sem fog iratni, a' tudományos munkásság csökkenni, a' literatura az időszaki sajtóhoz menekedni és miután bizonyos, hogy ki irói pályán jeleskedhetik, csak ritkán szorul erre kizárólag, legnagyobb neveitől megfosztatni, minden szilárd nemzeti haladás kétessé lenni: 's így végül is a' köztársaság maga fogna az irói jogoknak-szükséges védelem' megtagadásaért legsulyosban lakolni.

11. §.

Az irói tulajdonjog' elvéből közvetetlenül és szükségkép következik, hogy az iró, azt bármi módon 's feltételekkel, vagy azok nélkül, ajándék, alapitvány vagy végintézet, úgy általános vagy ideigleni eladás által is bár kire *átruházhassa*. E' jogot, egész terjedelmében 's minden következéseivel el kell a' statusnak ismernie, védelmeznie. Lássuk a' dolgot gyakorlatilag.

Ha az irói tulajdon a' szerző' *személyére* nézve el volna is ösmerve, de, az ezen elösmeréssel szükségkép összefüggő átruházhatás nem; úgy ama' tulajdon *tökéletlen* lenne, és sok esetben majdnem semmivé zsugorodnék össze. T. i. a' korlátoltatás által az iró mindenek előtt arra volna *kénytetve*: hogy kéziratait vagy elajándékozza: mert mellyik kiadó nem fogna érte bármelly tiszteletdíjt megsokallani, ha rajta semmit egyebet nem

venne puszta kéziratnál, birtokvédelem nélkül? vagy, ha jutalmát akarja látni fáradozásainak, *maga adja ki*: harmadik kiút itt nem volna. Hogy első esetben az irói tulajdon azon perczben, mellyben a' munka megjelent, 's ama' tulajdonnak *életbe kelle lépnie*, már meg is szűnt volna, 's azért az irónak el kellene jutalmától esni, mutogatni nem szükséges; tehát csak *egy* esetben léteznék irói tulajdon, midőn t. i. a' szerző egyszersmind kiadója is munkájának; de ez tömérdek nehézséggel, sokakra, sőt az irók' többségére nézve egyenesen lehetetlenséggel jár. T. i. könyv' kiadására mindenek előtt hitel v. pénz kell: hánynak van ez, 's hány, ha egyszersmind nem könyváros is, fogja amazt egy, gyakran olly bizonytalan sikerű vállalatra használni, millyen a' könyvkiadás? Mert a' könyvkiadás csak akkor jövedelmes, ha némi terjedelemben űzetik, mi által *egy* kelendő czikkely két három nem kelendőt fedez; 's minél több a' czikkely, annál nagyobb hihetősége a' nyereségnek, — ha különben okos számítással történik a' válogatás — ide nem számítván a' munkák' ismertetése, hirdetése, küldözgetésére fordított, egyenként elég tetemes költségeket 's az egész kezelési terhet, mik terjedtebb kereskedésnél aránylag hasonlíthatlanul kisebbek, mint egyes vállalatoknál. Továbbá, ha bár ‚megbizás' által az időt és jártasságot kivánó külső kezelést lerázta is az önkiadó, de ez által a nagyobb percentek miatt természetesen ismét v. a' *várandó* haszon száll lejebb, v. a' veszteség nagyobbodik; 's haszon' esetében is az rendszerint olly későn és olly lassan csurog, mi szerint gyakorlatilag már ez által is annyira leolvad, hogy *segedelmül*, buzditásul 's a' pálya' folytathatására hatalmas eszközül egyáltalában nem szolgálhat *).

Mind ehhez jő még egy, 's ezeknél is eldöntőbb tekintet. T. i. az irót, ha bár nem reményli is, mi szerint hosszas studiummal, idő 's pénzáldozatokkal — miket majd a' kiadás' haszna fogna megtéríteni — járó terjedelmes munkáját életében végkép befejezhesse, vagy haligen, legalább kiadását, v. mi fő, annak *el-*

*) Egy út van még, melly az irót a' kőserü dilemmából kisegíthetné: t. i. egy olly titkos szerződés a' kiadóval, mi szerint ez a' pénzt, az iró firmáját adná: de ez illusio, 's törvénynek nem szabad *immoralis tettre kényszeríteni.*

kelését megélje: buzgósága 's tudományszeretete még is rá birja, hogy illy nemü munkába kapjon, ha tudja, hogy tulajdonjoga örököseiben is szentül tiszteltetik, védetik a' státus által. Ellenkező esetben, ha t. i. az irói tulajdon csak a' szerzőre van szorítva, lesz-e kérdem — hacsak nem dynasta v. capitalista — ki olly munka' készítésére vesse fejét, mellyből azok, kiket magánál is inkább szeret, kiknek jövendője érzékenyebben aggódtatja, mint saját magáé, hasznot nem láthatnak, csak azért mert őket a' törvény' aegise a' tolvaj sajtó ellen nem védi? 'S ha örökösei jó szerencsére csak ugyan meg kivánnák is indítani a' vállalatot, tehetik-e, ha tartaniok kell, nehogy — mihelyt a' munka' becse elismertetik — zsákmányló kiadók, kiknek a' munkában semmi előleges tőkéjök nem hever, mellyet a' költségekbe betudni, semmi risicójok, mellyet magasabb ár által lehetségig megelőzni kénytelenek: azt olcsóbban legott feltálalhatják a' közönségnek?

Illy rendszer mellett is ki fogna tehát legtöbbet veszteni? nem a' tudomány-e, a' szellemi haladás, az erkölcsi, sőt közvetve az anyagi jóllét: nem-e maga a' köz társaság?

12. §.

Miután megmutattuk, hogy az irói tulajdonnak, ha azt a' tulajdon' eszméjével ellenkező korlátok közé szorítani nem akarjuk, *átvihetőségét* is el kell ismernünk; önkényt e' tulajdonnak egy új, és pedig az *alanyra* (subiectum), vagyis annak birtokosára alapított felosztására vezettetünk: melly szerint 1) a' szerző *eredeti* joggal tart sajátságot munkájához, 2) *átvitt* v. származtatott joggal birja a' *kiadó*, 3) *elhagyatás*' (derelictio) következésében *köz* birtokképen a' *közönség*.

E' külön jogviselők' jogköre részint a' mondottak, részint a' még mondandók szerint, különböző. A' mi először az eredeti és átvitt irói tulajdont, vagyis az *irói es kiadói jogot* illeti: az első teljes és minden oldalu, a' mennyiben az iró a) a' szerzőiség' jogával *erkölcsösen* eladhatatlanul bir (8. §.); b) az erkölcsi tulajdonjoggal, míg arról világosan le nem mond (9. §.); c) azon külső joggal: belőle kiadás v. eladás által mindennemü hasznot húzni, rajta ajándék, alapítvány v. végintézet' utján túl adni, 's a' társaságtól is azt kivánni, hogy örökösök' létében, 's talán világos

rendelkezés' nem létében is halála után azokat a' birtokban hagyja és védje (11 §.).

A' *kiadói jog* ennél sokkal korlátoltabb. Ez, mint a' név is mutatja, csak külső, kereskedési, árui jog; minél fogva birtokosa sem a' szerzőségi joghoz tapadó szabad jutalmakat *) nem igényelheti; sem az erkölcsivel járó azon felhatalmazottságot: rajta változtatni, azt más formában, felosztással, avvagy csak részben kibocsátani; sőt a' harmadikon, ez árujogon is csak azon feltételekkel adhat tovább, mellyek alatt az reá ruháztatott. Más felül e' jog' megvétele egyszersmind azon kötelességgel *terheli*, hogy a' magához váltott kéziratot minél elébb ki is adja; 's míg jogbirtoka tart, a' közönséget azzal el is lássa, különben az, nem teljesített szerződés' pontjából, a' szerzőre esik vissza; ennek 's örököseinek nem létében pedig, elhagyatás által, köz birtokká leszen.

13. §.

Közönség' jogát, köz birtokot is emlitettünk. Történhetik t. i. hogy az iró örökösök nélkül múlik ki, vagy örökösei akár értetlenségből, akár indolentia- és hanyagságból, akár, mi szinte képzelhető, készakarva (elvkülönbség miatt v. érte megfizetve) nem látják el a' közönséget valamelly közhasznu munka' kiadásával; lehet hogy a' kiadó mulasztja el a' (meghalt) iró 's a' társaság iránti kötelességét: ekkor az illy munka elhagyott jószágnak tekintendő, 's a' társaság' köz birtokává válik, úgy hogy e' czímmel a' közönség' bár melly tagja kiadhassa, a' nélkül még is, hogy ez által *kizáró* jogot szerezzen. T. i. csak anyagi tárgyaknál adhat az első elfoglalás kirekesztő sajátsági jogot, 's ezt azért mert, ha csak a'

*) Azokat értjük itt, mikkel testületek koronáznak, v. fejedelmi személyek jutalmaznak munkákat. Lehetnek azonban jutalmak, mik inkább a' *vállalatért* adatnak, melly sokszor roppant költséggel jár, 's benne a' kiadó' érdeme, az előállítás' nehézségeinél fogva is, nagyobb, mint az íróé, ki talán csak a' kiadó által vele közlött (müvészeti, természettörténeti, archaeologiai stb) tárgyakhoz magyarázatot irt. Az dönti itt el a' kérdést: az irói rész-e a' fő és lényeges, 's a' graphicai csak segéd, vagy viszont?

társaság, melly szinte *egy* erkölcsi személyt teszen, külön törvénynél fogva (millyen péld. a' fiscalitas) nem teszi reá kezét 's nem kormányoztatja úgy mint bármelly magánbirtokát a' magányos, az többek által egyszerre nem birathatik, nem használtathatik.

E' jognak, úgy mint itt előadtuk, *alapja* az *iró*' hallgatag bár, de magából a' munka' megirásából szükségkép következtetendő *akaratja*. T. i. az iró' ohajtása, akaratja, czélja egyéb nem lehet, mint hogy munkája minél nagyobb nyilványt nyerjen, 's ezt eszközölni, ha bármi oku *kijelentett* szándéka ellenkezőt nem kiván, örökösei v. kiadóira nézve ollyan, az átvitt birtokkal járó köteleztetésnek tekinthető (12. §.), melly az erkölcsi forum előtt bizonyosan nem gyengébb bármelly, tanukkal aláirt 's in optima forma iuris kiadott végintézeti rendelkezésnél, v. alapitványnál, mellynél az intentio, a' mens fundatoris teljes igazzal tiszteltetik, és törvényt alkot.

A' közönség' joga irói tulajdonok körül terjedtebb, mint a' szerződött kiadóé, ha ez az iró által más mint puszta árujoggal nem ruháztatott fel, mi nem szokott történni, mert az *erkölcsi* tulajdont az iró hallgatva is rendszerint fentartja magának (9. §.). Azonban a' különnemű szellemművek' természetéből következik, mi szerint a' közönség' erkölcsi joga irói tulajdonok körül olly korlátlan, mint az iróé volt, nem lehet. Így péld. tapasztalati tudományos munka, bármelly jeles legyen formája, szelleme és anyagára nézve, az illető tudomány' haladtával könnyen elavul; 's így, ha az elhagyatásnál fogva köz birtokká lett, nem csak természetes, hanem ohajtható is, hogy újra dolgoztatás által volt becsét ismét visszanyerje: ohajtható a' közönségre nézve, de az iró' emlékezete' érdekében is, úgy hogy okosan fel sem tehetni, mi szerint az iró is munkája' illy módoni tovább éltetését kivánatosnak ne tartotta volna. Máskép van a' dolog ott, hol a' szerző' egyedi nézetei, érzései, ezeknek összefüggése 's egész előállitási módja határozzák a' munkának ugy lényegét mint becsét: itt a' szerző *magát* adja, mint van; 's valamint az iró' intentiója nem lehetett a' maga nevében mást szólaltatni, úgy, mint ő nem gondolkodott, nem érzett: a' közönség' kivánsága sem lehet egyéb, mint tisztán, minden idegen avatkozás nélkül birni az *iró*' szellemnyilatkozását. E' szerint helyes és szabad leszen péld. egy jeles el-

rendelésü földirást, v. statisticát, v. gyógyszertant, természettörténetet, nyelvtant, 's általan minden, adatok és módszernél fogva ajánlatos munkát átdolgozni; de nem péld. philosophiai, politicai, szónoki, költői *) stb műveket, mellyekhez legfelebb jegyzéseket adhatni, akár felvilágositás, akár javitás és pótlás, akár czáfolás végett.

Minthogy pedig e' jog sokkal szellemibb határokkal van körülirva, hogy sem törvényhozás' tárgya lehetne; valamint egyfelül az az irók' helyes tapintata' és méltányérzete' védelmébe marad ajánlva; ugy másfelül a' közönség illy, beavatkozást (a' szerzőt tekintve) nem tűrő munkák' változtatott kiadásait is, mint hűtleneket, meg szokta róni 's visszautasitni.

Azt hogy az őszinteség és becsületesség múlhatlanul kivánja az átdolgozótól annak hű előadását, mennyiben tér el kiadása az eredetitől, megemliteni is felesleges.

14. §.

De melly jogokat szerez magának a' könyv' megvétele által a' *vevő*? Kétség kivül nem többet, mint a' mennyit azzal az eladó átengedett t. i. 1) az egyedi példány' korlátlan sajátságát, de szerzői és kiadói jog nélkül (8. 4. 12. §.), és 2) a' szellemműt mindennemű szellemi használhatását, és pedig minden képzelhető módon. Azért ő azt a' maga és mások' mivelése 's oktatására fordithatja, azt birálata' tárgyává teheti, fölötte leczkéket tarthat, irói munkálkodásaiban szellemileg (de csak igy, mert: forma dat

*) Lehetnek esetek, hogy régi, a' nyelvnek más korából fenmaradt emlékek és munkák dolgoztatnak által; igy számos középkor, angol drama, franczia és német regény, és verses költemény (legujabban 's leggyakrabban a' Niebelungen-ének) nyújtatott új kidolgozásban a' közönségnek; igy kezdé nálunk Ráday Gedeon a' költő, a' Zrinyiászt átdolgozni, igy dolgozta ki Virág jambusokban Bessenyei' Hunyadi Lászlóját, Kazinczy szinte jambusokban Orczy' Bugaczi Csárdáját, 's Amade és Csokonai' némelly dalaikat stb.: de ezek részint forditásoknak tekinthetők, részint az utánzások' sorába tartoznak, 's mint illyenek új formájokban inkább az átdolgozónak, mint az eredeti szerzőnek tulajdonitandók.

esse rei) felhasználhatja, belőle egyes helyeket idézhet; ha költemény, elszavalhatja; ha színmű, eljátszathatja *); ő azt leirhatja, leirathatja, leirva árulhatja: mert csak a' mechanicai útoni sokszorosítás sértheti a' kiadó' érdekeit; végre más nyelvre le is fordíthatja, 's e' fordítás által ama más literaturában szerzőséget kereshet, a' maga fordítására nézve ismét mind azon jogok' elismertetését követelhetvén, mikkel az eredetinek irója a' *maga* literaturájában bir.

15. §.

Renouard, egyike a' tárgy' legnyomosabb vizsgálóinak, a' szerzői jogok' biztosítására nézve más elvből indúl, mint az irók' nagyobb részével egyet értve, mi. Szerinte nem lehet szó *írói tulajdonról*, minthogy azzal a' tulajdonnak lényeges bélyegei: az átruházhatás általi tartósság 's a' sérthetetlenség, az ő nézete szerint, meg nem férhetők: meg nem férhetők azért, mert u. m., a' társaság bármelly munka' közzé tétele által *jogot szerez*, annak használhatását magának fentarthatni; a' társaság' *ezen* jogát ismét az iró' azon világos és kétségbe hozhatatlan intentiójában gyökereztetvén, mi szerint elmeszüleményeinek tartósságot és éltet kiván: e' czélt pedig, t. i. valamelly munkának életét, egyedül a' nyilványosság létesíti, melly nyilványosság viszont sokkal inkább van a' társaság' fen kimondott jogának elismerése által biztosítva, mint egyes örökös, engedményes vagy kiadó' kezében, ki sokszor a' legohajtottabb munkát is, különféle okokból visszatarthatja.

Ha figyelmesen követjük ez okoskodás' lánczolatát, nem lehet észre nem vennünk, hogy Renouard a' társaság' e' jogát sem valamelly észjogi elvben, sem valamelly szükségképeni társas tekintetből nem származtatja, hanem az *iró*' intentiójából von-

*) Positiv törvény, *köz czélok végett*, korlátolhatja a' színművek' szabad előadatását 's mint utóbb látni fogjuk, itt ott korlátolta is, jutalomrészt határozván a' dramaszerzőnek darabja' minden előadásaért; de észjogilag, minthogy az az iró' külső vagyis árujogát nem sérti, ellenzeni nem lehet, sőt, ha a' munka jó, az előadatás pénzbeli hasznára is leszen a' szerzőnek a' könyv' keletének nevelése által.

ja le; 's már csak ez által is, a' nélkül hogy észre venné, az iró' azon jogát, mi szerint a' társaságtól intentiója' védelmét követelheti, eredeti jognak ismeri el, mellyből a' társaságé csak közvetve származhatik, és pedig *úgy*, ha az iró, iroi birtokáról nem rendelkezvén, közvetlen örökösei pedig azt a' munka' kiadása által el nem foglalván, ugyan e munka elhagyott, 's így a' társaság által szabadon elfoglalható dologgá válik (12. §.). Ellenkező esetben, t. i. midőn az iró szerződés, adományzás vagy végintézet által jogát másra ruházza át; sőt testi örökösök' létében illy világos rendelkezés nélkül is — mert itt rendesen azt tehetni fel, hogy bár hallgatag, de kétségtelen intentioja szerzőnek volt, a' maga jogait közvetlen örököseire hagyni — csak önkény és igazságtalanság mellőzheti el a' szerző' vagy nyilván kifejezett, vagy a' természeti szeretet' törvényei szerint *kétségbe vehetetlen* intentióját: egyedül azért, hogy egy neki csak általános feltevésből tulajdonított, mondhatnám *subtrudált* intentiója érvényessé tétethessék.

Nem tagadom, lehetnek esetek, hol a' szerző nem is ohajtja, hogy munkái' tulajdonjoga hitvese és gyermekeire menjen által, péld. ha nálok nem jó kezekben gondolná. Mert nem lehetséges-e, hogy a' whig apának tartania kell, nehogy tory fia elnyomja irásait; vagy tartania, nehogy értetlen, hanyag örököse elmulaszsza újra kiadásokat stb, de mind ezt ő szabad rendelkezés által megelőzheti; ha pedig ezt tenni feledné, 's az örökösök a' kiadást — akarva vagy hanyagságból — elmulasztanák, akkor, mint az imént mondám, igen is eléáll azon eset, hogy a' társaság, ex puncto derelictionis, az így uratlanná vált birtokot elfoglalhassa: de ismétlem harmadszor is, *soha sem* az irót 's örököseit világosan illető 's általok nyilván fentartatni kivánt jogok' sérelmével.

16. §.

A' második ok, mellyből Renouard iroi *tulajdont* nem ismer el, ennek *tárgyából* következik. A' tulajdon' tárgyának, u. mond, *tulajdoníthatósággal* kell birnia: a' szellem', a' tudomány' és literatura' művei pedig mik? új szerkesztései a' gondolkodás' eredményeinek. De lehet-e kétleni, így folytatja, hogy

a' gondolkodás, lényege által, túl van minden kirekesztőleges birtokositáson? Midőn a' gondolat átmegy azon szellemekre, melylyek azt felfogják, nem szűnik-e meg azon szellemé lenni, mellytől származott: mint a' tűz, melly terjed, a' nélkül hogy gyúlpontja meggyengűlne.

Renouard tovább megy. „Adassék által, u. m., valamelly szántóföld, gabna, vagy akármelly, természeténél fogva *tulajdonítható* tárgy mindnyájoknak, vagy foglalják azt el mindnyájan, senki sem fogja hasznát látni. Ellenben — folytatja — a' gondolkodás' terjedése távol legyen hogy a' gondolkodásnak ártson, sőt inkább erősíti azt, gazdagítja, emeli; és szerencse, hogy mindnyájan éldelhetik, mert ennek köszöni az emberiség méltóságát, életét. Annak terjedését tovább plántálni, azt javítni, kiegészíteni, az emberiségre nézve elseje minden haladásnak."

A' figyelmes olvasó észre fogta ez okoskodásban venni a' tárgycserét, mert hiszem nem a' gondolkodás, elvonva, vagy bár e' vagy ama' gondolatok' visszateremtése állíttatik az irói kirekesztő tulajdon' tárgyának lenni, hanem bármelly szellemi tehetségek' *eredménye:* az egyedi szellemmű, a' mennyiben az mechanicai eszközök által testesítve, anyaghoz kötve van, 's így és ez által külső birtok' tárgya, mellyel szükségkép azon külső jog is jár, mi szerint e' mű' alkotója, előállítója vagy kire ez azt átruházta, vagy végre kire az öröködés' utján szállott, jogosítva van belőle mind azon kereskedési hasznokat húzni, mellyeket lehet.

Maga Renouard is észre vette ezen, okoskodását múlhatlanul érő czáfot; és mert áll, hogy error immensum habet, tovább megy ál tétele' védletében, de csak hogy annál mélyebben belé bonyolodjék. Azon értelmesség, folytatja t. i., melly e' vagy a' gondolatot legelőször alkotta, szerkeztette, annak *anyagosítására* a' *természettől* nem nyert nagyobb erőt, különösebb ügyességet, mint bármelly más értelmesség, melly, miután azt felés megfogta, épen olly korlátlan hatalommal bir azt anyagilag újra előállítani, mint ha annak alkotója lenne. — A' mi más szóval nem jelenthet egyebet, mint hogy az iró nem nyert a' természettől különb tehetséget a' *kész* szellemművet tollal papirosra tenni, mint bárki más: és így ez a' bárki, ha valamelly szellemművet emlékezetébe felvett, élhet a' természettől reá csak-

úgy, mint ama' szellemmű' alkotójára ruházott érzéki tehetséggel, azt le is írni. 'S innen következnék már, hogy a' szellemművek *tulajdoníthatósággal* csakugyan nem bírnak. 'S így a' *könyv* lehet igenis kirekesztőleges birtok, de a' *munka* nem (kivévén természetesen, ha ez positiv törvény által ismertetik el annak).

De a' birtokjogot másnak külső tehetségétől ‚*azt elfoglalhatni*' , tehát külső erőtől, ügyességtől függeszteni fel nem anynyit teszen-e, mint külső erő' jogát hirdetni, melly az anyagi világban ököljoggá fajúl, de a' literaturában is nem kevesbbé egy nemét az erősebb' (sebesebb, fortélyosabb, ügyesebb) jogának alapít meg, egy ius fortioris? Ha én igazságos uton szereztem magamnak péld. egy házat, és más, ki *a' természettől* annyi physicai erővel bir, hogy kiűzvén birtokomból, azt elfoglalhassa, magáévá tehesse: *vajjon meg fog-e azért szűnni e' ház tulajdonítható tárgy lenni?* Merné-e ezen, előzményeiből szükségkép folyó következést Renouard maga is aláírni?

17. §.

Egyébiránt Renouard sem tagadja annak mind méltányos, mind szükséges voltát, hogy az irók' jogai törvény által biztosíttassanak, 's tőlünk csak a' jog' alapjára nézve tér el, azon elvet vevén t. i. fel, mi szerint az irónak *joga van munkájáért jutalmat igényleni a' társaságtól;* minthogy pedig a' társaságnak egyéb módja nincs *minden* irót a' szerint mint a' közönségnek tett szolgálat kivánná, díjazni: kötelessége a' munka' kiadása által eszközölhető anyagi hasznot jutalmul neki ítélni, 's e' végre őt az utánnyomási sérelmek ellen védő paizsa alá fogadni. Nem tagadhatni, ez ok olly fontos, hogy ha egyetlen volna is, elegendő lenne ugyan azon gyakorlati eredmény' követelhetésére. Mert ha voltak is idők, midőn némelly szerencsésb irókat nagyok és gazdagok' jutalmai, évpénzei tartottak, 's vannak most is egyes nagy lelkűek: illy részint bizonytalan és történetes, részint a' tudomány' érdekéhez szűk, minden esetre pedig egyoldalu 's így a' literaturát szükségkép casztoktól függővé tevő jó szerencsére az irók' és literatura' sorsát bizni nem lehet, az a' szellemi munkálatok' természetes szabadságával összve nem egyeztethető. Még a' tudományos testületek (acade-

miák) is, a' mennyiben tagjaikat fizetik, azoknak nem annyira jutalmat adni tett érdemeikért, mint inkább módot kivánnak nyujtani az irói pályán maradhatásra: különben nyugpénz-intézetekké válnának, mi magában szinte nem gáncsolandó, de rendeltetésökkel ellenkezik. Csak a' közönség elég nagy, elég hatalmas — értem, hol a' szellemi éldelet már szükséggé vált — 's egyszersmind elég részrehajlatlan és független, hogy egy egész literaturát nevelhessen és tarthasson fen: egyes kiáltó példák annak igazságtalanságáról egészben nem gyengítik a' tétel' valóságát; sőt egy okkal több, hogy a' status az iró' tulajdonát pártfogolja. Mert a' melly jeles irót kortársai elhanyagolnak is, az utóvilág nem csak megkoszorúzza, hanem meg is jutalmazza — utódaiban t. i., ha a' törvény az irói tulajdont elismerte.

18. §.

Emlékeznünk kell ez uttal az *utánnyomás* mellett fehozatni szokott védokokról is: mellynek tilalmassága épen azon természeti alapon nyugszik, mint az iró' birtokjoga szellemi munkáihoz (2. §.). 'S mindjárt e' pont felett ismét Renouarral találkozunk, ki azt *magában* szabadnak tartja, *mint a' gondolatot!* Mellőzvén kimutatását annak, mi szerint a' gondolat, — mint valami belső, 's tárgyilagosan minden érzékek' rá hatását kerülő, ellenőrizhetlen valami —, 's az utánnyomás —, mint *tett* vagy *tett' eredménye* közt roppant különbség létezik; ki mondhatja hogy a' megtestesült gondolat, azaz a' kimondott, leirt, vagy épen tetté lett gondolat, *észjogilag is*, feltétlenül szabad? Szabad igen is észjogilag, míg más' természetes jogaiba nem ütközik; szabad társaságilag, míg egyest nem sért, míg a' positiv törvénybe és igy a' statusba is nem ütközik, de *csak igy* szabad. 'S igy szabad az utánnyomás is, t. i. midőn más' jogait nem sérti, midőn olly munkát sokszorosit, melly már köz birtokká vált (12. §.): de akkor neve nem *utánnyomás* többé, akkor újra nyomásnak, új kiadásnak nevezik mindenhol.

Az iró' érdekét tekintve, volt legközelebb nálunk *) ki az utánnyomást ohajthatónak nyilatkoztatta: minthogy „a' szerző urak'

*) Haszn. Mul. 1839. II. 50. szám.

valódi ohajtása közönségesen az, hogy *munkás értekezéseiket* (?) köz tudatra tehessék": mit talán az irók' legszentebb jogaira irt keserű gúnynak lehetne tekinteni, ha e' gúny nem magára az állitóra esnék vissza.

Mások a' *köz jó*' tekintetéből kelnek az utánnyomás' védletére, 's köztök a' literatura' története a' mult századból egy nagy fejedelmet, a' mostaniból egy különben felvilágosodott ministert mutat fel. Szerintök az utánnyomás olcsóbbá teszi a' könyveket, ez által módot nyújt a' csekély vagyonúaknak is a' mivelődés' kútfőihez járulásra; 's mint magokat kifejezni szokták, a' közönséget magányosak' egyedáruskodása, nyerekedő könyvárosok' zsarnoksága alól szabaditja meg.

Mindenek előtt nem gondolták meg az eredeti kiadások' drágaságáról panaszolkodók, hogy e' *magasb* ár nem mindig drága is egyszersmind, mert, mint már érdekeltetett (10. §.) abban az iró' jutalma, a' munka' előállithatására kivántatott előleges költekezés, talán müvészi mellékletek' eredetileg készittetésének ára 's a' vállalat' bizonytalanságát is számba venni kénytelen vállalkozó' jogos haszon-osztályrésze is benfoglaltatik, mellynek minden esetre nagyobbnak kell lenni, mint a' kölcsöntőkék' kamatjai, különben pénzét kiki bizonyos kamatra adná inkább, hogysem azt valamelly bizonytalan, vagy legjobb esetben sok fáradságért csak közönséges procentókkal fizető vállalatba verje. Nem gondolták meg továbbá, hogy épen az utánnyomástóli félelem kényszeriti sokszor a' kiadót magasb ár' szabására, mint szabott volna különben: hogy t. i. azon példányokból, mellyek a' gyakran hihetetlen sebességgel *) elkészülő utánnyomat' megjelenése előtt elkelnek, legalább nagyobb része a' kiadó' költ-

*) A' brüsszeliek annyira vitték ez országos fosztogatást, hogy párizsi nyomtató műhelyekben dolgozó egy vagy más egyedet megvesztegetvén, az úgy nevezett mutatványivekről (Aushaengebögen) nyomtatják le a' czélba vett munkát; 's igy történik néha, hogy a' melly munka Párizsban ma jő ki, utánnyomtatva már árultatik Brüsszelben, midőn az eredeti kiadás oda érkezik. Igy történtek lépések nálunk is egy idő előtt, mig az academia' „Magyar-német Zsebszótára" szinte még sajtó alatt volt, a' mutatványivek' titkon megszerezhetésére, hogy az rövidítve, más czimmel, szinte egykorúlag a' társaság' kiadásá-

ségeinek fedeztessék. Legyen ő bizonyos benne, hogy bevétele utánnyomás által nem csökken, nem fogja-e a' munkát, saját érdekében is, számosabb példányokban nyomatni, 's igy szükségkép olcsóbban is adhatni? Igaz, hogy a' fent elésorolt okokból valami kevéssel az utánnyomat mindig olcsóbb lehet, de az a' csekély árbeli különbség (csekély leszen, ha a' tulajdon biztositva lesz) a' mennyiben egyes vevőknek hasznos, annyiban drágábban fizeti iró és kiadó, azaz a' jogos tulajdonosok: amaz, mert fáradságát ez nem jutalmazhatja többé érdem szerint; emez, mert vállalatából látandó haszna kétesebb, minden esetre pedig igazságos illetőségénél kisebb. És milly publica moralitás az, melly egyesek' vérén és verejtékén akarja a' statust hizlaltatni? A' statusnak szabad *mindenkitől* adót vennie fel köz szükségekre; de *egyesektől*, hogy a' köznek adja, nem szabad egy batkát is: különben vajmi veszedelmes példát adna a' sansculottismusnak 's a' birtok-közösség' hőseinek. Pedig, ha van birtok, szent és sérthetetlen: nem az-e az, melly az ember' nemesebb részének műve; nem az-e, mellyet öntehetség és öniparral szereztünk, holott az anyagi birtok, többnyire legalább, érdem nélkül öröklött, vagy jó szerencsétől nyert vagyon' alapján keletkezik. És szabad-e statusnak, bár erkölcsi czélokat — mert ezeken is szeretnek az utánnyomat' védlői nyargalni — erkölcstelen tettel kivívni? nem teszen-e az annyit, mint magát az erkölcsi principiumot elárulni?

De végre is e' módját a' köz jó' eszközlését - akarásnak a' legkeserűbb csalódás fogná szükségkép követni: mert nem annyit teszen-e az, mint elvonni a' tudományos munkálkodástól a' levegőt, mellyben lélekzel, a' vért, mellyből táplálkozik? nem annyit-e, mint kényszeriteni a' tudóst hogy sebesen fizető, bár szintolly sebesen becsöket vesztő munkácskák' irásával foglalkodjék, mert hosszabb életre szántakból szintannyi vagy kevesebb, semmi esetre több hasznot nem várhat? Valóban, legbizonyosabb út ez minden literaturai virágzás' lehetségét elfojtani; 's midőn igy egyesek *garasokat* nyernek, nem fog-e az egész, *szellemi javakat*, az egyes' és a' társaság' legbecsesb kincsét, veszteni?

---

val megjelenhessék. De ör szemek elejét vették e' becstelen kereskedésnek.

Hála az emberi ész' világosságának 's az emberi akarat' nemességének: mióta *irói kar* keletkezett, legtöbb statusok törvény' védelme alá vették annak jogait is 's így a' literaturai köztársaságot az elsülyedéstől megmentették.

19. §.

Miután megmutattatott, hogy az irói tulajdon észjogi és közjói tekintetben elismertetést követelhet; miután az ellene 's az utánnyomás ellen felhozható legfontosb okok visszautasittattak; azon kérdést kell még vizsgálnunk, vajjon aláírhatni-e okosan, 's a' társaság' érdekével összhangzólag, mind azon következéseket, mik a' valóságos tulajdon' felvételéből szükségkép folynak, t. i. — miután a' kizáró használhatásról és teljes rendelkezési hatalomról 's így az átvihetőségről elég bőven szólottunk (11 §.) — e' tulajdon' *örök tartását*: akár első, akár második stb kézben találtassék az?

A' felelet, mind elveinkhez híven, mind méltányosan, más mint *állító*, nem lehet. E' szerint *az irói tulajdonnak, mint minden más anyagi tulajdonnak is örökké kell tartani*, úgy hogy ne csak az iró azt szabad tetszése szerint bizonyos időre v. örökre eladhassa, bárkinek örökben hagyhassa; hanem egyenes vonalbani örökösök' létében még külön intézkedés nélkül is, mint bármelly *szerzett* anyagi birtok, ezekre szálljon.

Említve volt, mikép e' tulajdon eredetileg korlátolva nem lehet; szintolly egyszerű 's világos, hogy azt a' státus is semmi ürügy alatt nem korlátolhatja a' *tulajdon' sértése nélkül*, sőt minden illy törvénye is, mert jogtalan, erőszak. Nem teheti pedig a' status sem, mert nem kivánhatja, hogy bárki is ingyen dolgozzék; 's midőn bármelly nemű munka és kereskedés által kiki maradandó tulajdont szerezhet, maga az iró legyen arra kárhoztatva, hogy azt ne szerezhessen? hogy munkájaért, akármelly jeles, és az egész társaságra nézve hasznos legyen az, csak *egyszer* és mulékony bért vegyen? Ezt állítani gúny lenne az emberi szellem' méltóságára.

De nem korlátolhatni e' tulajdonjogot a' tudomány' 's így a' közjó' tekintetéből is. Mert milly ösztön az az irónak, húzamos fáradságba, tán egy fél életbe kerülő munka' előállitására, ha

azzal tartós, és azokra is átmehető birtokot nem szerezhet, kikhez szeretet, barátság v. hála köti, sőt saját jövendőjét tekintve is, munkája' becséhez mért jutalomra nem számolhat, mert *csak bizonyos* időre biztosított tulajdonért a' kiadó sem adhat annyit, a' mennyit állandó birtokért. 'S így mi természetesb, mint hogy illy törvény mellett mind azok, kik helyzetök által önkeresetre vannak útasítva, végre is könnyen és sebesen készülő és elkelő dolgozatokkal foglalkodjanak; vagy keserü önáldozattal legyenek kénytelenek bementet váltani a' dicsőség' templomába. E' szempontból indúlva támadta meg Talfourd is az angolok' 28 évre biztositó törvényét, midőn 1837. május' 18. az alsó házban egy, a' kiadói jog' megerősitését 's tartása' meghosszabbitását tárgyazó billt hozott javaslatba. „Nagy igazságtalanság fekszik, u. m., azon törvényben, melly huszonnyolcz év' elmultával az iró' jogát munkájához megszünteti. Megtagadja az öregségtől és tapasztalástól azon valószinü jutalmat, mellyet az ifjuságnak megad, az ifjuságnak, melly, remény és örömben gazdag, ez igéreteket megveti. *Díjt tűz ki a' hamarkodásnak*, a' szorgalmas dolgozónak pedig, ki erejét olly munka' alkotására kivánja szánni, mellyet a' világ nem szivesen vesztene el, azt mondja: *minél nagyobb* részét életednek szenteled munkád' tökéletesitésére, *annál rövidebb* ideig éldeled majd annak gyümölcseit. Azon perczben vet véget a' kárpótlásoknak, mikor ezeket legnehezebben nélkülözhetni, 's a' természet, utolsó szükségeiben gyámolt, az elmaradtak' számára vigasztalást ohajt. Azon perczben, midőn neve a' sír' érdekével felruházva, midőn földi pályája befejezve van, 's munkái a' haza' classicusai közt foglalnak helyet: a' ti törvénytek azt nyilatkoztatja, hogy azok a' *ti* sajáttok, 's őt azzal jutalmazzátok, hogy gyermekeit örökségöktől fosztjátok meg. A' most fennálló időhatár egyenesen arra való, hogy a' legfelületesb munkákra buzditólag hasson, 's a' legnemesbeket védtelen hagyja. E' kis arasz tág ollyaknak, kik csak mulattatást akarnak, kik, hogy az időt öljék, az időhez simúlnak, kik a' könnyelmüségnek vagy romlottságnak könnyebb szárnyat kölcsönöznek, kik szikrákat szórnak, mellyek felcsillámpoznak 's elalszanak. Gyönyörködtessék ezek bár a' közvélemény' dagadó tengerén repdeső csillámlegyeket, a' század' értelmi munkássága' légkönnyü tanúit: de kétségkivül igazságtalan dolog, ha a' törvényhozás csak ezekre terjeszkedik,

's minden jutalmat megtagad azon literaturától, melly maradandó után törekszik". — 'S így nem lehet Bossange híres párizsi könyvárossal fel nem kiáltanunk: „Igazság, józan ész és méltányosság parancsolják, hogy az irói tulajdon, az ideigleni védelem' formájában, ne legyen többé hazudság! Törvény által biztosított sajátnak kell annak lennie, sérthetetlennek, öröknek".

20. §.

Mielőtt itt tovább mennék, nem lehet egy pár nehézséget el nem oszlatnom, mellyet az irói tulajdonjog' örök tartása ellen Zachariä, egyébiránt magának e' jognak vallója, hoz fel *). „Minden tulajdonnak eredeti jogalapja, ugy mond, a' *munka*; minthogy és a' mennyiben azt jutalmazni kell, ha akarjuk, hogy az véghez vitessék; 's minthogy és a' mennyiben a' tulajdonjog egyfelül az egyetlen egy lehetséges, másfelül legalább legtökéletesb jutalma a' munkának. Senki sem vet, hol aratást nem reményihet. Az emberek' egyetemes érdeke kívánja tehát, hogy a' munka jutalmát, és pedig *amaz* érdeklett jutalmát lássa. De e' tant az irói munkálkodásra alkalmazván, nem állíthatjuk, hogy azon jogalap, melly a' tulajdon mellett *általában* szól, az irói tulajdonra is *egész szigorúságában* illenék. Senki sem fogja péld. a' földet mívelni, ha nem bizonyos benne, hogy munkája után jutalmat nyer; de irókban nem lesz fogyatkozás habár az íróság semmi pénzbeli haszonnal nem járand is. Mert a' könyvszerzés olly munka, melly már magában foglalja jutalmát, t. i. azon szellemi élvezetet, mellyet a' szellemi foglalkodás nyújt. Sikerüljön a' munka, jutalmát leli az író a' közönség' javalásában is. .... És nem is azon irók a' legjobbak, kik egyes egyedül csak pénzért irnak. .... De minthogy, ha azt tészik is, nem cselekszenek jogellenesen; 's minthogy lehetnek, 's lesznek mindig, kik csak e' kilátás által indíttatnak az irói pálya' folytatására, 's minthogy bármelly íróról legalább mellékes czélképen feltehetjük hogy nyereséget ohajt: az irói tulajdon is bir ama' min-

*) Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes, herausg. von Mittermaier und Zachariä. 11. Bd. 2-tes Heft, Heidelb. 1839. 216 's köv. l.

den tulajdonnal közös jogalappal, *habár nem feltétlenül, nem annak egész szigorúságában.* Mihez járul még, hogy e' jog' elismerése nélkül a' könyvszerzés nem lehetne egy külön polgári kar' hivatása, egy másnak mellékes foglalkodása. — Az következik tehát a' felebbi tételből, hogy amaz általános jogalap nem elegendő az irói tulajdonnak minden mással egy rangba állitására; 's a' literatura' érdekének elég van téve, ha ama jog csak bizonyos időre biztosittatik."

Ha az idézett hely' irójának szavazata nem nyomna annyit, a' mennyit nyom, nem szólaltattuk volna meg itt, mert okai korántsem olly súlyosak, mint némellyek előtt, első szemre talán, látszhatnék. Más munkára — ez szavai' értelme — csak a' jutalomra kilátás buzdithat: az irói foglalkodás pedig maga magában, *és* a' közönség' javalatában leli bérét. De ha megférőnek tartjuk a' méltányossággal, mi szerint ezen *erkölcsi* bér anyagi jutalom helyett rovassék fel: vajjon nem fog-e az minden más, erkölcsi jutalommal járó foglalkodásra nézve is állani, miknél mind eddig még senkinek sem jött eszébe azt mondani, hogy a' lelki örömet 's az elismertetés' becsét fogadja el pénz helyett, kit illet. Nem mondhatnók-e ezt a' tanitónak, ki valóságos belső hivatásból tanit, 's ebben leli legszebb örömét, mint péld., hogy messze ne menjünk, Schuster Jánosnak, kinek legfőbb ohajtása volt mindenkor, hallgatói' körében tanitva halhatni meg? Nem mondhatnók-e azt a' hitszónoknak, kinek mint péld. köztünk a' ritka buzgalmu P. Gegőnek, legfőbb gyönyörüsége szent igazságokat hirdetni a' szószékről? Nem ugyan azt-e a' hadfinak, ki szép hivatása' érzetében lelki megnyugvással száll szembe a' veszélyekkel hona' védelmére —; nem mondhatnók-e e' szerint mind azoknak, kiknek munkálkodását aranynyal vagy bankjegyekkel felmérni nem lehet: hogy az érdemlett jutalom' egy vagy két harmada' fejében fogadják el azon élvet, mellyel a' kötelességek' teljesitése örvendezteté nemes keblöket, 's azon elismerést, mellyekre munkálkodásaik után számot tarthatnak: 's lakjanak rajta jól. Mint ha mondanók: Világoljál mint a' gyertya, 's emésztődjél mint az, mert vajmi szép, *világolva elégni!* 's ezt akkor, midőn a' kézzel dolgozónak csak azért itéljük oda *egész* jutalmát, mert az ő munkája magában nem hordja bérét. Akarhatnók-e igy a' legnemesebb foglalkodást

a' legalsóbbal (bár hasznát sőt múlhatlan szükségét ennek nem tagadjuk) egy rangba állítani? 's tehetnők-e ezt az ember' felsőbb tehetségei' méltóságának megsértése nélkül? — De ha lelki bér csakugyan több jut is a' szellemmel dolgozónak, ne feledjük, hogy testiképen — pedig az iró *test is* egyszersmind — aligha viszonya megfordítva nem áll. Mert mellőzvén a' szélsőségeket: áll az, hogy a' testi munka ha gyönyörüséget nem is annyit, de erőt és egészséget ad, midőn az irói életmód — mondom, szélsőségek nélkül is — sokféle apró bajok' szülője, mik idővel rendszerint drágán fizettetik meg az iróval *mindig a' testi jólét' rovására éldelt* lelki örömeit.

Még egy okból helyesli Zachariä az irói tulajdon' tartása' megszorítását. „Az iró' munkálkodása, ugy mond, minden más productiv munkától arra nézve is különbözik, hogy *egyszer megtéve, az iró' minden további hozzá járulása nélkül, annyiszor ismétlődik, a' hányszor a' munka lenyomatik:* midőn minden egyéb productiv munka bizonyos testhez tapad, azaz annyiszor kell hogy ismételtessék, a' hány eredménye kivántatik e' munkálkodásnak. ... Bármelly nagyra becsüljük is az irói munkálkodást: azon általános szabály alól ki nem vehetjük, mi szerint a' jutalom és munka, a' tulajdon és alapja közt bizonyos aránynak kell lenni.“ Itt az iró olly mezőre bocsátkozott, hol az arány' meghatározásához bajos leszen az adatokat tisztába hozni. Ugyanis megengedvén hogy „idő és erő“ tekintetében egy rangban áll az irói foglalkodás minden mással; ki fogja azon *szellemi tőke'* mennyiségét számokban kifejezni, melly e' vagy ama' szellemmű' előállítására kivántatott, 's melly igaz hogy isten' szabad ajándéka, de nem az-e a' születés is, melly mást viszont milliók' urává teszen? 'S *jobb*, alaposabb joga van-e ennek a' vele született milliókért kamatjait az utolsó fillérig pontosan követelni adósaitól, mint van az irónak, veleszületett szellemi tőkéje' kamatjait közönségétől felvenni? — És ki fogja azt az időt, azt az erőt, 's azon költségeket számokban kifejezni, mik az irónak csak arra kellenek, hogy jó munkák' irására készséget nyerjen? Van-e csak *egy* neme az anyagi foglalkodásnak, melly e' három kellékből annyit kivánna, mint kiván az iróvá fejlődhetés? 'S nem kell-e számba venni e' képesség' ritkaságát, melly minden tárgyaknál és minden viszonyok közt egyike szokott lenni a' becsü' főbb fa-

ctorainak? És mind ezeket összevévén, nem kell-e megengedni, hogy e' két nembeli munka közt geometriai arányt vonni szinte lehetetlen? Avvagy a' pénzkereskedés 's a' tőzsér-ipar nem teljes jogosságu neme-e a' keresetnek, csak azért mert, hasonlítva a' kézi munkához, *kivül áll minden arányon*? Hányszor nem nyer a' banquier egy órában száz sőt ezer percentet, midőn a' kézi munka alig fizet többel mint az élettel? De ne feledjük végre a' tapasztalást se! Ott is hol a' törvény hosszu időre védi az iró' sajátját 's a' literatura jól fizet, *kevesebb a' gazdag iró* munkái' bár melly számos kiadásai után is, mint a' gazdag kézmüves. Mert míg az iró *egy* olly munkát állit elő, melly aztán évről évre számos példányokban ismételve jövedelmez: az anyagi munkákkal foglalkodó, *mások' segedelmével*, minden nap új meg új termékeit állithatja elő iparának: 's midőn aztán a' két pálya' végén számot vetünk, legtöbb esetben azt fogjuk észre venni, hogy az anyagi producens több hasznot látott foglalkodásaiból, holott ő talán csak intézője volt a' munkának, mellyet *mások* vittek véghez, mint látott az iró, ki helyett más nem dolgozhatik, nem feledvén azt is, hogy ha amaz, péld. a' gyártó műveseit éltette, az iró szinte adott másoknak keresetet (papirosgyár, nyomtatók, kereskedők stb), és igy saját szerencséje' arányához képest előmozdította a' nemzeti gazdagság' virulását is. Miért tehát ezen mód feletti lelkismeretesség, ha az írók' keresete' biztositásáról van szó? Valóban, a' legnagyobb védelem mellett sem válik közőlök Coquerill és Rothschild sehol és soha. 'S vesztene-e ez által valaki? A' közönség bizonyosan nem, melly midőn a' világ' e' legszabadabb és legönkénytesebb adóját fizette, bizonyosan azért tette, mert áldozata után nyereséget lát. Vagy tán az utánnyomók vesztenek a' mennyiben nem arathattak hol az iró vetett? De milly nemét a' jognak tartanak ők a' más' productiójához? — Nem! senki sem vesztett itt, hanem nyert minden rész, 's nincs, harmadszor ismétlem, nincs ok, miért az anyagi nyereséget az irótól, vagy bár az iró' örököseitől is, megtagadjuk, hogy azt — egy utánnyomónak adjuk.

21. §.

De ez, kiáltanak fel az örök tulajdon' ellenei, monopoliumra, egyedáru-rendszerre vezet! Mellőzvén a' jogi kérdést *), ha megmutatható, hogy e' monopolium (az ő nyelvökön szólok) nem csak az iróra, hanem a' köz társaságra nézve is csak hasznos lehet, káros pedig nem: kérdem, lehet-e ellene okosan kikelni? Mondottam: *csak hasznos*, mert, mint eddig is már bőven megmutattatott, ösztönül szolgál tehetséggel 's készülettel felruházott férfiaknak maradandó becsű munkák' előállítására, mellyek által, ha ők pénzt és becsületet aratnak, a' társaság szellemi és erkölcsi hasznot lát; mondottam: *káros nem*, mert ha a' munka' birtokosa a' közönséget ellátni megszűnik, e' megszűnés által maga szab határt egyedárujának, melly bizonyos, törvény által meghatározandó, idő' lefolyta után elévülvén, köz birtokba megyen által (12. §.).

Mások a' könyvek' *drágaságától* tartanak. De ne higyjük, hogy a' munka' birtokosa át ne lássa, mikép ő a' szerfeletti ár által csak magának árt; sőt ha eleinte át nem látja is, a' tapasztalás előbb utóbb megtanitja. Míg Cotta a' maga Goethéje és

*) Philadelphiai könyváros Nicklin Fülöp a' kiadói jogról szóló értekezésében ezeket mondja: Csak egy szót azoknak, kik a' monopoliumtól féltökben, nem akarnak igazságosak lenni! Mindenki megengedi, hogy kiki korlátlan tulajdonjogot tarthat keze' munkájához, melly neki egészséges napokat, derült estvéket és csendes éjeket ád. Házat épit *saját javára és hasznára*, abban él és hal, azt örökben hagyja, másra ruházza át, 's ezt senki sem nevezi egyedárunak, 's teljes igazzal. Más ismét a' tudománynak áldozza életét, könyveket ir *embertársai' javára* (mert ha sem gyönyörüséget, sem hasznot nem szereznek, nem veszik); dolgozik éjjel nappal, fejjel tollal, olly munkát tesz, melly sem egészséges napokat, sem derült estvéket, sem csendes éjeket nem ad, szelleme nappal éjjel küzd tetemei' restségével, hogy a' gondolat' magosaira felvergődjék; és igy, lelki testi ereje' elhasználásával alkot — nem magának házat, hanem — az erkölcs, vallás, képzelem v. tudomány' munkáját, melly ezrek', még talán nem is születtek' hasznára válhatik: 's e' derék dolgozó munkájának ne birja tulajdonjogát? — *'az egyedárutól való félelem miatt!*

Schillere' minden kötetéért tallérokat kivánt, ezreket nyert: mióta ez egész gyűjteményeket néhány talléron adja, százezreket nyer. 'S ha bár csak kárhoztatni lehet is az utánnyomást, annak köszöni a' német literatura, hogy legjelesb classicusai minden osztályokon át egész a' mesterember' kamarájáig elhatottak: mert az utánnyomási concurrentia kényszeríté az eredeti kiadások' birtokosait áraik' mérséklésére, 's ez úton nyertük azon tapasztalati eredményt — ha csakugyan szükség volt azt, mit minden okos előleges számolás is bizonyosnak vallott *), még tapasztalással is erősíteni — hogy munka, melly a' nagy közönséghez szól, annál jobban fizet, minél olcsóbban adatik.

---

*) Nicklin így okoskodik: „Ha könyvet, mellynek ára 2 dollar (2 ft. 15 kr. cp), egy ember vesz, három veszi ha ára 1 ½ d., 's tíz, ha ára 1 d.; úgy hogy ha 2 dolláros példány 1000 kél el, másfeles 3000, egy dolláros 10,000 fogna elkelni. Nézzük már most a' következő számolást:

1000. *példány költségei*:

Szedés - - -	500 d.	*vagyis* egy egy péld. 1 ½ d.
Papiros, nyomt., kötés	500 d.	Ha már most partiákban ára
Iró' díja - -	500 d.	1 ¾ d., egyenként 2 d.;
	1500 d.	a' kiadó nyeresége 250 d.

3000 *péld. költségei*:

Szedés - - -	500 d.	*vagyis* egy egy péld. 1 d.
Papiros, nyomt., kötés	1500 d.	ára partiákban 1 ¼ d.;
Iró' díja - -	1000 d.	egyenként 1 ½ d.;
	3000 d.	kiadó' nyeresége 750 d.

10000 *péld. költségei*:

Szedés - - -	500 d.	*vagyis* egy egy péld. ¾ d.
Papiros, nyomt., kötés	5000 d.	ára partiákban ⅞ d.,
Iró' díja - -	2000 d.	egyenként 1 d.;
	7500 d.	kiadó' nyeresége 1250 d.

Világos innen, hogy a' közép ár mellett az iró két annyit, a' kiadó három annyit —, a' legkisebb ár mellett a' szerző *négy annyit*, a' kiadó *öt annyit* nyer, mint ha a' könyv a' legnagyobb áron adatnék. A' papirosgyártó és könyvkötő is nyer, mert a' második esetben három —, a' harmadikban tíz annyi keresete van. Végre a' közönség 10,000 olvasó' nyertese lenne, 1000 helyett; 's a' nemzeti gazdagság 2000 helyett, 10,000 dollárral öregbednék?" — Ez *arányok* közelítőleg állnak mindenütt, ha bár kisebb literaturákról 's kisebb közönségekről legyen is szó.

De végre nem áll az is, hogy az időre nézve korlátlan tulajdonjog' védlése a' státust tekintve különös nehézségekkel járna: az nem jár nagyobbal, mint bármelly más jog' fentartása. 'S hagyjuk ezt azokra, kiket illet. A' melly munka húzamos ideig nagy közönséggel bir, ne tartsunk tőle, hogy birtokosai tisztában ne tartanák joguk' kérdését. 'S ha bár e' jog' birtoka örökségképen számos utódok közt oszlanék is fel, annak kezelése koránt sem olly szövevényes. Az örökösök' többsége el fogja dönteni azon egyszerű kérdést: ön költségökön jelenjék-e a' munka meg, vagy eladassék rövidebb, hosszabb v. örök időre valamelly kiadónak? Első esetben csak úgy fognak a' kiadáshoz mint bár mi más vállalathoz járulni, 's annak kezelését kétség kivül egészen úgy, mint bármi más vállalatét, egy kézbe tenni le; második esetben a' jog pénzzé leszen, 's miben könnyebb osztakozni bár mennyi örökösnek, és bár milly arány szerint, mint pénzben?

Nincs tehát semmi tekintet, melly tiltaná, hogy a' státus is elösmerje *az irói tulajdonjog' örök tartását*; 's ha még is, mint eddig majd valamennyi törvényhozás, bizonyos időre szorította azt, nem tiszta öntudattal, hanem bal nézetekből, v. megszokott gondolkodásból tette, főleg pedig némi készségből ott, hol két érdek — mint itt a' jogos birtokosé és az utánnyomóé — összeütközik, egyet sem mellőzni el egészen. Pedig a' kérdés itt nem az: szenved-e valamellyik rész, hanem az: mellyiké az igazság?

'S méltó, hogy itt még egyszer visszatérjünk Zachariához. Ha nem akartok örök irói tulajdont, meddig tartson tehát az? vagyis mennyi időre legyen íróknak és kiadóknak biztosítva? Itt megvallja a' derék férfi, hogy a' jogphilosophia határszélén áll. „Csak annyit lehet, u. mond, e' kérdésre közönségesen felelni, hogy itt az író ('s kiadó) és közönség' érdekei szemben állnak egymással; a' nagyobb jogi kedvezés mindazáltal az íróé. Mert minden okok, mellyekből az irói tulajdon származtatható, egyszersmind *e' tulajdonnak lehető legnagyobb kiterjesztése mellett szólnak.* Ehhez jő — folytatja — hogy a' nemzet, íróiban tiszteli vagy alázza le magát. Költők és más nagy irók nemzetök' nevét más nemzetek előtt is dicsőítik, ha bár annak politicai szerepe alárendelt legyen is; és fentartják azt akkor is, midőn a' nemzet maga már rég elenyészett, vagy polgári önállóságát elvesztette is. A' politicai hatalom egy vagy más időre van szo-

rítva, a' szellemi kihat minden időkre. Ha a' föld' azon hatalmasai, kik valamelly nagy költészszel vagy más jeles iróval, ki kortársok volt, alacsonan bántak, az utóvilág által azon mértékben sülyednek, mellyben üldözötteik' tisztelete nő: úgy *mit ítéljen az utóvilág egy nemzetről, melly pártolván az utánnyomást, valamennyi iróit illy bánásnak teszi ki?*" — Csak azt kivántam volna még hozzáadva látni: „és azok' örököseit", hogy az igazság' mértéke beteljék. De így is többet engedett meg az értekező, mint a' mennyit előzményeiből szabad volt. Az ő példája, és más jól gondolkodóké, kik nem merik az „örök" szót még most kimondani, csak azt mutatja, milly nagy a' megszokott fogalmak' hatalma! De az idő melly minden perczben egy egy porszemet morzsol le a' régi balvélemények' sziklájáról, meghozza az irói birtoknak is feltétlen tiszteletét; a' philosophusok és jogtudósok (azokat kivéve, kiknek az nem jog, mit a' romai iurisprudentia nem ismert) megtörik lassanként az utat — Anglia maga is már egy seregét mutatja fel e' jog' követelőinek *) — 's majd a' törvényhozásokon sem fog múlni!

22. §.

Még egy kérdés vetődik elénkbe, mielőtt a' tárgy' jogi oldala' vizsgálatát berekesztenők; t. i. köteles-e egy *status* a' másik status' polgárainak irói 's kiadói jogait tisztelni? A' felelet rövid, egyszerű, ha csak a' méltányosságot veszszük elvül; 's egyszersmind szükséges is, ha irói *tulajdont* ismertünk el. 'S a' felelet: igen. Mert a' melly igazokkal az egyedek birnak, birnak a' státusok is kölcsönös viszonyaikban; 's mit egyed egyedtől olly méltán követelhet, több egyedek' összesége, társaság, status, sem tagadhat meg méltányosan, v. épen jogosan, 's így erkölcsösen is, a' másiktól. Van-e jogunk más ország' polgárának házát felgyújtani, pénzét elragadni? 's ha nincs, mint szabadna elragadni azt, mi következéseiben a' pénzzel azonos: az irói tulajdont?

'S mégis, noha alig van már most felvilágosult status, melly saját polgárai' e' jogát, legalább bizonyos időre ne biztositaná;

*) A' treatise on the laws of literary property . . by R. Maugham. London, 1828. 209 's köv. l.

van igen is, melly azt, mit jog, méltányosság, *erkölcsösség* kíván, a' külföldtől megtagadván, külföldi munkák' utánnyomását, v. utánnyomatok' árulását határai közt elnéz, v. egyenesen megengedi. Illyenek mind maig az éjszakamerikai Egyesült-Országok, Francziaország, Belgium, 's némelly német szövetséges státusok, különösen Austria és Würtemberg. Sőt az utóbbi számos évekig fészke a' legkorlátlanabb utánnyomásnak, nem csak a' külföldi literaturára nézve, hanem a' német haza' javaiban is dúló, azt közgazdasági szempontból világos védelem alá vette, a' bármelly más szövetséges statusban megjelent munkák' utánnyomóit a' legderekabb polgároknak nézte, kik egyfelül sok pénz' kivitelét akadályozzák, sőt hoznak is be pénzt az országba, másfelül hazájokban a' felvilágosodás' hathatós eszközei! De azon kivül hogy a' mi magában erkölcstelen és idegen jogok' sérelmével jár, országilag sem lehet erkölcsös és jogos: a' pénzkivitel és behozat' feltett aránya is csak addig áll némileg, míg tökéletes viszontiság nincs e' tárgyban az országok között. Mert ha két v. több ország egyforma tekintettel lesz a' szellemi tulajdon iránt, akkor, utánnyomás nem lévén, egyik a' másik czikkelyeit veendi, 's behozat és kivitel' aránya már csak attól függend: *mellyik ország nyújt polgárainak több eszközt* magokat a' tudományvilágban szükségessé vagy nélkülözhetlenné tenni, *mellyik országot áldotta meg a' természet* több jeles v. első rangu fővel: 's ha e' történetes körülmény koronként zavarhatja is az arányt, századokat tekintve — pedig országok' élete századokra terjed — a' súlyegyen némileg helyre áll. Vagy ha nem is: van-e azért joga egy v. más társaságnak idegen tulajdon' elvételével saját szükségeit pótolni? nem annyi-e ez ismét, mint a' javak' közösségét hirdetni; 's e' szerint nem lesz-e jogok az éjszaki parlag tartományok' lakóinak időnként az áldottabbakhoz alászállni, 's ezeknek aratásait felszedni, hogy így a' természet' iráutoki mostohaságáért kárpótlást vegyenek? Nem illy invasio-e az a' birtok' szent tartományába, midőn Belgium a' franczia irók' kárával 's a' kiadók' romlásával a' franczia munkákat utánnyomja, 's Francziaország a' németekét, olaszokét és angolokét, ezekét Éjszak-Amerika, 's viszont mind ezekét egész Németország? Valóban, e' philosophiai században, mellyben — bármit mondjanak a' photophobusok — több publicus becsület van 's morálisabb poli-

tica mint a' régi jó időkben; e' században, a' legfelvilágosultabb országokban, e' birtokjogi sérelmek megfoghatatlanok volnának, ha az nem volna egyszersmind a' mozgás' százada, mellyben az egyik kormány gyengeségből nem mer olly szabályt sürgetni, mit a' másik azért nem hoz szőnyegre, hogy addig is, míg a' sértő nem eszmél, sérült viszonyaiba visszatorlás által némi súlyegyent hozzon. De ez csak magyarázza a' hibát, nem menti.

Azonban mai nap már egy és más ország is megpendíti a' kölcsönös biztosítást, az eszmék fejlenek, terjednek, 's útat készítenek egy *világtörvénynek:* Bizzunk és reményljünk. „Valamint a' statusok' öröklési igényei idegenek' jószágaikhoz (droit d'aubaine) — így rekeszti be D. Schellwitz tartalmas előadását a' szerzői jogokról *) — letűnt a' föld' színéről; valamint a' tengeri kalózlat köz ellenségképen ostromoltatik, 's a' rabszolgaság végéhez közelít: úgy fognak az ember' valamennyi eredeti jogai lassanként minden nemzeteknél egyforma pártoltatásban részesülni; 's mint a' kor' diadalmát üdvezlenők azt, ha az emberek' művészet és tudományrai iránya első lenne, melly a' népek' kölcsönös jogainak védelme alá állíttatik".

23. §.

Az utánnyomás majdnem egykoru a' nyomtatás' találmányával. Mert vajjon maga Gutenberg is nem volt-e valóságos utánnyomója Donát' haarlemi kiadásának? De nem sokára élő szerzők' új munkái sem voltak bátorságban; 's Luther egy helyt nyers erejében felkiálta: „Mi az, édes könyvnyomó uraimék! hogy ti egymást meglopjátok, megfosztjátok, rongáljátok? Tehát tolvajok lettetek már és útonállók?" 'S az első lipcsei társalkodási tár, mellynek utánnyomatása által kiadója égbekiáltólag károsíttatott, Calderon' (1601—87) e' verseit viseli homlokán:

> Mint a' szerző írta volt,
> Nem miként az orzás nyomta',
> Mellynek abban érdeme,
> Hogy más' érdemét lerontsa.

'S a' legigazságosabb birtoknak utánnyomás elleni biztosítására lön szokás nem sokára a' könyvnyomtatás' feltalálása után,

*) Deutsche Vierteljahrs-Schrift, N. 5.

nagyobb költséggel járó, vagy nagyobb közönségre számot tartható munkákra fejedelmi véd- és kiváltságleveleket eszközleni ki. A' legrégibb eddig ismeretes illy kiváltság az utánnyomás ellen Henrik bambergi püspöké, mellyel az 1490-ki csakugyan bambergi miséskönyvet védi; így adott a' velenczei tanács is 1495. Aldusnak, minden nyomtatásaira, kirekesztő szabadalmat, I. Max császár 1517. Scheffer János mainzi nyomtatónak, a' Faust' társa' unokájának, szinte minden nyomtatványaira; így ismerünk milánoi, franczia, bajor, szász, pápai, lengyel, angol és spanyol utánnyomás elleni védleveleket, mellyek rendszerint 2—6—10 évre v. épen határozatlan időre adattak ki *). Magyarországban a' N. Szombatban 1584. „cum S. C. R. M. gratia et *privilegio*" kijött Corpus Juris egyike a' legrégibb példáknak (Bécsben a' C. J. már 1561. 72. 81. stb. jelent meg kiváltsággal).

24. §.

Következtek utóbb illy, egyes személyeket védő kiváltságok helyett, országos *törvények* az irói és kiadói sajátnak biztosítására, 's Szászországé a' dicsőség, mi szerint első vala, melly e' német a' tulajdonnak törvény által ismerte el **), t. i. már 1620 óta indirecte, az utánnyomás' megtiltása által; 's egy 1773-ki mandátumban világosan kimondva a' tulajdonjog' elvét, és pedig *örök érvényességgel*, mert semmi korlátot annak nem tészen, 's a' gyakorlat is így magyarázta azt mindenkor. Ezt több kir. leiratok, parancsok és rendeletek időrül időre részint bővebben fejtették ki, részint kiegészitették 's egyéb (zenei, képzőművészeti, rajzi) szellemművekre is kiterjesztették. Az utolsó egy 1838. jan. 4. költ „kihirdetési rendelet", melly mellett a' szövetséggyülési végzés tétetett közzé, 's mellyben a' *meddig tartás* szinte nincsen megszorítva. — *Franczia országban* ugyan már XIII. Lajos tiltotta meg az utánnyomást, 1618-ban, de e' tilalom egyedül a' külön kiváltságot nyert munkákra szólt, és sanctiót

*) Pütter, der Büchernachdruck nach aechten Grundsätzen d. Rechts geprüft. Gött. 1774. Hoffmann, von d. aeltesten kais. u. landesherrl. Bücherdruck u. Verlag-Privilegien, u. o. 1777. Beckmannál, Beytraege z. Gesch. d. Erfindungen, Leipzg. I. 1786. és II. 1788, hol számos illy védlevelek idéztetnek, némellyek közöltetnek is.

**) Deutsche Vierteljahrs-Schrift, Nr. 5. 253 l.

is csak 1665. nyert. A' folyvásti visszaélések 1682. 1723-ban új rendeleteket tettek szükségessé, míg XVI. Lajos 1777. és 1778. *törvénynyel* biztosította az irói jogot, 's noha az kiváltsági alapra építtetett, melly nélkül egyáltaljában könyvet kiadni nem lehetett, de e' kiváltság az örökösekre is mindenkorra átszállott, és csak akkor szűnt meg az iró' halálával, ha ez azt kiadónak engedte volt által. A' forradalom eltörlötte ugyan minden egyéb kiváltságokkal együtt ezt is, de 1793. a' nemzeti convent általános törvénynyel alapította meg az irói tulajdonjogot azt a' szerző' haláláig 's örökösei vagy engedményeseire nézve azon túl még tíz évig védelme alá vevén. Napoleon, 1810. febr. 5. kiadott törvényének 39. czikkelye által a' convent' végzését oda módosította, miszerint az irói tulajdon a' szerző és özvegye' élteig védetik, ha ez házassági szerződés által arra jogot nyert, gyermekeikre nézve azontúl még húsz évig *). E' törvény az iró' özvegyére és gyermekeire nézve kedvezőbb ugyan mint a' respublicáé, mert amazt élte' napjáig védi e' birtokban, a' gyermekeket pedig húsz évig, de az irót tekintve mostohább; t. i. midőn amott a' tulajdon az engedményesekre is átment, itt ezekről szó sincs; és így a' nőtelen, kivált koros vagy beteges iró' munkájaért a' könyváros csak igen csekély jutalmat adhatott, mert a' melly nap az iró meghalt, ugyan az naptól fogva munkája is köz birtokká lett, 's mint illyen kiki által újra nyomathatott. Épen esztendeje, hogy Salvandy, akkor még köz oktatás' ministere, új törvényjavaslatot terjesztett a' kamrák elébe. A' pairek' gyülésében az irói tulajdon' biztosítását védlő beszéde (jan. 5.) e' tárgy körül egyike a' legvilágosabb és legkimerítőbb szózatoknak. A' törvényjavaslat harmincz évi védelmet ajánl a' sajátjognak az iró' halála után, akár özvegy v. gyermekek, akár végintézményesek és engedményesekre szálljon az. A' tárgy nagy érdekkel fogadtatott, férfiak mint Cousin, Ségur, és Villemain költek fel mellette, a' figyelem ez alkalommal az új porosz törvény felé is fordult, mellyet a' „Révue étrangère et française de législation" le is fordított, a' biztosság tovább menve a' javaslatnál és a' porosz törvény' kedvezésénél, ötven év mellett nyilat-

*) Franz. Gesetzgebung über lit. Eigenthum. Leipz. allg. Ztg. f. d. Buchhandel, 1838. 10 's köv. l.

kozván, a' kamara mindazáltal erre nézve a' harmincz év mellett maradván, 's kitörölvén a' külföld' védelmére vonatkozó czikkelyt, 78 vokssal 51 ellen a' javaslatot elfogadta. A' tárgy, a' kamarák' közbe jött feloszlása miatt még függőben van, de mind inkább érik, 's az irók' reményei évről évre csak nőhetnek.

Angliában, régi időkben *korlátlan*, *örök* jognak tartatott az irói tulajdon; e' szerint itélt a' kir. bírószék; 's egy 1769-ki itélet különösen megemliti, hogy Anna királyné előtt szokott dolog volt „az irók' *örök máslati jogát* (*copyright*-nak nevezi az angol) megvenni, azt tetemes kárpótlásért tovább engedni, sőt belőle családi örökséget alkotni". Anna királyné alatt, 1709. hozatott először külön törvény az irói tulajdonról, melly azt tizennégy évre biztosította utánnyomók ellen, 's másodszor tizennégyre, ha a' szerző az első tizennégyet túl élte. Azonban e' törvény, úgy látszik, holt betü maradt; legalább még 1766-ban is a' kir. főtörvényszék' (court of king's bench) többsége, a' máslati jogot a' régi szokás szerint örökké tartónak nyilatkoztatta, állitván, hogy ama' statutum csak a' büntetési időkört szorította meg. De 1774. a' kérdés a' felső ház elébe kerülvén, hét biró öt biró 's a' főbiró lord Mansfield ellen Anna királyné' statutumát korlátolónak itélte; 's ez állapat, mellyen egy pár specialis törvény, helyesben kiváltság, gyökeresen nem segitett, megmaradt III. Györgyig 1814., midőn „nagyobb ösztönére a' tudósoknak" a' tulajdonjog egyenesen huszonnyolcz évre biztosíttatott, 's az iró' haláláig, ha e' 28 évet túl élné *). Talfourd Tamás, mint érdekeltem, még 1837. májusban kért engedelmet egy, e' jog' megerősitését és tartása' kiterjesztését tárgyazó billnek a' ház elébe hozhatására, melly többszöri felolvastatás után, végre taval májusban az alsó házban tanácskozás alá is vétetett. Talfourd hatvan évre kivánja kiterjesztetni az irói tulajdon' biztosíttatását, Attwood, D. Johnsonnak egy nyilatkozására vonatkozólag *száz* évet ohajtott, vagy a' szerző, hitvese' és gyermekei' egész életkörét. A' ház a' hatvanat pártolta, bár nem nagy többséggel (45 : 27). Azóta több petitio adatott be mellette, ellenben az időszaki sajtó' utján Tegg Tamás könyváros indulatosan ellene nyilatkozott. A' tárgy még eddig

*) L. Talfourd Tamás' beszédét az alsó házban, 1837. maj. 18. az akkori hírlapokban.

függőben van. — Azon törvényről, melly jul. 31. 1838. a' külföldi munkák' védelmére költ, alább leszen szó.

Spanyolország már a' régi időkben is elismerte az írói tulajdont; a' szabadság valamelly munkát nyomathatni csak a' szerzőnek 's örököseinek adatott. „E' kiváltságok, u. mond a' törvény, a' szerzők' halálával meg nem szűnnek, hanem átmennek örököseikre, azon tiszteletből, mellyet amaz irók' emlékezete érdemel, kik, miután hazájokra fényt vontak, családjoknak más örökséget nem hagynak, mint szellemműveik' dicső tőkéjét 's azon ösztönt, példájok által buzdulni". Ellenben, ha a' szerző' kiváltsága' elmultával ő maga v. örökösei annak meghosszabbításaért a' legközelebbi évben nem folyamodtak, akárki is engedelmet nyerhetett a' könyvet újra nyomathatni; 's ha megnyerte, a' státustanács által meghatározott időben kellett neki azt kinyomatni, különben az engedelem ismét új folyamodónak adatott meg. 'S ez engedelem sem volt kirekesztő, csak hogy ugyan azon rétben és betűkkel nem volt szabad azt más kiadónak kibocsátani. Ezen, még mindig kiváltság' alakjában megjelenő jogot legujabban egy 1834-ki kir. decretum szabályozta, melly egyáltaljában elismeri a' tulajdonjogot, de a' szerző' életére, 's örökösei' kezében tíz évre szorítja, ha a' munka eredeti, vagy verses fordítás, vagy holt nyelvü eredetiből tétetett által. Más nemü fordítás, a' szerző' halálaig biztosíttatik csak, a' nélkül mindazáltal, hogy más gátolva lenne ugyan azon munkát újra lefordítani. Testületek v. egyesek, ha actákat adnak ki kéziratokból, azok tizenöt évig sajátaik; ha criticai 's magyarázó jegyzetekkel 's becses hozzáadásokkal látják el, szerzőtársaknak nézetnek, 's teljes tulajdonjoggal élnek, halálokig ha magányosak, ötven évig ha testületek. Az 1822-ki büntető codex szerint, ki az írót törvény által védett birtokjogában károsítja, a' kárt négyszeresen tartozik visszapótolni; ha pedig a' külföldről hozatnék be illy utánnyomat, az lakol ugyan azon mód szerint, mint a' ki azt tudva hozta be *).

Dániában egy 1741-ben költ rendelet biztosította az írói jogokat, 's tiltotta meg az utánnyomást; egy újabb rendelet,

*) Schriftstellerisches Eigenthum u. Verlagsrecht in Spanien. L. A. Ztg. f. B. 1838. 567 's köv. l.

1828-b. e' védelmet kiterjeszti azon országokbeli munkákra is, hol a' dán alattvalók hasonló biztosítékot nyernek *).

A' mult század' vége felé még az éjszakamerikai *Egyesült-Országok*, *Poroszország* és *Holland* adának törvényt ez ügyben; az elsők 1790-ben, a' második 1794-ben, Holland 1796-ban. Poroszország a' legújabb időben az irói tulajdonról viszonylag a' legtökéletesb intézkedéseket tette, mellyeket egy külön szakaszban fogunk közölni; Hollandé ellenben a' dicsőség, hogy — eltörölvén a' régi kiváltsági rendszert, melly ott is régi időktől fogva divatozott, 's rendszerint, 5, 10, 15 évre, ritkán továbbra védette az irót és engedményesét, 's azt is csak azon tartományban, mellynek rendei által adatott: Holland *mondotta ki első az irói tulajdon' örök tartását világosan*, 's így a' kiadó könyváros örököseire is kiterjeszkedve: sőt 1803-ban e' törvény melly addig csak Hollandot kötelezte, egész Bataviára kiterjesztetett, 's miután a' franczia uralkodás alatt franczia törvénynyel cseréltetett fel, 1814-ben újra is kihirdettetett. De fájdalom, 1817. egy az egész akkori németalföldi királyságot kötelező törvénynyel váltatott fel, melly az irói tulajdont már csak korlátolva védi, t. i. a' szerző' halálaig 's azon túl húsz évig. *Belgium* a' franczia törvény' eltörlesztése után, 1814—17-ig szabadelmübb törvénynyel birt, mert ez *eredeti* munkák' birtokjogát a' szerzőnek, özvegyének és első ivadékbeli örököseinek (gyermekeinek) életök' napjáig biztosította, sőt ezeknek akkor is, ha a' munka, szerzője' halála után adatott ki. Ezeknek halála után a' munka köz birtokká vált **).

*Olaszország*ban a' literatura a' külön tartományok' egyenetlen, 's általában elégtelen törvényei alatt nyög. *Nápoly es Siciliának* 1819-ben erőbe lépett büntető törvénykönyve, 323. czikkelyében azon büntetéseket szabja „a' szerzők vagy kiadók' tulajdonjogát vagy kiváltságait illető törvények és rendeletek" megsértőire, mellyek az ipar- és kereskedési kiváltságok' megsértőit várják: de magok azon törvények ismeretlenek előttem, valamint azon 1828. febr. 5. költ kir. decretum is, melly az irók' jogait

*) L. A. Ztg f. B. 1839. 457 l.

**) Übersicht d. auswärtigen Gesetzgebung in Betreff d. Rechte d. Schriftsteller, III. L. L. A. Ztg. f. B. 1839. 354. 's köv. l.

szabályozza: kielégitőleg-e? nagy kérdés; mert a' tárgy ott még nincs egészen tisztában, 's az „Il progresso" czimű nápolyi folyóirat is legközelebb két vokssal támadta meg az irói tulajdont, midőn egygyel védi. *Sardiniában* egész 1826-ig kiváltsággal kellett az irónak, birtokát biztositani; és az emlitett évben költ szabályozó rendelet is csak azon munkáknak enged tizenöt évre korlátozott tulajdont, mellyeket „a' király arra méltóknak fog tartani". Az új codex (jan. 1. 1838.) azt mondja ugyan: „*A' szellemművek szerzőik' tulajdona*, ha az arra vonatkozó törvényeket és rendeleteket megtartják": de hogyan, meddig? ez nincs meghatározva *). A' *lombard-velenczei* királyságban védve van az irói birtok belső utánnyomás és külföldi utánnyomatok' behozatala ellen, de az örökösökre nem megyen által. Azonban e' törvények nem elegendők a' szerzőt élte' napjaira is tulajdonában védni, mert mi hazájában nem nyomatik után, annak utánnyomásától Toscana vagy Parma, Novara vagy Bologna, Bástia vagy Lucca gondoskodik csupa ember- és tudományszeretetből: sőt Toscanában is, ha kiváltságot nem vesz az iró, ma kijött munkáját holnap már nyomtathatja, kinek tetszik **). 'S nyer-e ez által közönség és tudomány? Épen nem; mert a' nyomtató, ki minden tiszteletdij nélkül adhat ki idegen czikkelyeket, elég okos tiszteletdijt nem fizetni az irónak azon kicsi kis elsőségért, hogy valamivel előbb adhasson ki olly munkát, mellyet akárki is, a' mikor tetszik, utánnyomtathat. 'S igy Toscana, legkevesebb eredeti munkát ad, az austriai Olaszország pedig, mellyben legtöbb védelmet ád a' törvény, legtöbb 's legfontosb munkái készülnek az olasz literaturának ***).

A' *schweizi* állapatot nem tudom, de aligha ott az ügy elégséges védelem alatt áll. Schweizi levelekből láttuk, mikép az

---

*) U. o. 462, 482. l.

**) L. Buchhandel und Verlagsrechte in Italien. U. o. 1838. 143 's k. l.

***) Az augsburgi Allg. Ztungnak egy, 1838. novemberben költ leveléből tudjuk meg, miképen a' milanói koronázás' alkalmával Ferdinand királyunkhoz a' lombard könyvárosok egy folyamodást adtak be, mellyben az irói tulajdon' védelmét gondjaiba ajánlják, 's azon hasznot érintik, melly Olaszország' fő statusainak e' czélra tett egyezésökből az olasz literaturára háramolnék.

aargaui canton panaszt tett a' lucerni kormánynál az allschwyli utánnyomás ellen, 's miután az említett főhely nem hajlandó az igazságtételre „a' nép' érdeke' tekintetéből", Aargau az országgyülés elébe hozta sérelmét, melly ott tizenhét rendtől „ad referendum" elfogadtatott. Zürich ellene volt, de csak Graubünden és Neufchatel által pártolva. A' siker ismeretlen előttem.

Az *orosz* törvényhozás, melly olly fényesen gondoskodik a' hazai és nemzeti literatura' haladásáról, 1830-ban állapitá meg az 1828-ki parancs által ideiglen védett irói tulajdont. E' törvény minden részeiben a' tudomány' érdekét 's a' méltányosságot tartja szem előtt, azon egy, és lényeges hiánynyal, hogy nem örökre védi a' tulajdont. T. i. az iró, fordító és (első) kiadó mig él—, 's örökösei, ha bár ab intestato halna is meg, valamint engedményesei — huszonöt évig maradnak birtokában; 's ha öt évvel e' kizáró jog' elmulása előtt új kiadást bocsátanának ki, joguk a' huszonötön túl még tiz évig tartja meg erejét *).

Az éjszakamerikai *Egyesült-Országok'* legújabb törvénye 1831-ben hozatott, 's ámbár a' kirekesztő tulajdont huszonnyolcz évre korlátozza, melly ha a' szerző, vagy hitvese és gyermekei élnek, még tizennégy évre terjesztetik ki: még is oda látszik a' dolog az új világban érni, mi szerint az, mint sok egyébben, úgy az irók' szent joga' ügyében is maholnap példaképen fog az agg Európának világolni. T. i. a' jogi biztosság már azon alkalommal, midőn a' congressus 1831-ben az irói tulajdon' tartását hosszabbra nyújtotta, ezt mondotta ki egy tudósításában a' congressus előtt: *„A' tulajdonjog' legelső okfői szerint kizáró és örök joga* van az irónak fáradozásai' gyümölcséhez. Ámbár az irói tulajdon' lénye különös természetü, még sem kevesebbé realis és becses... Sem érdekében nem lehet hazánknak, sem becsületére nem szolgálhat, ha a' szellemi munkálkodás' becsét félre ismeri, 's vizsgálódások és fáradalmas tanulmányoknak szentelt életet csalatkozott reményeknek 's szegénységnek hágy martalékul". 'S ez alkalommal az „Amerikai jurista", 10-d. kötetében azt jegyzi meg, hogy „azon biztosság, melly az irót illető örök kiadói jogot kimondotta, kétségkivül indítványba is hozta volna azt, ha a' köz véleményt egy illy nagy és hirtelen változásra el-

*) Uebersicht stb. L. A. Ztg. f. B. 1839. 457 's köv. l.

készültnek tartotta volna. De bátrak vagyunk jóslani, mikép azon idő, melly az irót munkái' éldeletében más dolgozókkal egy karba fogja helyezni, nincs többé messze". A' közvélemény' e' haladását mutatja azon biztosság' nyilatkozása is, mellyet az amerikai congressus 1837-ben küldött ki a' britt szerzők' azon kérelmének meghányására, 's mellyben azok védelmet kérnek az egyesült-országokbeli utánnyomás ellen; mutatja Thompson főbiró' véleménye, mutatja végre nem kevesbbé Nicklin Fülöpé is, kit külső helyzete, mint könyvárost, inkább az irói jog ellen tehetne elfogulttá, mint mellette *).

Minden esetre közelebb áll Amerika az igazsághoz mint a' *Német-Szövetség* a' maga *tíz* eszténdei minimumával. A' szövetségi oklevél 1815-ben, 18-d. czikkelye' erejével **) azt rendelé, hogy a' szövetség' képviselői' *legelső* gyülésében egy, az egész német hazát *kötelező általános* törvény alkottassék, melly az irói és kiadói tulajdont az utánnyomás ellen biztosítsa. Azonban a' tárgy csak 1818-ban vétetett fel az oldenburgi képviselő' indítványára; 's küldöttségre bizatván, végre 1837. nov. 9d. törvény alkottatott, melly a' Német-Szövetség' minden tartományait egyenként 's kötelezőleg, mind a' tudományos, mind a' müvészi tulajdont, az utánnyomás ellen „*legalább tíz* évre elismeri 's védi." Az „utánnyomás" alatt mechanicai úton sokszorosítást ért. Az utánnyomó 's utánnyomat-áruló, azon kivül hogy a' tartományi törvények által netalán

---

*) U. o. 350 's k. és 553 's k. l.

**) Bundes-Acte. So geschehen Wien, den 8. Juny, im J. 1815.

Art. 18. Die verbündeten Fürsten und freien Staedte kommen überein, den Unterthanen † der teutschen Bundesstaaten folgende Rechte zuzusichern: (a, b, c) —

d) Die Bundesversammlung wird sich bei ihrer *ersten* Zusammenkunft, mit Abfassung gleichförmiger Verfügungen über die Pressfreiheit und *Sicherstellung der Rechte der Schriftsteller und Verleger gegen den Nachdruck* beschäftigen. L. Ácten des Wiener Congresses in d. Jahren 1814. u. 1815. Herausgeg. von D. Joh L. Klüber. Zweite Aufl. Erlangen. 1818. II. B. d. 613-d. l. —

† Az olvasó észre fogja venni hogy e' szerkezet szerint sajtószabadság' és irói tulajdon' joga csak a' Német-Szövetség' *alattvalóit* illeti, 's nem annak fejedelmi tagjait is, mint péld. Lajos bajor királyt (a' weimári, würtembergi herczegeket, szász herczegnét ? stb.)

határozott büntetésben marasztaltatik, minden példányokat, az utánnyomáshoz tett készületekkel együtt (formák, réz, aczél, kőtáblák) elveszt, 's a' szerzőnek vagy kiadónak kárpótlással tartozik. E' szövetséggyülési törvény, illy szűk korlátok közt nem igen mond ugyan többet, mint a' mennyit a' bécsi gyülés mondott: az irói tulajdon' jogát nyilatkoztatván ki, de már ez is, illy testület' kebeléből kibocsátva, nem lehetett következés nélkül. Az rendre ki kezdett hirdettetni a' német szövetséges statusokban. *Würtemberg*, ezen anyai dajkálója az utánnyomásnak, eddig beérte ugyan a' szövetséggyülés' minimumával, de *Frankfurt* nagy lelküleg már tizenöt évre hosszabbitotta azt, *Baden*, *Darmstadt*, *Hessen* az iró' élete' napjáig 's halála után tiz évre; a' méltányos és igazságos voltáról ismeretes *porosz* kormány pedig a' maga, még 1837. junius' 11. elkészitett 's királyilag helybenhagyott 's aláirt törvényét, közvetlenül a' szövetséggyülési, nov. 9-ki végzés' kihirdetése után, u. m. dec. 18. adta ki, melly szerint a' szerző míg él, örökösei pedig még harmincz évig halálán túl maradnak az irói tulajdon' birtokában. Köz lelkesedéssel fogadtatott e' törvény az irók, kiadók és jogtudósok által; a' weimári nagyherczegi kormány mindjárt 1838-ban ajánlotta azt országos rendeinek, mellyek azt el is fogadták, sőt tovább menve, azon módositással, hogy a' német szövetséges statusokban megjelent munkák' utánnyomás elleni védelmét nem függeszti fel a' viszontiságtól, mint Poroszország; 's a' viszontiságot csak a' külföldre nézve tartja meg. Szinte a' porosz törvény vétetett alapul a' Szászország' számára készült törvényhez is *), az alapja a' bajor kormány által a' rendeknek épen most ajánlott törvényjavaslatnak **), mint már Franczia-országban is példányul szolgált.

25. §.

Úgy hiszem kedvesen veendik olvasóim, ha e' törvényt, a' müvészetek' védelmét illető 2. 3. 4. és 5 részek' kihagyásával — minthogy eddig is csak az irói elmeszüleményekre szoritkoztam — egész mivoltában közlöm, mint a' melly határozottság, világos-

*) Allg. Ztg, 1839. 51. sz.
**) Allg. Ztung 1840. 28. sz.

ság, teljesség és méltányosság' tekintetében a' fenálló irótulajdonjogi törvények közt közönségesen első helyre tétetik.

„Mi Fridrik Vilmos, isten' kegyelméből Poroszország' királya stb stb. Hogy a' tudomány és müvészet' munkái' tulajdonának az utánnyomás és utánképzés elleni szükséges védelem biztosítva legyen, arra éreztük magunkat indítva, hogy az e' tárgyban fenálló törvényeket megváltoztassuk és kiegészítsük; 's ennek következésében, statusministeriumunk' ajánlatára és statustanácsunk' felkivánt véleménye' következésében egész birodalmunkra nézve akkép rendelkeztünk, mint itt következik:

1. Irói munkák.

a) Az irók' kizáró joga.

1. §. Csak a' *szerzőnek*, és kik tőle származtatják le felhatalmazottságokat, van jogok egy, már kiadott munkát egészben vagy részben újra lenyomatni, vagy bármelly erőművi úton sokszorosíttatni.

b) Utánnyomási tilalom.

2. §. Minden illy új sokszorosítás, ha az arra kizárólag jogosítottnak (1. §.) megegyezése nélkül történik, utánnyomatnak neveztetik, és tilalmas.

c) Mi legyen egy az utánnyomással.

3. §. Egynek nézetik az utánnyomattal, 's azért hasonlóképen tilalmas, a' szerző' vagy jogutódja' megegyezése nélkül eszközlött lenyomása a) minden nemü kéziratoknak, b) utánirt egyházi beszédeknek 's élőszóbeli leczkéknek, akár a' szerző' igaz neve alatt adatnak ki, akár nem.

E' megegyezésre szorúl valamelly kézirat' vagy kézirat' másolatának (lit. a.), úgy utánirt egyházi beszédek és leczkéknek (lit. b.) jogos birtokosa is.

d) Mit nem kell utánnyomatnak tekinteni.

4. §. Utánnyomatnak nem tekintendő 1) nyomtatott munkák' egyes helyeinek szó szerinti idézése; 2) egyes darabok, versezetek stb felvétele criticai és tudomány-történeti munkákba és iskoláknak szánt gyűjteményekbe; 3) már nyomtatott munkák' fordításainak kiadása.

Kivételképen mindazáltal fordítások is utánnyomatoknak tartandók a' következő esetekben : a) ha valamelly munkának, mellyet szerzője holt nyelvben adott ki, megegyezése nélkül német fordítása adatik ki. b) Ha valamelly könyv' szerzője azt egy időben több élő nyelvben adta ki, 's megegyezése nélkül a' munka egyikére azon nyelveknek fordíttatik, mellyekben eredetileg megjelent. Ha a' szerző első kiadása' czímlapján kijelenti, hogy azt e' vagy ama' nyelvre fordítva kiadni szándékozik, úgy e' fordítással, ha az eredetinek megjelenésétől két év alatt jelenik meg, úgy kell bánni, mint ha az eredetivel egyidőleg jelent volna meg.

e) A' kizáró jog' tartása.

5. §. Az utánnyomás és ezzel egy karba állított tettek ellen (2. és 3. §.) hozott jelen törvény valamelly munka', egyházi beszéd' vagy leczke' szerzőjét, míg él, védi.

6. §. A' szerző' örökösei is élnek e' védelemmel az örökben hagyó' halálától számítva harmincz évig, akár megjelent a' munka ennek életében, akár nem. E' harmincz év' elfolyása után e' törvény' védelme megszűnik.

7. §. A' mennyiben tulajdonképeni utánnyomásról van szó (1. és 2. §.), az 5. es 6. §-okban rendelt tartására nézve e' védelemnek feltétetik, hogy a' szerző' neve a' czímlapon, vagy az ajánlás vagy előszó alatt megtaláltatik. A' melly munka más mint a' szerző' igaz neve alatt jelent meg, vagy épen névtelenül, az első kiadástól számítva tizenöt évig védetik az utánnyomás ellen, 's e' védelmi jogra nézve a' kiadó lép az ismeretlen szerző' helyébe. Ha e' tizenöt év' folyamatja alatt a' szerző' igazi neve maga vagy örökösei által új kiadás' vagy új czímlap' utján a' még meglevő példányokon közzé tétetik, a' munkának 5. és 6. §. által biztosított védelem' tartása szereztetik meg.

8. §. Academiák, egyetemek, köz oktató-intézetek, tudós és más megengedett társaságok, munkáik' új kiadásához harmincz évig kizáró jogot tarthatnak. Ez idő így számítandó : a) olly munkáknál, mellyek egy vagy több kötetben egyetlen egy feladást tárgyaznak, 's így belsőkép összefüggőknek tarthathatnak, mellyekhez különösen a' szótáralaku munkák is számítandók, befejeztetésök' időpontjától kezdve; b) olly munkáknál pedig, mellyek

csak folyó gyűjteményei külön értekezések és emlékiratoknak a' tudományos vizsgálódás' különféle tárgyai felett, minden egyes kötet' megjelenésétől számítva. — Ha mindazonáltal a' szerzők illy értekezések és emlékiratok' külön kiadásait eszközlik, az 5. és 6. §. végzéseit igényelhetik.

f) A' kizáró jog' átengedése.

9. §. Valamelly munka' kiadási és elterjesztési joga, mellyel szerző vagy annak örökösei birnak, ezek által egészben vagy részekben, egy erről szóló szerződés által, másokra átruházthatik.

g) Az utánnyomás' büntetései.

10. §. Ki a' szerzőt, vagy örököseit, vagy jogutódjaikat illető kizáró just az által sérti, hogy azzal megegyezésök nélkül él, köteles a' károsítottakat teljesen kármentesíteni, 's a' még fenlevő példányok' elkobzasán kivül 50—1000 tallérnyi birságba esik.

11. §. Ha a' munka jogviselője által már ki volt adva, úgy a' kárpótlás a' körülmények' minőségéhez képest a' jogos kiadás' 50—1000 példánya' eladási becsét felérő összegben fog bíróilag meghatároztatni, a' mennyiben a' jogviselő nagyobb kárt nem bir kimutatni.

12. §. A' törvénytelen kiadás' elkobzott példányai megsemmisíttessenek, vagy a' kárvallottnak, kivánatára, átengedtessenek. Utóbbi esetben mindazáltal köteles a' kárvallott, az elitéltnek e' példányokra tett költségeit a' kárpótlási summába magának betudatni.

13. §. Ki törvénytelenül sokszorosított munkákat tudva árul, a' jogtalan sokszorosítóval in solidum köteles a' kárvallottat kármentesíteni, 's az elkobzáson kivül a' 10. §. rendelése szerint meghatározandó birsággal is tartozik.

14. §. Az utánnyomás' vétke el van követve, ha valamelly könyvnek olly példányai találtattak elő, mellyek a' jelen rendelések' ellenére készültek.

h) Nyomozási bánásmód.

15. §. A' 2. 3. és 4. §-okban kijelelt vétkek elleni bírói nyomozás nem hatóságilag, hanem csak a' kárvallott' kérelmére

eszközlendő. Ha a' munka' kiadója e' lépést nem tészi, a' szerző vagy ennek örökösei tehetik azt, a' mennyiben azoknak a' dologban a' kiadóétól független érdekök van.

16. §. Miután a' nyomozás megindíttatott, a' vádló vissza veheti ugyan kérelmét a' kárpótlásra nézve, de az elkobzás és birságra nézve nem.

17. §. Ha a' bíró előtt kétesnek tetszenék, vajjon utánnyomatnak vagy törvénytelen lenyomatnak, kelljen-e valamelly nyomtatványt tekinteni, vagy ha a' kárpótlás' öszvege forogna vita alatt, a' birónak egy, dologhoz értőkből alakított egyesület' véleményét kell kikérnie. — Alkotása egy vagy több illy egyesületnek, mellynek főleg tekintettel bíró írók és könyvárosokból kell állnia, egy külön, statusministeriumunk által kiadandó utasítás' tárgya leszen.

(2. Föld-, helyirati, természettudományi, épitészeti és hasonló rajzok. 3. Hangászati művek. 4. Műmunkák és képes előadások. 18—31. §.).

5. Drámai és zeneművek' nyilványos előadása.

32. §. Valamelly drámai vagy zenemű' nyilványos előadása egészben vagy nem lényeges röviditésekkel csak a' szerző, örökösei vagy jogutódai' engedelmével történhetik, míg a' munka kinyomtatva nincsen. Ez engedelem' megadásának kirekesztő jogával a' szerző, halála' napjáig, örökösei vagy jogutódai, halála után még tíz évig birnak.

33. §. Mindazonáltal ha a' szerző valamelly szinpadnak megengedte munkáját névtelenül előadni, akkor más szinpadok ellen sem bir többé kirekesztőleges joggal.

34. §. Ki a' szerző vagy jogutódai' kizáró joga ellen egy még ki nem nyomatott drámai vagy zeneművet nyilványosan előad, 10—100 tallérnyi birságban marasztaltatik. — Ha valamelly szinmű' törvénytelen előadatása álló szinen történik, minden előadás' egész bevétele, a' reá fordított költség' lerovása nélkül, büntetésképen lefizetendő, akár maga adatott a' darab, akár mással egyetemben. — Az itt felhozott birságok' két harmada a' szerzőt vagy örököseit, egy harmada a' helybeli szegények' pénztárát illeti.

6. Általános határozások.

35. §. A' jelen törvény a' már kinyomtatott munkák, föld-, hely- és hasonló rajzok, zeneművek és már létező műmunkákra is alkalmaztatik.

36. §. Ki valamelly, e' törvény' kihirdetése előtt adott kiváltsággal bir, szabadjában áll azzal élni, vagy a' törvény' védelméhez folyamodni.

37. §. Minden e' törvénynyel ellenkező vagy attól eltérő elébbi rendeletek' ereje megszűnik.

38. §. Idegen statusban megjelent munkákra nézve e' törvény annyiban alkalmazandó, a' mennyiben a' benne megalapított jogok ama' status' törvényei által a' mi tartományainkban megjelent munkák' részére kiterjesztetnek.

Kiadatott önkezü aláirásunk és kir. pecsétünk alatt Berlinben, junius' 11. 1837. Fridrik Vilmos. Károly, Meklenburgi hg. B. Altenstein. v. Kampts. Mühler. Hitelesítve a' státustitoknok' részére: Düesberg *).

26. §.

Hátra van még itt az irói tulajdon' viszonyaira a' külön országok közt egy pillanatot vetnünk, 's így annak, mint *nemzetek közti jognak* állapotját kitüntetnünk (22. §.).

Mennyire nyomát találom, *Szászország* volt első (1773 **), melly a' külföldi irót, viszontiság' feltétele alatt kivánta biztositani; 's első minden esetre, sőt maig is még egyetlen, melly védelmét újabban (1836) *feltétel nélkül* kiterjeszti a' külföldre is, egyedül azt kivánván, hogy ki Szászországban utánnyomás ellen biztositani akarja kiadását, azt a' lipcsei könyvvizsgáló-testület-

*) L. Bibliopolisches Jahrbuch für 1838. Dritter Jahrgang. Leipzig, J. J. Weber. n. 8r. 7—16 l.

**) „Jedoch hat solchenfalls der klagende Buchhändler zuvörderst, dass er das Verlagsrecht an dem Buche, Übersetzung oder sonstiger Schrift, wovon die Frage ist, von dem Schriftsteller redlicher Weise an sich gebracht habe, und, falls er ein Ausländer ist, dass an dem Orte seiner Heimath das Reciprocum gegen unsere Unterthanen beobachtet werde, behörig zu erweisen“. Mandat 18. Dec. 1773. 1. §.

nél (Censurcollegium) bejegyeztesse 's kiadói jogát elégségesen bebizonyítsa, mire egy kiadói-bizonyítvány (Verlagsschein) adatik ki, mellynek erejével a' jogaiban sérült fél az utánnyomót törvény elébe idézhesse *). Ennyire eddig még egy statusnak szabadelműsége sem ment, és dicsőség azon kormánynak, melly első ismerte el *nemzetek közti jognak* **) az irói tulajdonjogot!

Azonban az eszme megszületett, 's viszontiság' alapján itt ott törvénybe is ment. Láttuk ezt *Poroszország*' törvényében (25 §., utolsó v. 38. czikk); láttuk *Weimárban* (24. §.), sőt itt feltételesen csak a' Németországon kivűli országokra szorítva, a' német szövetséges statusok' határai közt pedig *feltétlenül* elfogadva. „A' viszontiság' elvénél fogva — mond az országgyülés, a' nagyherczeghez adott nyilatkozásában — már kevés évek múlva előfordulhatna azon eset, hogy egy Goethe, Schiller, Herder stb' halhatatlan munkáik épen Weimarban meg lennének fosztva azon jogi védelemtől, mellyet a' nagyherczegség' határai között megjelent legcsekélyebb irat is teljes érvényességgel igényelhetne ***).

Ide tartozik az 1838. julius' 31. költ angol *international copyright-act* ****), melly által „a' királyné *felhatalmaztatik*, hogy státustanácsi végzés által, az ebben megnevezendő idegen országokban, ama' státustanácsi végzés által megalapítandó időn túl megjelenendő munkák' szerzői, végintézményeseik, vagy bár ab intestato is jogaikba lépő örököseik és meghatalmazottjaik (a'

**) Preszpolizey-Verordnung 13. oct. 1836, 41. §.

**) Így vagyok kénytelen a' *Völkerrecht*-et nevezni, melly a' *Volksrecht*-től (népjog) lényegesen különbözik. Talán hoz helyébe nyelvünk' fejlése ma holnap rövidebb szót.

***) T. i. a' nevezett, Weimarban élt és munkált nagy emberek' művei Cotta stuttgardi és tübingi (tehát würtembergi) könyváros' tulajdonai, kinek hazája csak tiz évre biztosítja a' külföldi irók' munkáit, 's így Weimar is, a' porosz törvény' értelmében, csak tiz évig *tartoznék* annak jogát tisztelni. Igaz ugyan, hogy Schillerre és Goethére nézve kiváltságot adott a' szövetséggyülés, de itt a' *törvény*' szelleméről, 's míg kiváltság által nem korlátoltatik, annak szükségképeni következéseiről van szó.

****) L. azt egész terjedelmében, eredetiben és fordítva jegyzésekkel Mittermaier és Zachariä felebb eml. folyóiratjok' 11. köt. 194—229 lapjain.

kiadók) azon joggal ruháztassanak fel, mi szerint csak magok nyomtathassák az egész angol birodalom' határai közt ama munkákat, és pedig annyi ideig, mennyit a' királyné statustanácsi végzésében határozand, mindazáltal tovább semmi esetre, mint a' meddig a' britt törvény a' britt alattvalót a' birodalom' határai közt megjelenő munkáira nézve, a' belföldi utánnyomás ellen védi; megjegyezvén azon felül, hogy e' jótéteményt nem igényelheti iró vagy annak képviselője, ha a' statustanácsi végzés által meghatározandó idő alatt a' könyv' czímét, a' szerző' nevét és lakása' helyét, az elsőszöri külföldi kiadás' idejét és helyét, Londonban a' „company of stationers" (könyvkereskedők) lajstromkönyvökbe be nem jegyezteti, *és*, hasonlóképen statustanácsi végzés által meghatározandó idő alatt az egész könyvnek és minden egyes kötetnek egy nyomtatott példányát, a' legjobb papiroson, mellyen az eladásra szánt legtöbb példány nyomatott, minden hozzá tartozó abroszok és ábrázolatokkal együtt a' könyvkereskedők' társasága' raktárnokánál, e' társaság' csarnokában, le nem teszi". A' 9-d. pont azt határozza, hogy a' státustanácsi végzés csak akkor érvényes, ha az egyes külső országokra nézve e' jog' kiterjesztése egyenesen az ott biztosított 's a' státustanácsi végzésben nyilván kimondott viszontiságra alapíttatik. Amaz ingyenpéldány az 5. pont által a' britt muzeum' könyvtárában rendeltetik letétetni *).

Tekintvén az angol viszonyokat, nevezetesen a' nyomtatás', főleg pedig a' papiros' ottani drágaságát, melly a' külföldet eddig is biztosította majd minden Angliábani utánnyomás ellen: e' törvény csak szóbeli 's nem valóságos viszontisággal kínálná meg a' külföldet, ha felebb közlött első pontja' határozását kiegészítőleg, a' 8-d. pont (másutt készült) utánnyomások' behozatala ellen is nem kivánná a' vele kézfogásra kész országokat védeni **). 'S

*) Láttuk az imént hogy a' szász rendelet illy *adó*' követelése nélkül is korlátlan és feltétlen védelmet biztosít a' külföldi kiadónak.

**) Igy kell kétségkivül a' 8-d pont' e' szavait érteni; print, reprint, or *import for sale*, or cause to be printed, reprinted, *or imported for sale*"; sőt mert a' szó szerinti magyarázás' módjánál fogva e' szerkezet mellett is kibúhatna a' vétkes, hozzá tétetik még: „or *knowing* the same to be so printed, reprinted, or imported

már itt Francziaországgal, és talán *csak* Francziaországgal *) találkozik Anglia' érdeke ; mert a' mennyiben Baudry' „europai könyvkereskedésének" (!) párizsi contrafacturái által szenved Anglia, úgy, sőt még nagyobb mértékben szenved Francziaország az által, hogy az eddig szabad bevitelü belga utánnyomatok az eredeti franczia kiadásokat százezerenként kiszorítják az angol vásárokról. Francziaországon tehát a' sor, akár általánosan, mit saját érdekében is bizvást tehet, akár Nagy-Britanniára nézve különösen felállítani a' viszontiság' elvét, 's ekkép Angliának feláldozni a' Baudryakat és Galignaniakat, és helyette a' maga könyvkereskedésének Angliában vásárt nyitni.

És csak ugyan tett is a' *franczia* kormány illy, a' külföldet viszontiságra felhívó lépést a' Salvandy' említett törvényjavaslata' 18-d. §-ában, melly így szól: „minden munkák, akár franczia, akár bármelly más nyelven legyenek irva, mellyek először külföldön jelentek meg, sem a' szerző' éltében, sem halála után *az egyezkedések által meghatározott idő'* lefolyása előtt, a' szerző' vagy képviselői' helybenhagyása nélkül, Francziaországban után

for sale without such consent of such author or other proprietor, shall sell, publish, *expose to sale*, or ... *have in his possession for sale*".

*) Francziaországon kivül még Németországban és Amerikában nyomatnak után angol munkák. De Németország nem igen nagy kárt teszen e' részben, kiadásai rendszerint sem olly szépek, sem olly olcsók mint a' párizsiak, és csak kis közönséggel birnak (kivévén a' *már köz birtokká lett* Shakespeare, Milton, Sheridan stb munkáikat, miknek németországi közönsége is nagy); német munkát pedig Anglia ugy sem nyomtat után, részint a' csekély szükség, részint a' nagy drágaság miatt. Tetemesen károsulnak az angol irók az éjszakamerikai gyors sajtó által, melly sokszor 2—3 n a p alatt nyomtatja le az Angliából érkezett, hires szerzőktől származott munkákat, és sokszor árok' egy nyolczadán adja; sőt nem ritkaság néha egy egész regényt egy két óriás ívén némelly amerikai hirlapnak utánnyomva találni. 'S milly kedvezéseket nyújthatna Anglia viszonzásul Éjszak-Amerikának? Azt-e, hogy egy olcsó amerikai könyvet drágán után ne nyomjon? Ez magában is képtelenség levén, eddig elé az által szokott az angol könyvkereskedés boszút állani az új világon, hogy ennek munkái' terjesztésével nem csak mit sem gondol, hanem azt akadályozza is.

nem nyomathatnak. Minden e' tilalomba ütköző nyomat utánnyomatnak fog tekintetni 's mint ollyan meg is büntettetni. Ez intézkedés csak azon statusokra alkalmazható, mellyek az először Francziaországban megjelenő, akár franczia, akár bármelly más nyelvű munkáknak hasonló védelmet biztosittattak". A' főkamara' vizsgáló biztossága hosszas viták után kitörlötte e' §-t, 's a' kamara is a' közoktatási minister' sürgetései ellenére el kivánta mellőzni, mert Anglia úgy sem nyomtat után franczia munkákat, Belgiumtól pedig nem várhatni, hogy franczia munkák' utánnyomtatásáról lemondjon, minthogy belga munkák amott úgy sem nyomatnak után, 's igy ez a' törvény Angliának használna, Francziaországnak ártana, 's a' belgák általi sebek' gyógyitásához sem lehetne remény. Degérando' ajánlására, mi szerint a' kormány hatalmaztatnék fel más kormányokkal e' tárgyban olly egyezkedésre lépni, melly Francziaország' mindenkori érdekeinek kedvezzen, a' törvénybiztosságnak egy illy értelmü törvényjavaslat' előterjesztése meghagyatott, de végre a' §. mégis elvettetett, főleg azon észrevételre, hogy e' törvényczikk „a' kereskedési egyezkedéseket gátolná, mert péld. Anglia' megegyezése abban, hogy oda belga utánnyomatok be ne vitessenek, csak egyezkedés által nyerethetnék meg, 's igy törvényes előintézkedés' tárgya nem lehet" (?). Meg kell vallanom, hogy ez okoskodást nem értem; minden esetre csak Francziaország lakol, ha — miután Anglia maga részéről kimondta az elvet — kormányát ez elvre épitendő egyezkedésre fel nem hatalmazza. Az éjszakamerikai *Egyesült-Országokban* az irói tulajdont védő 1831-ki törvény a' respublica' határai közti lakókra szoritkozik. Ennél fogva 1837. harminczöt angol iró egy petitiót irt alá, mellyet Clay Henrik mutatott be az Egyesült-Országok' senatusának: 's mellyet ez vizsgálat és teendő tudósitás végett egy biztosságnak adott által. A' biztosság félig kedvezőleg nyilatkozott. T. i. tekintvén mikép az utánnyomás egy különös és tetemes ágát tészi az amerikai iparnak, ajánlja ugyan hogy a' külföldi iró is hasonló jogokkal élhessen munkájára nézve, mellyekkel a' belföldi, de csak azon munkákra nézve, mik az ebbeli törvény' kihirdettetése után jelennek meg. A' foganatról nem találok adatot.

Igy állanak a' dolgok jelennen a' külön népek közt.

26. §.

Magyarországra térek.

Az első, nálunk e' tárgyban költ intézkedések, egyes vállalatokat vagy intézeteket védlő királyi rendeletek voltak, kiváltság' vagy csak udvari decretum' alakjában. Illyenek a' múlt században II. Máriának a' Corpus Jurisra (Prága, jun. 9. 1743.) negyven évre, 's 1791-ben megújított kiváltsága, ugyan azon királynénk' azon kiváltsága (Bécs, nov. 5. 1779.), mellyel az egyetem' nyomtató-műhelyét iskolakönyvek' kiadása' kizárólagos jogával ruházza fel *); illyen az országos tiszti tár' kizárólagos nyomtathatására II. József által (jul. 8. 1788. 27009 sz. alatt) adott kirekesztő engedelem, az I. Ferencz által eleinte minden illyr és oláh, utóbb megszorítva az e' nyelvü ritualis és liturgicus köny-

*) A' privilegium' szövegéből ugy látszik, hogy a' nagyszombati főiskola már elébb is kirekesztő joggal birt az iskolakönyvek' nyomtathatására, vagy legalább ezeknek kirekesztő ususában volt: „posteaquam primis statim fundatae Universitatis, olim Tyrnaviensis, annis, Patres abolitae Societatis, qui eandem providebant, typographiam academicam erexerunt, atque in eadem quosvis scholasticos libros, *non interrupta serie*, in usum tam eiusdem Universitatis, quam et aliarum in Regno Nostro Hungariae attunc quoque existentium Academiarum et publicarum scholarum *procudi fecerunt* — insuperque *super aliis* ETIAM, uti signanter Corporis Juris Hung. *privative edendis*, Benigna Privilegia Nostra, ita dicta Exclusiva, procurarunt, atque *penes eadem Privilegia nunc etiam*, ... eadem Typographia *excusionem cumprimis Scholasticorum Librorum continuat:* pro maiori nihilominus stabilitate stb. E' kir. kiváltságok okaiul adatnak: „ex clementissima reflexione, quod fundus Typographiae *partim pro intertione et conseruatione Bibliothecae Univ.*, sed et aliarum ad Academias Regias, reliquaque publica Scholarum Instituta pertinentium, *partim pro remunerandis eruditis lucubrationibus destinatus sit.*“ Utóbb ismét: „*omni eo iure*, quod *prius Typographia penes Universitatem Tyrnav. collocata habuit*, in perpetuam uti, frui et gaudere possit“. E' kiváltsággal védett könyvek' utánnyomtatása vagy árulása tiltatik: „*sub poena confiscationis eiusmodi librorum, ac praeterea decem marcarum auri puri*, in una Fisco Nostro Regio, in altera vero medietate eidem Typographiae applicandarum“.

vekre adott engedelem; ugyan ezen fejdelemnek (1811. apr. 26.) a' misés könyvek és breviariumokat védő kiváltsága, stb.

Az irói tulajdont *általánosan* védő országos törvényünk mind eddig még nincsen; de van bold. urunk I. Ferencztől egy, még 1793-ban költ kir. rendelet, melly a' belföldi utánnyomást kemény, a' környülményekhez szabandó büntetés 's azon felül kárpótlás' terhe alatt tiltja, kivévén, ha valamelly nyomtató az illető könyv' példányai' elfogyása vagy azoknak felette magas árá' tekintetéből, az utánnyomásra engedelmet kapna. Külföldön megjelent 's különben megengedett munkák ellenben, ha bár valamelly belföldi nyomtató által utánnyomattak is, akárki által újra kiadathatnak. Egyszersmind Magyarország 's Ő Fels. német örökös tartományai között megtartandó viszontiság iránt egy külön kir. resolutio igértetett *), melly nem sokára, u. m. januárban

*) E' legelső, a' kiváltságos nyomtatókra nézve törvény' erejével biró kir. rendelet, Bécsben nov. 4. 1793. költ 12157. sz. alatt, 's a' következő kir. helytartósági körlevél által hirdettetett ki az ország' törvényhatóságainak, mellyet mint első 's azért nevezetes nyilv. oklevelet e' tárgyban, mellyen mind maig a' magyar iró' tulajdonjogának védelme alapszik, teljesen és eredetiben közlünk: „Illustrissimi stb. 27463. Visum est Suae Maiestati Sacratissimae clementer decernere: ut reimpressio Librorum in aliqa Typographia intraregnana excusorum, tamquam privilegiatis Typographis et quaestui Librorum noxia, sub gravi pro ratione circumstantiarum dictanda poena, ac insuper damni Typographo illi, cuius typis excusum opus per alterum reimprimeretur, illati refusione circulariter prohibeatur, nisi fors Typographus aliquis seu propter defectum Exemplarium Libri in alia Typographia excusi, seu vero elevatum eius pretium talem Librum reimprimendi facultatem consequeretur; reimpressione in reliquo librorum in exteris Provinciis excusorum, et secus admissorum, tametsi tales iam per aliquem gremialium Typographorum reimpressi essent, cuivis Typographo in salvo relicta. — Cuiusmodi itaque benigna Resolutio Regia Praetitulatis D. Vris fine instituendae pro eorum, quorum interest, notitia, Publicationis hisce nota redditur, eo in reliquo addito: quod circa Reciprocum hoc in passu inter haereditarias hungaricas et germanicas Provincias qualiter observandum ulterior benigna Resolutio Regia subsecutura sit. De Dato 22. Nov. 1793. Datum ex Cons. R. L. H. Budae die 26. Mens. Nov. Anno 1793 celebrato. — Az udvari decretum' e' szavai: „ex incidenti hicce

1794-be is következett, 's melly szerint rendeltetik, hogy Ő Fels. német tartományaiban nyomtatott munka Magyarországban után ne nyomassék, valamint a' német ör. tartománybeli nyomtatóknak is hasonló hagyatott meg Magyarország' érdekében *). Fenn is tartotta ő Felségének kormánya folyvást ez elvet, 's nagyobb biztosításaul az iróknak, többször, kihirdette. Sőt, a' mennyiben az 1793-ki kir. rendelet' e' szavai: „damni *Typographo* illi, *cuius typis excusum* opus", talán némi kétséget hagynának fenn az iránt: csak a' nyomtatót kívánja-e ama tilalom védeni, vagy a' szerzőt 's ennek más engedményeseit is, minden aggodalmat eloszlatnak a' kir. helytartó tanács által az országbeli nyomtató-műhelyek' birtokosai' számára kiadott utasítás' azon helye, hol az új kiadásokról mondatik: „quod *has tantum auctoribus eorundemque legitimis cessionariis sollicitare licitum sit, cum secus pro reimprimendis adeoque vetitis considerari debeant*".

El van tehát ezek szerint a' kir. kormány által hazánkban is ösmerve az irói tulajdon' sérthetetlensége, el a' *szerzőre* 's

---

reacclusae Adami Takáts Ministri Helveticae Confessionis Gönyiensis Instantiae de dato 2. Jul. a. c. submissa" mutatják, hogy már akkor is volt sértett irói tulajdon' esete, és nem lehet tisztelettel és hálával vissza nem tekintenünk azon országlásra, melly egy magányos iró' kérelmére az ügyet egész fontosságában és általánosságában figyelmére méltatván, sietett egy közönséges rendelet által az irói tulajdont hathatós pártfogása alá venni.

*) 1812. sz. „Ex Cons. 24 jan. 1794. Altissimae Suae Maiestatis Sacr. Resolutio, quo ad vetitam librorum in aliqua Typographia intro-regnana excusorum in alia Typographia Reimpressionem edita, et Praetit. D Vestris sub. 22. Nov. anni proxime praeteriti Nro 27463 abhinc intimata, ad Typographias quoque haereditariarum Ditionum germanicarum extensa, adeoque Reciprocum in merito Reimpressionis Librorum inter Hungariam et Ditiones Suae Maiestatis germanicas observandum, in eo Altissimo Loco defixum est; *ut librorum in Hungaria excusorum in haereditariis Provinciis germanicis, et vicissim eorum, qui in aliqua Typographia Proviuciarum Suae Maiestatis germanicarum excusi forent, in Hungaria reimpressio vetita sit;* Benigna proinde haec Resolutio Regia Praetit. D. Vestris in consequentiam Intimati sub praecitato Dato abhinc expediti, fine eiusdem Publicationis, et procurandae debitae observationis hisce nota redditur".

annak *törvényes engedményeseire* nézve, el van ösmerve minden időkorlát' szabása nélkül, tehát örökre; ki van mondva az *elévülés'* elve is, 's habár ez közelebb meghatározva nincs is, visszaélések' megelőzésére még is az e' czím alatti újra nyomás a' kormány' engedelmétől van függővé téve; továbbá, *nincs* a' tulajdon' elismerése *feltételhez kötve*, t. i. sem taksához (mint Angliában), sőt még az egyszerü bejegyzéshez sem (mint Szászországban): kivévén ha azon *kilenczedik* példányt ide tudnók, melly több rendbeli köz könyvtárak' számára minden megjelent könyvből lefoglaltatik. Az *általhágás* is majdnem lehetetlenné van téve a' kir. könyvvizsgálóknak oda utasíttatása által, mi szerint új kiadásnak csak úgy adhatják meg az admittitur, ha azt a' szerző 's annak törvényes engedményesei kívánják eszközölni; 's a' végre ott van a' szabályszegő' elijesztésére a' birság is, 's ha még is e' kir. tisztviselők' figyelmét is a' dolog elkerűlné, ott van a' jogában sértett iró' részére a' kárpótlás. Végre fel van állítva a' *viszontiság' elve* is legalább Urunk' német örökös tartományai, és a' magyar birodalom közt; 's így ez ideigleni intézkedéssel is több külföldi törvényhozásoknál előbbre vagyunk.

27. §.

'S eddig e' rendelkezések a' literatura' szükségeinek meg is feleltek. Azonban szerencsésb idők' küszöbén állunk. A' mult évtized a' nemzetiségnek hatalmas rugót adott, mellyet a' literatura is érezni kezde. Könyveink némi keletre vergődtek. Jött az 1830. év, a' nyelv új elfoglalásokkal gazdagodott; Széchenyi írt; academia állott fel, 's ezzel együtt egy új rend a' polgári társaságban, az iróké; a' literatura életbe kezdett lépni, mert állandó közönség képződék, kivált az időszaki sajtó' munkássága által; 's e' részvét, bármi kicsiny ahhoz képest, minőt egy öt milliónyi néptől várhatni kellene, még is keresetággá kezdi emelni a' könyvszerzést. Az előtt nevetséges volt volna szellemi munkáért díjt kívánni, mert az nem fordult meg rajta, minden esetre pedig a' veszedelmezéshez aránylott kamatot nem igért, vagy ha a' közönség' élénkebb részvételéből háramlott is néha egy egy aranyszem a' mechanicus közlő' (nem segedelmező 's eszközlő, millyenek gyakran a' külföldi könyvkiadók) zsebébe: olly különös

elfogultság uralkodott magok az irók közt, mi szerint ők pirulának szellemi tulajdonukért pénzt kérni, 's pirulának ugyan akkor, midőn buzájokért, borukért, gyapjokért, ha volt, mind a' mellett hogy ezek primae necessitatis czikkelyek, minél több pénzt kérni, igen természetesen, nem pirulának. Sőt a' közönség is bal néven vette volna: ugyan azon közönség, mellynek eszébe sem jut bal néven venni, ha orvos és ügyvéd felebarátja' élet- 's vagyonkérdéseiben tett munkálkodásaiért díjt követel, ha a' tanító fizetésért oktatja hazája' gyermekeit, a' biró fizetésért szolgáltat igazságot, az egyház' férfia fizetésért pásztorkodik hívei között, a' kormányfi a' legfelsőbb társasági érdekek körül jutalomért fárad, 's a' bajnok zsoldért katonáskodik — szóval, midőn mindennemü szolgálat — 's munkálatért díj jár, a' minél természetesb semmi sincs a' világon, mert: *do ut des*, *facio ut facias*, és orvos, ügyvéd, tanító 's biró, lelkipásztor és katona élni akar — a' közönség mégis, ugy látszott, épen az irótól követelt *áldozatot*, 's díj helyett őt szabad bementi jegygyel a' becsület' templomába, kivánta elutasitani. Volt ugyan egy is, más is az iró-kiadók, könyvárosok és nyomtatók közt, ki rendes tiszteletdíjakat adott, de az irók, ön károkra, még folyvást igen szemérmetesek voltak jutalmaikat követelni, míg az academia az irók' díjazását teljes nyilvánossággal nem kezdte, és maga gróf Széchenyi István is, kétség kivül az előítélet' lerontásához járulni kivánván, egyik munkájaért díjt vett fel *). Mind inkább oszlik igy az elfogultság, az iró eladhatja munkáját vagy bár önkiadás által is hasznot láthat utána, a' szellemi munka áruvá —, az áruval járó birtokjog' eszméje valósággá lett. De alig kezdett ez által a' literatura frisebben tenyészni, a' szellemi tulajdon, ha bár csak lappangó és rejtett utánnyomás által is, már sérelmeket kezd szenvedni. Elmondottam másutt **) mint károsittatott Kunoss Endre, Szófüzérének utánnyomatása által, egy új *bővített* kiadás' ürügye alatt; Berzsenyi' örökösei, egy anthologia által Berzsenyi' verseiből, melly több mint felét, és pedig javát adja az egész kötetnek; igy

*) A' gróf' szájából hallottam, hogy soha bevétel olly kedves reá nem volt, mint a' mellyet „tolla után" látott, mert ez egyenesen legbelsőbb, legsajátabb magának, munkával keresett jutalma volt.

**) Ath. 1838. I. 714 's köv. l.

Szenvey József, kinek Schillerből fordított verseit más, szinte idegen fordításokkal megtoldva 's elborítva hibákkal, egy háladatos tanitvány, csupa háladatosságból összeszedte 's a' maga' használára ki is adta; így károsíttatnak időről időre a' tiszteletdijazó folyóiratok is, és sokszor a' nélkül, hogy némi erkölcsi elégtételül legalább, csak a' forrás is megneveztetnék.

Ugy látszik tehát, itt az idő, melly egy, az irói tulajdon' *tárgyai' különféleségéhez képest kimerítő és részletes törvényt* évről évre ohajthatóbbá teszen; a' feladás, melly a' nemzet' szellemi fejlődése' jövendőjével olly szoros összefüggésben van, kétség kivül méltó, hogy a' haza' atyái' figyelmét foglalkodtassa; 's nem lehet kétleni, hogy atyáskodó kormányunk, melly eddig is védelme alá vette a' szellemi tulajdont, egy az idők' haladtával szükségessé lett bővebb rendszabástól sem fogja legfelsőbb hozzájárulását megtagadni. 'S illy reménységek közt legyen szabad e' tárgyról, hazai viszonyainkhoz mérve, magányos véleményemet a' hazának előterjeszteni.

28. §.

Mi az új, *eredeti*, minden mástól független munkákat illeti, ezekre nézve a' törvény' rendelkezése igen egyszerű lehet. Az t. i. a' szerző, 's minden nemű és czimű képviselői vagy jogutódai' örök, kizárólagos tulajdona, *míg e' jogukat elhagyás által elévülni nem engedik* (38. §.).

De e' munkák *elemi könyvek* lehetnek, iskolai használatra szánt és felvett munkák, mik, hogy minél olcsóbban legyenek kaphatók, különösen ohajtható. Hogy ezekben fogyatkozás ne legyen, Ausztriában egy, 1784. kiadott rendelet felhatalmazza a' tartományok' kormányszékeit hogy egy azon czélra szolgáló munka' példányainak elfogyta, vagy felette nagy drágasága' esetére előleges feljelentés mellett annak utánnyomását eszközöljék *). A' *franczia* törvény (10. fructidor, IV. év, 3-d. tcz) azt rendeli,

*) Handbuch aller unter der Regierung des K. Joseph II. für die k. k. Erbländer ergangener Verordnungen und Gesetze in einer system. Verbindungen. Enthält die Verordnungen u. Gesetze von J. 1784. Sechster B., W. 1786. 426 l.

hogy valamely elemi könyv' elfogytával, *ha* a' szerző vagy annak engedményesei kinyilatkoztatják, mi szerint azt nem *adhatják* ki, vagy kiadni nem akarják, az a' respublica' költségein és műhelyében nyomassék ki. — Véleményem szerint a' jó tanító-könyvek' szerzői különösen megérdemlik a' köz társaság' köszönetét, 's így ha magok nem gondoskodnának újabb kiadásokról, azokat tőlök jutalom mellett kellene megváltani. Ha a' könyv' ára, vagy a' szerző' feltételei aránytalanul nagyok volnának, a' statusnak talán nem elfoglalni azokat, hanem más uton illyek' készitéséről gondoskodnia kellene. Azonban nem hihető, hogy valaki, alkalmatosnak talált könyvét 's ez által erkölcsi befolyását is, olly könynyen concurrentiának kivánná kitenni? de ha még is a' tulajdonos nem *akarná* az illy munkát nyomatni, elfolyván a' kikötött idő, melly alatt joga elévül, a' munka úgy is köz birtokká válik. Alig van tehát *szükség* egy a' munkák' e' nemét illető bár milly záradék' alkotására, 's nálunk annál kevesbbé, mert iskolakönyveink többnyire vagy köz költségen készülnek, vagy magok a' szerzők által terjesztetnek fel, elfogadtatás végett. Az nagyon nem értené saját hasznát, ki munkáját szerfelett drágán tartaná, ő az által azt csak elfogadhatlanná tenné.

Nagyobb részt csak *számokból álló* munkák, logarithmusi táblák stb, ha szerkezetök és tételeik csak némelly lényegetlen változtatásoknál fogva különböznének más illy már nyomtatott munkáktól, szinte utánnyomatnak tekintendők.

29. §.

Színművek, mint kéziratok vagy nyomtatott munkák, minden más eredeti (v. bár fordított) munkával egyenlő szempont alá esnek; 's így csak az a' kérdés támadhatna itt: vajjon szükséges-e arra, *hogy nyilványos színpadon előadathassanak*, a' munka' tulajdonosának megegyezése? Véleményem szerint, míg azok kéziratban vannak, a' szerző' kizáró tulajdonai, de mihelyt nyomtatás által közzé vannak téve, csak az utánnyomás, nem egyszersmind az előadhatás ellen is követelheti szerzőjök a' törvény' védelmét (14. §.), kivévén ha a' status, köz czélok' tekintetéből, a' színköltő[t] e' joggal felruházta. 'S valóban, olly országokban, hol a' játékszín a' társas élet' örömeinek egy lényeges részét, a' közönség'

egyik szükségét teszi, 's ennél fogva ezen ága a' művészetnek derekasan fizet is, a' méltányosság arra birta a' törvényhozást, hogy a' bár nyomtatott színműveknek a' tulajdonos' arra megváltott engedelme nélküli előadatását tiltaná. Nápolyban a' tulajdonos' megegyezése nélkül eszközlött színi előadásra a' büntető codex (1819. 324. cz.) a' bevétel' elkobzását 's azon felül még rendőri büntetést szab; Francziaországban a' code p enal (1810. febr. 428. cz.) hasonlóképen a' bevétel' elkobzásán kivül a' büntetés' minimumát 50, maximumát 5000 francban állapítja meg; Angliában (IV. Vilmos' törv. 1833. 15 fejez.) e' jog huszonnyolcz évre van szorítva, 's ha a' szerző él, halálaig; 's a' melly színvállaló ennek megegyezése nélkül ád darabot, legalább 40 fontot fizet, vagy minden előadás' egész bevételét, vagy a' felperesre az előadás által háramlott kár' öszvegét téríti meg, bármennyi legyen az, és a' perköltségek' dupláját. 'S ez országokban a' ratio legis helyes; ott a' költőnek jutó rész a' köz részvét' napja alatt virágzó színészetet nem nyomja, ellenben a' jutalom, melly a' szerencsés művek' szerzőit egész életökre biztosítja, rendkivüli studium, gond és szorgalom' ébresztője, mi által nyer a' literatura, mert jeles művekkel gazdagszik, nyer a' közönség, mellynek a' szinház rendkivüli éleménynyel fizet, nyer a' színvállaló, mert jeles munkákat kap, mellyek nézőket vonnak, nyer a' költő — 's ki ne kivánná hogy nyerjen, miután általa literatura, közönség és szinház egyformán nyernek.

Nálunk, úgy látszik, illy rendszabás még most talán nem vezetne czélhoz. T. i. a' magyar színészet, nemzeti ügy és művészség iránti hidegségünk miatt, még eddig nem vált szükséggé; nálunk, jól adva is, még a' külföldi literatura' remekei sem birnak elegendő vonzó erővel a' szinház' fedezésére, az eredeti művek iránt a' közönség' egy része előkelő lenézéssel van, a' másik, talán épen jóakarata' teljességéből, rend szerint szigorúbb mint idegenek iránt, 's vannak fordított drámák, mik fen tartják magokat, vagy fentartatnak a' repertoriumon, noha gyengébbek némelly saját darabjainknál, mik alig kísértetnek meg, vagy ha igen, kevesebb méltánylással fogadtatnak. Nem bizunk talentumainkban, 's e' bizodalmatlanságból és csupa rendkivülinek várásából azon szépségeket sem éldeljük, miket másutt megtapsolnánk. Érett édes gyümölcsöket akarunk, de restelve a' gyenge

fa' ápolását, melly nekünk azokat egykor hozhatná; jeles műveket, de megtagadva alkotóiktól nem csak a' jutalmat, vagy csak a' módot is, magokat képezhetni, hanem még a' moralis ösztönt is, a' figyelmet, sőt még a' méltányos kiméletet. Avvagy csak *próbául* is előadtuk-e mind azon magyar színműveket, mellyeket *egy vagy más* oldal ajánl, 's nem látatlanban ítéltünk-e sok darabot örök ismeretlenségre, vagy épen teljesen ignoráltuk. 'S ha valamikor egyet és mást színre hoztunk, igyekeztünk-e a' jelességek' kiemelése által azt minél éldelhetőbbé tenni? Nem! és így igazságtalan véleményt támasztottunk az iránt a' mi van, bizodalmatlanságot az iránt, mi lenni akar, és így elértük, hogy jeles tehetségü költőink közt csak kevesen versenyeznek e' pályán, melly pedig minden tekinteteknél fogva legvonzóbb lehetne, 's megérdemelné, hogy megkisértessék, hogy még egy, két nem egészen szerencsés próba után is olly könnyen el ne hagyassék. 'S jutna részvét a' lelkes próbálkozónak, mosolyogna jutalom a' szerencsés merőnek, nem hihetem, hogy színügyünk melly mind e' külső és nem a' dolog' lényegére irányzott, mind e' palástoló 's nem életbe és jövendőre hatni kivánó erőlködések mellett természetesen csak szigorog, nem hihetem, hogy az fel ne tudna virágozni. De így lelkes elhatározásra gyengék, örök hibás körben forgunk. Illy állapatok közt olly törvény, melly az eredeti művek' adhatását a' szerzők' engedelmétől tenné függővé, vagy holt betü lenne még sok ideig, mint a' mellyel azok, kiknek legközvetlenebb érdekében hozva van, nem is kivánnának élni, vagy egyenesen gát és akadály eredeti művek' padra jutása ellen. Bármelly igazságos tehát, bármelly méltányos, sőt más környületek közt hasznos is e' rendszabás, nálunk annak hatása boldogabb időkig ellenkező lenne.

30. §.

Történik, hogy jeles tanítók' *tudományos leczkéi* gyors irással lekapva kiadatnak. Ez nyilványos megszegése azon, tanító és tanitvány közt hallgatva is fennálló kötésnek, mi szerint amaz tudománya' tárházából mindent közöl ugyan; de csak a' hallgató' saját szellemi gyarapodására. Illy visszaélés által nem csak kiadói, hanem erkölcsi joga is sértetik a' tanítónak, mert ha lé-

nyegre nem is, de alakjára nézve bizonyosan másképp kívánja bármi jeles oktató is azt, mit a' szószékről élő szóval közöl, a' közönség, a' critica, a' jövendő elébe terjeszteni. — Igy sértetett meg jogában Schönlein híres (akkor) würzburgi orvostanító, leczkéinek egy tanitványa általi kiadatása —, igy Abernethy híres angol sebész, hasonlólag élő szóbeli előadásainak a' „Lancet"beni közre bocsáttatása által; az utóbbi meg is nyerte pörét a' Lancet ellen, de, akkor még nem lévén Angliában törvény e' tárgyban, a' fent említett szerződés-szegés' pontjából. Ugy látszik, hogy ez eset adott később alkalmat az angol törvényhozásnak azon statutum' alkotására (IV. Vilmos, 1835. 65. cz.), melly az élő szóval kibocsátott munkáknak (*lectures*) a' szerző' megegyezése nélküli kiadatását a' példányok' elkobzása, és minden nyomtatott ivtől egy penny-birság' büntetése alatt tiltja; sőt elvképen is kimondja, hogy „díjfizetés által is, bármelly helyütt, bármelly felolvasás vagy előadás' meghallgatására jogosított személyek nem birnak joggal vagy engedelemmel, azoknak nyomtatására". Az *orosz* törvény egyenesen utánnyomtatásnak bélyegzi, 's mint ollyat bünteti, ki „a' szerző' megegyezése nélkül valamelly beszédet vagy bármelly más előadott vagy nyilvánosan felolvasott szerzeményt kinyomtat"; igy a' *porosz* törvény is (l. felebb 25. §.), sőt ez hozzá teszi: „akár ezek a' szerző' igazi neve alatt adatnak ki, akár nem." — Véleményem szerint e' neme a' jogtalanságnak, mint felebb említém, kettős sérelmet foglal magában, erkölcsit és haszonbélit, 's azért a' törvényhozás' figyelmére kétképen is méltó.

Az *egyházi beszédekre* nézve hasonló tekintetek, hasonló jogalapot alkotnak, 's a' felebb említett külföldi törvények által azok' illy kiadása tilalmaztatik is.

Másképp van a' dolog *politicai es törvényszéki beszédekkel*: ezeket aligha az irói tulajdon' egyéb tárgyaival egy rangba tenni lehet. E' beszédek factumok inkább mint irói művek, 's hol a' köz igazgatási, vagy a' törvényszéki dolgok is nyilványosan vitetnek, nem csak az ország', hanem a' beszélők' érdekében is fekszik, hogy enunciatumaik minél sebesben és teljesebben közzé tétethessenek; sőt a' közönség' garantiája csak úgy tökéletes, ha e' beszédeket nem csak a' szónok' kezéből veheti, ki itt ott egy szó' szántszándékos elnyomásával, egy másnak módosításával lé-

nyegesen sértheti a' közlemény' authentiáját: másfelül módjában van a' szónoknak mindig, valamelly beszédjének hűtelen közlésének ellenmondani, és szükség' esetében magát igazolni. 'S valóban, hol a' köz dolgok tökéletes nyilványsággal vitetnek, mint Angliában és Francziaországban, a' hírlapok a' legteljesebb szabadsággal birnak a' beszédek' közlésében; 's mint a' tapasztalás bizonyitja, e' minden oldalu nyilványsság legtöbb esetekben elejét veszi a' hűtelen közléseknek, a' miért a' szónokok' ellenmondásai a' legritkább esetek közé tartoznak. 'S midőn a' franczia főkamara, taval az irói tulajdon feletti tanácskozásai' alkalmával a' kamarai beszédekre is reá kivánta ruházni az irói sajátság' attributumait, elvétette a' kellő szempontot, 's olly rendszabást javaslott, mellyet Francziaország nehezteléssel fog visszautasitni.

Ellenben, midőn a' szónok beszédeit leirja, összegyűjti, kiadja, e' formában munkává váltak, 's nem kételkedhetni, hogy minden más szellemművel egy szempont alá tartoznak.

31. §.

Mi a' *fordításokat* illeti, azok új, szellemi reproductiónak művei, 's mint ollyanok, és más mint a' szerző' nyelvén olvasó közönség' számára készült 's igy a' szerző' haszonbeli érdekeinek rend szerint nem ártó munkák, kell hogy ne csak megengedve (14. §.), hanem utánnyomás ellen is védve legyenek a' status által. 'S valóban, a' *szász* törvény csak olly fordítás' kiadását terheli az utánnyomatokra mért büntetéssel, melly egy korábbi fordítástól *lényegesen* nem különbözik, 's igy arra nézve valóságos utánnyomatnak vétethetik. Tekintve mindazonáltal a' méltányosságot, 's hogy ott, hol vele a' többség nyer, az érdemesebbre nézve a' kedvezéseket szaporitni kell (favores sint ampliandi), némelly, és különösen a' moszka, porosz és belga törvényhozás e' jogot külön intézkedés által szabályozta. Amaz t. i. (mint a' németalföldi 1817-ki törvény) a' fordítást „általában véve" egészen egy karba helyzi ugyan az eredeti szerzeményekkel, és igy szabadosnak nyilatkoztatja, de még is azt rendeli, hogy „ki olly munkát ir, mellynek előállitására külön tudományos fürkészések kivántattak, kizáró joggal bir azokat Moszkaországban más nyelveken is ki-

adni, de köteles ezt az eredeti munka' megjelenése előtt jelenteni, 's fordítását azon naptól számított két év' leforgása előtt kiadni, mellyen a' censurától engedelmet nyert az eredetinek árulására. Ha a' szerző e' feltételt nem teljesítette, szabadjában áll bárkinek, azon munka' fordítását közzé tenni". Kiki észre fogja venni, miképen az orosz kormány e' törvény által egyszersmind a' tudományok 's a' nemzeti literatura' érdekeiről gondoskodott. Ott, mint nálunk, több nyelv divatozik, 's az olvasók három nyelvü munkák között oszlanak fel, a' szerint t. i. mint azok franczia, német vagy moszka nyelven irattak. Ha már most költséges készületekkel járó tudományos munkák, egyik nyelven kiadva, csak hamar lefordíttathatnának másra, az a' szerző' érdeke' világos csorbulásával történhetnék csak, 's így az ösztön illy munkák' előállítására gyengűlne; moszka nyelven pedig épen ritkán dolgoztatnék illy általánosb érdekü könyv, mert a' nyomába lépő franczia vagy német fordítás csak hamar elkapná előle az olvasók' egy részét (valamint nálunk is aligha nem többen olvassák Széchenyi' munkáit németül mint eredetiben), 's velök a' szerző' érdemlett jutalmát is. A' felhozott törvény tehát módot nyújt a' szerzőnek, munkájából lehető legtöbb hasznot vonni, ha tetszik mind a' három nyelvre nézve magának kizáró jogot szerezni: melly esetben a' közönség is hitelesb áttétellel ajándékoztatik meg. A' *porosz* törvény, mint láttuk (25. §. *d.* alatt), szinte kirekesztő jogot ad a' szerzőnek munkája' fordítását adhatni, ha azt magának fentartván, két év alatt a' vállalt kötelességet teljesíti; továbbá a' szerző' engedelmétől tészi a' fordítást függővé, ha az eredeti holt nyelven iratott; végre, ha a' munka eredetileg több nyelven jött volna ki, annak e' nyelvek' egyikére ujonan fordíttatását tiltja. E' tilalom igen következetes, mert érdemileg egyéb volna-e illy új fordítás, mint utánnyomás; a' holt nyelvű munkák' védelme pedig szükséges következése a' szerző' érdekeit védlő törvénynek, melly ha nem volna, latin munka péld. illy concurrentia által, soha sem fizetné ki magát. *Belgiumra* nézve egy 1814-ki végzés tovább ment, ezt rendelvén 12-d. czikkelyében: „A' 9-d. cz. alatt (az utánnyomókra szabott) büntetés alatt tiltatik olly munka' fordításának kiadása, mellynek tulajdonjoga a' szerzőt v. örököseit nézi, kivévén ha erre írott engedelem adatott, vagy a' munka' első kiadása elfogyott volna".

Végre az ennek helyébe lépett 's az egész akkori németalföldi királyságra kiterjedt 1817-ki törvény, melly a' fordítás' tilosságáról hallgat, 4-d. czikkelye' erejével minden, a' királyságban kiadói jogot nyert munka' fordításának külföldről behozatalát tiltja.

Én részemről kettős, u. m. az *erkölcsi jog* 's a' szerzőt illető *haszon*' tekintetéből igazságosnak tartom a' fordítási szabadság' korlátozását. Az elsőre nézve lehetnek esetek, mellyekben a' szerző, nagyobb hűség és hitelesség' tekintetéből maga kívánja munkája' fordítását eszközölhetni, vagy fontos okokból egyáltalában nem is ohajtja, hogy e' vagy ama' dolgozata más közönség előtt szólaljon meg, mint a' mellynek ő szánta azt. Nem érdemli-e meg az iró mind két esetben, hogy ohajtása tiszteltessék? amott, nehogy kénytelen legyen munkáját ön ajánlkozása' daczára is elferditetten kiadva látni; itt pedig azt, talán egyenesen rendeltetése ellen, egy más közönség elébe terjesztve tapasztalni. Ez utóbbi okból mondott ellen gróf Széchenyi István, 1832-b. a' „Magyar Játékszínről" szerzett röpirata' németre fordíttatásának, valamint Bajza is, midőn némelly hírlapok szinte a' m. játékszín' ügyében irt „Szózata" fordítását jelentgetnék, kérte, kiket illetett, hagynának fel azzal, mert a' munkácska egyenesen és kizárólag a' magyar közönséghez intéztetett. T. i. van és lehet, mit édes mieinknek ad amicas aures, azaz magyarul megsugunk, de resteljük ha ollyan is hallja, ki nem az ‚édes mieink' közzé tartozik.

A' példaul felhozott külföldi törvények aligha nem merítik ki gyakorlatilag mind azt, mit az írók e' tekintetben a' társaságtól ohajthatnak; csak a' holt nyelven irt munkákra nézve sem szükségesnek, sem hasznosnak nem tartom körülményink közt a' pártolást.

32. §.

Egy más neméhez megyek által az irói munkálkodásoknak, melly némileg az eredeti és fordítmány között áll; és ez a' *compilatio*, *kivonat* és *átdolgozás*. Mi az elsőt illeti, az tulajdon' tekintetében kétségkivül egy rangu az eredeti munkákkal, kivévén ha nem egyéb vastag plagiumnál, melly új czím alatt, új formában, 's holmi nem lényeges kihagyások vagy változtatásokkal egy vagy más kézen forgó munkának leirata. Illy eset-

ben természetesen a' magát károsítottnak érző szerző' dolga a' plagium' mértékét kimutatni; 's ha — mert bizonyos vonalt kell a' szabad és nem szabad közt húzni — kitűnnék, hogy a' kifosztott könyvnek p. o. a' fele ki van írva, az illy compilatio nem egyéb álorczás utánnyomatnál, 's mint illyen kétségkivül méltó az utánnyomatokra mért büntetésre. E' véleményt pártolja az *angol* törvénygyakorlat, így rendelkezik a' *szász* törvény; a' *moszka* különösen a' szótárakra nézve így szól: „Utánnyomatnak tekintendő valamelly szótár' kiadása, mellyben a' szóhatárzatok, magyarázatok, és példák' nagyobb része szó szerint más illy nemü, kizáró joggal biró munkából másoltatott". — Egyébiránt az angol és szász törvény megkülönbözteti a' vétkes plagiumtól az olly *kivonatot*, melly ‚bona fide' készült, titkolás és csalás nélkül, 's nem olly teljes, hogy az eredeti' keletének árthasson.

Mi az *átdolgozást* illeti, magában értetik hogy az jogsértés nélkül csak tulajdonos' nem létében vagy a' tulajdonos' megegyezésével történhetik: ellenkező esetben jogi szempontból semmivel sem jobb az utánnyomásnál. 'S az illy átdolgozat, ha az alapul szolgáló munkának tulajdonosa van, 's annak megegyezésével eszközöltetett, ugyan annak, vagy a' szerződés' értelmében az átdolgozónak tulajdona lészen; ha pedig köz birtokba átment munka teszi az átdolgozás' tárgyát, természetes, hogy az iró e' szellemi hozzájárulása által magának e' munkához kizáró jogot szerzett, de csak ez új alakban: a' régiben, mellyben ő azt találta, akárki által, akár hányszor kiadathatik ismét, sőt más által változtatva, átdolgozva ismét új jog' tárgyává leszen. — Ide való az orosz törvény' abbeli rendelkezése, mi szerint szabadjában áll a' szerzőnek „*bármelly* conventio mellett is (?) munkájának második kiadását eszközölni, ha toldásokat és változtatásokat teszen, mellyek legalább két harmadát alkotják a' munkának; hasonlóképen ha annak alakját egészen, vagy legalább ugy változtatja meg, miszerint új szerzeménynek tekintethetik". A' kétségbe vont záradék' kihagyásával, (mert volenti non fit iniuria [12. §.] és contractus contrahentibus legem et normam ponit, ha a' kötelezés nem erkölcstelen) úgy hiszem e' törvényt valamint az iró', úgy a' tudomány' érdeke is helyesli, 's méltó, hogy az irói tulajdonról alkotandó törvénybe felvétessék.

Idézetekről is emlékeznek némelly törvények, mert ezeknek ürügye alatt közölhetni sokszor valamelly könyv' javát úgy, hogy ez által az szinte feleslegessé leszen, 's így ennek szerzője károsodik. A' *porosz* törvény, mint láttuk, megengedi az idézést minden megszorítás nélkül (25. §. d. 1)), a' *moszka* csak úgy, ha sem azon könyvnek mellyből a' helyek vétettek, sem annak mellyben állanak, harmad részét meg nem haladják.

Néha *mutatók*, leltárak (repertoriumok) készülnek mások' munkáihoz; ezek eredeti, önálló munkálatoknak tekintendők, mellyeket tehát az alapul szolgáló munka' szerzője sem nyomathat le a' mutató' v. leltár' szerzőjének megegyezése nélkül. Azért az *orosz* törvény is világosan megmondja, hogy a' szóról szóra vagy csak csekély változtatásokkal lenyomatott repertoriumok egészen úgy, mint az utánnyomatok büntetendők.

33. §.

Hálát érdemelnek azon tudós férfiak, kik nyelvemlékek, bármelly *archaeologiai tárgyak'*, 's *történeti források* és *okiratok'* kikutatása és *közre bocsátása* által, a' tudományokat gazdagítják. Ezért az *orosz* törvény a' „régi kéziratok" kiadóira is kiterjeszti a' sajátságot, megengedvén azonban minden másnak is, ugyan azon munkákat teljesebb, hívebb vagy egyéb tekintetekben becsesebb kéziratok szerint újra kibocsátani. *Spanyolországban*, mint láttuk (24. §.), kéziratokból merített okiratok' kiadói tizenöt évig maradnak azok' kizáró birtokában. — 'S valóban e' neme az érdemnek általan felér egy eredeti munka' becsével, 's jutalmul úgy, mint ösztönéül az illyekbe avatottaknak méltó, ebbeli munkálataikat az utánnyomás ellen védeni. Azonban távol vagyok attól, hogy illy kiadásokat irói tulajdonnak nézzek; azoknak tárgyai elmúlt idők' hagyományaként maradtak ránk, 's azért nem egyesek, hanem a' tudomány, a' közönség öröklik azokat. Tehát nem a' sajátság, hanem a' *munka* azon alap, mellyre a' régiségek' kiadóinak jogai építhetők; 's azért illendő sőt szükséges őket bizonyos ideig a' kizáró birtokban meghagyni, különben ki fogna illy vállalatra fáradságot és költséget szánni: de nem mellőzvén az orosz törvény' felebb említett záradékát se, melly ugyan azon, emlékiratoknak, más kútfőkből kiadását megengedi.

Az időt tekintve, ugy látszik, a' spanyol törvény' tizenöt éve elégséges illy munkák' egy kiadásának fedezésére, hozzá értvén a' méltán várható hasznot is.

Némileg rokon munkálat népregék, mondák, mesék, dalok és közmondásoknak *szóbeli hagyomány* után összejegyzése, gyüjtése és első kiadása. Ezekre is azon jogalap áll, mellyet a' régi kéziratokból merített munkákra nézve állítottunk fel, 's illő hogy azok is — de a' szinte felebb említett oknál fogva, csak bizonyos időig — védve legyenek: magában értetvén, hogy ugyan azon hagyományoknak újra ismét a' kútforrásból, az az: a' nép' szájából merítése tilos nem lehet. Igaz ugyan, hogy egyes esetekben, itt is ott is, nehéz a' jogos és jogtalan kiadás közt határt vonni; azért a' kérdés' mibenléte iránt a' polgári bíró legalkalmasban független hozzáértők' véleményéhez tarthatná magát. — Az *orosz* törvény szerint: „olly nemzeti énekek, közmondások, beszélyek és mesék' első kiadói, mellyek egyes egyedül szóbeli hagyomány által tartattak fen, ugyan azon jogokkal élnek, mellyekkel új munkák' szerzői" (az az hasonló megszorítással, mint felebb a' 24. §-ban láttuk).

Figyelmet érdemelnek itt a' *régi classicusok'* újra átvizsgált, hiteles kéziratokból restaurált textusainak kiadásai; így *újabb kori irók' összeszedett munkáik* is, ha nem puszta újra-nyomások, hanem utánjárással, kutatással gyüjtött, sorozott, criticai szemmel átnézett, netalántán hibáiból kitisztított textusú kiadások: fenmaradván itt is mások' joga ugyan azon az úton hasonló kiadások' előállítására. Ide tartoznak egy vagy más iró' munkáihoz adott *pótlékok*, ha bár a' fő gyüjtemény másnak *igaz* tulajdona volna is; mert az illy felböngészett nagyobb kisebb munkák elhagyott jószágokként tekintendők, 's *ez új formában* a' gyüjtő' igaz tulajdonát tészik. — Mind ezekhez gyakran *előszók*, *bevezetések*, jegyzetek, magyarázatok, mutatók 's különféle *toldalékok* járnak; ezek az *angol* törvény szerint mint eredeti munkák a' szerző' tulajdonai, 's azok maradnak akkor is, midőn a' textus már köz birtokba ment által.

---

*) Legújabb példa erre Boas' gyüjtései: „Nachträge zu Schiller's sämmtlichen Werken", mellyek, minthogy eddig Sch. munkái' öszves kiadásában hibáztak, elhagyott jószágként bizvást elfoglalhatók voltak.

Azon kérdés, mennyiben fér meg az irók' és jogos kiadók' igazával *egyes czikkelyek*, költemények és töredékek' *felvétele* tudománytörténeti és criticai munkákba, *chrestomathiákba*, anthologiákba, ugy nevezett könyvtárakba, stb? jelennen tüzes viták' tárgya Németországban, hol e' neme a' könyveknek évről évre szaporodik. Véleményem szerint olly böngészetek, kalászszedések, gyüjtemények, mellyek bona fide készülnek, azaz, az irók', bizonyos irásnemek, vagy épen egy egész literatura' ismertetésére, akár tudománytörténeti, criticai és aestheticai szempontból, akár közoktatási használatra: nem tekinthetők utánnyomatnak; egyszer azért, mert itt a' szerkesztő' részéről, a' menynyiben a' válogatás, elrendelés, a' netalán előre bocsátott bevezetések, ismertetések, életrajzok, a' jegyzések és magyarázatok, saját készületet és szellemi hozzájárulást tesznek fel: minél fogva ő itt némileg mint szerző lép fel; de másfelül, mivel ez által az egyes irók, kiknek munkáikból darabok vétettek, nem hogy károsodnának, sőt ellenkezőleg, azok méltányoltatván, az olvasó bővebb tanulásokra, olvasásokra gerjesztetik, 's ez uton is közönség készül és neveltetik a' literaturának. Kell tehát, hogy a' köz társaság az illy munkákat az utánnyomás ellen védje. Azonban e' védelem nem terjedhet ki az egyes alkotó részekre — kivévén a' netalán kéziratokból meritetteket, és a' szerkesztő' saját hozzáadásait — azok tehát más által, más rendeltetésü, alaku, jellemü gyüjteményekbe, a' forrásokból új vezéreszmék szerint újra kiszemelve, ismét felvehetők. Egyébiránt sehol sem nehezebb határvonalt húzni az utánnyomás és jogos közlés között mint illy munkáknál, hol az anyag szabad, és csak a' forma lehet tulajdonjog' tárgya, mert e' mezőn lehetetlen a' böngészőknek gyakran nem találkozni; és másfelül lehet valamelly chrestomathiát átalakitani, a' nélkül hogy újra és önálló studiummal járulna valaki a' kútfőkhöz, melly német az utánnyomásnak az elrendelés' némelly lényegetlen megváltoztatásával, néhány kihagyás és toldással szoktak palástolni. Illy esetben tehát a' biróra vagy inkább egy hozzá értőkből szerkesztett biztosságra kell hagyni minden egyedi esetben annak meghatározását, álorczás utánnyomat-e a' kérdéses gyüjtemény, vagy nem? Minden esetre pedig hasznos lenne mind az illy nemü jogsértések' megelőzésére, mind pedig a' közönségnek illy belső becs nélküli vásári compilatióktól meg-

kímélésére — a' mennyiben ezt *erkölcsi* védszer eszközölni képes — azt kívánnia az irójogi törvénynek, hogy mindennemü chrestomathiák a' szerkesztő' nevét viseljék homlokukon. Igy tudni fogja a' critica, kit rójon meg illy lelketlen és talán más szorgalmas és lelkismeretes dolgozó' kárával férczelt gyűjtemények ért; 's nehezebben fog találkozni név és kéz, melly illyesmit erkölcsi felelősséggel vállalna.

Azonban illy gyűjtemények, ha különben legjobb szándékkal vannak is készítve, egyes irók' egyes munkáikra károsan hathatnak, ha a' szerkesztő annyira menne buzgóságában, hogy péld. egyes kisebb bár, de külön könyvként is megjelent műveket venne fel, mi által ezek' megvétele az illy gyűjtemény' birtokosára nézve természetesen feleslegessé válnék; vagy ha azokat nem ugyan egészen, de nagyobb és legérdekesb részökben venné fel, azonfelül talán a' kihagyások által támadt hézagokat rövid expositio által pótolván; vagy ha valamelly szerző (talán nem is számos) dolgozatai' javát adná úgy, hogy ezek' külön megvétele elmaradhatóvá lenne. Hasznos volna tehát egy, netalán ezen pontot is külön határozatokkal kimerítő szabályban a' felhozott három tekintetet is érinteni. — Hogy egyébiránt mind ezekben csak a' jogos tulajdonossal biró dolgozatok lehetnek érdekelve, az elhagyott, elévült, 's igy közbirtokba átment munkák' kizárásával magában értetik. — Érinti e' tárgyat a' *moszka* és *porosz* törvényhozás (25. §. *d.* 2), szabadnak nyilatkoztatván egyes daraboknak literaria, criticai munkákba, chrestomathiákba, iskolakönyvekbe felvételét: de illy általánosságban a' szabály, mint az elébbiekből láthatni, nem elégséges.

34. §.

Az *időszaki sajtóhoz* megyek által. Szükségtelen itt azon fontos, és nagy részt üdvös állást kimutatni, mellyet ez a' tudományos ismeretek és eszmék' fejlesztése és terjesztése, is a' polgári érdekek' fentartása körül mai nap valameunyi mivelt nemzeteknél, és nálunk is, elfoglalt. Az időszaki sajtó nagy erkölcsi hatalommá fejlődött; érzi azt mindenki: azért igyekszenek literaturában és életben mindennemű osztályok, érdekek' és színek' hivei saját organumokkal, folyóirási képviselőkkel birni, 's általok, a' magok' értelmében az olvasó rendekre befolyni. E'

pálya nem csekély készültséget, nagy lelki éberséget, szertelen munkásságot, a' vállalkozók' részéről nagy pénzbeli erőt, sokszor áldozatokat kiván: 's azért épen olly méltán igényelheti a' törvény' védelmét, mint bármelly más literaturai vállalat.

Mi a' szorosban úgy nevezett *folyóiratokat* nézi, a' hová minden nem puszta híreket magokban foglaló, nagyobb kisebb terjedelmü, napon-, heten-, havon-, negyeden- és évenként, meghatározott időben) kijövő, az emberi tudás és munkálkodás' bármelly egyes vagy többes tárgyainak szánt tárak, gyüjtemények stb tartoznak: ezeknek szerkesztői a' magok, és *főleg iróik' érdekében* szorúlnak e' törvényes védelemre. T. i. felteszszük, hogy — mint a' külföldön közönségesen, 's nálunk is már egy részt — a' kiadók a' felvett dolgozatokért tiszteletdijt fizetnek, mit nem azért tesznek, hogy rajta néhány napi vagy heti prioritást, hanem bizonyos időre tulajdont vásároljanak, melly irány és érdemnél fogva saját jellemet és becset adván a' folyóiratnak, neki a' literaturában saját helyet, a' közönség' bizonyos részénél tulajdon becset és kedvezést szerezzen, és fenállását biztositsa. Mi lenne már az időszaki sajtóból, ha az minduntalani fosztogatások és kalózlatok ellen védelmet nem talál? A' szilárdabb vállalatok, tetemes költségeiknél fogva soha sem versenyezhetvén olcsóságra az ollyakkal, mik literaturai zsákmánylással töltik be hasábjaikat, lassanként elsilányulnának; az irók, kik dolgozataik' becséhez mért jutalmat gyenge lábon álló laptól nem várhatnak, munkásságokban csüggednének: 's igy végre is megint a' literatura, 's melly abban éldeletet és szellemi épülést lát, a' közönség vesztene. A' köz érdek kivánja tehát, hogy a' folyóiratok, valamint az egész munkák, *utánnyomás ellen* védessenek. Az *orosz* törvény erre nézve igy szól: „Journalok vagy más időszaki kiadások, valamint almanachok 's általjában olly könyvek' kiadói, mellyek szakaszokkal birnak vagy futó darabokat foglalnak magokban, kirekesztő joggal birnak azokat, ugyan azon formában újra is kiadni". — Egyébiránt e' neme az utánnyomásnak csak külföldi hírlapok és folyóiratokkal szokott történni *). Belföldön az időszaki munkák' kiadói többnyire egyes,

*) Igy nyomatott után egykor Ausztriában a' leydeni franczia Gazette, a' neuwiedi német ujság, Lessing' dramaturgiája; igy nyomatik után most is Párizsban az Edinburgh Review.

igaz úton szerzett czikkelyeik' egészbeni vagy töredékes utánnyomása által szoktak károsíttatni. Az illy czikkek sokszor terjedelmesb, néha kisebb dolgozatok, egy ballada, egy dal, de melyek általan csak úgy tárgyai a' megvételnek, tehát a' jogos birtoknak, mint nagyobb közlések, 's így kell hogy a' törvényes védelem reájok is kiterjedjen. Ideje lenne, mond Cochut a' legújabb franczia irójogi törvényjavaslatról szólván, hogy kisebb czikkely' utánnyomása is — minthogy csekély terjedelme mellett is sokszor nagy munkába került és olly tökéletes mű lehet, mint egy nagy kötet: szintúgy meglegyen tiltva, azon egyszerü okból, mert *szintolly kevessé szabad kicsiny, mint nagy pénzsummákat lopni*: — Az *orosz* törvény e' tárgyra nézve ezt mondja: „Journalista, ki analysis vagy bármelly más *ürügy* alatt, apró, más publicatiókból kölcsönzött czikkelyeket *gyakran teljesen* lenyomtat, akkor is, ha e' czikkelyek egy nyomtatott levelet nem tennének, utánnyomtatónak tekintendő". — Véleményem szerint minden, tiszteletdíj alá eső folyóirati mű a' fen írt elvből, védelmet követelhet; és lenyomtatása csak akkor nem tekintendő utánnyomatnak, ha bona fide, péld. criticai irányu lapban ismertetés végett, hozzájáró észrevételekkel közöltetik, 's ha csak már magában is nem felette kicsiny, és egyedül egészben értelemmel biró — töredékesen. Elvontan határt húzni az így motivált vagy csak ürügyes közlés közt, alig lehetséges; egyes esetekben mindazáltal egy netalán megkérdezendő hozzáértők' biztossága többnyire képes lesz az itélet' helyes szempontját kimutatni. A' fen idézett törvényben álló e' két kifejezés: „gyakran teljesen" felvilágositja a' lenyomtató' szándékát, és súlyositja tettét.

Mi a' szerző és szerkesztő közti jogot illeti bizonyos amattól megváltott czikkelyre nézve, vagyis: szabadjában áll-e az elsőbbiknek e' czikkelyt más lapnak is általengedni, vagy külön kiadnia, és mennyi idő' lefolyása után? az utóbbiknak pedig: szabad-e a' magához váltott művet külön is kiadni: a' két rész' miképeni egyezkedésétől függ. Ha illyen nem volna, a' dolog' természetéből folyt, hogy az illy munka, sem más lapban, sem külön megjelentétől számitva *egy év' lefolyása előtt* a' szerző által ki nem adható: rövidebb időre a' folyóirat-kiadó' jogát, érdeke' sérelme nélkül nem korlátolhatni; valamint másfelül egy egész év' lefolyta után illy egyes czikkelyek' másutt vagy külön megjelené-

se azon folyóiratra, mellyben először láttak világot, károsan többé vissza nem hathat *). De szinte így a' folyóirat' kiadójának is csak gyűjteményében van joga az illy dolgozatot kiadni, nem külön is, mi által az iró' jövendő érdekeit sértené.

Más szempont alá tartoznak a' politicai vagy más nemü, szorosban ugy nevezett ujságok vagy *hírlapok*, mellyeknek czélja, körükhöz tartozó ujságokat és híreket hozni olvasóiknak. Itt is áll ugyan azon tekintet, mi szerint az ujsági levelezések költséggel járhatnak, de minthogy egy hírlap sem képes a' legszertelenebb áldozatokkal is saját híreivel kielégíteni olvasói' kivánatait, 's azért kénytelen más lapokhoz is folyamodni, ezt csak viszontiság' fejében teheti, 's köteles a' maga újságait is más lapokba átvéve tűrni. De ez által, ha a' *kútfő' idézésének* múlhatatlan erkölcsi kivánatának megfeleltetik, egy lap sem tarthat károsodástól: egyfelül mert a' *prioritas*, melly híreknél a' fő, minden esetre az övé marad, 's másfelül: minél gyakrabban közöl érdekes, más lapokba is átmenő újságokat, annál inkább nő hitele és becse, 's így kelete is. De a' *kútfő idézése nélkül* az illy átvett hír is hazug és károsító utánnyomás, mert azon kivül hogy a' másét, hallgatva mint a' magáét adja, viszonzásul még azon erkölcsi díjt is megtagadja a' kifosztott laptól, melly ennek idézésében fekszik. — Az *orosz* törvény világosan mondja: „Politicai, literáriai, tudományos és artisticai újságok' (értsd: hírek') lenyomása, a' *források megemlítésével* (tehát másképp nem) szabad".

35. §.

Kérdés: valamelly *kézirat'* igaz birtokosa bir-e, e' birtokjogánál fogva, egyszersmind kiadói joggal is? A' felelet könnyű és egyszerü: ha a' kézirat, *mint munka*, uratlan jószág, 's azt az iró' ellenmondása nem nyomja (9. §.), birtokosa annak kirekesztő kiadói jogával is bir; ellenkező esetben, t. i. ha tudva

*) Ekképen rendelkezett a' magyar tudós társaság is „Utasító határozatai" 39-d. pontjában: „Az Évkönyvek és Tudománytár' számára készült 's oda bevett dolgozatok, kijövetelöktől számitott egy évig kirekesztőleg a' társaság' tulajdonai". L. M. tud. társ. Névkönyv stb 1840. 132 lap.

lenne, miképp az iró e' munkát nem közönségnek szánta, vagy később a' kiadási szándékról lemondott, legalább annak neve alatt, ha pedig a' szerző élne, ennek megegyezése nélkül a' kézirat ki nem adható. Igy rendelkezik a' *porosz* törvény, igy itélt több peres esetben az *angol* birószék. A' *franczia* törvény (1. germinal, XIII. é.) szerint, hátrahagyott (posthumus) kéziratok' birtokosa azon jogokkal bir, mellyekkel a' szerző; de csak külön adhatja azokat ki, nem már kijött 's közbirtokba átment munkákkal egyetemben.

Régóta szokás a' külföldön jeles irók' *levelezéseit*, részint tudományos tartalmok' becséért, részint az általok irójokra, annak fejlődésére, jellemére 's viszonyaira vetett világosság végett összegyűjteni és kiadni. A' levél, mint példány, azé kihez intéztetett, mint munka nem övé, hanem a' szerzőé vagy annak jogutódaié: mert ő azt élő szóbeli közlekedés' hiában magányos, barátságos értesitésül irta, 's igy minden esetre, míg él, tőle kell engedelmet nyernyi a' kiadhatásra, halála után pedig jogutódaitól, kikről feltehetni, hogy az elhúnytnak erkölcsi érdekeit is méltánylani fogják. Mióta e' neme a' publicatióknak a' kiváncsi közönségnél olly szerencsét tett, hogy azokból gyakran több haszon háramolnék, mint a' legjelesb munkából, a' levelek' kiadásával valóságos vásár űzetik, állitólag azon végre, hogy a' historiai személy egész valóságában tűnjék fel, de sajátlag azért hogy velök minél több iv teljék, 's igy több kötet mellett a' nyereség is nagyobb lehessen. Illy ügyekezet mellett sokszor félre tétetett az elhúnyt iránt tartozott gyengéd kimélet, sőt a' vele érintkezésbe jöttek iránti minden illendőség is. E' visszaélések az újabb időkben leginkább Németországban jöttek napi rendre, 's ez oka, hogy a' *porosz* kormány, legújabb hirek szerint, egy külön törvényt készit e' tárgyban, melly szerint az illy hátrahagyott levelek, az iró' halála után csak annak örökösei' engedelmével adathatnak ki, 's ha ez meg nem nyeretnék, harmincz évvel a' szerző halála után. *Angliában* a' literariai tartalmu levelek más kéziratok' természetével birnak, a' jogos birtokos által kiadathatnak, 's e' kiadás szintazon védelemre tarthat számot, mellyre az eredeti munkák; ellenben nem literariai leveleknek az illetők' felhatalmazása nélküli kiadása szerződés' megszegésének nézetik; szintúgy valamelly személy' characterét vagy érzését sértő leve-

lek' közlésé tilos. A' *moszka* törvény mind a' két félnek, t. i. melly a' levelet irja 's mellyhez írva van, megegyezésétől függeszti fel magányos levelek' kiadhatását. Véleményem szerint az említett porosz törvényjavaslat találta el a' legczélszerűbb módot a' visszaélések' elfordítására; de hát ha az elhúnytnak nincsenek örökösei, kik annak érdekében holmi illyes visszaéléseknek ellen mondanának? Úgy hiszem, akkor azoknak, kikhez a' levelek intézve voltak, vagy utódaiknak megegyezését kellene kívánni.

36. §.

Még két neme van hátra az irói jogok' sérelmeinek, mellyek ha bár ritkák, de még is néha előfordulnak: t. i. ha a' kiadó idegen munkát a' maga neve alatt ád, vagy idegen munka vagy vállalat' *czímét* azon szándékkal veszi által, hogy tévedésbe hozván a' közönséget, a' czím után nyerhessen. Az elsőbb sérelemre példa Scipio' Álmának fordítmánya Ciceroból, mellyet Révaitól egy tiszti társa elcsenvén, azt saját nevével adta ki. A' czím-utánzásra Maugham beszél el egy esetet, mi szerint Angliában egy bizonyos „Magazin" egy más kiadóknál megjelenő folyóirat' folytatásaként hirdettetett, de a' court of kings bench által e' czím, mint jogellenes kereskedés eltiltatott. Arra birtak taval több első rendű párizsi kiadó-könyvárost, hogy petitiót adnának be a' pairkamarához, mellyben törvényt kérnek, mi szerint valamelly munka' czímének kölcsönzése mint utánnyomat büntettessék meg. — A' más' munkájának elorzása és a' birtoksértő' neve alatt kiadása, hármas bűn a' társaság ellen: orzás, csalás és utánnyomás, 's mint illyen, itéletem szerint, a' fenyítő törvény' körébe való; valaminthogy az *orosz* törvény, kissé oroszul, csakugyan a' kárpótlás' megvételén kivül a' vétkest polgári jogaitól megfosztatni, kicsapatni és deportáltatni rendeli (úgy azt is, ki munkáját egyszerre többeknek adja el, azoknak kölcsönös megegyezése nélkül). E' vétket különösen megtiltani úgy nem szükséges, mint nem szükséges különös törvényt hozni arra, hogy az ember becsületes legyen: az magában értetik. — A' czím-utánzás, a' mennyiben, hogy gyengén fejezzem ki magamat, legalább mystificatio nélkül nem jár: erkölcsileg tilos; azonban a' melly irójogi törvény azt különösen megtiltaná, annál bizto-

sabban fordítaná el a' kiadóktól ez úton történhető sérelmeiket, a' közönségtől a' megcsalatást.

37. §.

Hátra van még az irói munkák' tulajdonáról szólnom, a' mennyiben a' *szerző* ha egy: névtelenül vagy álnévvel adja munkáját; ha több: vagy több és külön, vagy több de *egy* erkölcsi személyt tesznek. Mi a' *névtelen* és *álnevű* munkákat illeti, úgy hiszem a' név' eltagadása nem ok a' szerzőit tulajdona' védelmétől megfosztani; mert a' név lényeges dolog, eltagadásában semmi káros nem fekszik a' társaságra nézve: 's igy sem a' jog nem gyengébb, sem a' társaság' kötelezetetései nem lehetnek egyebek, mint ha a' szerző magát igaz nevével ismertette volna meg. És csak ugyan a' *szász* törvény egyre is, másra is egyformán terjeszti ki biztosítékait; *Angliában* a' névtelen munka egy jogi rangban áll azzal, mellynek szerzője megneveztetik: ellenben volt egy álnevű munka' esete, melly törvényszék elébe hozva eldöntetlen maradt. *Poroszországban* a' névtelen vagy álnevű munka csak tizenöt évre van védve. A' *franczia* új törvényjavaslat harmincz évi biztosítást ajánl. — Hol *több az egyes szerző*, Angliában a' tulajdonjog a' legtovább élőnek haláláig tiszteltetik: hol az, mint péld. Szászországban korlátolva nincs, e' kérdés magától szünik meg. Igy az academiák, tudós társaságok, egyetemek' és status' kiadásai vagy collegialiter készült, vagy az irótól megvett, vagy intézeti költségen iratott munkák: mind a' három esetben testületek olly joggal birják azokat mint bármelly egyes iró vagy szerződött kiadó a' magáéit. Ha a' kérdéses könyv gyűjteményes munka volna, névszerint régi kéziratokból merített vagy különféle tudományos emlékiratok' öszvesége több szerzőtől: amazok a' már említett (32. §.) illy nemű kiadások' jellemét viselik, ezek mint gyűjtemények, *e' formában* kétség kivül kireke ztőleg 's mindenkorra a' kiadó testületeket illetik, az egyes darabok azonban a' szerint, mint egy vagy más testület' szabályai tartják, elébb utóbb visszatérvén szerzőik' birtokába. — Csak történeti tekintetből említjük itt, hogy a' külföldön — Angliát 's ott is csak az egyetemeket kivéve még a' testületek' kiadói joga is korlátozva van; igy: *Poroszországban* az academiák, tudós

társaságok és egyetemek' kiadói joga harmincz évig tart csak (ha a' munka több össze nem függő részből áll, minden egyes kötet' —, ha egy organicus egész' uz utolsó kötet' megjelentétől számítva). *Moszkaországban* a' könyvkiadó társaságok' kizáró joga huszonöt évig tart, és még tizig, ha öt évvel amaz időhatár előtt második kiadás eszközöltetik; tudós társaságok' munkái köz birtokká válnak, ha amaz időhatár előtt feloszlanak. Az egyetemek és egyéb tudományos intézetek mellett fenálló tudományos egyesületek' jogai feloszlások' esetére azon intézetre szállnak, mellynek hatóságához tartoznak. *Spanyolországban* a' testületek, kéziratokból merített okiratokra tizenöt évig tarthatnak kizáró jogot, ha jegyzésekkel 's egyéb toldalékokkal látják el, ötvenig. *Francziaországban* végre Salvandy' törvényjavaslata a' status' költségén kijött ugy academiák' és más tudományos egyesületek' munkái és gyüjteményeire nézve a' porosz törvény' intézkedését ajánlja. — Véleményem szerint erkölcsi és így halhatatlan személy' jogkorlátozására azon okok is megszűnnek, mik, bár csak látszatos alappal, egyeseké mellett fel szoktak hozatni: t. i. itt azt, méltó-e valamelly munkát újra kiadni, mind azt, milly formában, változtatásokkal stb? bizvást a' szerző vagy kiadó egyesület' itéletétől lehet várni, melly azon kivül erkölcsi és anyagi érdeke ellen cselekednék, ha elfogyott és keresett munkát újra ki nem adna. Azonfelül az elévülés' záradéka ezekre nézve is állván, bizonyos idő' lefolyása után, ha illy intézet elmulasztaná a' közönséget egy vagy más munkájával ellátni, az úgy is köz birtokká válnék. 'S ez intézkedést nem csak nagyobb tudományos intézeteinkre, mint a' magyar academia, a' gazdasági egyesület, nemzeti muzeum, m. kir. egyetem, collegiumok stb. hanem a' fő seminarium 's különféle iskolák mellett fenálló kisebb literaturai egyesületekre is méltó lenne kiterjeszteni. —

Végre, a' *szerző maga lehet utánnyomtató*, ha t. i. szerződése ellenére, engedményese' megegyezése nélkül és kárával, egy vagy más munkáját idő előtt újra adja ki. E' vétség mindig világos szerződés-szegéssel járván, mellyről törvény van, reá különös provisio nem szükséges. Ott pedig, hol az eset kétes, mert az utánnyomás el van bármiképen palástolva, a' hozzáértők biztossága' véleménye szolgáltathatna alapot a' biró' itéletének.

38. §.

Elhagyásról 's az irói tulajdonjog' *elévüléséről* is szóltam (13. §.). A' törvényhozás' dolga megállapítani azon időhatárt, mellyen túl a' munka elhagyottnak, a' jog elévültnek tekintendő. Véleményem szerint rövidebb határidőt e' jognak szabni nem lehet, mint szabott az irójog' tartásának a' porosz törvény, a' szerző' halálán túl harmincz évre terjesztvén azt ki. T. i. ki az irói tulajdont minden következményeivel elismerte, kevesebb időt nem engedhet a' tulajdonosnak, jogának bár tagadó gyakorlatában, mint azon törvény, melly minden viszonylagos liberalitása mellett is a' jog' eszményéhez csak közelít.

Felállítván az elvet, a' szabály talán így állhatna: Ha megmutatható, hogy harmincz évvel az iró' halála után a' munka már tíz év óta eltűnt a' rendes könyvkereskedésből: azt elhagyott jószágnak tekinthetni, a' hozzá tapadott kiadói jogot elévültnek, 's így a' munkát köz birtokba átmentnek. — Az időpont' meghatározása ugyan, mellytől a' példányok' elfogyása számítandó lenne, nincs minden nehézség nélkül; noha a' középponti könyvárosok' számoló könyveikből, mellyek e' tárgyban hiteles lapul vétethetnek fel, alkalmásint kitünnék, mikor fordultak meg a' könyvvásáron az utolsó példányok. De elejét lehetne talán venni minden zavarnak, ha az új kiadás' vállalója köteles lenne kétes esetben, 's ha a' régi birtokos még él, azt szándékáról előre értesíteni: ki viszont, ha az új kiadásnak ellenmondana, tartoznék az elévülés' még be nem következtét megmutatni, és a' hely- vagy megyebeli könyváros v. kötőczéhnél óvást tenni: ellenkező esetben megegyezését az új kiadónak irásban adni. Ha az új kiadó az okokban meg nem nyugodnék, szabadságában állana a' munkát nyomtatni, de utánnyomási perbe idéztetvén, ennek minden netalántáni káros következéseit is tűrni.

Ha egyébiránt a' régi jogtulajdonos jogát e' harmincz év múlva még fen kivánná magának tartani, ámbár tíz év óta késett a' közönséget példányokkal ellátni: igazságos még is, hogy ez neki megengedtessék, de azon kikötéssel hogy, péld. öt év alatt, melly idő elégséges bármelly terjedelmes munka' kiadására vagy legalább megindítására, tartozzék e' jogát az azzal élés által megtettesíteni: ellenkező esetben a' munka köz birtokba menvén által.

39. §.

Némelly törvényhozások bizonyos *feltételekhez* kötik a' nyújtandó védelmet. *Szászországban* a' munkának a' könyvprotocollumba beiktatása 's a' censurai collegium által kiadott elismervény („Verlagsschein") tökéletesen elégséges a' kiadói jog' bebizonyítására, 's az utánnyomás elleni védelemre igényt alapít. *Oroszországban* elég ha a' szerző' igaz neve a' czímen, az ajánlás vagy előszó alatt ki van téve; álnevü vagy névtelen szerzőnek képviselője a' kiadó. A' *bajor* új törvényjavaslat két példány' általadását kivánja a' legjobbfélékből, a' bel ügyi ministerium' számára; *Francziaországban* 1617. két, 1708 nyolcz, a' convent' törvénye szinte ismét két, 1812. öt, 1828. óta ismét csak két példányt kell letenni, ismervény mellett, melly őt panasztételre jogosítja fel: az új törvényjavaslat már ötöt kiván; *Angliában* Anna királyné' statutuma *tizenegyet*, a' munka' kijövetele előtt, az 1724-ki törvény pedig *még* tizenegyet (!) nyilványos könyvtárak' számára, a' kijövetel utáni első évben: de e' nyommasztó szám 1836-ban ötre szállíttatott le. Ezen kivül tartozik valamelly könyv' kiadója, bizonyos idő' lefolyása alatt a' könyv' czímét 's a' kiadó' nevét és lakját a' londoni könyvárosegyesület' lajstromába beiratni, a' miért 2 sh. (1 fr.) a' taksa, 's ha e' beiratás elmulasztatnék, 5 font (50 ft.) a' birság. — Nálunk kilencz ingyen példánynyal adózik a' kiadó, de minden költséges mellékletek nélkül. Ugy látszik, hogy a' szász törvény' intézete legczélirányosb, mert minden nyomás nélkül, módot szolgáltat a' kiadónak, jogát valamelly munkához bármikor megmutathatni.

A' panasztételt talán a' sértett félre kellene bízni. Mik ezeken túl vannak: a' *biróság'* meghatározása, a' *procedura* 's az utánnyomtatásra mérendő *büntetés* olly kérdések, mellyeket megvitatni kivül fekszik körömön; sőt már itt a' külföld' intézkedéseit is bizvást mellőzhetem, mint a' mellyek' tudásának, lényegesen különböző jogviszonyaink közt, legfelebb némi történeti érdeke lehetne.

40. §.

'S ekkép berekesztem már is kelletinél hosszabbra nyúlt értekezésemet. Nagy örömömre válnék, ha gyenge szavam elhatna

honunk' felvilágosodott 's a' nemzeti ügy' előmozditásában buzgón fáradozó férfiaihoz, 's képes lenne egy, a' literatura' jövendőjére jóltevőleg befolyó jogvédelem iránt figyelmöket megnyerni. Ők nem tagadnák meg munkás hozzájárulásokat olly igazak' elrendeléséhez, mellyekről majd minden törvényhozások gondoskodtak: sőt, valamint utóbbi éveinket a' köz jónak és kor' haladásának tett nagy szerű engedmények dicsőitik, úgy — bizton hiszem — az irói tulajdonjog is hazánkban fogna a' legteljesb elismertetéssel, a' leghathatósb védelemmel dicsekhetni, 's igy valamennyi e' tárgyu törvényhozásokat méltányosságra, következetességre és szabadelműségre meghaladni. Quod faxit Deus!

Schedel Ferencz.

Codificatio.

Többek 's több ízben mondották, — azok kik elméleti szempontból tekintve a' tudomány' és művészet' haladását, számot szeretnek adni magoknak a' már megfutott phásisokról, szint olly készek oda nyilatkozni, mint szerencsésebb társaik, kik a' nemzetek' politicai kifejlődésében tettleges részt vesznek: hogy átmeneti időszakot él. jelenleg a' világ, hogy szép ideje múlt már, mióta átlábolni ügyekszünk a' veszedelmes örvényen, de hogy túl rajta az ígéret' földjére érünk minden bizonynyal, 's így csak nézzünk előre, ne körülöttünk mindig, vagy épen hátra; csak ne csüggedjünk el. A' gondolat szép, azt még azok sem tagadhatják, kik az únalmas szorosban, mellyben vergődünk, scyllát és charybdist egyáltaljában nem láthatnak; de a' gondolat bátorító is, 's ez az, mire néha szüksége van a' jóknak. Nem csak a' bölcs, ki a' mult' és jelen' nyilatkozásait schematisálván, készen 's a' genesis' frisseségében látja maga előtt tündökleni a' jövendőt; ki általánossággá emelvén az egyeseket, kimutatja az eredmény' logicai szükségességét: a' történetek' napról napra érezhetőbbé váló logicája is a' fejlődőűj élet' ezer csiráit észrevétetí velünk mindenszerte, 's ok' és okozat' viszonyai már e' zsengékben, annyi épséggel 's olly tagadhatlanul kinyomvák, mint a' megért, 's lefolyt epochák' bár melly lapjain.

Látjuk a' historiából, 's ha azok, kik ezt kézi könyveik' számára össze-vissza osztályozták, nem ferditettek volna el egyes részeket olly irgalmatlanul, nem állítottak volna egész időszakokat olly annyira kívüle az emberi nem' egyetemi kifejlődésének, kívüle a' vele érintkezésbe jött eszméknek, hogy mint a' bűvös-

nek homunculusa, szülők nélkül ide kerültnek látszik, legalább az ő mécsöknél: még világosabban látnók, miképen minden eszme, melly az életrevalóság' pulsatiójával lépett a' szinre, három időszakot ér: a' fellépését és mindig mások' lenyügözésével járó első eredeti nyilatkozásaiét; azoknak, mikkel egy seregben jár, ellenséges mert legalább módosító viszhatását; 's végre a' fennálló formák közé felvétetését, a' nagy tőke közéi béiratását. — Lesznek, kik itt Hegel' triplicismusára fognak akadni, de kik tudják, miképen hasonló metamorphosisokon megyen által a' természetben a' mi megél mind, nem csak a' berlini professor' encyclopaediájában találhatnak ezen induláspontra. Mióta Isten' kezéből előkerült a' világ, mióta első tettében nyilatkozott ki az eszme, egy fonal sem szakadt el a' megfelelő pótkötelék' előidézése nélkül, 's nem volt kor, nem ivadék, mellynek az őt megelőzött kor' historiája' képében, feldolgozásra nem érdemes anyag vagy épen *tabula rasa* adatott volna kezébe.

Mennyi új, pedig egyszerü lehozásokra útal e' lánczolat, mint foglalják el illő helyeiket, 's a' tudomány' és emberiség' világitásában mindig az eddig olly sötéteknek látszó részek, 's mint éretik el ez által a' tisztán tárgyilagos 's épen azért egyetemi felfogás melly nélkül a' legszakadatlanabb 's leghivebb studium' eredménye is nem lészen egyéb, mint egyoldalu valóság itt, fényes tévedés amott, mutatják azon próbatételek, mellyek eddigelé vagy egész tudományok vagy ezeknek egyes ágai körül olly szép sükerrel tétettek. Gans' monographiája az öröklési jogról *) valljon egyébbé fogott volna-e lenni számos specialitások' öszvegénél, ha nem e' szempontból indúl ki; 's nem valóságos propylaeuma-e, még csonkaságában is, az egyetemi összehasonlító jogtannak? A' név, mellyet emlitettem, melly a' legnemesebb mozgalom' eszméjét költi fel az olvasóban, eléggé megfelel azon állitásnak, melly Hegel' tanját egy roszul értett tételnél fogva, a' veszteglés' pártolójának kihiresztelte. Igen is, az e' tanból kiindulók nem fogják korok' vagy saját eszméik' mértékét alkalmazni rég lefolyt századokra, nem fogják szük alanyiságok közé szoritva az idő'

---

* Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwickelung. Eine Abhandlung der Universalrechtsgeschichte von Dr. Eduard Gans. 1825—1835. négy kötet.

szellemét olly alakban előidézni, hogy nekik mondathassék 's joggal: ez az urak' szelleme nem a' koré; nem fognak nevetséges — mert sükeretlen — nivellirozás' útján minden kiválónak lapítására törekedni; nem fogják ugyanazon egy, bár még olly fennséges eszmét örök körmozgalomban őrleni, mert nem húnyták be szemeiket minden egyébre nézve, mi létesülésre jutott, 's mi nekik észszerü. De épen mert észszerünek tudják a' létezőt, nem fogják megengedni, hogy egyetlen egy gondolat, nem hogy a' haladásé, melly milliók' agyában megfoganszott, az emberiség' könyvéből kitöröltessék, mielőtt legkülönnemüebb eredményeit leraká, mielőtt megtermékenyíté a' századot, melly az övé.

A' kornak megfelelő philosophia az, melly megfelel a' kor' szükségeinek, az az: melly a' kort bízni tanítja erejébe, melly kikölti a' mi megfoganszott benne, mellynek induláspontja a' képesség, határa a' képesség' legszélsőbb határa. —

Annyi nagyszerü tárgyak között a' jog' mezején, mellyek harmadik stadiumokra épen napjainkban felérnek, mellyeket mi fogunk bésorozni a' politicai társulat' létegébe, előfordul egy tisztán formalis, — de hiszen tudjuk, hogy a' jogban lényegesség a' formalitas — a' codificatio' kérdésének eldöntése.

I.

Chargé de préparer, pour lundi prochain, un plan de constitution, je te prie de me procurer sur-le-champ des lois de Minos, dont j'ai un besoin urgent.

(*Hérault de Séchelles, a' nemzeti könyvtár' gondviselőjéhez.*)

A' törvénycodex — az az: a' státuspolgárok' magok és a' státus közötti törvényes viszonyainak rendszeresen szerkesztett, magában bevégzett, és sanctióval ellátott könyve (nem gyűjteménye) természeténél fogva új korszakot ügyekszik megnyitni, a' historiai elem' 's a' causalisnexus' feloldatása által. Már Justinián, ámbár névszerint idézi forrásait, az azokrai hivatkozást tiltja, 's azon munkákat, mellyekből a' kiszemeltek vétettek, azonképen, mint a' tökéletesen elmellőzteket, nem létezők gyanánt parancsolá tekintetni: kor és kor között kimondatik a' szakadás. — Nem volt század, melly inkább törekedett volna öszves tudományos kincseit tisztán logicai leszármaztatás' útján nyerni, 's azo-

kat a' historiai elem' befolyása alól tökéletesen emancipálni: mint a' XVIII-dik század. A' historia valami tisztán esetlegesnek tekintetett, minden magasabb értelem' hijával lévőnek. De a' tudomány' pandectái, a' *multorum camelorum onus* sehol sem találtatott olly terhesnek, mint épen a' jogban. Az *enyim'* és a' *tied'* viszonyait logicai és mathematicai lehozás' útján kell meghatározni, a' státuséit a' szerződés' természetéből. Ez volt a' közvélemény, mellynek támogatására nem a' *codex repetitae praelectionis'*, hanem kedvencztudományokra, az örökké azonegy, nem módositható és változatlan, az emberi társaság' szerkezeténél elsőbb természetjog' pontjaira hivatkoztak. — Innen kiindulva olly egyszerünek találtatott minden, hogy közelnek látszott a' kor, mellyben birákra is alig leszen szükség; ügyvédekre épen nem. Ez utolsókra nézve egy értelemben voltak a' római jog' alkudozási formulájával: *dolus malus abesto et juris consultus.* A' tizennyolczadik század' idejökre első codexei a' porosz és az orosz még azon vezéreszme' befolyása alatt szerkesztettek: hogy a' rendszeres törvénykönyv az ügyvédeket és általjában a' törvénytudósokat szükségtelenekké teendi. *) A' következés kimutatta a' tévedést, de ki azt is, hogy midőn a' legegyszerüebb elme által is felfoghatóvá kell vala lennie a' codexnek: az minden magasabb jogiságból kivetkeztetett. A' tudományt à la portée de tout le monde készített kézikönyvekbe szerkeszteni, jelleme volt a' kornak; — de hogy ezek által a' rendszeres, szorosan tudományos munkák, mikből egyedül a' tanult meríthet, csak annyira lettek nélkülezhetőkké, mint a' „közönséges házi patika" által az orvos, természetes. Ezen elfogultságnál fogva történt, hogy a' philosophusokon kivül a' korlátlan hatalommal felruházott fejedelmek voltak legmelegebb pártolói a' codificatiónak. Tudjuk, hogy a' XVIII-dik század' első felében a' törvényes karban központosult a' némi politicai jellemmel biró oppositio, ismeretesek a' párisi parlament' makacsságai XV-dik Lajos' ellenében az elaljasodás'

*) Nagy Fridrik, Coccejiről a' Codex Fridericianus' szerkesztőjéről mondja (mémoires pour servir à l'histoire de la maison de Brandebourg) „si les raffinemens dangereux de l'éloquence sont bannis des plaidoyers, la Prusse en est redevable a la sagesse de C." Szónoklat nélkül nincsen ügyvédelem.

legundokabb korában, 's így rendében volt azt hinni, hogy azon hatás, mellyet a' törvénykedés' arbiterei gyakoroltak, mihelyt népszerü törvényszabályok által kevésbé szükségessé tétetik a' rend, a' főhatalomra melly e' törvényeket adá 's véghezhajtá, háramlani fog. — Semmi kétség, midőn II-dik Katalin a' törvénycodex' szerkesztésére kinevezé a' küldöttséget, ebbeli határozata azon eszme' elnököskedése alatt hozatott, hogy annyi erkölcsök, nyelv, vallás és éghajlat által különszakított népségei egy egészszé olvadjanak, de amaz utógondolat is bécsúszott minden bizonynyal: hogy a' közös törvénykönyv közös lánczokkal kösse le császári székéhez a' birodalom' öszves népességét. A' franczia encyclopédisták, kik elhiresztelt ségök' daczára néha a' megfoghatatlanságig jámborok voltak, aligha sejditették ezt, midőn hódolatait a' törvényhozónő' zsámolyánál lerakták, de sejditette az angol követ Pétervárat, ki kormányának 1767. augustus' 24-ike alatt ezeket irja: „a' törvénykönyv' szerkesztésével foglalkodó gyülekezet most a' császárnénak nagy és kedvencz foglalatossága, melly legalább látszatra, minden egyéb ügyet cabinetjéből kizár. Az oroszok most nem gondolkoznak, nem beszélnek egyébről. Midőn annyi, ruházat, erkölcsök, vallás 's a' t. (samojedek, kozákok, bolgárok, tatárok 's a' t.) által egymástól különböző népek' küldötteit fővárosokban együtt látják, midőn (talán nem alaptalanul) hiszik, hogy azok mindenben Oroszországtól függnek: hajlandók azt következtetni, hogy ők jelenleg a' legbölcsebb, legboldogabb és leghatalmasabb nemzet a' világon. 'S csak ugyan haszontalan egy törekvés lenne, ha valaki azon volna, hogy megmutassa nékik: *miképen ezen gyülés uralkodónéjok' zsarnoki hatalmát korlátolni koránt sem fogja.* *)

Az orosz codificatiót, melly csaknem egy egész századon keresztül újra és újra általdolgoztatott, megelőzte a' porosz, melly „Corpus juris Fridericianum, d. i. in Vernunft und Landesverfassungen gegründetes Landrecht", czím alatt, Cocceji cancellár' szerkesztésében megjelent 1749—1752. Ezen codex, szerkesztési elvének kinyilatkozása által, nem maradt befolyás

*) Lásd: Beiträge zur neueren Geschichte aus den brittischen und franzosischen Reichsarchiven, von Friedrich Raumer. Leipzig, 1839. III. kötet.

nélkül a' codificatio' tanjára, de minthogy csak egy parányi részében a' birodalomnak, 's itt is csak ideiglen nyert alkalmazást, gyakorlati eredmények nélkül maradt. Hijányai olly élénken érezteték magokat, hogy maga Fridrik már 1774-ben újnak szerkesztéséhez fogott, melly 1794-ben öt kötetre osztva megjelent 's törvénynyé vált.

Az austriai büntető törvénykönyv, miután már II-dik József alatt 1787-ben egyetemi büntető codex bocsáttatott közre, 's 1796-ban új codex adatott ki nyúgoti Galitzia' számára, ennek alapján kidolgoztatott, és 1804 januarius' elsejétől fogva bir kötelező erővel. — A' polgári törvénykönyv már 1753. körül terveztetett. 1786-ban jelent meg a' codex josephinusnak első része. 1797-ben hozatott be próbatételképen Galicziában a' törvényes ügyekbeni udvari biztosság által készített, és több jeles jogtúdós által megvizsgált új polgári törvénykönyv, 's az ekképen történt alkalmazás' útján szerzett tapasztalások' nyomain módosítva 1811. junius' elsején hirdettetett ki, 's 1812-ben januarius' elsején életbe lépett. Ez által minden addigi törvények és törvényes szokások telyesen megerőtlenítettek.

Most elmellőzvén az 1722-ben megjelent szász, 's a' XVIII-dik század' második felében alakult svéd 's a' t. codexeket, arra térünk által, melly a' codificatio' barátjainak és ellenségeinek szemében codex per excellentiam, a' francziára. Egy elem' munkálódásait látjuk itt élesen jelelt vonásokban, melly a' felebb emlitettekben gyakorlatilag kevésbé mutatkozik: a' centralisatio. 'S valamint a' legdivergensebb törvényes szokások' helyébe egy csapással a' legélesebb központosítás lépett; úgy tisztára söpörtetvén a' forradalom' vészei által a' jogalap, nem digesták szerkesztettek a' bacoi theoria' szllemében az eddigi törvényekből, hanem egészen új épitmény emeltetett. De szükséges a' franczia codificatio' történeteit, az öt code-nak a' száz és száz coutumeböli kifejlődését elő adnunk, 's látnunk, mikép történt napjainkban, mi már XI-ik Lajos' szándéka volt: a' coutume töredékek' helyébe egy törvényegészt léptetni, egy mértéket behozni, 's egy súlyagot.

Franciaorszag' déli részeiben (pays de droit écrit) hol a' római uralkodás mélyebb gyökereket verhetett, a' római jog divatozott a' középkorban. Hogy ezen jog szakadatlanul, a' vad

népek' minden járásain keresztül gyakoroltatott Francziaország' több részeiben, 's hogy behozatalát nem a' szép Fülep által össze hivott lanquedoci tartománygyülés' határozatának köszönhetni, mint a' franczia barreau hiszi, Guizot' és Savigny' vizsgálódásaik után ma már nem tagadhatni. Az ország' azon részeit, mellyek külön szokásaikon alapúló joggal birtak, pays coutumiernek nevezték a' törvénytudósok. 1457-ben VII-dik Károly mind ezen szokásokat irásban szerkesztetni parancsolá. Ezek közül csaknem négy száz egyetemi (coutumes générales) találkozott, mellyek egész tartományokra vagy vidékekre terjeszkedtek ki; a' többiek (coutumes particuliéres) csak egyes városoknak vagy községeknek szolgáltak törvényül. — Erancziaországnak a' XVI-dik században két nagy irója volt a' jog' mezején: Cujas és Dumoulin. Amaz Savignynak vallomása szerint is utól nem érve áll eddigelé a' római jogban; emennek a' coutumekről irt jeles munkája a' statutalis törvényhozásnak bámulatos műve. Legszebb dicsősége a' rendszeres főnek, hogy a' tárgy, mellyet megragad, kifejlődik bonyolodottságaiból, 's egyszerüebb jellemet ölt magára. E' két férfiúnak munkássága a' jogtudomány' körében ennélfogva igen természetesen jótékony befolyást gyakorolt az alkalmazott jogtanra, magára a' törvénykezésre: de sem ők, sem a' főleg XIV-dik Lajos alatt szerkesztet nagyobb statutumok, 's XV-dik Lajos', d'Aguesseau' cancellársága alatt kiadott terjedelmesebb rendeletei *), több tárgyak körül, nem segíthettek azon bajokon, mellyeket a' száz és száz coutume által szövött legkülönfélébb jogviszonyok a' polgári élet' legmindennapiabb nyilatkozásaiban is, — szükségkép magok után vontak. Egyesség itt alig vala remélhető, a' dolog' rendes folyamatánál épen nem, 's igy egész tarkaságában látjuk még a' törvénykezést, midőn 1789-ben kiütött a' forradalom. Az egy és osztathatlan (une et indivisible) respublica, melly a' foederalismust legveszedelmesebb elvellenének nézé, természetesen a' polgári törvénykedést is egynek óhajtá az egész birodalomban. Mert valamint az ideologus rendszerének minden tételében kimondva látja az általjános elvet: ugyan ezen ösztönből a' tisztán észalapon épitő politicus, a' státusélet' minden lükte-

*) Ordonnance sur les donations, 1731; sur les testaments, 1745; sur les substitutions, 1747.

tésében is reproducálva kivánja látni az elvet, mellynak „legyen" szavára emelkedett az egész. Az emberi jogok' ünnepélyes nyilatkozatának első pontja nem engedheté, hogy a' történeti cristalisatio' alakjában jelentkezzenek a' polgári jogviszonyok. — Tudjuk, milly tisztán észletes foglalatosságnak tekintetett a' politicai alkotmány' szerkesztése; tudjuk, hogy az, ki ma megbukott egygyel, másnap mást vont ki zsebéből, 's hogy mi mulatságos levelet irt volt e' tárgyban Hérault de Séchelles a' nemzeti könyvtár' gondviselőjének. A' politicai szabály megett végrehajtó állott, a' vérpad; az assemblée constituante által behozatott esküttszékek magok után vonták a' büntető perfolyamatot tökéletesen átalakító, 1791 september' 29-én és october' 21-én költ törvényeket; itt lapított a' terrorismus, lapított egyes, a' személyt illető polgári jogbeli viszonyokat is: első szülöttség (loi du 20 septembre 1792.) atyai hatalom (loi du 20 aout 1792) 's a' t. — de erre a' polgári jog' egyéb viszonyaiban nem lehete számítani. A' directorium távolról sem birt annyi meghatározottsággal, mennyit egy léteges törvényegész' kivitele szükségképen feltételez; — 's most magához ragadja a' hatalmat Napoleon. A' már az 1791-iki alkotmány által igértetett *) polgári törvénykönyv csak alatta létesülhetett. Consulátusának első évében, négy jogtudósból **) álló biztosságot nevezett ki, melly egy polgári törvénykönyv' tervét mutassa be a' kormánynak. Hét hónap mulva, martius' 15-én 1801-ben már ki volt nyomtatva a' terv. Ez most Francziaország' minden jogszékeivel közöltetett, hogy megvizsgáltatván, az illető észrevételek beküldettessenek. Ezek vizsgálat fejébe a' statustanács' törvényhozási osztályának, mellyhez a' négy tervező is, e' tárgyra nézve társul adatott, elejébe terjesztettek. Itt új és új változtatásokon általesvén, a' státustanács' vizsgálata alá került a' munka. Tudva vagyon, milly részt vett legyen az első consul a' törvénykönyv feletti tanácskozásokban, az emberismerőnek éles bélátása, 's a' genius' nézetmélysége csodálkozásra birták Francziaország' első törvénytudósait ***); tudva vagyon, hogy

*) Il sera fait un code des lois civiles, communes à tout le royaume.

**) Tronchet, Portalis, Bigot de Préameneu és Malleville.

***) Lásd: Code civil, par le comte Th. Berlier. Paris, 1825. A' szerző, mint a' törvényhozói osztálynak akkorban tagja, székkel és szavazattal birt a' státustanácsban.

Napoleon e' törvénykönyvet legfényesebb tettei közé sorozta. — A' codex 1803-ban martius' 5-én elfogadás végett a' törvényhozó testület' (corps legislatif) elejébe került, 's martius' 24-én 1804-ben befejeztetvén a' végvizsgálat, 1807-ben januarius' elsején gyakorlatba lépett. Ugyan csak azóta bir törvényes erővel az 1806-ban aprilis' 24-én elfogadott „polgári perfolyamat' codexe" (code de procédure civile). A' kereskedési törvénykönyv (code de commerce) 1807-ben september' 20-án, a' büntetőjogi eljárás' codexe (code d'instruction criminelle) 1808-ban november' 27-én, 's maga a' büntető törvénykönyv (code pénal) 1810-ben februarius' 22-én léptek életbe. — Ezen öt jogkönyv a' restauratio 's az 1830-diki charta által is megerősítettek *).

Ime az épület, mellyet az 1789-diki forradalom emelt. Közvetve vagy közvetlenül a' feudalismus ellen intéztetett, mi csak a' revolutióból kikelt, 's igy a' franczia polgári codex is az első, mellyben a' hübéri rendszernek végnyoma is eltöröltetett. Az initiativa azon nemzet által történt meg, melly egyediségénél fogva erre mindenek felett alkalmatos. A' fő feltétel itt az egység, már pedig Franczíaország, mint Michelet mondja — lényegesen *egy*, nem birodalom mint Anglia, nem ország és nemzetség mint némethon, Franeziaország egy személy.

II.

Als das Jüdische Volk am Berge Sinai das göttliche Gesetz nicht erwarten konnte, machte es aus Ungeduld ein goldenes Kalb, und darüber wurden die wahren Gesetztafeln zerschlagen. *Savigny vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft.*

A' franczia polgári törvénykönyv nem csak magában az anyaországban, hanem a' vele szövetkezett' tartományokban is behozatott. Ott, hol a' forradalmi elvek lényeges politicai változásokat vontak magok után, hol a' társulat' osztályozásai felforgattattak, 's a' régi törvények a' társaság' jelen állapotára többé alkalmazhatók nem valának: a' rokon szükségeknek megfelelő kész

*) „Le code civil et les lois actuellement existantes, qui ne sont pas contraires à la présente charte, restent en vigueur jusqu' a ce, qu' il y soit légalement dérogé". 1830: 59.

codex' befogadása igen természetes vala, 's ennek magyarázatára nem Hollandiának, Badennek 's a' t. elnemzetlenedése, nem kegyvadászat a' kulcs: hanem azon puszta factum: hogy a' korban megvolt a' hajlandóság össze nem függő törvénystatutumok' helyébe egy rendszeres törvénykönyvet léptetni elvégre, 's hogy a' franczia tökéletesebbnek és szabadelmüebbnek találtatott az őt megelőzötteknél. Napoleon, való, örömmel látta munkájának elfogadtatását, mert benne közeledést látott Francziaországhoz, 's mert az új dynastának örvendenie kellett olly kötelékek' felbomlásán, mik az ellenséges állapotban vették eredetöket, 's azzal szoros rokonságban voltak *).

Németország' állapota Napoleon' megbukása után hasonlított azon férfi' állapotához, kinek lábairól egy szerencsés véletlen levereti a' békókat, miután azok' viselésére már szokva volt. A' szabadság megadatott, 's most támad a' kérdés: mire fordittassék a' szabadság? Új alkotmányt, vagy inkább — 's ez egészen más dolog — új alkotmányokat igértek a' fejedelmek 's az alapeszmék nem a' forradalom' vészeiből kivált intézményekben, hanem a' nagy német középkor, a' gothépület' ogivái között nyomoztattak. Visszafelé tódult minden: poesis, müvészet, törvényhozás. Illy lázas állapotnak mint is tudott volna megfelelni az az iszonyúan józan franczia codex, mellynek se' poesisa, se' historiája. Már 1814-ben jelent meg Rehberg' **) munkája, melly az új törvényeknek rögtöni kiküszöböltetését ***), 's a' régi állapot' visszaállitását sürgeté, és örömriadással fogadtatott még azok által is, kik barátjai voltak a' haladásnak, de még nagyobb ellenségei mindennek min franczia iz mutatkozott. Nicolai és társai nem kutathattak ki nagyobb kopósággal minden szegletet a' lappangó jesuitismus' kiirtására, mint Arndt, Jahn, 's a' hasonlók a' franczia, az az: az újabb elem' minden nyilatkozásainak visszatorlására. —

*) Quello che vuol fare una potesta absoluta, la quale dagli auctori e chiamata tirannide, debbe renovare ogni cosa. *Machiavelli, Discorsi soprà la prima Deca di Tito Livio.*

**) Über dem Code Napoleon, und dessen Einführung in Deutschland. Hannover, 1814.

***) „So mögen denn auch immerhin französische Staatsmänner und Redner der Eitelkeit ihrer Nation mit Lobreden ihres neuen Rechts schmeicheln, wenn dieses nur in Deutschland ewig fremd bleibt."

Ha valaha, a' franczia suprematia' megszűntével itt volt az alkalom, Németország' annyi meg annyi szétszaggatott tartományait legalább közös polgári törvényekkel öszvekapcsolni. Érzé ezt Thibaut, heidelbergi professor, ki „Über die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland. Heidelberg, 1814." czímü munkájában a' polgári jog' egységének 's egy új törvénykönyv' szükségességét Németországra nézve, nem csak politicai okokból, de azért is, mert a' törvénytudósnak kidolgozása alá eső tömeg nőttön nő, ugy hogy mindig nehezebbé, sőt épen lehetetlenné válik az egyesnek e' tömeget átdolgozni, — megmutatá; érzé Welcker, ki látván az ellenszegülést, mellyet nem csak a' tudományos táborban talált a' nem kevésbé igazságos, mint hazafiúi terv, jósolá, mit a' következés nagyon is igazolt, hogy ezen ellentállás a' közös törvénykönyv ellen, külön codexeknek a' különböző német státusokbani behozatalát, 's ennélfogva még nagyobb szétdarabolást fog maga után vonni. — Thibaut' munkájának egy veszedelmes ellensége támadt Savigny berlini professorban *), annál veszedelmesebb, mert a' német nemzetiség' és tudományosság' szempontjából, 's a' rendkivüli talentum' felkészültségével ügyekezett megmutatni, *hogy korunk törvénykönyv' szerkesztésére alkalmatlan.* Ekkor alakult az úgy nevezett historiai iskola, mellynek első jelenségei már Hugo' jogtudományi skepsisében mutatkoztak, melly Németország' nagyobb részében az alkotmányos haladás' visszaszorításával tágas alapot nyert, 's Cooper által az Angliában szándéklott codificatio ellen kibányásztatott; napjainkban pedig már köztünk is némi viszhangot találván, megismertetésére a' felebb idézett munka' tartalmát főbb vonásaiban előtüntetni szándékom.

Az egyetemi törvénykönyv' behozatala minden német statutosokban — így ír a' historiai iskolának feje, — összefüggésben áll a' német törvénytudósok' többségének nézetével a' minden positivus jogok' eredetéről. Ezen nézet szerint a' normalis állapotban minden jog törvényekből, az az: a' legfelsőbb sta-

*) Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Von D. Friedrich Carl von Savigny. Heidelberg, 1814. Második kiadás. 1828.

tushatalom által egyenesen kinyilatkozott szabályokból ered. A' jogtudomány' tárgya kirekesztőleg a' törvényeknek tartalma. Igy tehát a' törvényhozás azonképen mint a' jogtudomány egészen esetleges, változó tartalommal bir, 's megtörténhetik, hogy a' mai joghoz épen nem hasonló leszen a' holnapi. Tökéletes törvénykönyv ennélfogva legnagyobb szükségeink közé tartozik, 's csak ennek hiányos voltánál leszünk kíntelenek a' szokásjoghoz, mint ingatag kiegészítéshez folyamodni.

A' positivus jog' eredetéröli ezen nézet meg nem állhat. A' polgári jog már az okleveles historia' kezdetével meghatározott jellemmel bir, melly épen úgy sajátja a' népnek mint nyelve, erkölcsei, és alkotmánya. Mind ezek nem birnak külön választott léttel, ezek valamelly népnek egyes erői, mik a' természetben elválaszthatlanul vannak öszvekötve, 's külön tulajdonok gyanánt csak a' szemlélő előtt tűnnek fel. Az mi e' részeket egészszé alkotja, az a' népnek egyetemi meggyőződése, a' belső szükségesség' egyiránti érzelme, melly az esetleges és önkéntes alakulás' gondolatát is kizárja.

A' népeknek ifjukora fogalmakban szegény, de állapotának és viszonyainak tiszta öntudatával biró, ezeket tökéletesen érező, és általélő: holott ellenben mi mesterségesen összebonyolodott lételünkben, minnen kincseink alatt görbedünk, a' helyett, hogy azokat élveznők, 's hogy felettök uralkodnánk. Ezen tiszta természetes állapot a' polgári jogban is mutatkozik, 's valamint az egyedre nézve családviszonyai és birtoka önméltatás által fontosabbakká lesznek, úgy lehetséges, hogy a' polgári jog' szabályai a' néphit' tárgyaihoz tartoznak. De ezen szellemi functioknak testi lételre van szükségök, hogy fenntartathassansk. Illyes test a' nyelvre nézve, folytonos, szakadatlan gyakorlata; az alkotmányra nézve a' nyilvános hatalmak; a' polgári jogban jelenleg irás vagy élő szó által kinyilatkozott elvek, a' népek' ifjukorában symbolicus cselekedetek a' jogviszonyok' származatánál és felbomlásánál. Ezen formalitások a' jog' grammatikája gyanánt tekintethetnek ez' időszakban. Az újabb időkben nem ritkán a' vadság' és babona' jelenségeinek nézettek, 's kevélykedtünk benne, hogy őket törvénykezéseikből kiküszöböltük, megfeledkezvén arról hogy magunk is mindenütt jogformákkal vagyunk ellátva,

de mellyek ama' régiek' főkellékeinek, a' szemlélhetőség' és egyetemi néphit' hijával vagynak.

De a' jognak ezen léteges összefüggése a' nép' lényegével, és szellemével, fenmarad továbbra is, 's e' tekintetben szintúgy a' nyelvhez hasonlítható. Valamint erre, úgy a' jogra nézve sincsen általános megállapodás, a' jog ugyanazon mozgalomnak és kifejlődésnek van alávetve, mint a' népnek bár melly más iránya, 's ezen kifejlődés a' belső szükségesség' törvénye alatt áll azonképen, mint amaz első tünemények. A' jog ennélfogva felnő a' néppel, kifejlődik ezzel 's elhal végre, midőn ez sajátságát elveszti. De ezen belső továbbképzés a' műveltség' időszakában is nagy nehézséggel bir a' szemlélésre nézve. A' jognak valóságos székhelye — mint felebb említetett — a' népnek egyetemi öntudata. Ez p. o. a' római jogban ennek alapvonalaira nézve, minők: a' házasságnak általános természete, a' tulajdon 's a' t. könnyen felfogható, de azon végtelen tömegre, melly a' pandektákban összegyűjtetett, nem alkalmazható. E' nehézség a' jog' kifejlődésének új nézetére visz, a' műveltség' növekedésével tudnillik a' nép' foglalkodásai mind inkább külön válnak, 's mi különben közösen gyakoroltatott, most egyes rendek által üzetik. Illyes elkülönzött rendet tesznek már most a' jogtudók is. A' jog' létele ezentúl mesterkéltebbé és bonyolodottabbá leszen, minthogy kettős élettel bir: úgy is mint része az egész népéletnek, mi lenni meg nem szűnik; úgy is mint külön tudomány a' juristák' kezében. Kiviláglik innen, hogy minden jog azon módon veszi eredetét, mellyet szokásjog név alatt értünk, az az: először is erkölcsök és néphit, 's aztán jogtudomány által származik mindenütt, tehát belső, csendesen munkáló erők, nem valamelly törvényhozónak önkénye által.

A' szoros értelemben vett törvényhozásnak befolyása a' polgári jogra, ennek egyes részleteiben nem ritka: de ezen befolyás' alapokai igen különfélék. Igy a' törvényhozó talán azért változtatja meg a' fennálló jogot, mivel ezt magasabb politicai czéljai követelik. Hogy illyes törvényváltoztatások igen könnyen a' jog' rontásával járnak, 's hogy illyesekkel igen igen fösvénykedni kell, világos az előtt, ki tanácsot kér a' historiától. Sokkal kevesebb veszedelemmel jár a' törvényhozásnak egy más befolyása a' polgári jogra. Egyes jógtételek tudnillik kétesek le-

hetnek, vagy természetöknél fogva eleve kijelelt határzattal nem bírók, mint példának okaért: minden elévülés; holott a' törvénykezés egyáltaljában élesen megjelelt határokat követel. Itt igen is a' törvényhozásnak egy neme beállhat, melly a' szokásnak segédére van, ama' kétességet 's ezen határozatlanságot eltávoztatja, 's így a' valóságos jogot, a' népnek igaz akaratát létre juttatja és tisztán fenntartja.

De épen nem ezen részletes befolyás' nemét értik, midőn napjainkban egyetemi törvénykönyvek' szükségességéről van szó. Kivántatik hogy a' status egyetemi jogkincseit megvizsgáltassa és irásba foglaltassa, hogy ezen könyv azontúl egyetlenegy jogforrás gyanánt szolgáljon, minden egyéb pedig, mi jogerővel birt addig, megerőtlenítessék. Kérdezhetni először is: honnan fogja tartalmát meriteni e' törvénykönyv. Voltak számosan, kik azt állították, hogy az egyetemi észjog, minden tekintet nélkül a' fennállóra, elhatározandja e' tartalmat. De azok, kikre a' kivitel bizatott, vagy kik gyakorlati oldaláról ismerték a' jogot, nem bibelődtek ezen üres nézettel, 's megegyeztek abban: hogy a' különben is már fenálló jognak kell a' törvénykönyvbe iktattatnia, csak azon változtatásokkal és javitásokkal mik politicai okoknál fogva szükségesek. Illyes rendszeres, a' státus által kizáró jogerővel felruházott törvénykönyv által — mondják — a' legnagyobb jogbizonyság származik, 's ez által az egyféle alkalmazás' legmagasabb biztossága. — Hogy ez csak a' kivitel' jelessége által elérethető, világos; 's így ez' oldaláról épen annyit veszithetni, mennyit nyerhetni. Nevezetes, mit Baco lelkének és tapasztalásának teljéből mond e' munkáról. Ő azt akarja, hogy sürgetős szükség nélkül ne történjék, aztán különös tekintettel az eddig jogerővel biró törvényforrásokra: úgy, hogy szóról szóra kölcsönöztessék belőlök minden alkalmazható, 's hogy e' jogforrások egészben is fentartassanak és folytonosan használtassanak. De jelesen olly időkorokban kell e' munkához fogni, mellyek müveltségre és tárgyismeretre nézve magasabban állanak az őket megelőzött időszakoknál, mert gyászos ha a' jelenkor' tudatlansága által az előkor' munkái megcsonkitatnak *). — Mire kellessék

*) Optandum esset, ut hujusmodi legum instauratio illis temporibus suscipiatur, quae antiquioribus, quorum acta et opera tractant,

tehát főleg tekintettel lenni e' munkánál, nem nehéz meghatározni: az a' mi kész, mi nem változtatandó, sőt megtartandó, azt alaposan kell megismerni, és helyesen kinyilatkoztatni. Amaz illeti az anyagot, emez a' formát.

Az anyagot illetőleg a' legfontosabb 's legnehezebb feladás a' törvénykönyvnek teljessége. A' törvénykönyvnek tudnillik, miután kirekesztőleg az egyetlen egy jogforrás, minden előkerülhető esetre, magában kell foglalnia már előre a' határozatot. Ez gyakran ollykép fogatott fel, mintha lehetséges volna és helyes, magokat az egyes eseteket tapasztalás' útján tökéletesen ismerni tanulni, 's aztán mindegyiket a' törvénykönyvnek egy neki megfelelő helye által elitélni. De kik jogeseteket figyelemmel kísértek volt, könnyen áttallátják, hogy illyes vállalatnak gyümölcsnélkülinek kell maradnia azért, mert a' valóságos esetek' különféleségének alakulásában nincsen határ. 'S a' legújabb törvénykönyvekben ezen az anyagi tökéletesség utáni törekvésnek már semmi nyoma, a' nélkül azonban hogy külön más jutott volna helyébe. De csak ugyan van illyes tökéletesség, ha másnemü is, mit egy goometriai műkitétel által világosithatni. Mindenik háromszögben tudnillik, vannak bizonyos határozottságok, mellyeknek kapcsolatából egyszersmind a' többiek szükségesképen következnek; ezek által, példának okáért két oldal és a' közben fekvő szöglet által adva van a' háromszög. Illyképen a' jog' mindenik része bir ollyas darabokkal, mik által a' többiek már adva vannak, 's mi vezérelveknek nevezhetjük őket. Ezeket kipuhatolni, 's innen kiindulva minden jogi fogalmaknak és tételeknek belső összefüggését és rokonságnemét kiismerni, a' jogtudomány' legnehezebb feladásai közé tartozik, sőt épen ez az, mi tudományos jellemet ád munkánknak. Már ha a' törvénykönyv olly korban keletkezik, melly ezen müvészettel nem bir, következő bajak épen kikerülhetetlenek. A' jogkiszolgáltatás látszatra a' törvény" könyv szerint, tettleg pedig egyéb, mi a' törvénykönyvön túl fekszik, mint valóban hatalommal biró jogforrás szerint, intéztetik el. De ezen hamis látszat igen igen veszedelmes; mert a' tör-

---

literis et rerum cognitione praestiterint... Infelix res namque est, cum ex judicio et delectu aetatis minus prudentis et eruditae antiquorum opera mutilantur et recomponuntur. *Baco de fontibus juris, aphor.* 64.

vénykönyv kétségkivül újdonsága, a' kor' uralkodó fogalmaivali rokonsága és külső súlya által minden figyelmet magára fog fordítani, azt a' valóságos jogforrástól elvezetvén. Hogy ezen félelem nem alaptalan, az új törvénykönyvek' vizsgálatából kiviláglik, 's tagadhatatlan, hogy ezen valóságos jogforrásnak nem csak egyes tartalma, hanem általános fogalma 's egyetemi természete is gyakran elismertetik; a' legkülönnemüebb nevek alatt, hol mint természetjog, hol mint *jurisprudence*, hol meg' mint jog-analogia fordulván elő. Ha pedig a' vezér alapelvek' ezen hijányos ismeretéhez még hozzájárul a' felebb leirt, anyagi tökéletesség utáni törekvés, az egyes határzatok — a' szerzők' tudta nélkül — igen gyakran ellent mondandanak magoknak, mi csak lassankint az alkalmazás' útján, 's a' jogkiszolgáltatás' gondolatlan állapotánál fogva, gyakran még itt sem fog mutatkozni. Ezen következés elkerülhetetlen a' jelenkorra nézve, ha valamelly időkor belső hivatás nélkül jognézeteit a' törvényhozás' tekintete által megállapitja; de szint olly káros befolyásu a' hatás az utókorra. Mert ha ekkor kedvezőbb körülmények állanak be a' jogkezelésre nézve, semmi sem üdvesebb, a' korábbi belátásos időkorokkali sokoldalu erintkezésnél: már pedig a' törvénykönyv közben áll 's ezen érintkezést minden oldalról akadályozza; az egyes positiv joggali egyoldalu foglalkodás különben is azon veszedelemmel jár: hogy a' száraz betük' súlyától lenyomatik *): a' középszerü törvénykönyv pedig inkább, mint minden egyéb, erősbiteni fogja a' jog' életnélküli nézetének ezen uralkodását.

De az anyagon kivül még a' törvénykönyv' formájára is kell tekintettel lennünk, mert a' törvénykönyv' szerzője egészen keresztül hathatta az illető jogot, 's munkája még is eltéveszthetí a' czélt, ha az előadás' képességével is nem bir egyszersmind. Minőnek kellessék lennie ezen előadásnak, sükerült vagy nem sükerült alkalmazásából láthatni inkább, mintsem általános szabályok által kimondhatni. Követeltetik közönségesen: hogy a' törvények' nyelve különös rövidség által tünjék ki. A' rövidség nagy hatással birhat igen is mint azt a' római néphatárzatok' és á' római edictum' példái tanusitják. De van egy száraz semmit-

*) Jurisconsulti autem ... tamquam e vinculis sermocinantur. *Baco de augm. scienciarum. L.* 8. *C.* 3.

sem mondó rövidség is, melly be fog állani, ha a' nyelvvel nem tudunk élni mint eszközzel; a' középkor' törvényeiben és okleveleiben erre számos a' példa. Ellenben a' bőség is igen hibás sőt épen türhetetlen lehet a' jogforrásokban, mint például Justinián' számos constitutióiban és a' theodosi codex' legtöbb novelláiban: de mind e' mellett van lelkes és hatalmas bőség is, mit a' pandecták' számos helyei bizonyítanak.

Ha azt, mi a' jeles törvénykönyv' feltételeiről itt mondatott, összefogjuk, világos: hogy csak igen ritka időkor bir e' tekintetben a' szükséges képességgel. Fiatal népeknél találhatni ugyan a' jognak legelhatározottabb szemléletére, de törvénykönyveik nyelv' és logicai erő' hijával vannak, és a' legjobbat közönségesen ki nem tudják mondani, úgy hogy gyakran nem individualis képet adnak, a' legindividualisabb anyag mellett is. Például szolgálhatnak a' középkor' törvényei, 's ha a' tizenkét táblát egészen birnók, talán hasonló mit — csak kisebb mértékben — tapasztalnánk. A' hanyatló korszakok ellenben jobbára mindennek' hijával vannak, nyelv- és anyagismeret' szükében. Csak egy középidő marad fenn ennélfogva, az melly épen a' jogra nézve, ámbár nem szükségképen más tekintetben is, a' müveltség' tetőpontjának tekinthetik. De illyes idő, magát mi illeti, nem szorúl törvénykönyvre, ezt csak egy bekövetkező roszabb idő' számára szerkeszthetné. Illyes előgondoskodásra, gyermekek és unokák javára, ritkán találkozik kedve valamelly időkornak. *)

'S ezek volnának a' Savigny által felállított elvek. Az egész elég ügyesen van összeillesztve, 's félre nem ismerhető az akkor divatozott természeti philosophiának befolyása, melly mint tudva van, egybefolyó tömegeket rakott az élesen meghatározott egyediség' helyébe; a' szabadság' helyébe müvészeti vegyületet. A' tan, mellyet e' meséből kivonhatni, elég világos, 's oedipusi feloldás nélkül is kifejlő. Elég egyszerűen mondatott ki, hogy a' legegyügyűbb is megérthesse: ifjukorában bir ugyan a' nemzet a' jog' eleven szemléletével, de a' logicai előadás' szükében nem képes alapos törvénykönyvet szerkeszteni; éltesebb korában rendelkezésére áll a' logicai forma, de tiszta jogszemlélet nélkül szükölködvén, ismét nem képes üdvös codex' alkotására; 's azon élet

*) Lásd: Savigny über den Beruf unserer Zeit 's a' t. 2—26 l.

szakában, mellyben a' legrendkivüliebb körülmények' kedvezésénél fogva, — mitől ha nem óvnak meg az istenek, megóvnak a' historiai jogtudósok, — szép tökélylyel biró jogcodexet teremthetne, azt nem fogja cselekedni, mert tökéletességénél, 's azon adományánál fogva, melylyel az egész jogtömeget átmelegíti, arra semmi szüksége, 's mostohább idők' számára eleséget nem fog összerakosgatni, mert emberegyedekből áll, nem hangyákból....

III.

Das zu allen Zeiten pflichtgemässe Bemühen der Vervollkomnung wird nothwendiger, wenn die Zustände der Völker sich so verändert haben, dass das formal noch gültige Recht seine Basis in den Sitten und der Denkweise des Volkes verlohren hat, neue Bedürfnisse aus neuen Verhältnissen hervorgegangen sind, und wie Göthe sagt, Vernunft Unsinn, Wolthat Plage geworden ist. *Anonimus.*

Mondatott, miképen az úgynevezett historiai jogrendszer, 's az ezen alapuló codificatioiszony a' természettörténeti philosophia' védlete alatt terjeszkedett ki. Azon philosophiai rendszer, melly Schelling' tanját kimozditotta helyéből, Hegel' iskolája, az ama philosophián alapuló jogfelfogásnak egyoldaluságát és fonákságát is diadalmasan kimutatta. — A' historiai jogtudósok igen cavaliérement szerettek bánni az úgynevezett természeti joggal, melly nekik nem volt egyéb, mint különböző nemzeteknek esetleges találkozása több jogvéleményekkörül, vagy legfelebb az, miről Justinian' institutioi tanitják, hogy „jus, quod natura omnia docuit", 's nrellynek alapját tehát nem az ember' erkölcsi természetében kereshetni. Hozzá járult, hogy más oldalról a' természetjog mint az a' historiai iskolának alapodásakor széltiben tanitatott, tartalmára, és formájára koránt sem vala ollyas, mellyet a' keletkező rendszernek sikerrel lehetett volna elejébe tartani. Észrevétetett, 's joggal, miképen több nagynevü természetjogi kézikönyvekben, névszerint Hufelandéban ollyas tanok következtettek, mint irott és szokásjog által egyiránt meg nem kolátoltatható tételek, mik erkölcsi szempontból tekintve a' legbotránkoztatóbbaknak mutatkoztak. A' természetjog a' critica philosophia előtti időkben alapelveit a' korában divatozó jognézetekből meri-

tette, 's ezeket absolut tételek gyanánt tekintette, minélfogva nem is lehetett egyéb, mint római és középkori jogtöredékek' centója. 'S így valóban kevés erőkedésébe került Hugo Gusztávnak megmutatnia, miképen a' romai jog, mellyet ő a' Georgia Augustában tanit, 's mellynek történeteit irta, csak épen úgy természetjog, mint akár mi más, 's még azon rokonsága által is ajánlkozó: hogy a' lehozás nem kevésbbé mathematicai, mint az a' wolfi természetjogban szemlélhető. A' critica philosophia, való, kimutatta a' jog' észbeli bázisát szabadságban és akaratban; 's a' római és germán elemek nem szolgáltak többé indulászpontokul, de azon dualismusa által, mellyet szövétnekénél az észjog 's az egyes statusokban fennálló jog mutatnak, minden tudományos viszonyt a' két jog között felbontott, 's így e' tekintetben legalább nem kielégitőbb Wolf' tanjánál, melly a' létezőt gondolni 's megismerni, az az: ész' és eszme' formájáig emelni törekedett *). Hegel' philosophiája, tárgyilagosságánál fogva, melylyel minden létezőnek, már azért mert létre jutott, fennállási jogát megismeri, mindennek helyét kimutatván, szabad hatáskörét megismerte, a' gondolat' ellenőrködése alatt. Világánál, mint azt egyike a' rendszer' leggeniálisabb pártolóinak megjegyzé, a' positivus jogok nem oily viszonyban állanak az észjoghoz, mint az ideigleni állapot a' peremtoriushoz, hanem ollykép, mint a' sokféle különbségek, de mik szintúgy át vannak hatva az eszmétől vagy az általánostól, állanak magához az általánoshoz; 's ezt ismét nem elvont, üres, a' valóságnak ellenében álló mi gyanánt kell gondolnunk, hanem inkább egynek a' külön világgal mellyben a' szemlélődés áll.

Ez által orvosoltatott a' szakadás, mellyet korábbi philosophémák a' természetjog, 's az élő, intéző közt támasztottak; ez által vége vettetett ama mérges kérdésnek: a' positivus rendelkezések' helyébe léptessenek-e egyenesen a' természetjog' szabályai, vagy ezek csak ideálképen álljanak, mikhez a' positivus tételeket mérsékleni kell? — mert positivum és eszme adják mindegyikét, 's nem ellentétöket, hanem rokonságokat fogjuk kimutatni. A' jogphilosophiának végfeladása lészen ennél fogva: ollyas

*) Lásd: Hegels Encyclopaedie der Philosophischen Wissenschaften, Berlin. 1824.

intézményeket, mik az általánoshoz szükséges fok' képében állanak, akkép módositani, hogy a' kifejlődöttebb eszméhez olly viszonyban álljon a' módositott intézmény, mint ez azon alakjában, mellyben által vettük, állott volt a' csak fejledezni indulóhoz. 'S ez által ki van mondva a' haladás' elve, a' szakadatlan haladásé, 's csak az eszme' tisztán formalis határai által korlátoztatható.

Azon magas szemöldökü elmellőzésből, melylyel a' historiai iskola minden jogphilosophia iránt viseltetett, magyarázhatjuk meg magunknak a' megtámadás' hevét, mellyet az 1824-ben még csak nem ellenmondás nélkül uralkodó historiai iskola ellen helyén valónak itélt Gans Edvárd az örökülési jogról irott munkájának akkorban megjelent első kötetében. Kinyilatkozásai csakugyan elhatározottak valának, 's elvegyezkedésről e' manifestum' megjelenése után szó sem lehetett többé a' felek között.

„Azon iskola, mondá Gans, melly jelenleg a' jogtudományban állitólag a' kor' magasságára feljutott, 's melly, mi illyetén magassághoz illik, a' korlátlan felsőbbséget magához ragadni törekedett, önmagát jelelé meg, 's jeleltessék meg ennél fogva itt is a' historiai jog' nevével. Hogy maga magában megállapodhassék, és sajat határozottságához eljuthasson, mit joggal csak az ellentét útján remélt elérhetni, nem historiai iskolát teremtett magának ellenségeül, melly philosophiából, természetjogból, és józan észből alakitva, egyáltaljában semmi egyéb elvvel nem birna, mint azzal: hogy ő nem a' historiai iskola *). A' történeti jogtan kettős momentummal bir; először, mennyiben a' szétszórt forrásnyomozók' köz tereme, 's e' tekintetben nem kevés érdemei vannak; másodszor, mennyiben maga e' munkásság' philosophiája. Mióta némi hierarchiával felruháztatott e' tan, több becses dogmaticai és historiai munka bocsátatott közre. Exegesis, variansok, 's ezeknek összehasonlitatásai, régi és ujabb codexek, szint azonképen nem panaszkodhattak, sőt ollyas előszeretettel bánatott velök, melly még a' dogmának 's historiának sem jutott mindig. Az egyesülés itt, mint egyebütt nem maradt jótékony befolyás nélkül egyesek' munkálataira. De egészen másnak mutatkozik ez ügy második momentumában, tudnillik philosophiai nyilatkozatá-

*) Lásd. Zeitschrift für Geschichtliche Rechtswissenschaft. Első kötet 2. lap.

ban. Rendes, hogy ezen történettudományi philosophia soha sem volt befolyással hiveinek munkáira és értekezéseire, 's hogy ezek épen úgy tovább munkáltak, mint különben, 's mint munkáltak hasonló tárgy körül a' nemhívek is. A' philosophia tehát inkább csak czimerül szolgált önkényes felirással, 's nem az épület' belsejében találtató tartalmát jelentővel. De lépjünk közelebb e' czimerhez, lássuk mint szól. 'S ime olvassuk, miképen a' hibás tan azt igyekszik megmutatni: hogy minden kor lételét, világát szabadon és kénye szerint ön magából meriti, jól és szerencsésen, vagy roszul és szerencsétlenül, belátásának és erejének mértéke szerint tudnillik;" a' helyes tan pedig, az az: a' historiai tanitja, hogy nem minden kor magának és önkéntesen idézi fel világát, hanem feloldhatlan közösülésben aa egész múlttal. Minden kornak kelletik ennélfogva valami már adottat elismerni, de mi szükséges és szabad egyszersmind: szükséges, a' mennyiben nem függ a' jelen kornak külön önkényétől: szabad, mert szintolly kevéssé függ idegen külön önkénytől, hanem inkább a' népnek magasabb természetéből, mint szünetlenül kifejlődő egészből foly ki," Mint lehessen valamelly kort vagy népet gondolni, melly világát nem szabadon, 's önkéntesen magával hozza, belátásához, 's erejéhez képest tudnillik, előttem 's valószinűleg az olvasók' nagyobb része előtt is megfoghatatlan dolog. Mind az, mi előhozatott valamelly korban 's népben, előhozatott belátása és ereje által. 'S valóban silány egy surrogatum volna, ha ezen belátást 's ezen erőt a' multkor' kronikáiért, vagy a' historiai iskolának régiségeiért akarná becserélni. Midőn amazok tehát azt állitják, hogy a' jelen kor mit előidéz, azt az egyetemi multtal közösülésben idézi elő, a' felelet az: hogy épen az joga és jelentősége a' jelenkornak, hogy hozzáképest a' mult visszahozhatlanúl holt, ez megszünt jelentőséggel birni, bir pedig a' jelen. De ezen szabad, semmi multhoz nem kötött mozgalom nem eszetlen önkény' munkája. Épen az ész lép fel cselekvőleg minden korban 's minden népnél, 's tettét ezeknek belátása és ereje mint organumok által hajtatja végre. Minden mult a' jelenkorra nézve holt mi, de az nem holt, mi a' jelenben 's multban egyiránt az állatékat (substanz) képezi, az isteni ész tudnillik; 's e' tekintetben igen is örök jelentőségüek, 's korunkba általnyulók a' mult' nyilatkozatai is. Az egyes népszellemben fokszerinti kifejlődésben

nyilatkozik ki ez' ész, 's feladása a' subjectivus szellemnek, ezen észt megismerni, tisztelni, és felfogni. — Látszik, hogy a' szabadság' és szükségesség' identitásától a' historiaiak is hallottak valamit; 's a' nélkül, hogy tudnák mi legyen ez tulajdonkép, nem vonakodtak rendszerök' legelejére állítani e' tételt. Minek eredménye volt, hogy szabadság kelt ki számokra, melly nem a' hatalmas akarás 's a' kornak előteremtése a' korban, hanem a' hátrafeléfordultság, 's a' holt betünek olvasása a' multban; 's olly szükségesség kelt ki nekik, melly nem a' felfogatandó ész, 's ennek nyilatkozása az időben, úgy hogy minden népszellem tőle mint elvétől igazulását nyerje, hanem vak szükségesség, a' látszó causalis nexus' külsősége, mellyre mint legmagasabbra vonatkozik aztán minden. Ezen iskola tehát tökéletesen jellemeztethetik azon észrevétel által, hogy philosophiai lehozásaiban szó sem tétetik az észről: ennek csak ugyan az ott felállított szükségességgel semmi köze.

Ezen úgy nevezett philosophiának két fő practicai eredménye volt. Az egyik: megvetése a' jelenkornak törvényhozói tekintetben. Mondatott, miképen időnknek erre nincsen hivatása, 's a' helyett, hogy maga akarjon és teremtsen, tanuljon inkább és olvasson. Nemzőerő' hijával vádoltatván ekkép az idő, 's agg korba helyheztetvén, természetesen a' római tétel fog alkalmaztatni, melly ekkor megengedi az adoptiót. Második következménye: ama' dühös gyülölség a' philosophia, 's minden nem datumok' kikutatásával foglalkodó gondolkozás ellen, nevezetesen gyülölség a' philosophiai jog ellen. A' historiai iskolából kelt továbbá: a' külsőnek, mint absolutumnak imádása; minden datumocska határtalan fontosságunak itéltetett, 's igy ezen tisztelkedés' zaja közben végkép elveszett mi fő, a' fogalom *)."

Ezen heves diatribe olly munka' kiséretében lépvén fel, melly az új theoriának jellemével homlokán az egyetemi jogtan' studiumának legfényesebb eredménye gyanánt tekinthetett, 's a' philosophiai speculatio mindig csak adott factumok felett történvén, a' tudomány igy ismét általcsapott azon ösvényre, mellyet Montesquieu nyitott meg egy századdal ezelőtt Esprit des lois vezér

*) Lásd: Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwickelung 's a' t. von Dr. Eduard Gans. Berlin, 1824. VI—XVI. l.

munkájában, 's melly valamint akkor a' legüdvösebb befolyással volt a' törvényhozásra, 's közvetve az alkotmányos statuséletre, úgy napjainkban is hasonló eredmények nélkül nem fog maradhatni. — A' historiai iskola' scepticismusának megbuktatásával természetesen a' codificatio' kérdése ismét életkérdéssé lőn, 's úgy találtatott, hogy ez mint minden benső erővel biró, csak tartalmasabbá és tisztábbá lett az elnyomás alatt.

Míg Németországban a' tudományosság' útján vivatott ki ismét ez' ügy, mint kell vala; mert ezen történt elmellőzése is: másutt nevezetesen Angliában a' practicai szükség' érzelme megindította a' kérdést. Romilly, Peel, Brougham a' büntető jog' körében, hol a' codificatio' szüksége mindenütt legélénkebben, de főleg Angliában érezteti magát, kimondották az elvet, 's közel az idő, mellyben Bentham' indítványa e' tárgyban *) ha nem az ajánlott modorra nézve is, a' polgári jog körül elfogadtatik. A' keletindiai társaságnak 1831-ben adatott charta' meghagyásából rendszeres törvénykönyv szerkesztetik e' gyarmatok' számára, 's az onnan magas bírói tisztéből csak minapában visszaérkezett Macaulay a' szokásjogról aligha úgy fog vélekedni, mint Blackstone, kire ha angol törvényhozásról van szó, a' continens még mindig mint auctoritásra szeret hivatkozni.

Ennyit figyelemgerjesztésül ez ügyről. Értekező a' tudomány' elvontságában ügyekezett tartani a' tárgyat, mert innen kiinduló hibás elvek fonák irányt adtak már több ízben az ügynek, 's csak innen tétetett egy ellenvetés, melly juridicai czáfolatra várhatott.

Kik által dolgoztatik ki szerencsésebben a' törvénycodex, egyesek vagy nagyobb testületek által-e? 's milly szabályok ajánltathatnak külső elrendelésére és előadására nézve? — két olly kérdés, mikre rövid idő mulva visszatérend a' Szemle.

Szalay László.

---

*) Justice and Codification Petitions 's a' t. London, 1829.

Értesítő.

Tudományos academiák és társaságok.

Jutalomkérdések.

A' magyar tudományos academia 1839-diki november' 24-kén tartott közülésében két jutalomkérdést tett ki, nevezetesen:

1. Törvénytudományi osztály. Határoztassék meg a' büntetés' értelme és czélja; adassanak elő annak biztos elvei, és ezekhez alkalmazható nemei; fejtessék meg, találhat-e köztök helyet a' halálbüntetés, és melly esetekben; 's miképen és milly sikerrel gyakoroltatott ez a' régi és újabb népeknél, különösen hazánkban.

2. Természettudományi osztály. Jeleltessenek ki azon gyógy- és műtani testek, mellyek honunkban is teremnek, vagy termeszthetők, 's mind a' mellett részint még most is külföldről hozatnak be, részint mind eddig kivitelre nem fordíttatnak; mi ennek oka, 's miként lehetne azt eszközölni, hogy azok ne csak országunk' szükségeit pótolnák, hanem külkereskedési czikkelyekké is válhatnának.

Jutalma mindeniknek száz darab arany. A' pályairások' beküldésének határnapja: 1841, martius' 21-dike.

A' porosz tudományos academia' természettudományi 's mathematicai osztálya következő jutalomkérdést tüzött ki újabban:

„A' növényekben előforduló savak részint csak történetből foglaltatnak azokban, részint kifejlésökre szükségesek, ollyannyira: hogy, ha azon földben, mellyben a' növény áll, nem találtatnak, ez odavész, és csak annyiban még tovább fejlődik, men-

nyiben a' szükséges savak, ha parányi mértékben is, a' magban, vagy a' zsenge növényben, melly illyes földbe átültetett, léteznek. Ezen savak nem alkotó részei a' növény' lényeges részeinek, mint a' minő, például, a' villósavas mészföld az állatoknál, — 's a' tett kísérletek arra sem mutatnak, hogy ezen savak ama' vegytani és physicai processusoknál, mik által a' növény' lényeges részei képeztetnek, működnének. A' savak gyakran változatlanúl vétetnek fel a' földből, gyakran a' földben előforduló egyesüléseknek szét kell bontatniok, p. o. az agyagnak, hogy kálit (hamagot) és kovasavanyt (kieselsäure) nyerhessenek a' növények; számos állományoknál, p. o. gipsznél, melly nehány növény' kifejlését nagy mértékben előmozditja, nincsen kimutatva, ha változatlanul mennek-e által a' növenyekbe, vagy felbontva. Óhajtaná a' királyi academia, nyomoztassék ki kísérlések által, ha csak egy növénynél is, miben álljon a' földből felvett ásványos alkotórészek' és savak' hatása, a' növény' kifejlésével járó vegytani és physicai processusokat illetőleg; különös tekintettel azon állományokra, mellyek a' növények' elholt részeinek szétbontása által alakulnak, vagy gyökereikből különválasztathatnának, a' mennyiben ezáltal agyag, gipsz, 's a' föld' egyéb alkotórészei szétbontathatók.

A' német, latin, vagy franczia nyelven szerkesztethető pályafeleletek 1841-diki martius' 31-dikéig fogadtatnak el. A' jutalom: 300 tallér aranyban.

A' felirások' és szép müvészetek' párisi academiája (académie des inscriptions et des belles lettres) 1840-re következő jutalomkérdést hirdetett:

L'histoire des mathématiques, de l'astronomie et de la géographie dans l'école d'Alexandrie.

Jutalom: 1500 franc értékü arany érdempénz.

A' franczia academia' szónoklati feladása 1840-re: L'éloge de madame de Sevigné.

Jutalom: 2000 franc értékü aranypénz.

Az orvosi tudományok' párisi academiája 1844-re következő jutalomkérdést tüzöt ki:

I. D'Argenteuil marquis' végrendelében kijelelt jutalomkérdés. „Az orvosi tudományok' párisi academiájának — igy ir — hagyok 30,000 francot, bogy ezen öszveg' kamataiból minden hatodik évben, az, ki ezen idő' lefolyása alatt a' húgycsőrekedé-

sek' gyógyítására nézve a' legjelesebb javításokat tette, jutalmat nyerjen. Ha ezen időközben, semmi e' jutalomra méltó javítás ezen betegséggelli bánásra nézve nem tétetett volna, szabadságában áll az academiának, a' jutalmat annak odaitélni, kinek a' húgyútak' egyéb nyavalyáinak orvoslása körül a' legfontosabb javítást köszönhetni. Díj: 8238 franc, 's ezen öszveg' hat évi kamatai. Jutalomkiosztás: 1844-ben.

A' göttingi tudományos társaság 1840-diki september' végéig e' következő mathematicai jutalomkérdésre vár feleleteket:

Adjumento copiae satis magnae experimentorum idoneorum atque exactorum stabilire theoriam resistentiae corporum in aëre tam lente motorum, ut prae termino e potestate prima celeritatis pendente omnes reliqui pro insensibilibus haberi possint, et quidem talem quae valorem numericum coefficientis celeritatem multiplicantis, quatenus a figura superficiei resistentiam patientis motusque directione pendet, ex asse determinare doceat.

Ugyan csak a' göttingi tudományos társaság' történet- 's nyelvtudományi osztálya 1841-diki september' végéig fogad el feleleteket ezen pályakérdésére:

Cum de incunabulis et primis incrementis tragicae poeseos viri docti jam satis disputasse videantur, ad absolvendam tragoediae graecae historiam nihil magis desiderari videtur, quam eorum tragicorum, qui eodem quo Aeschylus, Sophocles et Euripides tempore in scena floruerunt, et eorum qui insequentibus aetatibus usque ad Alexandrum Macedonem artem jam afflictam et ruentem sustentavere, perfectior notitia. Quam ob rem societas scientiarum regia göttingensis optat, ut horum tragicorum quod fuerit poeseos genus, qui peculiaris uniuscujusque character, quae saeculi et hominum virtutes et vitia in carminibus eorum conspicua, ex antiquitatis judiciis et tragoediarum, quas illi condiderunt, reliquiis, quantum fieri potest, demonstretur, et — quod maximi momenti esse videtur ad subtiliorem atticae literaturae cognitionem — quam vim studia sophistica et rhetorica et alia poeseos genera, inprimis dithyrambicum in illorum poesin exercuerint, studiose inquiratur.

Az első kérdésre beérkezett feleletek közül a' legjobbnak 1840-diki novemberben, 's a' második kérdést leghelyesebben megfejtő pályairatnak 1841-diki novemberben itéltetik oda az 50 aranynyi jutalom. A' bérmentesen beküldendő feleletek latin vagy német nyelven szerkeztethetnek.

A' tudományok' dániai academiája következő jutalomkérdéseket tűzött ki 1840-re:

A Mathematicai osztály. Cum proprietates functionum transcendentium, quae continentur in hac formula $\int \frac{P\,dx}{\sqrt[n]{R}}$ ubi P est functio rationalis et R functio integra ipsius x, tantum quatenus n=2, disquisitioni partim generaliori partim specialiori subjectae fuerint, cupit societas praemio suo tractationem generalem universae hujus functionum transcendentium classis provocare, theoremati a cl. Abel in literis ad cl. Legendre indicato superstructam, et quidem ejus similem, quae jam in specie ea, ubi n=2 instituta est.

B. Természettudományi osztály. Quum hoc proximo decennio anatomi praecipuam operam dederint structurae diversorum organorum animalium microscopii ope investigandae, quumque et ex studii in his investigationibus positi alacritate et ex magna ad quam microscopium adductum est perfectione et ex observatorum inventorumque quae innotuerunt copia magni momenti fructus exspectari posse videantur, societas regia scientiarum recte et utiliter se hanc quaestionem proponere putat: Quid quantumque physiologiae effectum et stabilitum judicare licet recentissimis explorationibus microscopicis systhematis nervosi?

C. Történettudományi osztály. Constat, post abrogatum a Clemente V-o pontifice romano, instante Philippo IV-o Galliae rege, initio seculi decimiquarti templariorum ordinem cum damnatae hujus militiae fratribus in diversis regionibus diverse actum esse. Desideratur igitur, ut exponatur, quomodo et quas ob causas fratres militiae templi post abrogatum templariorum ordinem in diversis extra Galliam Europae civitatibus habiti et tractati sint, nec non exploretur, quatenus et quomodo abolitus ille ordo cum aliis societatibus coaluerit, aut per alias continuatus sit.

D. Philosophiai osztály. Quum magni nominis philosophi fuerint, qui non solum multa et praeclara in philosophia praestarent, sed etiam propria systemata conderent, neque tamen certorum quorundam vocabulorum in ordinem receptorum perpetuo usu (terminologiam appellant) se adstringerent, alii autem non minus praestantes philosophi omnem suam philosophandi rationem certo quodam hujusmodi vocabulorum complexu quasi terminaverint, alii denique mediam quandam in hoc genere viam tenuerint, societas commoda et incommoda talis proprii et perpetui vocabulorum usus ita exquirenda et aestimanda proponit, ut et omnino illustrissima exempla adhibeantur et eorum philosophorum praecipua ratio habeatur, qui in proprietate nominum suorum constituenda vocibus usitatis vim a vulgari et communi diversam tribuerint, sive ampliorem, sive strictiorem sive alio quo modo variatam.

A' jutalomfeleletek latin, franczia, angol, német, svéd vagy dán nyelven készíthethetnek. A' beküldés' határideje: augustus' hava 1840, 's ötven dán arany a' jutalom.

A' herczeg Jablonovszkyféle tudományos társaság' 1841-re szóló pályakérdései között előfordul az itt következő:

Történettudományi és statisticai visgálódások a' Magyarországban lakó nemmagyar ajaku népségek' eredetéről, sajátságairól és erkölcseiről.

Jutalom: 24 arany, 's egészen kielégítő feleletért: 48 arany. A' beküldés' határideje: 1841-diki november' vége. A' szerkezet' nyelve: latin.

A' norvegiai tudományos társaság' jutalomkérdései 1840-re:

I. Definita notione communis omnium eruditionis, ostendatur, quam habeat vim illa in hominem et mores conformandos et laetiorem omnino conditionem reddendam?

II. Inter classicam antiquitatem et christiana, quae dicuntur, tempora quaenam intercedit ratio, humani animi studia si spectas, idque quod iis propositum est, consilium?

Első díj: 18 aranynyi érdempénz. Második díj: 8 arany értékü pénz. Beküldési határidő: 1840-diki junius' 30-dika.

A' Franczia academia' legújabb jutalomkérdései.

I. *Physicai nagyjutalom.* „A' legjelesebb egyszerű testek' specificus melegségének, úgy számos érczes és léteges kapcsolatoknak pontos kísérletek általi meghatározása. A' testek' specificus súlya' a' testek specificus melegségéhezi viszonyának fejtegetése". A' béküldés' határnapja martius' 1-e 1841.

II. *Rendkívüli díj* (6000 fr.) „a' legjobb munka' számára a' gőzerő' leghasznosabb alkalmazásáról a' hajózásra, 's a' legjelesebb rendszerről, a' hajók' mechanismusát, megterheltetését, felfegyverkezését és más belső elrendeléseit illetőleg. Határnap: martius' 1-e 1841.

III. *Mathematicai nagyjutalom.* A' mozgalom' zavartatásait az ellypsisben periodicus nagyságsorok által ollyképen meghatározni, hogy a' számtáblák' segédével valamelly planetának álláspontja minden időben meghatároztathassék". Határnap: május' 1-e 1841.

IV. 10,000 *franc következő, a' himlőoltást tárgyazó kérdések' legjobb megfejtéséért.* „Általjános-e vagy csak időszaki a' vaccinának véd ereje? — Ha időszakinak mondatnék, szoros tapasztalások és hiteles factumok által meghatároztatandó volna az idő, mellyközben a' vaccina védszer az emberhimlő ellen.

Van-e biztosabb 's hosszabban tartó védereje a' tehénhimlőnek (cow-pox.) mint a' vaccinaméregnek, melly már nagyobb vagy kisebb számu oltásokra szolgált?

Ha a' vaccinának védereje az idővel gyengül, megújítandó-e és miáltal?

A' vaccinaméreg által előidézett localis tüneményeknek bennsősége (intensitása) arányban áll-e az emberhimlő elleni véderővel?

Szükséges-e ugyanazon egyedet többször is beoltani, 's hány év mulva?

Határidő: április' 1-e 1842.

V. *Manniféle jutalom.* Mellyek a' tetszhalál' különböző nemeinek meghatározó jelei? mik az élve eltemetés' kikerülésére szolgáló eszközök?

Határnap: apr. 1-e, 1848.

BUDAPESTI

S Z E M L E